

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 15.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK:

BISZTRAY GYULA   KIRÁLY ISTVÁN

15. KÖTET

REGÉNYEK
és
NAGYOBB ELBESZÉLÉSEK
XV.
1902

1960

MIKSZÁTH KÁLMÁN

FILI

MINDENKI LÉPIK EGYET

A SIPSIRICA

1960

Sajtó alá rendezte:
BISZTRAY GYULA

© Akadémiai Kiadó, 1960

A köteteterv Csillag Vera munkája

A kiadásért felel: Bernát György, az Akadémiai Kiadó igazgatója
Szerkesztésért felelős: Zrinszky Lászlóné   Műszaki felelős: Horváth Tibor
A kézirat beérkezett: 1959. nov. 10.   Példányszám: 25000
Terjedelem: 19 (A/5) ív

60.50218 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

FILI
(RAJZ A RÉGI VILÁGBÓL)
1902

Még állnak a kúriák a falvakban, már amelyek még le nem dőltek. Azokon bizony már csak a meredező kémény kormos lyuka beszél értelmesen, mintegy panaszkodva, hogy több ment ki rajta, mint amennyi a csűr felőli kapun bejött. Hja, a trakták... a trakták!

Amelyik kúria azonban megmaradt, az most sokkal csinosabb, mint azelőtt. A fényűzés nagyobb hódító Napóleonnál. Amit az emberiség célszerűt, szépet vagy kényelmet kigondol, abból belopja magát lassan-lassan valamicske mindenüvé. Ma már a hajdú is villával eszik, Mátyás király az ujjával cselekedte. A falusi jegyző olyan pamlagon heverész, aminőről Gara nádornak fogalma se volt. Egyszóval, a pompa növekszik, egyre növekszik.

A kúriák kéménye most is füstöl, vendég is van elég. Körülüli a szépen megterített asztalt. Az ezüst kandeláberekben négyszer annyi gyertya ég, mint hajdanta. A régi búbos kemence helyén finom majolika-kandalló terjeszt meleget; szürke bekecses, torzonborz alakok nem ülnek az asztalnál, minden elegáns és egyöntetű. A bútorok, a ruhák, a porcelánok, a kristályok. Minden az előkelő jólétet leheli. A férfiak frakkot viselnek, mert ez már nem afféle régimódi összeröffenés, hanem dîner, melyre meghívók mentek ki; a hölgyek nyaka és félmelle csupasz, és a suhogó selyemderék csak ott kezdődik, ahol már muszáj neki. Ez az egyetlen takarékosági jel. De menjünk tovább. Nem érdemes sok szót vesztegetni egy-két tenyérnyi helyecskeért.

Nincs itt pusztulás. Mit pusztulás? Ellenkezőleg. Ha az elődök föltámadván egy perere, körülnéznének kúriájukon, összecsapnák a kezeiket: »Oh, milyen fény — mondanák —, mennyi ízlés, mennyi gyönyörű, hangulatot ébresztő

dolog. De nini, mintha a legszebb osecsebecse hiányoznék az asztalnál.»

Hát igen, valami csakugyan hiányzik. Valami olyan, amit nem szokás észrevenni. Hiányzanak az elszegényedett rokonok.

Azelőtt mindenüvé jutott belőlük. Nem is volt úri ház, ahol nem ült ilyen. Ha a vendég meg akarta határozni, hogy milyen derék családnál járt, ilyenképpen formulázta :

— Nagy ott a pompa. Csak szegény rokon van vagy hat a háznál.

Jobban fénylettek az asztalnál azok a fölszedett árvák és haszontalan léhűtő rokonok, mint mostan az ezüst tálcák, a kristályserlegek és a nagy virágbokréták.

Egy egész külön kaszt voltak. Nélkülök sivár lett volna a ház és visszariasztó. Boróka-ág jelezte a korcsmán, hogy ott pénzért enni-inni valót kap az ember. A szegény rokonok sokasága jelezte magánháznál, hogy ott magyar szívesség fogadja a vendéget.

És hát ez a genre most kiveszett. Nincsenek többé szegény rokonok a kúriákon. Elfogytak, mint a bölények.

Talán a szegénység tűnt el Magyarországról? Dehogy. Inkább jön, egyre csak jön, jön a rettenetes talpaival : tip-top, tip-top, és a hosszú keze mindinkább összeszorítja a nemes familiákat, megropogtatván a csontjaikat, — de szegény rokonok ennek dacára sincsenek.

Én még tudtam, vagy tudni véltem kettőrül, de mikor nemrégén meglátogattam Hettyessy Kristóf barátomat és képviselőtársamat Vidolyon ősi kúriájában, már nem találtam nála a két árva lánykát, akik azelőtt az asztal szélén szoktak ülni kurta szoknyácskáikban, asztalkendővel a nyakukban, s akikről azt állította Kristóf, hogy vagyontalan távoli rokonai.

Szerettem nézni őket, mikor ettek, mert minden olyan új volt a szájukban, a szép fehér rizskásaszem-fogacskák, a piros nyelvecske, a rózsaszínű íny.

— Hol a Tinka, Böske? — kérdeztem az ismerősöket.

— Hja, azok már megnőttek és...

— Férjhez mentek — egészítettem ki.

— Dehogy — mondták. — Úgy áll a dolog, hogy Kristóf se győzi a nagy háztartást, hát bedobta őket abba a nagy

~~„Kísérlet” (Rész a régi irásból)~~

Most allok a kísérlet ^{a feladat} ~~alatt~~ a mérés meg le nem
dőlés. Aránvagy bronz mir csés a mende“ kétszer
kismos lyuka beszél ~~egy~~ értelmesen, mint egy püszke
hogy több mint ke fasta mint a memóri, a csó pető
Képem bejött. Tíz a boltok . . a boltok !

A minték kére a munkán megmondott az most sokat
csinosab mint azelőtt. A fejemmel megvált hódok Napoknál
amit az emberiség értelmesít, szept egy ~~meg~~ kétszer
abból kétszer megét, lesse lesse valencia ~~minden~~
Már mit a kedve a vártat esik, Mátos kénye az újság
szövegére. A felve sémis olyan püszke kérsz a minősít
Gara mának fozsala se volt. Egy szel a püszke
merekhez egy mának.

A kísérlet kétszer meg a kísérlet, venedy is em egy,
Körül a négy négyzet ~~kétszer~~ ~~kétszer~~ azelőtt. Az
mint Kávébárány négy négyzet és mint kétszer.
A vég hely kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer
négy ~~négy~~ ~~négy~~ ~~négy~~ kétszer négy az újság mának
eleget ~~négy~~ ~~négy~~ ~~négy~~ ~~négy~~ ~~négy~~ ~~négy~~ kétszer kétszer
a kísérlet mának az ~~kétszer~~ kétszer kétszer kétszer
a kétszer kétszer kétszer ~~kétszer~~ kétszer kétszer kétszer kétszer
afelé négy négy kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer
mának ké, a kétszer négy kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer
kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer
kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer
kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer
kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer
kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer
kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer kétszer

A kétszeres lencsét [Fili] kéziratának első lapja

közös verembe, ahova a magyar ember az efféle portékát rendezesen belöki.

— Miféle verembe, az istenért?

— Ej, hát rászóta őket az államra, hogy az tartsa el. Az egyik telegrafista, a másik postáskisasszony.

— Szegény kicsikék! — sóhajtottam föl.

— Inkább a szegény államot sajnálnád — jegyzé meg az, aki fölvilágosított.

Valószínűleg úgy gondolta, hogy sajnálatra méltó az állam, mellyel harcban állnak a polgárai. Ungorkodnak ellene és kijátsszák a koporsótól a sírig.

A lakoma után a különböző vonatok indulása szerint vitetett ki bennünket Kristóf az állomáshoz.

A huszár, aki a bakon ült, csempészett dohányt szítt, a szél felém hozta füstjét, megéreztem; a kocsis gubájának ujjában valami eleven dolog mozgott, kivallotta, hogy egy pár csirkét visz a városban lakó anyjának, és azért dugta oda, hogy a fináncokat becsapja a vámnál. A mellettem ülő tisztes aggastyán, a Hettyessy-család egyik rokona, egész úton a szentírásból idézgetett argumentumokat az állam törekvései ellen. Vajon mit véthetett neki az állam, hogy olyan nagyon haragszik rá? Hát semmit. Egy nagy dominiumot adott neki. Mert aki jobbról ült mellettem, az egy püspök volt, aki a legközelebbi pásztorlevele tartalmát ösmertette.

— Szegény állam! — sóhajtottam föl hangosan.

A könnyű bricskát két bús fekete lovaeska húzta. Föltűnt, hogy Kristóf úr éppen a püspököt vivő kocsiba fogatott két ilyen gyenge kiállítású állatot.

— Nem ígás lovak ezek? — kérdeztem a kocsist.

— Honvéd-lovak — felelte egykedvűen.

— Soványak — tettem hozzá.

— Nem érdemlik meg a jobb kosztot — magyarázta.

— A legnagyobb munkaidőben rendszeren bekéri őket az állam; éppen csak hogy velünk tartatja ki.

— Mégis csak botrány — pattant föl a püspök —, hogy az állam ennyire becsapja a polgárait.

— Oh jaj, hát az állam is? A háború kölcsönös. No, persze. Minden vonalon folyik a vetélkedés, egymás nyakába varrni a terhet. Kieszelni, hogy ki miben árthat a másiknak.

— Méltóztatott valamit mondani?— kérdé értelmetlen dünnögésemre maliciózus mosollyal a püspök.

— Nem, nem, semmit se mondtam.

Valósággal nem mondtam semmit, de egyre azon gondolkoztam az állomásig, hogy a régi világ mégis csak őszintébb és szebb volt.

Mikor még a magyar nemesúr maga tartotta el a saját elszegényedett rokonait és mikor még az állam is maga tartotta el a saját lovait.

*

Az elszegényedett rokonoknak bizonyos Lengyel Fili volt a legkiemelkedőbb prototipusa. Gyerekkoromban úgy is híttuk a környéken: a »dupla lengyel«.

Nagy termetű, szép ember volt, kinek a természet csodálatos erőt adott a karjaiba és fogaiba. Az ezüst hatosokat olyan könnyedén harapta ketté, mint más ember a kukoricaszemeket, de minthogy hatosai nem igen voltak a produkcióhoz, hát öreg hámistrángokat harapdált szét a nézők nagy bámulatára, karjaival pedig akármikor megfogta a rohanó bika szarvát és megállította: »Hopp, egy szóra, hékás!«

Hogy minek adta a természet e roppant erőt Lengyel Fülöpnek, azt senki sem tudja. Alkalmasint el akarta ázni, mint ahogy az ember sokszor elássa az értékeit olyan helyre, ahol senki sem találja meg. Fili nem dolgozott sohasem és nem emelt egyebet, mint poharat, a lakomákon ide vagy oda szállván.

Nem dolgozott pedig nyilván azért, mert nem akaródzott neki. Ami, szerintem, elég ok, mert az a természet újmutatása. Ha a természet azt akarta volna, hogy Fili dolgozzék, beleoltotta volna a munka vágját. De a természet nem akarta.

Ostoba beszéd az, hogy mindenkit ki kell tanítani valamire és ki kell használni valaminek. Hát kell-e az erdő minden fájából okvetlenül szerszámot faragni?

Csak abból, amelyik már a gyökerén kínálkozik rá. Arra is kell a fa, hogy a mókusnak legyen hol fölszaladni, leszaladni. Arra is kell egy-két gally, ahová a madár a fészket lerakja, arra is, ahová a vándorló legény a tarisznyáját, kis

pók a hálóját akassza. Szóval, mindenféle fa kell. Sőt olyan fa is legyen az erdőben, melynek még ennyi szerep se jut. Csak éppen hogy ott van. Megnő, susog, zörög, hajladozik egy-kétszáz esztendeig, aztán visszarothat a földbe. Ami erőt, zsírt kiszítt onnan, visszaadja annak a saját szétmálló testével. És hát minden úgy van a végén, mintha semmi se történt volna. Se a fa nem vesztett, se a föld nem vesztett.

Sohase ítélt meg a szegény Filit szigorúan. De már kisgyerek koromban föltűnhetett a helyzete, mert jól emlékszem, egyszer azt kérdeztem anyámtól, hogy Fili bácsi mi voltaképpen?

Anyám elnevette magát.

— Fili bácsi rokon és semmi egyéb.

— Jó állás az? — tudakoltam.

— Hogy érted?

— Lovon jár-e a rokon vagy gyalog? (Így értettem még akkor az állásokat.)

— Attól függ, fiacskám, ki kinek a rokona.

— Hát a Fili bácsi kinek a rokona?

— Sok nevezetes, jeles familiáknak; a Rédekyeknek, a Laszlyaknak, a Hettyessyeknek, Hajdúknak, Vajdáknak és Liszkayaknak.

— De a királynak csak nem rokona?

— Eredj, te bohó, hiszen nincs is királyunk.

— Hát miért nincs?

— Kicsiny vagy te még arra, nem érted még te azt!

De én csak nem eresztettem el a témát, mint a kis kutya a csontot.

— Hát nekünk is rokonunk a Fili?

— Nekünk nem rokonunk.

— Mért nem rokonunk?

— Mert ő nagyobb familiából való, tehát az előkelőbb familiákkal van rokonságban.

— Hogy lehet azt megösmerni, mama, melyik az előkelőbb familia?

— A címek és az életmód után. Azonfelül a nevek hangzása is sokat tesz.

— Furcsa! Az ember a fülével veszi észre az előkelőséget.

— Sok más is kell hozzá. A Fili apja például királyi konziliárius volt, az anyja is nagy dáma. Majd még eleget hallasz róluk.

Hallottam is azután budetini Lengyel Mihály konziliáriusról, aki szegény ember volt és éppen a Hettyessy-féle kúriát bérelte Vidolyon a Kristóf barátom atyjától, ott valami évi járadékból éldegélt nejével, egy előkelő tartású, hajporozott dámával, akinek a testvérhúga udvarhölgy volt az anhalti hercegnél.

A kiterjedt atyafiság a szokottnál is jobban összetartott, mert egy közös nagy pört folytattak Esterházy herceg ellen valami pusztá miatt. Bár csak azt adná az Isten, hogy megnyernék!

Szűkecskén éltek a konziliáriusék, — mégis nagy *rollét játszottak*. A rokonság kevély volt rájuk s a tenyerén hordozta. Hogyne? Egy konziliáriust, aki azonfelül egy udvari dámának a tulajdon édestestvérét bírja nőül. Nem tréfa ennek a fele se. De ami igaz, igaz, meg kell adni, hogy ők is ragaszkodtak a rokonokhoz és váltig látogatóban voltak. Az egyiktől ki, a másikhoz be, Filit is magukkal cipelvén. Őnáluk Vidolyon csak egyetlenegyszer gyűlt össze évenként a rokonság ebédre: Szent Mihály napján. Hanem akkor aztán kivágták a rezet, s volt mit beszélni a környéken. Ki hol ült? Mi volt az első étel, mi a második, mi a harmadik és így tovább? Milyen mártást adtak ehhez vagy ahhoz? Hogyan volt összehajtogatva a szervéta?

Eszerint igazodott a környék. Ez lett a »nobel«. Hát még az ülés rendje! Mennyi keserűség lett ebből! Mert nagy dolog volt az illetőre. Ha például Rédekynét ültették előre, akkor ebben az évben Rédekyné vitte a szót mindenütt. A konziliáriusék osztályozása vérré vált és akceptálta minden fórum. Nagy jelentőségű nap volt tehát Szent Mihály. Kívánatos, kecsgetető és mégis borzalmas, bizonytalan. Ha valaki feljebb ült, mint tavaly, akkor jó, de ha valaki lejjebb került, annak lőttek. Az egész vármegye gúnyosan suttogetta, hogy ez vagy az a familia kezd lemenni.

Maradt is aztán a dîner után tömérdek apprehenzió, mint ugyanannyi akta, amit az egykori referendárius bizonyos sablonos formulák szerint intézett el, útra kerekedvén felesé-

gestől, fiastól, inasostól. Maguk közt a konziliáriusék »reperáló utak«-nak nevezték ilyenén kirándulásaikat, és az otthon maradt házőrző szolgáló is azt mondta, ha valaki őnagyságáék felől tudakozódik:

— Reperációban vannak.

A dolog pedig abból állott, hogy látogatást tettek a rokonoknál megfordított sorrendben, ahogy az asztalnál ültek. Aki leghátul ült, az kapta az első »vizittát«, a leghosszabbat, néha két-három hétig tartót, mert a legnagyobb sebre kell a legnagyobb flastrom, és az ott töltött idő mennyisége jelzi igaz, a sérelem nagyságát is, de főképp a konziliáriusék nagy-rabecsülését. Innen átmentek a következő rokonhoz, de ide már rövidebb időre, és így tovább-tovább, ahogy kellett, — mert hát nagyon jószívű emberek voltak a konziliáriusék.

A reperáció szinte eltartott az egyik Szent Mihály-naptól a másikig. Ebben nem kíméltek se időt, se fáradságot, mert ilyen a finom lelkek gyöngédsége. De hasztalan. Az ütött sebek mégse gyógyultak be teljesen. A mihálynap ebéd ülési rendje mint valami változhatatlan törvény nehezedett az illetőkre, s néha ki-kitört a szemrehányás.

— Ej, vigye az ördög az etikettet! — pattant föl ilyenkor a nagyságos úr. — Valakinek mindig elöl kell ülnie és valakinek hátul. Ez az egész. A perpetuum mobilét talán ki lehet találni, de hogy mindenki elöl üljön, azt nem lehet kitalálni.

Hanem az elégedetlenség nőttön-nőtt a familiákban, s egyik attak a másikat érte emiatt.

— Hiszen mindig megreperálok — dörmögte a konziliárius méltatlankodva.

— Mit ér, ha a világ mégis csak a szentmihálynap ebédet veszi mértékül?

— Hát jól van. Majd tanulmányozom a kérdést.

Ebben az ígéletben aztán megnyugodtak egyelőre a deklaszifikált rokonok. Szerencsés mondat, mely még referendárius korából vált vérévé. Majd tanulmányozom a kérdést. Ah, isteni erejű bűvige. Magyarok balzsama. Nemzeti klenódium. Majd tanulmányozom a kérdést. Krisztus urunk néhány száraz keszeggel és valamely csekély kenyérral elégitett ki négyezer embert, de hát az mégis hal volt és kenyér,

a halat fogni kellett, a kenyeret sütni kellett, de a »majd tanulmányozom a kérdést« örökös készenlétben van és nálunk százezer embert szoktak vele kielégíteni.

A konziliárius úr legalább megtette, amit ígért: tanulmányozta a kérdést és arra az eredményre jutott, hogy a spanyol etikett nem alkalmazható, mert a nemes atyafiaknak nincsenek különböző címeik és rendjeik. Itt volna most már a származás. De mind olyan régi nemesnek tartja magát, hogy a káoszba vesznek el az ősei. Itt van, teszem azt, Laszly Ferenc uram, aki azt állítja, hogy az egyik ükapja annak idején a Caligula lovának bőréből viselt volna csizmát és valami húsz esztendeig nem bírta elnyúni. Próbálta kontemplálni kor szerint, hanem ez ostobaság. Kor szerint csak a bor előkelősége állapítható meg jogosan. Végre is addig törte ravasz fejét, hogy sikerült egy célszerű metódust megalkotni, s elmondta az atyafiságnak aperte :

— Mivel pedig ungorkodtok, apprehendáltok egymásra és énám, édes atyámfiái, valamint vetélkedtek, melyiteket ültetjük asztalfőre és így tovább, ennek most már más módját ejtem. Mert nem járja, hogy úri személyek és familiák sértődjenek meg, amikor kikerülhető. Egyszerűen átviszem a kérdést az oktan állatokra. Azok mérlegeltesenek immár, ne pedig ti. Ennélfogva az ül ezentúl az én asztalomnál Szent Mihály-napkor legfelül, aki nekem a legsúlyosabb malacot küldi évközben. Ámen.

Hanem iszen ezzel még csak beljebb verte a rangkórság tuskóját a talpukba. Szelíden indult meg ugyan a versengés, de előreláthatólag nem sokáig maradt meg csendes medrében. Hettyessyék még csak egy szopós malacot küldtek, amit a konziliárius megmért és nyugtát küldött a súlyáról, Fili pedig bevezette ezt és az utána következőket egy hiteles protokollumba. (Ez az egy munkája maradt fenn.) Hajdúék már egy süldőt hajtottak be a Lengyel udvarára, Laszlyék egy kant, Vajdáék egy hízott mangalicát, úgyhogy a következő Szent Mihály-napkor, mikor már ezen az alapon ültek az asztalnál, Vajdáné asszonynéninek jutott az első hely, ami tekintve, hogy Vajdáné egy gazdag budai szappanos-családból származott s a házasság mint mésalliance szerepelt a közhitben, kínos benyomást keltett az atyafiságban.

A konziárius mosolyogva vonogatta vállát a panaszkodó célzásokra és csípős megjegyzésekre.

— Hja, édes lelkeim, megmértem a müncéren, és a mérték mérték. A müncérrel nem lehet szóba állani, csak a sertés testének. A sertés teste beszél, a müncér csak tolmácsolja.

No, ha a sertés teste beszél, hát egyszerre rávetették magukat az atyafiak a tagbaszakadt nagy csontú fajokra, amelyekre sok hús és zsír fölfér. Különösen Rédekyék és Liszkyék keresték ki jól a »fundamentumot«, és minthogy tényleg a sertések teste fog beszélni, elnevezték az egyiket Cicerónak, a másikat Demosthenesnek. Rédeky uram tejbe főzette a Cicero kukoricáját (osoda lesz ebből, majd meglásások); Liszkyé asszonynéni pedig minden áldott nap két óra hosszat vakartatta szolgálókkal a Demosthenes hátát és lapockáit, ami annak látható gyönyörűséget okozott, — úgyhogy azt okvetlenül meg kell hálálnia a gyarapodásával, ha van benne becsület.

Az ördögbe is — egy pár baj sertésekkel! Ilyen sem volt még a világon. A fél vármegye lázasan várta a bekövetkező eredményt; bulletinek keringtek szájról-szájra a nevezetes sertések legutolsó állapotáról s fogadások történtek mindenfelé.

De míg Cicero és Demosthenes a természet rendje szerint lassan, de szépen emelkedtek súlyban és hírben, egyszer csak — sic transit gloria mundi — a »Jelenkor« című lap azt a néhány sornyi hírt hozta, hogy Debrecenben Bujdosó Mátyás nevű hentesmester ötödfél mázsára hizlalt föl egy sertést és hogy immár pénzért is mutogatja egy bekerített helyen a Péterfia-utcában.

Soha még ilyen szenzációs hír nem érkezett erre a vidékre a nagy Napóleon elbai menekülése óta. Egy ötödfél mázsás sertés! Súlyosabb a híres angol Murphi-nál, melyet a szép Viktória koronázására öltek a londoni hentesek.

... El tudom képzelni, miképpen ragyogott a nénikék szeme. A Rédeky bácsi homloka ellenben redőkke vonódott s elhatározta, hogy megveszi a sertést. Készül tehát az útra, de olyan ürüggyel, mintha Pestre menne betegen a híres Stáhlly doktorhoz. Mire aztán elment éj idején egyenest Deb-

recenbe, s az etetések kivéve, meg sem állott csak a Bikában, vagyis annak az ebédlőjében, de ott aztán úgy állt meg az ajtónál megmerevedve, mint egy sóbálvány, a látományra, ami eléje tárult.

Egy nagy kerek asztal körül ültek Liszokay János, Vajda Pál, Hajdú György, Laszly Ferenc, Hettyessy Péter, Lengyel Márton, szóval az otthon hagyott nemes atyafiak, és ferbliztek.

Azonnal elérte a szituációt . . . No, hát ezek most idejöttek külön-külön, megvenni a sertés-Góliátot, de egymásra bukkanva, meghököltek a következményektől. Hisz itt egy örült licitáció talál kiütni a hentesmester zsebe javára. Nosza, leültek előbb családi tanácsot tartani, ahol is (mintha halalaná Rédeky Gábor uram) fölvetették az érveket. Uraim, atyafiak, minthogy csak egy sertés van, abból logikailag az következik, hogy azt csak egyikünk veheti meg, a többiek legfőlebb az árát verhetnék föl. Legokosabb tehát, ha az a pénz, ami elpocsékolatnék, az oktalan ráígéréseknél, megmarad a családnál (mert hiába, a családhoz való ragaszkodás a legelső a világon). Mindezeknél fogva csak egy modus vivendi mutatkozik, ha a fátumra bizván a dolgot, a magunkkal hozott összegekkel leülünk kártyázni, és aki leghamarabb letörik, hazamegy, míg lassan-lassan mind elpotyogván, a legszerencsésebbik másodmagával (t. i. a sertéssel) teheti tiszteletét visszamenet a konziliáriuséknál.

Rédeky nevetve lépkedett a kerek asztalhoz :

— Osszatok, urak, nekem is!

. . . És hát folytathatnám e különös sertésháború rajzát, mely még sok esztendeig tartott, de nem folytatom. Hisz csak arra kellett bizonyítéknak, hogy Lengyel Fili bácsi már gyerekkorában ilyen sertéshúsokon táplálkozott. Ezekből szedte a nagy erejét.

Szülei halála voltaképpen kevés változással járt ránézve. A rokonok megmaradtak és a sertések is megmaradtak. A rokonokra ellenben változással járt, mert megszűntek a szentmihálynap ebédek. És a sertésekre is változással járt, mert ezek most már otthon éltek és otthon haltak.

Az öregúr után nem maradt semmi vagyon ; haldokolva megsimogatta a fiú fejét és így szólt hozzá :

»— Ugyan mondd meg! Ne okoskodj!
(Görö Lajos illusztrációja a *Filhez*. Vasárnapi Ujság 1902.)

— Pompás rokonokat hagyok neked, Fili. Ragaszkodj hozzájuk, édes fiam.

És Fili csakugyan örökölte ezt a ragaszkodást. Járt az egyiktől a másikhoz és sohase unta meg őket. Évek múltak el évek után, de ő állhatatos maradt. Apja furfangos eszét nem örökölte, se a rangját; őt hát nem is fűrösztötték tejbevajba, de nem is pretendált ő ilyet. Ő csak Fili volt, az egész világ Filije; azt szerette legjobban, ha észre se veszik, hogy ott van. Végtelenül csekélynek tartotta magát és ebben volt egy kis kedvesség. Kitért a ház komondorának és nem merte a macskát elkergetni, ha ölébe ült. Azonfelül egész nap tett-vett a Fili valamit, dohányt vágott vagy sárgarépát tett közé, hogy nedves legyen, a pamutot tartotta hosszú évekig a néniknek, azután hosszú évekig a húgoméknak, cserebogarmalmokat oszánt a gyerekeknek, író tollat faragott a peniculusával, birkákat bélyegzett odakünn, borért ment a pincébe, kendermagot adott a kanárinak, az ebédnél kihúzta a palackokból a dugókat, — de már nagyobb dologra nem volt alkalmas. Még vadászni se járt. Az ördög cipelje a nehéz puskát.

Lágy, érzékeny szívű ember volt, ami mindjárt látszott szelíd arcán és merengő szemein. Nagyon könnyen meg lehetett sérteni — de ki bántotta volna a szegény Filit?

Rossz arcokat vágni a vendég előtt, csípős célzásokkal megnyilazni, nem tartozott a régi erkölcsök közé. Micsoda szégyen lenne az? Még azt hinné, hogy nem szívesen adják neki azt a kis ételt. Isten ments attól!

A Fili háta mögött hiszen volt elég kritika:

— Mire veszi az életét ez a boldogtalan Fili? Hát így akar ez maradni örökké? Nem szégyenli magát, hogy innen-onnan vén kutya lesz és még semmi? Pedig milyen jeles ember volt az apja. Hogy nem lát valami után! Nem tud elvenni egy vén saraglyát, akinek nem kong a ládája. Hiszen annyi özvegyasszony van, hogy házat lehet velők zsindeleyen. Szép ember, jó ember és végre nem valami nagy szám, mégis ilyen mihaszna.

Valamelyik asszony, gondolom, a szép Liszkayné, közbeszólt, mikor egy rokon i összejövetele fölhánytorgatták ezeket:

— Hát mért nem mondjátok meg neki? Rédeky sógor, maga elég okos ember, beszéljen vele. Hátha lesz foganatja.

— Elösmerem, kedves húgomasszony, hogy elég okos ember vagyok, de mit ér, ha nem vagyok elég bátor ember, hogy én mondjam ezt meg a Filinek.

— Nem bátor ember? Ön, aki már hat medvét ölt meg?

— Hja, az csak medve volt, húgomasszony — felelte Rédeky —, aki engem is *visszaölhetett* volna.

Ezen a nyelvbötlésen aztán nagyot nevettek, a nevetés elfújta Fili feje felől a felhőt.

Ámbár felhő se volt. Csak üres beszéd volt. Hogy ezt Filinek mondaná meg valaki? Majd bolond ugye? A gazdag rokonnak hiszen meg lehet mondani mindent, ha úgy kerül a sor, még ki is lehet dobni a házból, mert az nem szorul az emberre; visszavághat, bosszút állhat. De a szegény rokon immunis. Azt ilyennel inzultálni lehetetlen. Idegen mondhatja, de rokon nem.

Így volt ez akkor és szép volt így. A szegény rokonnal és a viselős asszonnyal gyöngéden bántak a régiek. Az utóbbival azért, mert többje van a többinél (szíve alatt van a gyermeke), az előbbivel azért, mert kevesebbje van a többinél (hóna alatt van a koldustarisznyája).

Fili tehát élte megszokott világát s ha megunta egyik helyen, átment másikra. Mindenütt volt valami vonzó és osalogató. Köpcsényben pompás kuglizó van Lengyel Károlyéknál, Újfaluban Vajdáéknál fölséges káposztákat főz Ágnes néni, egy sor füle, egy sor orrja, egy sor kövérje, egy sor töltelék; hát még a pampuskái, herőcéi, amelyeknek megízlelésénél minden alkalommal így kiált föl Fili: »Ferenc József, mit eszel, ilyet bizony nem eszel!« Korontán remek barackpálinkája van Csapóéknak, s kedves kertre nyíló külön szobája Filinek. Orgonavirágzáskor odahúzza a vándorló ösztöne. Vidolyon Hettyessyéknél (mert azok laknak most a megszokott házban) sok apró gyerek várja már nagynehezen Fili bácsit. Kampát, métát, duplex lehet velők játszani. Zsályán pisztrángos patak van a Laszlyék kertje alatt. Fili a pásztoroktól megtanulta, hogy a halaló füvel meg lehet őket étetni, megbódulnak tőle és szabad kézzel fogdoshatók össze. Aztán ott van közel Szalánc is, ahol Lisz-

kayék laknak, bár egy idő óta nem megy oda Fili, pedig hej, ott lakik a helyes menyecske, annak az aranyzöszke haja az igazi haláló fű, attól lehet csak elbódulni . . . de Fili mégse megy.

Olyasmit mesélnek, hogy a szép Liszkayné megsértette volna.

Pedig csak annyi igaz, hogy valami vidám társaság volt Újfaluban Vajdáéknál, ahol mindenkinek el kellett mondania az élettörténetét, Filit is unszolták.

— Nekem nincs élettörténetem. Amik énvelem történetek, azok inkább a rokonaim esetei.

Olyan szomorú vallomás volt, olyan sívár rajz egy életről — de ő nevetve mondta.

— Hát nem volt önnek soha semmi külön regénye? — faggatták az asszonyok.

Fili vállat vont; — akkor még csinos férfi volt.

— Mire való volna az nekem?

— De csak volt valamikor szerelmi viszonyod? — ostromolták a férfiak.

— Ugyan hol vettem volna?

— Fili, Fili, nagy kujon! Meg mernél rá esküdni?

— Becsületemre mondom, sohasem vetett énrám szemet senki — mondta Fili ünnepélyesen. Még a két ujját is föltartotta.

Pedig kényes volt a becsületszóra, mint egy Lancelot. Tetszik tudni, azok a bizonyos kolduserények.

Később egy kis tánc volt. Fili az egyik Rédeky-kisaszszony csontlegyezőjét tartotta, míg az a táncosával kerिंगett, midőn mellette suhant el Liszkayné. Almavirág-szín ruhába volt öltözve s a fekete szemében egy-egy csillag égett.

Csak úgy hanyagul szólt oda Filihez:

— Kinek a legyezője az? (Mintha csak a szépen faragott legyező tűnt volna föl neki).

— Osaládi osontok — felelte Fili közömbösen.

Megfenyegette pajkosan:

— Fili, te udvarolsz valakinek.

— Hát nem hallottad az eskümet?

— Hamisan esküdtél, fráter, — vágta oda Liszkayné. kihívóan ringatva a darázs derekát a csipőin.

— Gondolod? — kérde Fili, tréfára véve a dolgot.

— Tudom — felelte és lehajtá a fejét szemérmesen. Ezzel köd előtte, köd utána, elillant, eltűnt, mint a füst, a sok ruha, a sok emberfej közt.

Filinek arcába szökött a vér, valami különös érzése támadt belül és az ösztökélte, hajtotta Liszkayné után.

Nem volt nyugta, míg rá nem talált az ebédlőben, ahol éppen egy pohár pezsgőt hajtott föl, amitől egyszerre ezer piros rózsza nyiladozott az arcán.

— Nem mondtad meg, Mariska, hogy ki volt az.

Liszkayné nevetett. Jaj, azok a szép fehér fogai!

— Hogy ki vetett rád szemet? Hát ugye mégis szeretnéd tudni? Hát ugye mégse vagy olyan szent, amilyennek mutatkozol? Csak ezt akartam tudni, barátja az erőnynek.

— Ugyan mondd meg! Ne okoskodj!

— Hát megmondom; ha behunyod a szemedet, bele-súgom a füledbe.

Fili behunyta a szemét, ahogy parancsolták, azután egyszerre megcsiklandozta valami édes hang, valami zúgó szózat, amely beharsogta egész valóját.

— No, hát én voltam, Fili. Elmúlt. Másé lettem. Mert te nagy mamlasz voltál.

Fili egész teste zsibbadozott, vére sebesen száguldott ereiben, de mikor a szemét kinyitotta — nem volt senki az ebédlőben, csak az inas, aki új gyertyákat rakott be a tartókba. Az asszony eltűnt azalatt.

Íme, lett már Filinek némi élettörténete, de ez csak kis ideig birizgálta a lelkét, halványodott, színtelenedett, később már azt is gondolta, hogy a jelenet meg se történt — alkalmasint részeg volt és a Belzebúbbal álmokra kártyázott.

Hanem ettől a naptól fogva nem mert többé elmenni Szalánra — pedig vágyott oda.

Liszkay bosszankodott emiatt. Hát mivel alábbvaló ő a többi atyafinál, hogy Fili kikerüli?

Maga Liszkayné is megpirongatta, ha valahol találkoztak.

— Hátrakötöm a sarkadat, Fili, ha el nem jössz.

Fili zavarban volt, elpirult, hebegett valamit, de nem ment el Szalánora. Érezte ő ösztönszerűleg, hogy a rokoni

szeretet kenyérmorzsa — és hogy a szerelem egy kád méz, de abba a morzsának nem szabad belevegyülni, mert a morzsa is elvész és a méz is megsavanyodik.

Pedig sok találgatásra adott okot. Mért haragszik? Kire haragszik? Hát még a Fili is felhúzza az orrát? Lássá meg az ember!

De amint megszólják, menten ki is mentik. No, semmi az. Egy kis bogara van. Úgy sinos szegénynek egyebe.

Pedig dehogyan nincs. Hisz csak fogalom az egész. Az egyik ember azt mondja: »nekem négy házam van Pesten«, a másik ember azzal dicsekszik: »húsz fejős tehenem van«, Fili elszámolja az ujjain: »száztizennégy rokonom van«, és mind a három ember arca egyformán fénylik a megelégedéstől.

Tíz vagy tizenöt kúria az otthona, egy-egy német uralkodó herceg csak az ingeit változtathatja annyszor, mint Fili a lakóhelyeit, a konyháit, a pincéit és a környezetét. Fili tehát a valóságban nagy úr, — csak elméletben szegény.

Igaz egyébiránt, hogy amennyiben ő megunván magát, odább megyen, éppen úgy megunhatják őt is. Megesett egyszer. Hiszen az emberek tökéletlen lények voltak már azelőtt is. Nem szépítem én őket. Megunták a feleségüket, megunták talán még a töltött káposztát is, hát hogyne unták volna meg a lengyelüket?

Bizony egyszer-másszor mesterségesen rázták le a nyakukról. Csakhogy arra is megvolt az akkori világban a gyöngéd forma.

— Nini, Fili öcsém — jutott eszébe Rédekynek —, átsétálhatnál holnap, ha nincs egyéb terved, Zsályára. Levelet küldök a nővéremnek, Laszlynénak, de olyan fontosat, hogy nem merem rábizni akárkire.

Fili járatos a *rokonológiában* és rögtön megérti a dörgést.

— Ejnye, de jó! Úgyis már régen láttam Laszlyékat.

— Mikor jössz vissza? — kérdezi a gazda enyhítőnek.

— Visszajöjlek? — tapogatózik Fili.

— Ahogy neked tetszik. De ha most ott találnál maradni, akkor el ne felejts ősssel virágmagokat hozni tőlük az aszszonynak.

Fili most már útra készült, át volt forgatva, mint egy váltó, a legközelebbi atyafira, és egyik se mondta: »nem fogadom el«, ott tartotta, aztán újra továbbította, hogy megint visszakerüljön megrissülve, újnak, kívánatosnak, érdekesnek, tömérdek hírrel és pletykával.

Így élt és sohase gondolt rá, hogy másképp is élhetne. Az évek elsuhanak fölötte, az ifjúság cserben hagyta (de ez nem fájt neki, mert nem rokon), ősz hajak jelentek meg a fején (az első ezüst) és már csak imitt-amott volt egy atyafi, aki »öcsémnek« szólitotta, a nagy többségnek Fili bácsi lett.

A rokonok közül sokan elhaltak, de ez sem alterálta, mert születtek és nőttek újak, akik őt már úgy találták, mint egy vén órát, mely az apáiknak is ketyegett. Fili értéke inkább egyre nőtt. És ha ez így megy, valóságos családi ereklje lesz belőle.

De nem ment úgy. Némi megpróbáltatások és kísértések következtek. Szaláncon meghalt Liszkay, és mikor a familia összegyűlt a temetésre, a tor után arra kérte a rokonokat az özvegy: maradjon ott valamelyikük egy ideig, míg valami új rend lesz, mert a cselédek még a házfödelet is széthordják az ő, meg az árvák feje fölött, ha nem látnak itt valakit, aki kalapot hord.

— Hát talán jó lesz a Fili — vélték a legöregebb atyafiak. — Az ügyis ráér.

Az asszony némán intett a fejével, hogy az is jó lesz. Fili vörös lett, mint a karmazsin, és szabadkozni próbált.

— Nekem nem sok hasznomat veszi Mariska. (Liszkayné Tóth Mária volt a családi nevén.)

— Eredj a pokolba! — pörkölt rá Hettyessy Kristóf, aki akkor volt fiatalember. — Annyit csak te is érsz, mint egy fölállított bakkusz a búzatáblán.

Fili hát ott maradt. Eleinte szokatlan volt neki, alig mert beszélni az asszonnyal és olyan furcsa, nyugtalan érzései támadtak. Valami jelenettől tartott. Némelykor nem volt magával megelégedve s egész éjeken elgondolkozott élete folyásáról. Nappal a gyerekekkel hancurozott, azok föl-másztak a térdére, hátára, tépdesték a szakállát, befogták a kis játékkocsijukba és hajtották a szobákon keresztül, mint egy vén lovat.

Valójában a gyerekeké volt Fili, azok majd megbomlottak érte. Ő is mindent megtett nekik, amit kívántak. Már persze amit lehetett, mert a kis zsarnokok sok mindenfélét kívántak.

— Fordítsa föl az asztalt, Fili bácsi.

Fili bácsi fölfordította. Tetszett nekik a fölfelé meredt négy lába.

— Fordítsa föl a tálat.

Fili fölfordította a tálat és mind kipotyogott belőle a sok ropogós cseresznye. Uccu, rohanjatok rá!... Aki kapja, az marja.

A mama haragudott, zsörtölődött.

— Fordítsa föl most már a mamát is, Fili bácsi.

— Csitt, ti kis gézengúzok. Nem látjátok, hogy a mama milyen szomorú.

Tényleg hallgatag volt egész nap, alig szólt egyet-kettőt gazdasági ügyben Filivel, ha kérte, hogy nézzen utána ennek, annak. Egyébként közömbösen, érzéketlenül cipelte az egyik nap nyűgét a másik után. Gyakran sírt ott is, ahol nem látták. Hát semmi az, majd kiolvad, majd beszédesebb lesz, de még nagyon új a fekete szoknyája.

Fili ezalatt egészen megszokott Szaláncon. Úgy tetszett neki, mintha az egész világ megváltozott volna és a nap folyton sütné. Olyanformát is érzett, hogy valami nagy dolognak kell történni. A levegőben lebegett. A természet is előkészült rá. Falevelek zúgták a parkban, virágok lehelték, madarak csipogták, sőt még a maoska is sejtett valamit, mert a sárga szemeivel sokszor vetett egy-egy kémlő pillantást, hol a Filire, hol a szomorú asszonyra.

Hanem elmúltak hetek, havak, és az asszony szomorúsága nem enyhült, hidegsége, közönyössége megmaradt. Fili türelmetlen kezdett lenni. A nagy jelenet nem akart bekövetkezni. Olyan volt az az asszony, mintha meg volna fagyva. Pedig de szép még, ejnye, de szép még. Fili most már nem hogy félt volna a nagy jelenettől, de azon vette magát észre, hogy várja. Ha nem is az egészség (mert az sok volna egy embernek egyszerre), de legalább valami részét, valami rügyeeskét, amiből ki lehet már sejteni a virágot.

Hanem bizony a második fekete ruha is elkopott már, de nem jött a rügy.

Rügy helyett azonban megjött a pünkösdi ünnepekre az odaváló református papnak, nagytiszteletű Fekete Sámuel úrnak a mérnök fia, (aki valami vasutat épít most Sziléziában). Szép, deli fiatalember volt ; úgy látszik, hogy már régebben otthonos Liskayéknál, be-benézett a kastélyba és egy kicsit szétbeszélte az asszonykát. Nagyon szellemesen tudott csevegni, meg is neveltette egyszer Liskaynét, Fili még örült neki.

— Hát még sincs végképp befagyva — jelezte nagy örömmel a nótáriusnak, akivel a réten találkozott.

— A kigyó mindig kienged — felelte a nótárius.

Eközben azonban nagy dolgok estek a külvilágban. Ha volnának a tekintetes nemes atyafiaknak harsonáik, most meg lehetne fúvatni. A nagy pört, melyet még a konziliárius idejében és támogatása mellett kezdtek a rokonok Esterházy ellen, megnyerték, a legfelsőbb bíróság odaítélte a hatezer holdas Holyánka-pusztát, valahol a pokolban, Ugocsa vármegyében.

Nosza, összeült a nagy osaládi tanács öreg Rédeky Gábor uramnál, disponálni a birtok felett.

Némelyek a felosztás mellett kardoskodtak, mások az eladást tanácsolták, de a többség előtt a familia jövő nagysága és ragyogása lebegett. Hagyassék a birtok közös családi uradalomnak. Valamely családtag gazdálkodjék benne, és levonva a saját fáradsága díját, az évi jövedelmet ossza fel a rokonok közt az örökösödési arány szerint.

Elfogadták nagy többséggel.

— De most már ki menjen oda gazdálkodni?

A tekintélyes Vajda Pál emelt szót.

— Én Lengyel Fülöpöt ajánlom. Az ő apja taszította be perünket jó kerékvágásba. A hála is valami, de különben is Fili rokonunkra fér rá a legjobban ; legyen úr öreg napjaira.

Nem volt ellene egy hang sem. Úgy van, helyes, jó lesz a Fili. Pedig mindenki tudta, hogy nem lesz jó. Rossz gazda lesz, de mindegy, legyen egyszer úr már a Fili.

S amint szokás ilyen nagy eseménynél, legott hintóra ültek Rédeky és Vajda uraimék és még valaki harmadik, de

»— Mit akarsz itt, Filyr — kiáltá Liszkayné.«
(Görö Lajos illusztrációja a *Filyhez*. Vasárnapi Ujság 1902.)

már elfelejtettem, ki, és megvitték neki a megbízatásról kiállított okmányt Szalánra, nagy parádéval. Még pántlikát is fontak a lovak sörényébe.

Ahogy bejárt a kocsijuk későn este a szalánai kúriára, az asszony már lepihent, csak Fili jött ki elibök.

— Hozta isten, hozta isten!

Az ősz Rédeky Gábor pedig lekapván szépen a kalapját, Fili előtt pózba vágta magát, mint egy orátor, aztán így szóló kedélyes ünnepélyességgel:

— A holyánkai uradalom tekintetes, nemes, teljhatalmú kormányzóját keressük.

— Bizony az nincs itt.

— De bizony itt van az — bizonykodék Vajda Pál.

— Mi legalább nem ösmerjük — felelte komolyan Fili.

— Budetini Lengyel Fülöpnek hívják.

A Fili fülének így is szokatlan volt, de azért csak elmosolyodott, de olyan révetegen, mint aki azon tűnődik, hol van itt az élc.

Eddig még csak Fili csodálkozott, de mikor aztán bent a szobában elmondták neki apróra a nagy szerencsét, ami érte, ahelyett, hogy a nyakukba esett volna, egyszerre elsápadt és áporodottá lett az ábrázata — amin aztán ők csodálkoztak.

— Ne tegyétek azt velem! — mondá egészen megriadva. — Hiszen nem vétettem én nektek semmit. Hát miért akartok engem eltaszítani magatoktól?

Olyan érzékenyen beszélt, hogy a kő is megszánta volna, csak éppen a rokonok nem teheték.

— Hát meg vagy te bolondulva, Fili? — feddette Rédeky — mikor nagyobb úrrá tettünk magunknál, s te most azt mondog, hogy nem kell.

— Nem lehet... — tört ki fojtott hangon — föllázad a lelkem a gondolat ellen, hogy én magamra hagyatva, nélkülületek maradjak!

— Majd elmegyünk hozzád — biztatták. — Megállj csak. Mindig lesz nálad egy-két atyafi.

— De hiszen éppen ezt nem tudom megszokni, mikor eddig mindig én voltam nálatok. Azt fogom hinni, hogy

már én meghaltam, hogy már nem is az az ember vagyok. Hagyjatok meg, kérlek, a régi bőrömben.

Ezer meg ezer érvet hozott fel, de rávetették magukat, erősebbek voltak, visszaérveltek, legyőzték, lehetetlenné tették. Végre megadta magát, de arca végtelen szomorúságot lehel, és mint a fuldokló, még mindig kapkodott némely különös szalmaszálakhoz.

— Mégse lehet — nyöszörgé —, ha jobban meggondolom.

— Ej, no! mi jutott megint eszedbe?

— Hát hogy a Liszkayné se enged el. Nem hiszem, hogy el engedne menni.

— És ugyan mért? — rázta meg magát Rédeky uram, mint egy haragos kedve.

Fili elvörösödött, valami feleleten gondolkozott, durcósan vonogatta a vállát és végre csak annyit mondott kínjában:

— Hát azért.

— No, majd megkérdezem tőle reggel.

— Azt hiszem, kellek neki, izé . . . a gazdaságnál, meg a gyerekek mellett.

— De csak nem lehetsz holtig pesztonka, az ebadta!

Fili egész éjjel nem aludt, nyugtalanul hanykolódott ágyában, mint az, aki a siralomházban van, de már ez az utolsó éjszakája. Egyéb reménye sincs, csak még a fehér kendő. A Liszkayné vétója.

Mikor reggel felöltözködött, künn az ambituson találta pipázgatva a három atyafit.

— Fölkelt-e már Mariska?

— Igen — szólt Rédeky —, elmondtam neki a dolgot, hogy te vagy a plenipotenciáriusunk.

— És mit felelt? — szólt lassan, fojtott hangon.

Minden vére a szíve tájára zúdult s hajtotta, hajtotta sebesen, mintha egy megbomlott malomkereket egy tenger forgatna.

— Azt mondta, hogy sajnálni fognak a gyerekek.

— Úgy? — hebegte Fili. — Hát azt mondta?

És elkezdett valamit fütyörészni, de olyan sápadt volt hozzá, mint a fal. Aztán felugrott, sétált fel s alá az ambituson.

Egy öreg kuvasz feküdt a padlás-feljáró alatt, rúgott rajta egyet, hogy percekig vonított, kunkogott a szegény állat.
— Hát talán mindjárt magunkkal viszünk — vélte Vajda uram.

— Nem, nem, hagyjatok itt még egy-két napig. Borzasztó főfájásom van (a halántékához kapott) és még egy kicsit kipihenem magamat.

Elmosolyodtak, az jutott eszükbe, hogy már negyvenöt éve pihen és még mindig ráadást kér a Fili, két napot. De hiszen éppen azért kedves fickó Fili. Ha nem volna ilyen, egy ütet taplót se érne. Hát ráhagyták, hogy holnapután küldik el érte a kocsit, s aztán elbúcsúztak a szép szomorú asszonytól, összevissza csókolták két oldalról és hazamentek.

Fili pedig nem szólt egy szót se, mikor magukra maradtak.

— Hát elmégysz? — kérdé az asszony közömbösen.

— El — felelte kurtán.

De a lelkében forrt valami. Birkóztak benne a gondolatok. Mártogatta a szívét az elméje játékaiba; kétszer keserűbe, egyszer zsongítóba... Hátha csak kevély az asszony? Hátha neki kellene előhozni a múltat, az újfalusi táncestélyt?

Az ebédnél nem lehetett beszélni, mert ott volt a guvernant és a gyerekek. Közönyös dolgokról társalogtak.

Délután aztán fogta az asszony a kosarat, amiben a kötése volt, és elment a parkba. A férje is ott volt eltemetve. Bizonyosan imádkozni és sírni jár oda, mellékesen pedig harisnyát kötni, mert olyan nagy gyász még sincsen, hogy férfi a pipáját, asszony a kötőtűit elhanyagolja.

Fili várt egy órát, míg az imádságát elvégzi, de akkor megindult. Maga is csodálta, hogy olyan bátor. Szótlökte a szárnyas kertajtót, az kísértetiesen csikordult meg.

Aztán ment-ment a kavicsos utakon, a susogó hársak között, a feje zúgott, az ezernyi bogár is zúgott a levegőben, muslincák kergetőztek, egy légy ringatta magát egy pókhálón. A lepkék a virágokon illegették a szárnyaikat és szítták a mézüket... Minden lény dőzsölt és mulatott, csak Fili ment szomorúan, mintha a vesztőhelyre menne.

Végre egy lugasnál beszélgetést hallott. Arra tartott.

Talán a kertésszel beszélget az asszony?

A lugashoz nem vezetett innen út, keresztülgázolt hát egy petrezselyem-padon meg egy galagonyaligeten és odatoppant a lugas nyílása elé.

Hát ott ült az özvegy és a fiatal mérnök.

És a mérnök egyik karja keresztül volt fonva azon a szép, vékony derékon, amit fekete kelme borít be. De hiszen már a harmadik fekete kelme.

A fiatal mérnök hirtelen elkapta a karját, az asszony arca csupa tűz volt, a szeme csupa villám.

— Mit akarsz itt, Fili? — kiáltá riadtan, mérgesen.

— Beszélni akartam veled — mondá Fili szelíden, keserűen, alázatosan, és csak a földet nézte.

— Majd máskor, édes Fili — szólt az özvegy megosillapodva, nyájasan. — Hanem most eredj, kérlek, valahová elszállt az imént egy rajunk, talán a szomszéd portákra vagy valamelyik erdőbe, ki tudja . . . mert nagyon messzire is elszállnak ezek a bohó állatkák. Nézz utána, kérlek, és ha szeretsz, keresd meg!

Fili lehajtotta fejét, megfordult és elsompolyodott szó nélkül, szomorúan, ödöngő léptekkel. Végigment a parkon, aztán átgázolta a kis folyót, a Boklyót, és nekivágott az erdőknek.

Esteledett már és még nem jött. A gyerekek keresték, az anyjuk megnyugtatta :

— Fili bácsi a rajt keresi, édeskéim.

Este se jött haza, éjjel se volt otthon. Még mindig keresi a rajt! Hát megbolondult az a Fili? Rózsét szedő öregasszonyok, madárfészket kereső fiúk látták bandukolni az erdőn, hírt hoztak róla, hogy nagyon szomorú volt és csak kódorgott irány nélkül erre-arra, mintha keresne valamit.

És azután sohase jött többé vissza, se Szalánkra, se sehova, elveszett örökre ; még hírét se hallották semmi teremtettt lélektől. Nem látta azt többé ismerős élő ember.

Csak ijedős utasok találkoznak néha még most is éjnek évadján egy-egy ismeretlen alakkal, ha valahol úton vannak. Vagy talán csak egy árnyék suhant el mellettük. És aztán elbeszélik a mi falvainkban, hogy az a szegény Lengyel Fili lehetett, aki még most is a szép Liszkayné raját keresi.

De nem valószínű — mert a Fili most már volna vagy száz esztendő.

MINDENKI LÉPIK EGYET
1902

Már a cím mutatja, hogy Erdélybe vezetem olvasóimat. Mégpedig egyik legnagyobb városába, ahol Apró István lakik.

Apró István uram nem valami történeti nevezetességű vitéz a hajdankorból (mert ilyeneket liferálnak onnan az írók), hanem egyszerű csizmadiamester a jelenkorból (még ma is él és varr), olyan, aminő száz is van Miskolcon. Ha csak a osizmáról volna szó, bizony kár volna odáig fáradni, Apró uram azonban inkább a Katalin nevű hajadon leánya által híresült el.

Nem azt állítom ezzel, mintha nem lett volna a mester-ségében is tökéletes, mert bizonyára jól csinálta az emberi lábak külső burkolatját is, látogatott boltja volt a Főtéren, átellenben a »Mátyás király« vendéglővel, és a város előkelő-ségeit számíthatta a kundsajtjai közé.

Sőt éppen ezen a téren voltak magasra ágaskodó törek-vései. A oszmadia-hiúság egetvívó fantáziája feszegette az agyvelejét. Mikor 1891-ben azok a nagy dinnyéi termettek a »Kígyófészek« nevű dűlőben, hogy csodájukra járt a város, egyet, a legnagyobbat, kiválasztván, magával vivé Karls-badba, hódolata jeléül a híres csizmadia-királynak, Mannl-Heinnak — mivelhogy a májpuffadása miatt már harmad-ízben küldé oda doktor Pribil Pál városi protomedicus.

Lefesteni való jelenet lehetett, mikor ökgigyelme meg-jelent ünneplőben a hatalmas görögdinnyével, a híres Mannl-Hein »Hungaria« nevű házában, mely átellenben fekszik a Schlossbrunnal, s magát bemutatván, átadta az érdekes ajándékot, a növény-szörnyeteget ama Deák Ferenc-szeml-dökű németnek, ki a maga mesterségében olyan nagygyá lett, hogy fejedelmek is megbámulták.

Szentanúk mesélik (mert ott volt Apró urammal a sógora, Bizédi Gábor varga is vejestül), hogy a két csizmadia, mi-
alatt a dinnyeátadási szertartás folyt, váltig az egymás lábát
nézte, titkon szemmértéket véve arról.

De persze, az ördög gondolta volna azt még akkor!
Csak későbbben sült ki a szándékuk, hetek múlva, mikor
Mannl-Hein egy pár zergebőr-cipőt küldött ajándékba Apró
uramnak, és ez viszonzásul, rövid időre utána, egy másik
pár cipőt Mannl-Heinnak.

Míntha ráöntötték volna, úgy illett a lábukra, s amellett
annyira kényelmes volt, hogy Mannl-Hein uram állítólag föl-
kiáltott, mikor a lábára húzta :

— Tausend Crucifix, ez a mester ! Így még nem pihent
meg a lábam, mióta élek.

Lón hát, hogy a következő szezomban Apró István uram
a Mannl-Hein-féle cipőben topogott Karlsbad utcáin ; Mannl-
Hein pedig az Apró István cipőiben, mint ahogy két udvarias
fejedelem oselekszi, mindenik a másik uniformisában hival-
kodva.

Hogy ily viszonyok közt mégsem a csizmaíróról lett híres
Apró István, az nem az ő hibája, az a nemzet alacsony szín-
vonalát mutatja. A magyar ember nem eléggé otthonos még
a nüánszokban. Nincsen érzéke a formához, a nüánszokhoz ;
csak a nagy eltéréseket figyeli meg. Ösmeri például a bőrt,
a kordovánt, a szattyánt, a bagariát, a chagrint, de hogy
milyen csodákat művelhet azon a tú, a bicskia, a kapta,
szög, dikics, a csiriz, a cifrázó, a sodró, a kalapács, az ár, meg
a csizmadia lelke (mert lelkét önti bele a megalkotott lábtyúbe),
arról fogalma sincs.

Csakis ily viszonyok közt eshetett meg, hogy Apró a
lánya szépsége által híresült el, pedig az igazán semmi érdem,
csak a természet játéka és puszta véletlenség, hogy kellemetes
és az emberi szemeknek látásra édes vala. Mert se Apró uram
nem volt szép ember, sem a megboldogult Apróné asszony.
Míntha igazán rózsafán termett volna a Kati.

Csoda pedig annyival inkább, mert szép lánya rend-
szerint a korcsmárosnak szokott lenni, vagy a mézeskalá-
csosnak, nemkülönb a gombkötőknek, a szabók leányai
rendszerint véznák, horpadt mellűek, a mészárosoké tenye-

res-talpasok, a tímároké szeplősek, a csizmadiáké zömökök és idomtalanok, mint a osutak ; ámbátor a müncheni szépség-galériában egy barna suszter-leányzó arcképe veri le a hercegnőket és királyleányokat, akik ott következnek a falon hosszú sorban, köztük a mi megdicsőült, szépséges király-nénk : Wittelsbach Erzsébet is.

Hanem talán még a müncheni suszterleánynál is szebb volt Katica. Ha valami világszépséget emlegettek Erdély azon részén, mindig őt vették mértéknek : van-e olyan, mint Kati? Szebb-e az Apró-leánynál?

De még ennél is nagyobb bizonyíték volt szépsége mellett az a körülmény, hogy a város vénasszonyai, kiken már nem igen lehetett élő tanúkkal konstatálni a hajdankori állapotot, mintha összebeszéltek volna, mind azt vallották magukról :

— Szakasztott olyan voltam, mint Apró Kati.

De ez azért nem zárta ki, hogy megszólják. Irigyelték a képmásukat.

— Milyen szerencsétlenség az a nagy szépség rajta, de milyen! Mert meg kell adni, hogy nagy szépség. Uri ennek minden mozdulata, minden lépése. És akármicsoda perkál lifitykét akaszt magára, az mind a legfölségesebb grófiruhának látszik a csodálatos termetén. De minnek? Kinek? Mit használna az, ha a lúd úgy tudna énekelni, mint a kanári? És ha olyan tolla volna, mint a fácáné? Azért nem fognák be kalitkába, és a gúnárok rá se néznének. Azt érné el vele. Nem vennék be maguk közé se a fácánok, se a ludak, se a kanárik. Hát ugyan ki veszi el a Katit? Valami mesterember? Majd bolond! Annak olyan asszony kell, aki egyszersmind szerszám, segítség. Fűrész kell neki és asszony, vagy gyalu és asszony. De mire való neki egy szép virág? Hiszen az ő szeme is látja a szépet, de fázik tőle. Mert a szépség falánk fenevad, csipkét, pántlikát eszik. Egész kirakatokat. Mesterember nem meri elvenni a Katit. Hát mondjuk, úr veszi el. Úr, de miféle úr? A kis úrnak derogál, mert a kis úrtól komolyan vennék, ha csizmadiacsaládba házasodnék, ez ledevalváná a sárga földig. Ennélfogva valami nagy úr veszi el, de hogyan? Úgy, mint a fagy elveszi tavaszkor a barackfa virágját; megérinti, megfújja s azzal otthagyja lehallani.

Van valami abban, amit az öregasszonyok összedaráltak ; Katica elérte a tizennyolcadik évét is, de kérő még mindig nem jelentkezett a háznál. A szegényebb sorsú mesteremberek leányai rendre férjhez mennek, a csúnyák is, és ő, a nagy szépség, otthon maradt, még csak azt se kérdezte senki, hogy a világon van-e? Hát megbolondultak ezek a mai legények? Vagy osupa illedelemből szamarak, mint a grófok, hogy a legjobb falatot egyik sem akarja kivenni a tálból a másik elől?

Restellni való vagy nem, de a szegény Katinak meg kellett elégednie azzal, hogy bámulják, hogy szemet-száját látva néznek utána, hogy a fotografiáját kiteszik a kirakatokba, és hogy egy helyi szobrász utána mintázta a Mária szobrot a brassói templomnak. Az is különös volt, hogy a gimnázium nagyobb diákjai egész nap az Apró uram boltkirakata előtt ácsorogtak, nézvéen az ott pompázó csizmákat és cipőket ; amiből Apró uram azt következtette, hogy most még tökéletesebbek a cipői, mint azelőtt, és hogy az új nemzedék jobban tudja méltányolni a műremekeket. Pedig alighanem azért csatangoltak ott a paniperdák, mert Kati is látható volt a kirakat üvegén keresztül, amint ott ült a gépnél és varrogatott.

Bizonyára más nyoma is maradt ennek : egy csomó szonett, madrigál s néhány »Hozzá« című vers, a gimnázium érdekmönyvében. A múzsák mutatkoztak, de kérő nem.

Hovatovább mindinkább feltűnőbb lett ez a körülmény, úgyhogy Apró uramat is kellemetlenül érintette, kivált, mert csipkelődni kezdtek az ösmerősök :

— Mikor adja már férjhez a Katicát?

— Majd meglássa kegyelmed, egyszer csak itt toppan valami tekintetes úr. Várakozó leány várat nyer.

— Addig vár, míg én akarom — felelte kevélyen, mert végtelenül büszke ember volt.

Maga Katica látszott legkevesebbet törődni a dologgal. Különös leány volt, zárkózott természetű és hideg, mint a jég. Aztán otthon ülő, mint egy hamupipőke. Furcsa, hogy akinek olyan édes pofácskája van, ne szeresse mutogatni. Más az ő helyében naphosszat az utcán flangérozna. Kati ellenben, a vasárnapi templomot kivéve, nem járt a világon sehová, csak nénikéjéhez, Apró uram sógornőjéhez, vagyis

özvegy Apró Jánosné szül. Farkas Amáliához, aki kulcsárné, szakácsné és házvezetőné volt a Hunnia pénzügyintézet elnökénél, nagyságos Kolosy Ferenc úrnál.

Szerencsés planéta alatt született ez a Máli néni. Oly helyre vette be magát, mint mikor a bolha egy hideg gyékényről egy kövér zsidóasszony ágyába kerül. Olyan gazdag, finom emberhez jutott, aki csak úgy szórja a bankót, mint más ember a polyvát. S aztán micsoda hatalom ő a könnyűvérű agglégénynél; rendelkezik, süt, főz, dúskál zsírban, vajban, mézben, ami szemének, szájának kellemetes.

Máli néni az egyetlen rokona Katicának, ő látja el ruhával, néha egy kis ékszerrel is kedveskedik, aztán ha odamegy, mindig van egy-két tányér sütemény az almáriumban, meg egy befőttes üveg, amit Katicának felbont. Katica nagy inyeno, torkos, mint egy kis maoska. Háromszor, négyszer is átszalad Kolosyékhoz, mintha csak az éléskamrába osonna egy kis paskortára.

Maga Máli néni is hol-hol bekukkan a boltba. Csak egy nagykendőt vet hanyagul a nyakára, mert közel van (a negyedik ház innen), és mindig találunk valami sugdosni valót. Őszinte, mély vonzalmat tanúsít az anyáttalan gyermek iránt, s váltig emlegeti: »Ha valamit gyűjtök, ha marad utánam valami, az mind Katicáé.«

Apró uram Máli nénivel beszél meg a jövőre való terveket.

— Bosszantani kezd — mondá egy napon a bolt külön fülkéjében, pápaszemét a zöld posztókötényével törülgetve —, hogy a Katinak nincs még kérője. Takaros a leány és mégsem akad szerencséje. Talán vinni kellene ide-oda, színházba, multságba? Mit gondol, sógorasszony?

— Azt gondolom, hogy még korán van.

— Ej, ugyan! Hiszen tizenkilenc éves lesz ma holnap.

— Mindegy. Mégis csak gyerek. Későn fejlődik. Nem gondol az még a férjhezmenetelre.

— Vajon?

— Tudom.

— Ő mondta?

— Magam találom ki. Ha hozzánk jön, sokszor elküldöm a kertbe.

— A kertbe? — csodálkozik Apró. — És mivégre?
Máli néni ravaszul mosolygott. Pedig nem jól állt neki, nagyon csúnya fogai voltak.

— Hát abból tudom, sógorkám galambom, hogy a kertnek mindig abban a részében ógyeleg, ahol a számoça van, meg a oseresznyefa. Gondolom magamban, nincs még senkije és nem is gondol még semmire. Majd ha egyszer azon a részén találom ábrándozva, ahol a muskátli-bokrok vannak, meg a violák. . .

— Hm, persze, persze — vágott közbe a osizmadia. — Az asszonyi ész olyan, mint a fecske nyála, szép, filigrán dolgot lehet vele építeni. Hanem azért mégis szégyenlem, hogy nincs kérője.

— Majd megjön az.

— De még csak nem is mutatkozik eddig. A legényeim hozzá se mernek szólni.

A sógorasszony megvető mozdulatot tett a kezével.

— Csak nem akarja mesteremberhez adni a Katit?

— Hát kihez?

Máli néni csipőjére vágta a kezeit, és a szeme zöldes fényben villogott, mint egy áspiskígyóé.

— Ej, van-e lelke? Hogy azt a piskótából való drágalátos testét valami kéréses kezű gazember üsse-verje. Mert a mesteremberek közönségesen durva lények. Hiába biggyeszti el a száját. Maga is csak olyan volt. Az uram se volt különb, és mindig tele volt a testem kék foltokkal, amíg élt, isten nyugosztalja meg ott, ahol van, mint ahogy az én szegény testem is megnyugodott azóta. Nem, nem, sógorkám. Csak hadd várjon még a Kati. Ő jobbra van teremtvé. Tekintetes asszonnyá lesz, majd meglássa.

— Valami éhenkórász írknokné. Köszönöm szépen.

— Hátha jobb is kerül, majd meglássuk.

Az öreg Apró dörmögött valamit, rázta a fejét makacsul, majd határozottan kijelenté :

— A familia lejött a hegyről, sógorasszony, hiszen tudja, és nem akar többé fölfelé menni. Becsületes polgár-asszonyt akarok nevelni a Katiból, akinek senki se vetesse szemére a csirizt és dikicset. A leány az enyém most és azt akarom, hogy a férjhez menetele után se szégyelljen az enyém lenni.

— Minden az Istentől függ — jegyzé meg Máli néni ájtatos szemekkel.

— Az Istentől sok függ — fejezte be a osizmadia kemény hangnyomattal —, de Apró István se kutya.

Pedig hát Apró István uram bizony csak kutya — hiába van benne erős akarat. Az Isten ellenben annyi eszközzel dolgozik, hogy se szeri, se száma. Ki tudhatná azt, mikor tesz ő a maga sakktábláján húzást, és hogy mi lesz abból?

Hát most is azt rendelé, hogy az Apró uram mája puffadjon meg újra. Ami nem is különös, mert már azelőtt is fölpuffadt néhányszor. De egyáltalán nem is lehet rossz néven venni egy osizmadia májától. A csizmadia mindig ül — megunja ezt a mája és növésnek indul.

Egy szó mint száz, Aprónak megint Karlsbadba kellett menni, s Katit erre az időre Máli néni vette magához lakni.

A fürdőben aztán megöszmerkedett Mannl-Heinnak az első legényével, bizonyos Kolowotki Mátyással, aki a nagy mester tanítványa lévén, szinte túltett a mesteren. Beszélték, hogy a walesi herceg vadászosizmáit, a Dudley ladyk és missek filigrán cipellőit, valamint a szép portugál királyné lábbelijét is ez a bizonyos Kolowotki készíti. Nagy nimbusz környezte a hórihorgas legényt, valóságos aureolát látott feje körül a csizmadia-szem. Csodakeze van a Kolowotkinak. Rettenetes egy talentum az.

Apró uram barátságot kötött Kolowotkival, s amint elbeszélgettek egynehányszor, az a gondolata támadt (mert roppant esze volt ökigyelmének), hogy maga mellé veszi társul, mivelhogy így még nagyobb hírre vergődik a boltja, talán még a Mannl-Hein dicsőségét is elhomályosítják, ha ketten összefogóznak. No, az nagy dolog lesz. Tele lesz ezzel még Budapest is, ha Bécs nem. Azonfelül ő maga már öregszik, ez is egy ok, csak pápaszemen lát, ez a másik ok, ámbár az első okból fakad, aztán lusta is, friss erő kell a boltba, aki nyájas mosollyal hajlong a kundsajtoknak a boltajtóban s haragos szemöldökkel zsörtölődik a legényekkel és inasokkal, el nem mulasztván az elrettentés politikája kedvéért egyet-egyét hetenkint pofon is legyinteni. Neki derogál az ilyen, sőt veszélyes, mert törvényhatósági bizottsági tag is, s még

vissza találna feleselni a bántalmazott, miáltal, amitől isten mentsen, csorba esnék a tekintélyén.

Dictum factum, ajánlatot tett a legénynek, hogy legyen társa, mire az parolát csapott.

— Eb, aki megbánja.

Persze nagy áldomást ittak erre, nem is egyet, s beszélgetés közben, a gránátszínű melniki bor mellett, egyszer csak kikottyantotta az öreg :

— Van otthon egy leányom is, bruder, ha megtetszik, elveheted, ebugatta.

Ez volt a másik titkos terve a legénnyel, akár veri ki a mérég-szeplő Máli nénit, akár nem.

Kolowotki kaecintott a szürke szemével és széthúzta a nagy száját nevetésre :

— Szép-e a mádi, mi?

A oszmadia vállat vont és szerényen mondá :

— Meglehetős, azt hiszem. Különben ízlés dolga.

— No, azért mondom, mert én válogató vagyok. Szép embernek szép asszony kell, hehehe. Hát nem is adok erre parolát.

— Ej, persze. Nem is fogadnám el.

— Maga látta az én cipőimet, de én nem láttam a maga lányát. Látatlanba nem megyünk. Ha látjuk, se látjuk, mert csak az arca van künn, márpedig az asszony a nyakán alól kezdődik, éppen ahol el van takarva. Elég nagy igazságtalanság ez a sötétben való botorkálás, és ha én király volnék, újra behoznám, hogy az emberek ruha nélkül járjanak, mint hajdan a paradicsomban.

Apró uramat, ki méltóságteljes magaviseletű és ünnepléses vala, kellemetlenül érinté az efféle dibdáb beszéd, a fizetőpincért kiáltá, egyszersmind ráförmedvén Kolowotkira :

— Nem beszélsz úgy, mint egy komoly férfiú, Mátyás, és gondold meg, hogy ha az emberek szűz anyameztelenül járnának, akkor a cipő se lenne még kitalálva. Mit érne anélkül a világ, hm? Mit érnénk mink is?

Erre aztán elgondolkoztak, elmerengtek a lét és az emberiség rendeltetésének nagy kérdésein és bizonyára azt találták mind a ketten, hogy a világ nagyon hiányos és üres lenne a csizmadiák nélkül.

De hát szerencsére ez sohasem fog bekövetkezni, sőt inkább szaporodni fognak, amint egyre hűl az anyaföld és finnyásabb az emberi láb. A történetünk színhelyét képező városban is megszorodtak, új cégtábla került a régi bolt fölé: »Apró István és Társak«. S egy nyomtatott cirkuláré ment ki a kundsajtók közé, kövér betűkkel kiemelve, hogy »sikerült társul megszereznem a híres karlsbadi cipész-királynak vagyis a királyok cipészének, Mannl-Hein tisztelt barátomnak *jobb kezét*, Kolowotki Mátyás urat, ki is velem karöltve, stb. stb.« A körlevél margóin következő mondatok pompáztak: »Nincs többé tyúkszem«, »Nincs többé formátlan láb«, mert tudta Apró uram, hogy mitől döglük a légy.

Kolowotki Mátyás nagyon meg volt lepetve a Kati szépségétől, mikor új otthonába ért. Soha ilyet! Azt hitte, valami tündérlátomány, s oldalba döfvén a mestert, tompa, rekedt hangon kérdé:

— Csak talán nem ő az?

— De bizony a Kati lányom az.

Kolowotkit elragadta a lelkesedés háza, s leugorván a kocsiról, egyenest a Katinak rohant. Meg akarta csókolni, miközben áradozva hadarta:

— Oh, dusicska moja kohanicska. Én vagyok a te vőlegényed, a Kolowotki, a Mannl-Hein jobbkeze.

Szerencsére a Katinak is volt jobbkeze s úgy vágta vele pofon a Mannl-Hein »jobbkezét«, hogy szinte csoda volt akkora piciny kéztől olyan nagy csattanás.

— Meg van ez az ember bolondulva? Apám, apám, segítség!

Kolowotki nagy lihegve iparkodott őt a pof dacára is derékon kapni, megcsókolni, Katica sikongatott, karmolta, lökdöste vissza a kezeivel; az öreg Apró ellenben csak félig kacagott, félig haragudott a dologért.

— Ej, mit ordítasz úgy, mintha nyúznának, hiszen meg nem esz. Te meg, Kolowotki, ne fogdod a leányt és ne bolondozz, mert megharagszom. Nem szolgálóval van dolgod, hallod-e? Amit kaptál, az a tied. Most már hagyd abba, Kolowotki, mert nem az a módja, hidd el.

S ezzel oszillapítólag, barátságosan eresztette le a nagy tenerét a Kolowotki vállára.

Kolowotki megfordult, Katica pedig időt nyert kisiklani s elfutni a szobából.

Kolowotki kábultan nézett utána. Hogy ringott az a fölséges dereka a csipőin ! Az egyik lenszínű hajfonata kioldódzott a dulakodásban s sziszegve verdeste menekülése közben a perkálszoknyája alsó fodrát — mert egész odáig ért le.

— Enyim ő — hörögte a legény lázasan. — Nekem ígerte. Talán nem igaz, mi?

És vad tekintetét szinte belevágta az Apró uram arcába.

— Hát meg is lesz — biztató emez nyugodt komolysággal —, de türtöztesd magad s ne ess neki éhesen, mint a pohánka-kásának, mert a fehérnép fittyet hány azoknak, akikről észreveszi, hogy nagyon utána vannak. Tégy úgy, hékás, mintha föl sem vennéd.

Szót fogadott ebben Kolowotki, már amennyire tehette, mert nehéz a piros almát nézni, éhesnek lenni s tudni róla, hogy az övé, vágyani rá, de bele nem harapni. Eb, aki megállja. S el van veszve, aki meg nem állja.

Egy darabig hozzá sem szólt, de a szerelmes, gyöngéd tekintetét minden órában rajta felejtette. Kati érzéketlen maradt ezzel szemben, mint egy alabástrom bábú.

Kolowotki a fogait csikorgatta dühében, ha senki sem látta, s föltette magában, hogy rá se néz többet, hanem azért nem bírta megállani, ha mellette elment, hogy meg ne csipje titkon enyelgő pajkossággal, ha olyankor tehette, mikor senki se nézett oda, de amit bizalmas édes titoknak szánt, azt a leány legott nyilvánosan nyugtázta, haragosan, durcásan.

— Ugyan ne izéljen, Kolowotki. Mit akar? Hagyjon békét !

Ami azt jelentette, hogy nem akar semmi közeledést, semmi bizalmaskodást. Olyan kosár ez, mint a parancsolat.

Gúnyosan röhögtek ilyenkor a mester legényei, inasai, föpillantván munkáikból, Kolowotki pedig azt hitte, hogy rögtön elsüllyed a föld alá. Sértődve dúlt-fúlt a boltban napokig, szórakozottan kezelte a szerszámokat s tele voltak a cipők az úgynevezett »vak-vágásokkal«. Minduntalan félrehívta az öreg Aprót vagy a fülkébe vagy az udvarra s izgattottan tárgyalt vele :

— Ezt én ki nem állom tovább. Adjon tanácsot, »papa,« mit tegyek? (Papának kezdte hívni Aprót — azt hitte, ezzel is közelebb jut Katához.) Belehalok, papa!

— Ne félj te ettől, Mátyás! — biztatta Apró uram. — Csizmadia szerelembe még sohase halt meg. Azt csak a szabók és a cukrászok cselekszik meg.

— Nem állom ki tovább, becsületemre mondom, inkább elbujdosom, elhagyom magát, de hogy minden nap lássam őt és tudjam, hogy nem szeret, inkább megyek. Isten áldja meg, papa!

A kezét nyújtotta, s szemeit elöntötték a könnyek.

Apró uram megijedt. Az új társ sokat ér. Azóta nagyon föllendült az üzlet, amióta ő is benne van. Próbálta csillapítani:

— Nonono, nem baj, Kolowotki. Hiszen még nem ösmer régóta. Hiszen még csak néhány hónapja vagy itt. Nem csoda az, ha még nem szeret.

Kolowotki fölfortyant:

— Mit, hogy nem csoda? Hát kinek néz engem a papa? (S kidüllesztette a mellét.) Hát olyan ember Kolowotki Mátyás, akit csoda volna megszeretni? Szép vagyok, kedves vagyok, okos vagyok, hát mit akar még? Hiszen nem princesz. De ha az volna is. Inkább megfoghatatlan, hogy nem szeret.

— Megesik az ilyesmi más emberen is — mondta a csizmadia zavartan, kedvetlenül.

— Énrajtam nem szabad megesnie...

— Te persze kivételes lény vagy — vágott közbe Apró uram gúnyosan, mert már nem tűrhette a nagy pöffeszkedést. — Logikával beszélj, barátja az erénynek, vagy hagyjuk abba!

— Hiszen éppen a logika — ellentété Kolowotki. — Akit én utáltam eddig, az engem is mind utált, ha mármost aztán beleszerettem valakibe, annak is belém kell szeretnie.

— No persze! Majd az csak úgy megy! Elégedj meg azzal, hogy Kati egyelőre senkibe sem szerelmes.

— Bizonyosan tudja? — kérdé mohón.

A csizmadia vállat vont.

— Én legalább semmit sem vettem észre.

— Pedig mégis alighanem itt van a bibé — hörögte Kolowotki sötétén, s még a porcelán csehpipa is kiesett a

szájából ijedtében e gondolatra. — Megölöm azt a gazembert, megölöm.

És fenyegetően emelte fel az ökleit, meglóbázva azokat a levegőben.

— Láthatatlan árnyékokkal csak a molnárok hadonásznak és a poéták. Ne fáraszd az ökleidet ok nélkül.

— Majd kikutatom én, hogy kicsoda. Kinyitom a szememet, szimatolok, mint egy detektív és végére járok.

— Hát azt okosan teszed, ha van ilyen. De ha nincs, akkor csak várj türelmesen, én azt a tanácsot adom. Az idő, Kolowotki, az idő a fő, az idő segít mindenben.

— Ej, menjen a pokolba az idővel! — fakadt ki Kolowotki keserűen. — Mit utasít engem az időhöz? Az idő nem apja a Katinak, az idő nem üzlettársam, még csak nem is csizmadia, hát szeretném tudni, mért segítene engem? Hanem maga a leány apja, maga az üzlettársam, hát maga beszéljen a leányával, el akarom venni, punktum, vagy pedig megyek el innen a világba, amerre a két szemem visz.

Nem maradt tehát más hátra, mint sarkára állani Apró uramnak, ha van sarka, s hatalmi szóval élni, de a leány váltig ellenszegült, úgyhogy Kolowotkit folyton csak a reménység szentjánoskenyerén tartotta.

— Nos, hogy leszünk, »öreg ház«*? — kérdezte Kolowotki majdnem mindennap újra és újra.

— Bizzál az időben — ismételte Apró minduntalan.

És az idő csakugyan segített, de megfordítva, t. i. Kolowotki lett szerelmesebb a leányba. Nem is szerelem volt már az, hanem delirium, féltékenységgel vegyítve.

Egészen elfoglalta ez az érzés. Több szeme lett, mint Argusnak, mindenkire gyanakodott, aki csak szóba állt Katival: a cifra urakra, akik mértéket jöttek vétetni a boltba s feosegni próbáltak vele, a legényekre, akik a bolt háttérében dolgoztak, a diákokra, akik kívülről üvegen át nyalták a mézet, sőt gyanakodott még Máli nénire is, aki gyakran vitte magával Katit, majd átdőfte a szemével, hátha a Máli néni is valami asszonyruhába öltözött udvarló, — ami

* Kedélyes német megszólítás: »Altes Haus«, öreg cimborahelyett.

nem is volt valami ostoba föltevés, mert Máli néni orra alatt csakugyan tenyészett némi bajuszfőle.

Minden jelt megfigyelt s építette belőlük a hidakat vagy a paradicsomba, vagy a pokolba. Úgy estek a jelek, mintha a leány közömbös lenne mindenki iránt, sőt néha úgy tetszett neki, hogy a szemei gyöngéden pihennek meg őrajta (t. i. Kolowotkin), máskor ellenben gyűlöletet olvasott ki azokból. Bolondos számvetés a szerelem, ahol a számjelekből mindig más-más eredmény jön ki a hangulat szerint.

Mily megnyugtató volt, ha Kati ott ülén a varrógépnél, bélelve a topánokat, a gép egyenletesen berregett, mint az egészséges ember ütere, egyetlen tempót sem hagyva ki. Ifjú urak jöttek-mentek, és a gép csak egyre berregett.

Ilyenkor hátra se fordult Kolowotki. Minden rendben van. A gép azt mondja : nincsen semmi baj.

A leány rendesen szomorú volt, se nem dalolt munkaközben, mint azelőtt, sem nem nevetett, ha valami tréfát hallott. Lesütött szemekkel ült munkájánál, haloványan, hervadozva, mintha beteg lenne. Vajon mi bánata lehet? Mi lakhatik e fehér homlok mögött? Az arca olyant mutat, hogy valami boldogtalan szerelem rág a szíven. De a gép mindig kiadott minden tempót, akárki lépett is be. Az arc hazudhat. A gép nem hazudhat.

Az öreg Aprónak feltűnt a leány szembetűnő lankadtsága: a karjai megsoványodtak, az arca megnyúlt, fehér, mint a fal, csak a fekte szeme égett, mint két mécses.

— Mi bajod, te Katica? Nem vagy te beteg?

— Nincs semmi bajom.

— Pápista-színben vagy, szívecském.

— A fejem fáj.

Egyre fogyott, egyre gyengült, ajka színtelen lett, a tekintete révedező.

— Jaj, fiam, keresztüllátok a füleden, mintha pápaszem volna. Neked mégis valami bajod van. Ne hívassam el Pribil doktort?

Kati összerezsent, mintha valami hideg széláram fújta volna meg.

— A viláért se, apám. Biztosítlak, hogy egészséges vagyok és jól érzem magamat.

Pedig valóságos árnyék, de még csak szebb lett így, valami légiés, mennyei derengett az arca körül, valami glória-szerű, ami a szentek feje körül sugárzik, és itt is megvan, emberi szem nem látja, de odaképzeli.

Nyugtalan érzések fogták el koronkint az öreget, panasz-kodott fűnek-fának a leány állapotáról. Ahogy ez már szokás, vigasztalták mindenfélével :

— Keveset van a friss levegőn — jegyzé meg az egyik.
— Öntöző kannát kell adni a kezébe, meg kis ásót, dolgoztassa a kertben.

— Leányarcnak a főkötő adja a piros festéket, nem a patika — vélte a másik.

Kolowotki nem vette rossz jelnek.

Kati eped valaki után, azért fehér. De minthogy a gép egyenletesen jár, akárki lép is be, az a bizonyos »valaki« csak a boltban lehet. A Kati tehát utána eped. De mért nem szól? Mért nem adja be a derekát? Mért tesz erőszakot a hajlamain? Micsoda ostoba kacérság az!

Egy délelőtt azonban váratlanul felrezzent Kolowotki, aki háttal fordulva Katinak, szögeket vert egy cipőtalpa. A varrógép egyszerre akadozni kezdett, egy-egy berrenés kimaradt, ami éppen olyan bántó volt, mintha az óraketegésben támad valami rendetlenség. Az alvó ember is fölébred, ha a tik-tak nem szabályos.

Kolowotki a bolt elő részébe pillantván, egy sugár termetű, fényes fekete barkójú urat látott belépni. Apró uram nagy alázatosan kapta le aranyszironyos házisapkáját s nyakát meggörbítve hajlongott előtte. Nagy potentát lehet az illető. Kati idegesen gyúrta a varrást. A gép megállott, s a lány arca kigyúlt, mint egy égő fáklya.

A Kolowotki szemkarikái zöldes fényt lövelltek, szíve hangosan dobogott.

Ez az! súgta belülről egy szózat, és a dolgozó legények kalapácsai utána verték : Ez az! — Ez az!

— Szervusz, Apró! — szólt az idegen úr kevélyen, fennhéjázón, sárga kesztyűivel, melyeket a kezében tartott, meglegyintve a mester vállát. Ebből állt a köszöntés.

— Alázatos szolgálja nagyságodnak. Minek köszönhetjük a nagy szerencsét?

S posztókötényével egy széket letörölni sietett, ha netán por lenne rajta.

— Nem ülök le, ne bántsa.

— Azt gondoltam, hogy talán mértéket veszünk.

— Ördög vigye most a mértéket! Nem magához jöttem, hanem a kisasszonyhoz.

— Ah, úgy? — szólt a csizmadia örvendő vigyorgással.

— Állj fel, Katil Gyere ide, fiam. A nagyságos úr hozzád jött.

Az idegen úr Kati felé lépdelt, s finom illat áradt szét ruháiból, zsebkendőjéből. Kolowotki tetőtől talpig szemügyre vette. Nem volt már fiatal ember, egy kicsit deresedett a szakálla a széleken, de szépek, üdék voltak a vonásai. Előkelő öltözetet viselt, fényes cilindert, sűrű csíkos kabátot, ezüst fogantyújú pálcával veregette elegáns nadrágszárait. A kezén pedig a mandzsetta alatt arany karperec csillogott.

Kati gépiesen felállt, de most egyszerre olyan sápadt lett, mint a halott. Szemeit lesütötte, ajkai láthatólag remegtek.

— Egy kis üzenetet hoztam — mondta a jött, könnyedén, elfogulatlanul. — A nénije künn van a szüreten hajnal óta, a szőlőmben, ide üzente az imént, hogy délután magácskát is kihozzam. Ha tehát az édesapja megengedi és maga is ki akar jönni, délután megállnék itt a koosival.

Kati az apja arcát fürkészte s újra piros lett, mint a skarlát posztó. Kolowotki kékült, zöldült a háttérben, míg ellenben a csizmadia sietett beleegyezni.

— Oh, hogyne. Csak hadd menjen ki egy kis jó levegőre, úgyis olyan szegényke, mint egy buborék.

A látogató ezt is tréfára fordította.

— Hát eljön a kis buborék?

Kati fojtott hangon felelt, miközben az arcát elfordította.

— Igen, ha úgy kívánja — a Máli néni.

— Nekünk úgy sincs most szőlőnk — panaszkodott Apró uram. — Elverte a jég, egyetlen fürt se maradt rajta. Soha még olyan pusztulás, nagyságos uram, mint mikor én oda kimentem nyáron a jégverés után. A gondolat, hogy nem lesz borom az idén, meg az összetiport termés, könnyeket facsart ki a szememből. Jó keresztény vagyok, de mégsem állhattam meg zokszó nélkül. Én uram teremtőm, mit mivel-tél te itt? Vásott gyerek tesz ilyent, de nem egy isten.

— Apa, apa, ne káromolja az Istent, mert megbünteti ; úgy borzong a hátam, ha hallom.

— Hadd el, fiam, légy nyugodt — mondá, nem minden méltóság nélkül —, nem lesz nekem azért semmi bajom, mert az illet é azután mindjárt eligazítom övele.

— Hogy-hogy? — kérdezte a vendég kíváncsian.

— Hát oszimat varrok neki.

— Az Istennek?

— Persze. Vagyis behívok ilyenkor egy koldust az utcáról és mértéket veszünk a lábáról, ugye, Lőrinc?

Az öreg legény, Lőrinc, bólított a bozontos nagy fejével:

— De hányszor!

A látogató a fejét csóválta. »Maga ugyanosak furfangos kópé, Apró gazda.« Aztán a Kati felé fordult :

— A viszontlátásig, kiosike. Úgy uzsonna tájára készüljön.

— Hát bizonyosan eljön értem? — kérdé a leány felbátorodva.

— Akár zálogot is adok — felelte mosolyogva, egy udvarias mozdulattal kivette a gomblyukában pirosuló szegfűt és átnyújtotta Katinak.

Mindez oly szép volt, oly finom dolog volt, hogy egészen elbájolta a mesterlegényeket, akik nézték. Hm. Ez aztán az úr. Ez tudja a módját.

Kolowotki is ezen a véleményen lehetett, mert mihelyt az ajtó becsukódott a távozó mögött, félrehitta az öreget.

— Ki ez a kinyalt fickó? — kérdé zordonan.

— Ez egy kiváló uraság, egy idevaló banknak az elnöke, bizonyos Kolosy Ferenc, első gavallér a városban.

— Megölöm — súgta Kolowotki rejtelmesen a fülébe.

Ijedten kapta el a fejét és szemébe nézett az üzlettársnak, hogy nincs-e megbolondulva?

— Ugyan, miért ölnéd meg?

— Nem tetszik nekem a pofája, azért.

— Pedig inkább szép ember.

— De karperecet hord.

— Mi közöd hozzá? Cipőt is hord, mégpedig legalább is húszat koptat ő és a személyzete évenként. Kár volna az ilyen kundsáftot megölni.

— Ebbe szerelmes a Kati — susogta síri hangon. — És ő is a Katiba.

— Már mint ő? A Katiba? És a Kati őbele? Hát honnan veszed ezt, te boldogtalan?

— Onnan, hogy mi köze volna különben a leányhoz?

A csizmadia föl kacagott vidáman, édesdeden, hogy szinte könnyezni látszottak apró, fényes szemei.

— Oh, te bolond lengyel, oh, te csacsi lengyel, hisz ez a Máli néni gazdája, a Máli néni pedig nagynénje a leánynak, nekem pedig sógorném, és bagoly legyen a nevem, ha egy nap nem örököltök tőle egy szép összeget.

— Úgy? — mondta Kolowotki és megjuhászodott egy kicsit.

Elsendesült, de csak látszólag. A zöld szemű szörnyetegnek nem könnyű parancsolni. A zöld szem soha sincs behunyva. Ahhoz nem rendel a gondviselés pillákat. A bolond is észrevehette Kolowotkin, hogy izgatott, hogy szerelmes, hogy féltékeny. A mesterlegények elújságozták Aprónak, hogy a »lengyel-gazda« pisztolyt vásárolt a Perger kereskedésben és mindig magánál hordja, sőt a jóslások is megindultak: »No, majd meglássa kegyelmed, hogy itt valami szomorú dolog történik.« Maga a hú öreg Lőrino is abban a véleményben volt, hogy Kolowotki egy rossz pillanatban vagy magát lövi agyon, vagy a Katkát.

No, megijedt erre Apró uram és elhatározta, hogy végez a dologgal. Ráparancsol a leányra: vagy férjhez megy Kolowotkihoz, vagy pedig rögtön elküldi a hűgához, aki Magyarországon, Hajdúszoboszlón korcsmárosné. Tessék választani. De az egyiknek meg kell lenni, ha ezer ördög állana is útban.

Szerencsére egy sem állott. Sőt az az egy is, aki állt volna, éppen aznap délután átszaladt hozzá, bizalmas beszélgetésre és arra próbálta rávenni, hogy adja férjhez a leányt.

— De hiszen eddig maga ellenezte, sógorasszony.

Máli néni ájtatosan emelte szemeit ég felé.

— Elleneztem, igenis elleneztem, mert a javát akartam. Oh, Mária, dicső anyácska, te tudhatod, hányszor esdekeltem hozzád, szépen egyengetve a jövődjét. De a homok kiszaladt a légváraim alól. Beteges lett a lelkem, egyre hervad,

mint a rózsa a szárazságban. Mikor a portéka romlik, sógor úr, túl kell rajta adni. Ez az elsőrendű regula. Ezt tartotta a megboldogult Jakubovics Bogdán is, akinek a házában laktunk, a Gólya-utcában. Tudja, az, aki prémekkel kereskedett. A Katit férjhez kell adni, mégpedig hamar. Egy szó mint száz. Mert a rózsát is pohárba kell tenni, ha hervadni kezd, mégpedig hamar. Sokszor éppen attól éled föl. Mert osodálatos plánta az szsonyféle.

Apró uram a kezeit dörzsölte nagy meglepéssel.

— Nos, hadd hallom mármost, ki legyen a sógorasszony kiszemeltje?

— Oh, Mária dicső anyácska, ki is, no? Ámbátor valami nagy válogatást éppen nem ajánlhatok. Rossz világ van most, a lány olcsó, a családfenntartás drága. Nem igen viakándoZHatik a mai hajadon. Aki kéri, az marja. Én azt gondolom, hogy Kolowotki is jó volna, szereti, meg fogja tudni becsülni, és ez a fő a házasesletben.

Apró uram csak éppen hogy meg nem ölelte Máli nénit örömeiben.

— Hiszen éppen ez az én tervem is. Ejnye, sógorasszony, eszem a szentjét, de bearanyozni való esze van. Hát persze Kolowotki. Jól mondja, hogy szereti. Mégpedig hogy! Azután micsoda ember a maga nemében. Ahol megáll, első lesz mindennütt a munkájával. S milyen munka ez a mienk! (Apró uram nekilelkesegett, szemei lángoltak, haja izzadni kezdett.) Olvasom az újságban, hogy egy híres író, gazdag orosz gróf, üres idejében csizmákat varr. Csizmákat passzióból. Mert nagy élvezet az, tessék elhinni. Csak még nem tudja az emberiség. De majd elterjed. Nem adok neki hús esztendőt, és meglássa, ha két király találkozik valahol, a feketekávét után ahelyett, hogy leülnének durákat játszani, leülnek csizmát varrni a minisztereiknek.

Ennek a bizalmas tanácskozásnak lett az eredménye, hogy még aznap este vacsora előtt megkeményíté a szívét Apró uram egy-két kupica konyakkal a patikában, otthon asztalbontás után elővette Katit és újra szőnyegre hozta Kolowotki ajánlatát, körülményesen és bölcsességgel világítva meg az elfogadás előnyeit és a kosár veszedelmeit, — még a pisztolyvételt se hallgatva el.

— Nem kell, édesapám, se lelkeknem, se testemnek.

Arcán visszatükröződött az ellenszenv, beszédes, szép szemekben dacos elszántság fénye gyúlt ki.

— Hát jól van — mondá az apa szomorúan, de határozott hangnyomattal. — A lelkedet nem rontom meg, az akaratodra nem verek békót, hanem aminek meg kell történni, az elkerülhetetlen. Holnap elhagyod a házat.

— Hová menjek? — rebegte a leány megtört hangon, a fejét lehajtva.

— A szoboszlói nagynénédhez kísér el Lőrinc a reggeli vonattal.

— És meddig maradnék ott? — kérdé tompán, miközben a könnyei előtörtek.

— Ameddig férjhez nem visznek valahova. Vagy ameddig Kolowotki meg nem házasodik. Ide máskülönben sohasem térhetsz vissza. Fizetni fogok érted.

A leány szilaján rázta meg a fejét, azt a szelíd fejét, és a lábával toppantott a padlón, azzal a kicsi lábával.

— Nem, nem! Nem hagyhatom el a szülővárosomat. Nem teszem, nem tehetem.

Az öreg vonásai egy pillanat alatt elborultak, a vér a fejébe szállt, a szemkarikái kidagadtak, rettenetes lett, mint egy ugrásra készülő fenevad, s a tenyerével nagyot csapott az asztalra, hogy tányérok, tálak mind hulltak alá.

— Csitt, te sápadt béka! Összemorzsolak.

A leány reszketni kezdett apja összezúzó tekintete alatt, lábainai megrogytak, önkéntelenül térdre esett előtte.

— Atyám, édes atyám, ne tegye azt velem!

— Vagy az egyiket, vagy a másikat! — rikácsolta könnyörtelenül.

A leány végighúzta sovány tenyerét a homlokán, mintegy hangosan gondolkozva.

— Itt hagyjam a várost, a szülővárosomat, most? . . .

— Ugyan, mit szeretsz rajta? — Talán a kakast a tornyán? Én nem bánom, maradj itt, de csak mint a Kolowotki menyasszonya.

— Engedjen — esengett — legalább egy kis időt a gondolkozásra.

— Gondolkodhatsz reggelig.

Rimánkodva tette össze a kezait, mintha imádkoznék hozzá.

— És még legalább huszonnégy órát hozzá, hiszen ennyit a gyilkos is kap a siralomházban.

Az öreg megenyhült, elfordította az arcát.

— Jól van, gondolkozz tehát holnapután reggelig. De ne menj holnap se a boltba, se az utcára, mert értsd meg, félek, hogy valami szerencsétlenség történik. Az a szegény ember, hiszen tudod ki, nem jót forral, és olyan rossz előérzetem van, hogy ki sem mondhatom.

Ha jól emlékeznek rá az odavaló emberek, (akiktől én hallottam ezt a történetet), egy szerdai nap következett, amikor hetivásár is van a városban. Kati kisírt szemekkel kelt föl reggel s nem ment a boltba, mint egyébkor, a reggeli-félék sem ette meg, a Zsuzsi szolgáló előadása szerint —leült az asztalhoz és levelet írt. Zsuzsi az ebédet főzte, nem ért rá mindent megfigyelni, noha szemfüles fehérnép volt. Mit tudta ő, hogy a kicsike részletek is fontosak lehetnek néhány nap múlva?

Tény azonban, hogy a leányasszony (már mint a Kati) nem volt a városban, mert a kimenő köpenykéje még estefelé is azon a helyen hevert a ripszdíványon, ahova Zsuzsi előtte való este tette. Igaz ellenben, hogy Zsuzsi hallotta az utcaajtó nyikorgását délelőtt, és minthogy a Szamos nem ugatott, alkalmasint a Kati volt künn. Talán a levél dolgában járt, hogy valakit fogjon az utcán, aki egy kis borra valóért elvigye vagy a postára, vagy akihez szólt. (Hiszen ha tudnánk, kinek szólt!) Zsuzsi kevéssel déli harangozás előtt átfutott a Tóth János szatócs boltjába egy garas-ára címetért a tejbe-rizkásához, akkor látta Katit az utcai ablaknál féltessel kihajolva, mintha az utcát kémlelné és várna valakit, hogy jön-e már?

Kisvártatva azután, mikor a csigatésztát gyúrta a konyhában, megint hallotta az utcaajtót csikorogni, és minthogy most már ugatott a Szamos, valami idegennek kellett érkeznie. Ki volt, mi volt, mit akart, választ hozott-e vagy egyebet, nem tudja, nem látta, nem hallott semmit. Fusson ki — azt mondja — a szeme, ha még egy mákszemnyit tud ezenkívül.

Ami aztán délután történt, abban nincs semmi különös, egyébiránt köztudomású is. Egész estig sírdogált a szobában,

mikor pedig hazaérkezett Apró uram a Lőrinc legénnyel, azt mondja az öregnek :

— Igen szeretnék még a Máli nénivel találkozni, édesapám, mielőtt határoznék reggel.

Az öreg megörült, mert tudta, hogy Máli néni mit fog tanácsolni.

— Azt bizony jól teszed, édes lányom. A Máli néni okos perszóna. Bizvást megfogadhatod, amit mond.

Sőt vacsora után ő maga emlékeztette :

— Most már vess egy nagykendőt a nyakadba és szaladj át.

El is indult nyomban, de a küszöbről visszafordult. Valami csodálatosan mély szomorúság honolt az arcán.

— Jó éjszakát, apám, ha lefeküdnék addig.

— Ne légy sokáig. Elküldjem érted a Lőrincet?

— Oh nem, minek? — mondta reszkető hangon. — Majd elkísér onnan valaki.

A Szamos nagy komédiát csinált odakünn, nyalta a Kati kezét, ráugrált, mintha vissza akarta volna tartani. Majd keservesen vonított, mikor eltávozott a kapun. Egy éji bagoly nekivágódott az ablaknak és behujjantott. Még hallani lehetett, amint a Kati kis cipői végigkopognak a kövezeten az ablak alatt. De az öreg nem hallott egyebet, mint a pipája szörtyögését.

Bóbiskált a macska egy széken. Lőrinc mákot tört a mozsárban a holnap metéltre, de ő is gyakran abbahagyta. A gazda könyökére dőlt fejjel azt cselekedte, amit a macska, csak az óramutató ment, mendegélt pontosan a maga stációkra osztott útján.

Künn a konyhában Zsuzsi mosogatta az edényt, miközben valami monoton ostobaságot dúdolt :

Jegenyefán madárfészek,
Az én Palim sokszor részeg ;
Részeg hétfőn, részeg kedden,
Részeg szerdán, csütörtökön,
Részeg pénteken, szombaton
És az egész vasárnapon.

Ezen az altató nótán szundított el Apró uram, de nem eléggé mélyen. (Ahhoz legalább is egy templomi zsoltár

kívántatnék.) Lőrinc kevesellte az álmát; mivelhogy egy kancsó bor állt a gazda előtt és Lőrinc egyre azon spekulált, hogy egy kellő pillanatban oda suttyan és húz belőle egyet, de valahányszor közeledett az asztalhoz ilyen gonosz szándékkal, az öreg mindig fölpislantott. Lőrinc kombinált. Hogy lehet ez? Hát úgy lehet, hogy olyankor abbahagyja a máktörést, és a mozsárdöngés megszűnése, vagyis a beállott csend költi fel Apró uramat. Tanulmányozván a kérdést, mindenekelőtt szükségesnek tartotta Apró uram álmát hozzászoktatni a csöndességhez. Félbeszakítá tehát a máktörést bizonytalan időre s leste a gazdát, amint letapadnak a szemei, s megkezdődik a szuszogó lélegzete.

No, most! Fölkelt s lábujjhegyen közelgett a kancsó felé, és már éppen utána nyúlt, mikor az öreg váratlanul kinyitotta szemeit, megrázta magát a székében s nagyot ásított.

— Hah, de rosszat álmodtam — dörmögte. — Lefeküdt már Kati?

— Még haza se jött — felelte Lőrinc.

Az öreg az órára pillantott, bizony az már tizenegyre járt akkor. Ijedten ugrott föl, szemkarikái kitágultak, minden álom elröpült belőlük.

— Mit tud ott annyit locsogni? Szaladj érte hamar, Lőrinc fiam (aggódalmasan csóválta a fejét), sehogy sem szeretem ezt a dolgot.

Lőrinc elsietett, vissza is tért egy negyedóra múlva. Nagyon sápadt volt és lihegett.

— Baj van, nemzeti uram, a leányasszonyka nem is volt ott ma este.

— No, a karbunkulusát! — ordított föl. — Ezt ugyan megcsináltuk. Kivel beszéltél?

— Magával Apróné asszonyommal.

— No, itt szép multság lesz, Lőrinc — mondá dúlt arccal, nekitántorodva az asztalnak.

Ez a csapás megtörte. Éppen az erős emberek hajlók a végletekre. Elkezdett pityeregni. Pityeregni egy Apró István, akár egy vénasszony. Leborult az asztalra és egyre csak azt kiáltozta: »Oh, drága kis csecsebecsém, mit tettél! Apád ellen mit tettél!«

Majd odafordult hű, öreg legényéhez és égre-földre kérte összetett kezekkel, hogy osináljon valamit, keresse elő a Katicát, adja vissza neki, ha a föld alól hozná is ki.

Az öreg Lőrinc csak bámult, egyre bámult, hogy mi lett az ő kemény gazdájából, aki eddig mindig csak parancsolt.

— Mit gondolsz, mit tegyünk, édes jó Lőrincem — motyogta gyámoltalanul, megsemmisülve s úgy leste a szavait, mint egy bölcs ember gondviselésszerű kinyilatkozását (ő, a nagyeszű városatya, az együgyű Lőrinc véleményét).

— Hát én azt gondolom, hogy ki kellene doboltatni — dohogta Lőrinc, miközben maga is zokogni kezdett.

Éppen ezzel adta vissza a gazdája erejét. Míg ő sírt, gyerekek volt, s míg a másik nem sírt, őt hitte gyerekségében férfinak, de most, hogy a Lőrinc mécsese is eltörött, fölugrott Apró uram, mint akinek eszéről-erejéről lepattan a lenyűgöző burok, kitörülte szeméből a könnyeket s parancsolón intett Lőrincnek :

— Ostoba fickó vagy. Vedd a kalapodat, menjünk.

Lőrinc szóltalanul követte.

Az öreg leakasztotta puskáját a falról (Lőrinc megborzongott, hogy mi lesz most), azzal elindultak.

Künn az utcán megfogta az öreg a puskát és az égnek célzott.

(No, ez megint egy pár csizmába kerül — gondolta Lőrinc.)

A puska elsült, nagyot durrant. Apró uram osendesen figyelt egy darabig, mintha azt várná, hogy nem pottyan-e le, amit meglőtt, véletlenül éppen lehullott a menyboltról egy csillag (ni, úgy segítjen, eltrafálta, — hüledezett Lőrinc), azután elsütötte a másik csövet is, mire utcahosszat nyíladzni kezdtek az ablakok.

Hiszen éppen csak ezt akarta a csizmadia.

Álmukból fölvert szomszédok, hálófőkötös asszonyságok kitekintettek a lövés zajától megriadtan az utcára, hogy mi történik. Hol lőttek? Ki lőtt? Miért lőtt? Érdekes dolog az ilyen.

— Jó emberek! — kiáltá most a csizmadia stentori hangon, hogy meg lehetett hallani a Kovácsék házából le a Bethlen-kapuig. — A leányom, Apró Katalin, elment ma

este nyolckor otthonról a nénjéhez és vissza nem tért mind-ekkoráig. Okom van hinni, hogy valami szerencsétlenség történt vele. Van-e köztetek valaki, aki látta őt ma abban az órában vagy később és engem útba igazíthat?

Egyszerre hárman-négyen is jelentkeztek. Az egyik látta a Csapó-utcán körülbelül egynegyed kilencre, a másik találkozott vele a puskaportorony tájékán, sietve ment, nagyon sietve, az arcát bebabulyázta nagykendőbe, hanem mindegy, meg lehet őt ismerni a gyönyörű járásáról, a testének keoses tartásáról sok ezer közül is, harmadikul pedig a Sánta Fanda Mihály fiskális jelentkezett, aki lekvárt főzetett odakünn a marosmenti villájában és későn jött haza, a Rekettyés-nél látott elsuhanni, mint árnyat, a Maros vize felé egy szép sugár leányt, még utána is kiáltott, de az nem felelt, hanem futni kezdett.

— No, hát a Marosba ugrott — mondá Apró uram tom-pán. — Fogjatok, kérlek, osáklyákat, jó emberek, keresztények, és menjünk.

Már ekkorra sokan gyűltek köréje s hamar volt osáklya, kötél, lámpás. Nagy Gergely uram hirtelen befogatott és a két osónakját is szekerre rakta, úgyhogy egy egész szomorú karaván indult meg a Csapó-utcán a Rekettyés felé. Az éj osöndes volt és nyugodt. A csillagok szikráztak, nevettek az ég palástján és nézték magukat a Maros szelíd vizében.

*

Siettek. A szomorú apa szinte futott elöl, még az asztmájáról is elfeledkezett. A többiek, akikhez odaocsatlakozott Zsuzsi szolgáló is, a nyomában loholtak. Zsuzsit bántotta a nagy sietség, mert a délelőtti események csiklandozták a nyelvét, szaladó emberekkel pedig lehetetlen diskurálni. Elkezdte mondani vagy kétszer a levéldolgot, de senki sem hallgatta, pedig ki tudja, nem ebben van-e a dolog nyitja.

Amint mentek-mentek a Gergelyi-féle kukoricaszárítóház mellett, szembe velök egy öregasszony jött a Maros felől.

— Rossz jel — szölt Kapor János, az erős varga —, hogy legelőbb öregasszonnyal találkozunk.

A hold teljes fényében világított. A rózsés embernek a rózsája szinte lángot fogott.* Majdnem úgy volt, mintha nappal lenne, ki lehetett venni az anyóka alakját: csúf volt, töpörödött volt, mint az ördög anyja.

Ügyet se vetett a sokadalomra, inkább kikerülte, átsapva rézsút a Köröskényiek káposztásán, a város túlsó oldala irányában.

Emezek se törődtek vele, csak a Zsuzsi kiáltott föl élénken:

— Macska legyen a nevem, ha nem a mi Katink vastag kendője az a boszorkányon.

Megütötte a szó a Bogyi József szíjgyártómester fülét.

»Hopsza, az bizony meglehet« s utána kiáltott az anyókának:

— Hej, néni, néni, álljon meg egy szóra!

Az öregasszony megfordult és visszakiáltotta:

— Sietős az utam, nem érek rá.

Azzal tovább ment, mint a nyíl.

— Ha meg nem áll kend, majd utólérem én.

— Emberéletben járok — felelte az asszony és csak ment.

— Mi is abban járunk — mennydörögte Bogyi —, s ha meg nem áll mindjárt, lelövöm.

A puszka ugyan Apró uramnál volt, de hát mindegy. Úgy vette, mintha őnála volna.

Erre meg is állt az asszony s elkezdődött a nagy distancia dacára a beszélgetés.

— Hol vette kend azt a nagykendőt?

— A szeretőm hozta.

— Szeretője egy olyan vénasszonynak!

— A szeretőm még vénebb, megvan néhány ezer esztenedős.

— Kicsoda?

— A Maros. Az ad nekem ételt-italt, néha még ruházatot is.

— Hát miféle kend?

— Én vagyok a Morga halásznak a hites neje.

— Mi járatban van kend?

* A népfantázia szerint egy rózsét vivő ember alakja látszik a holdban. A demokratikus irányzat elcsapta onnan a hárfázó Dávid királyt és egy szegény napszámost tett helyére.

— Orvosért sietek a városba, az uram egy szép fiatal leányt fogott ki a Marosból, akiben még van élet.

— Halleluja! Ez a mi lányunk! — ordított fel Lőrinc torkaszakadtából. — Majszter uram, majszter uram! — Tölcsért csinált a tenyeréből s mint valami trombitán át harsogta: — Megvan a Kati! Él még a Kati!

Apró uram már nagyon elől járt. Hanem a közbülsők megértették, tovább adták. Az öreg Szamos, az Apróék kutyája, mintha megértette volna, miről van szó, előre futott s mint ahogy messze elszéledt birkanóccal tette fiatal korában, eleibük került s éles ugatással terelte őket vissza, miközben két nyulat is fölvert a vackából, de észre se vette, hadd meneküljenek a tarlókon: kicsi dolog az most.

Fordult is vissza legott a sok ember. Hollá, hollá! Hír van a leányról! Az az asszony hozta, akivel az imént találkoztunk.

Mind odagyűltek most Lőrinc mellé. Legkésőbb Apró jött, de éppen legjobbkor, mert akkoráig már odaacsalogatták az anyókat is.

Az aztán elbeszélte, hogy az ura künn halászatott csónakján, a Boglyás malomtól nem messze, mikor a leány a vízbe ugrott, a kendőjét (éppen ezt, amelyik most az ő nyakán van) a parton hagyva. Az öreg csak valami cuppanást hallott előbb, mert nem arra volt fordulva, de amint a kendőt meglátta a fűbokron, eltalálta a dolgot és felhozta a leányt, akiben még volt egy kis élet, s elszállítá csónakján a Boglyás malomba, ahol meleg ágyba fektette a molnárné, úgy, hogy a feje lejjebb legyen, megdörzsölték szesszel a szíve táján és valamennyire jobban lett.

— Gloria in excelsis — rebegette ájtatosan Apró uram, fölnézve a magasba, s megkönnyebbülten szívta be a friss levegőt, mely a füvekből, fákból kiáradt.

— Az Úr angyalai bizonynal számba veszik azokat a oszlmákat, amiket ingyen varrtunk — vélte az öreg Lőrinc elérzékenyülve.

— Bánják is azok — torkolta le Bogyi uram fumigálva. — Hisz az angyalok mezítláb járnak, Lőrinc.

— A szesszel azonban valami baj történt — folytatta Morgáné nagy figyelem mellett (a püspököt sem hallgatják manapság olyan mohósággal) —, mert a másik halász, az

uram cimborája, hogy a menkő üssön a gégéjébe, felhörpente, mikor oda nem néztünk, mármost hát engem szeszért szalasztottak a zsidóhoz és hogy doktort is hozzak, mert a leány minden porcikája úri formákban fest.

Nosza, lett erre nyüzsgés, mozgás, rendezkedés. Hamar a szekeret, rakjátok le róla a csónakokat és hozzátok ki vágatva Pribil doktort! Mondjátok meg neki, hogy az én édes leányomról van szó. Csak sebesen, sebesen! Ha megdöglik a ló, fizetem én, Apró István. Te pedig, Zsuzska fiam, eredd most egyenest haza és vigyázz a házra, hogy valamit el ne lopjanak. Hálás leszek hozzád koporsóm zártáig, hogy felösmerted azt a kendőt és így talán még idejében tehetünk egyet-mást. Okos vagy, oly okos, mint a tavalyi kos — és ezzel megsípte kedélyesen a jobb vállát. (Lőrinc füttyörészni kezdett örömben, hogy a gazdája humora immár kibugygyant.) — Te meg, Lőrinc, ülj föl a szekérre az öreg nénike mellé. Igazíts jól mindent.

A csákyás emberekre már nem volt többé szüksége, a nagyobb része nagy hálálkodások közt hazaszéledt lefeküdni, csak néhány kíváncsi tartott a csizmadiával a Boglyás malomba.

Kati életben volt, de félrebeszél s meg sem ismerte az atyját. Mindegy. Már ennyi is nagy ajándék az Istentől. Már ezt se érdemli meg. Hajnal előtt megjött Pribil doktor és kielégítőnek találta az állapotot. Biztatta Aprót, hogy felgyógyul, bár ninosen kizárva egy kis tüdőgyulladás, vagy valami egyéb lázas baj.

— Csak még egyszer segítse az Isten — fohászkozott a csizmadia.

Egész nap mellette maradt a malomban. Ápolgatta, ott ült az ágya fejénél, nézegette a szép, halovány ábrázatját, hallgatta a lélegzetét, közben imádkozott.

— Oh, uram, istenem, milyen bűnös vagyok. Én kergettem őt abba a bajba. Mea culpa, Domine. Én akartam tenni erőszakot azokon a hajlamokon, amelyeket te a szívébe plántáltál. Uram, bocsásd meg nekem, balga féregnek. Nem teszem soha többet. Ne legyen ő a Kolowotkié . . . Mit bánom én! Csak ne vedd el magadnak . . . Legyen azé, akinek te akarod adni. Csakhogy itt éljen köztünk Ámen.

Szemlátomást javult a leány, bár magas láza volt. Este-felé megint megnézte az orvos és megengedte hazavitetni féderes kocsin, párnákban.

A következő éjtel tehát már otthon töltötte és csöndesen aludt néhány órát. Pribil doktor, aki pénteken reggel meghallgatta a tüdejét, kijelentette, hogy nincs veszély, bizonyosan felépül.

Boldog volt Apró uram, madarat lehetett vele fogatni, szeretett volna eldicsekedni az egész világnak, s még a boltba is ellátogatott délelőtt, Máli nénire bízva az ápolást.

— Kati túl van a veszélyen — mondogatta útközben ismerőseinek ragyogó ábrázattal, ritkás bajuszát pödörgetve. — A színe is jobb, a szemei élénkebbek, de még mindig nem tud magáról.

Valaki figyelmeztette (hisz mindenkinek van jó barátja), hogy a Kati esete érdekesen van leírva a helyi napilapban.

Mihelyt a boltba ért, menten szalasztott egy inast a trafikba egy újságért.

Míg a lapot hozták, a sápadt, halálra ijedt Kolowotkinak tett szemrehányást:

— Látod, látod, temiattad történt ez a borzasztó eset.

— Megfoghatatlan! — hajtotta az egyre s a kezeit tördelte. — Hol volt a szeme, hogy belém nem szeretett? Megél? — kérdé azután félénken.

— Megél, de nem lesz a feleséged. Aperte kimondom. Van a világon elég leány.

Kolowotki keserűen nevetett s fennhéjázón vágta oda:

— De Kolowotki csak egy van. S az elvész magára nézve.

— Ne fenyegetőzz, Mátyás, ne keseríts, ne rongsd el a mai napomat. Szeretem a szép cipőidet, de a leányomat még jobban szeretem. Ha el akarsz az üzletből menni, eredj isten hírével. Kifizetlek.

Eközben meghozták a lapot. Apró uram föltette nagy tempóban az okulárét, de nem azzal a mohósággal, mint egy professzionátus újságolvasó. Lassan, nagy flegmával bontotta ki, aztán nem rohant végig a fekete betű-erdőkön, hogy a maga dolgára akadjon, hanem elkezdte elülről, minden elfogultság nélkül, forgatván elméjében minden egyes dolgot külön, mint ahogy az ember külön nyel le minden falatot és

még csámcsog is hozzá. Az mindegy, hogy a voltaképpeni étel, az inycsiklandozó, majd csak valahol odább kerül sorra.

Egy újdonság volt az első, a beteg főispánról, hogy ömeltősága már lábadozik ugyan, de még mindig az *ágyát őrzi*.

— Ostobaság! — pattant föl, nagy ellensége lévén ügyis a lapoknak, bár mindig bújta őket. — Hát el akarja lopni valaki a méltóságos úr ágyát?

E kifakadás után a következő újdonságra szalajtá szemeit. Abban is ott volt a híres hírlapírói sablonokból egy fülbe-mászó csodabogár. Arról szolt ugyanis az újdonság, hogy Szojka József huszárkáplár tegnap a kaszárnyában fejbeltette magát a *szolgálati* pisztolyával.

— Hát persze — dörmögte gúnyosan. — Azt hittük volna mi, számár közönség, ha ezt be nem írja az ipse, hogy a káplár előbb átszaladt a Perger & Comp. boltjába külön pisztolyt venni.

Ezután jött ritkított betűkkel: »Egy szép leány öngyilkossági kísérlete.« (Hm, hm. Ez az hát. No, lássuk!) El van benne mondva az egész esemény, hogy a gyönyörű hajadont kegyetlen apja egy oseh suszterhez akarta férjhez adni. (Hazugság! — kiáltott föl Apró uram, polemizálva a kezében tartott lappal — hazugság, mert lengyel.) A leányt azonban másfelé húzta a szíve s inkább a halált választotta, mint a oseh vőlegényt. Mivelhogy a felbőszült atya, egy különben durvaságáról ösmert cipész, (No, megállj, kötnivaló!) aki, mellesleg legyen mondva, városi atya is, bár érdemetlenül, (Keresd csak meg a botomat, Lőrinc!) éjnek idején kergette ki a lakásából engedetlenségeért (Huh, mindjárt megfúlok!), a szegény leány egyenest a Marosnak ment. — Hosszan, részletesen írja le a vízből való kihalászását. Kilátásba helyezi Morga András halászgazdának az ezüst koronás érdemkeresztet, végül pedig »lapzárta előtt« még egy legújabb értesítést fűz a közleményhez. Biztos forrásból halljuk, úgymond, hogy A. K. kisasszonynak régebb idő óta titkos szerelmi viszonya volt városi közéletünk egyik kimagasló faktorával, akit a dolog kényes természeténél fogva nem akarunk megnevezni, mert a hírlapírói diszkrécióval nem fér össze, de aki különben egy itteni előkelő pénzintézetnek első embere.

No, ebből a bolond is kitalálhatta — Kolosy Ferencet.

Fölszisszent Apró István, mint akit izzó tüzes vassal érintenek.

— Jaj nekem! — kiáltá s a fejéhez kapott. Ugrott a kiáltásra Lőrinc s amint látta, hogy alóltan esik össze a gazda, hamar egy kis vizet loccsantott a fejére.

— Elszédültem — mondta, amint magához jött. — Kísérj haza, Lőrinc.

Lőrinc megfogta a karját s úgy támogatta a lakásig, de nem volt rá szüksége, a friss levegő jót tett a fejének, szinte sebesebben lépegetett a szokottnál.

Nem szólt egy szót se útközben, csak ment hallgatagul, gondolatokba merülve, mint egy álomjáró.

— Itt van még a sógorné? — kérdé az ajtóban Zsuzsitól.

— Hazament.

— Szerencséje. Hogy van a beteg?

— Az apáca van mellette. Alszik.

— Szamár vagy! — mondta ingerülten. — Világosan beszélj. Ki alszik? Az apáca?

— Nem. A beteg.

— Jól van. Hát gyere be a vizit-szobába utánam. Szükségem van rád.

Zsuzsi megszeppent egy kicsit, vészjósló tekintete volt a gazdának, de azért csak követte.

— Említetted tegnap — kezdte Apró uram —, hogy a Kati szerdán délelőtt levelet írt valakinek; mondtad, hogy választ is kapott, csak úgy félfüllel hallgattalak, de most szeretném tudni, ki írta a levelet.

— Én nem tudom.

— Hát azt tudod-e, hol tartja a titkos tárgyait?

— Miféle tárgyakat?

— Ami minden leánynak van, holmi emléket, csecsebecsét, megszáritott levendulát, mézeskalácsos szívet s több efféle szamárságot.

— Bizonyosan a ládájában.

— Hol van a kulcsa?

— Hja, azt mindig magával hordta, bizonyosan benne van most is a szoknyája zsebében, ha bele nem esett a Marosba.

— Eredj be, kutasd ki a zsebeit és hozd ki nekem a kulcsot.

Zsuzsi örült, hogy csak ennyiből áll a szentencia, kereste a kulcsot, de nem találta.

A csizmadia tükön ült. »Meg kell tudnom — motyogta — nyomára kell jönnöm. Hátha nem igaz.«

Kikiáltott Lőrincre, hogy keressen valahol baltát, feszítővasat.

Lőrinc behozta a kívánt tárgyakat, mire Apró uram neki-feszítette a vasat a griffekkel kivert tölgyfaládának, mely az almárium mellett állt.

Az öreg legény megbotránkozva nézett gazdájára.

— Csak nem akarja tán a Katika ládáját feltörni?

— Miért nézel rám úgy, mintha meg akarnál harapni?

— Mert az nem illik egy Apró Istvánhoz.

Apró úr kezeiből kiesett erre a feszítő vas. Maga is érezte, hogy a szolgája most lenézi. Nem, ezt nem tűrheti. Inkább elmond neki mindent, ami a lapban van. Kitárta hát a lelkét, lelke állapotját s rámondult :

— No hát, most beszélj, pupák!

Lőrinc a tarkóját vakarta.

— Ej bizony, ej bizony! No, már ez baj, hogy megírták. No, már ez szép multság. Most már meg kell agyabugyálni valamelyiket, vagy az újságíró vagy a Kolosy urat.

— Hazudik az újság, nem lehet másképp — fakadt ki a csizmadia hevesen. — Vagy mit gondolsz?

— Hogy csakugyan föl kell feszíteni a ládát. A valóságot okvetlenül meg kell tudni valahonnan, Katicától nem lehet. Hátha a láda is elmondaná?

Nem sokból állt, föltépték a fedelet a feszítővassal, s föltárultak a láda kincsei, holmi fehér csipkék, kalárisok, kendőcskék, kistikkelt abc-ék, patyolat háló-reklik, amelyekből finom birsalma-illat áradott szét a szobában.

A csizmadia idegesen babrált köztük, míg végre valami papírféle suhogott meg. Ezt emelte ki. Nézi, nézi, forgatja, hát egy betéti könyvecske kétezer o. é. frtról, amely összeg a Hunniában van letéve Apró Katalin nevére.

— Itt a bűnjel — hörgé elborult homlokkal, s mint a tüzes üszköt, hirtelen visszacsapta, de éppen akkor kifordult a könyvecskéből egy levélke is.

Fölkapta a levelet és a következőket olvasta hangosan :

Kedves Katicám! Megkaptam rossz hangulatban írt soraidat, s megvallom, azok engem is elszomorítottak, de a dolgokat, melyeket előre láttam, nem rendezhetem úgy, ahogy hasonló esetben méltányos lenne. A társadalom rideg törvényeit respektálni kell; aki azok elől kitér, azt összemorzsolják. Én hát nem segíthetek úgy, amint szeretném, és csak azt tanácsolhatom, fogadj szótatyádnak s mondj igent Kolowotkinak. A hozományhoz én is hozzájárulok az ide mellékelt csekélységgel. Egyebet most nem tehetek. Bocsáss meg és feledd el. De ha netalán ama másik esemény következne be, mindenkor számíthatsz támogatásomra. Isten veled.

Ferenc.

U. i. Ezt a levelemet, kérlek, tépd szét azonnal.

— Meg vagyok gyalázva — szólt tompa, síri hangon a csizmadia —, nem mehetek többé emberek közé — és tépte a haját, mint egy örült.

— Most már minden világos — csóválta a fejét a szegény Lőrino s jelentőségteljesen jegyzé meg: — Most már értem Kati minden tettét, betegségét, haloványságát és amit az orvos eltitkol.

— Mit akarsz ezzel mondani? — riadt rá Apró.

Lőrino körülnézett, hogy be van-e téve az ajtó és minden ablak, s a gazda füléhez hajolt:

— Kicsi bántja a nagyot — súgta.

A gazda vérvörös lett, aztán egy görcsös köhögési roham fogta el, azt lehetett volna hinni, hogy mindjárt megfúl, de biz az magához tért csakhamar, s olyat dobantott a lábával, hogy a ház is regett.

— Most már minden mindegy. De majd csinálok én rendet mindjárt. Isten engem úgy segítjen!

S ezzel kicsörtetett — mint egy megbőszült bika, széket, dézsát, szakajtót, ami útjában állott, félrelökve — a konyhába, s ott a létrán sietve fölmászott a padlásra.

Lőrincet a borzalom fogta el. Bizonyosan felakasztja ott magát. Kést kerített hamar, amivel majd levágja a kellő pillanatban, nosza most utána, de benyitni nem mert, megállt a létra legfelső fokán és bekukuuskált a padlásajtó repedésén.

Eszeágában sem volt Aprónak ilyesmi, valami rozsdás vasládikót húzott ki egy fülkéből, mely a kürtő falába volt

beleépítve. Abban kotorászott jó sokáig fakó papír-paksaméták közt. Lőrinc megnyugodott. Aki papírokat keres, az még akar valamitezen a világon ; a másikra nem kell okmány.

Nemsokára le is jött és csak annyit mondott Zsuzsinak, hogy kifelje le, mert nagyúri házhoz léssen útja.

Lőrinc kíváncsi volt, megkérdezte négyszemközt, hová megy.

— Elmegyek egy kicsit Kolosyhoz — susogta rejtélyesen.

— Meg akarja ölni?

— Dehogy, meg akarom ölelni.

— Kolosyt?

— Igen, igen, Kolosy uramat, leendő vőmuramat.

— No, már abból nem eszünk, ahogy én ösmerem a rátartó urat.

— Hm. Majd meglássuk — és a zsebére ütött, mely csak úgy duzzadott holmi színehagyott írásoktól.

Zsuzsi kikéfélté, ő maga szépen megfésülködött a tükör előtt, gondos választékot csinált, aztán vette az új köpönyegét, melyet csak a templomba vagy a városi közgyűlésekre öltött föl, és melyet, minthogy latinizáló ember volt (mint nagyenyedi diák öt klasszist végezvén) »decorum«-nak nevezett.

Elindult egész nyugodtan és meg sem állt, csak a Kolosy előszobájában.

Szándékosan kereste föl a hivatalban, mert nem akart Máli nénival találkozni. (Megfojtaná és még börtönbe kerülne miatta.)

Az előszobában egy titkár ült, az íróasztalnál. A csizmadia-mester tisztességesen köszönt és arra a kérdésre, hogy mit akar, mondta, hogy Kolosy úrral akar beszélni.

— Most nem lehet — utasítá el a titkár —, az elnök úr ma ingerült és kiadta a rendeletet, hogy senkit se bocsássak be.

— Tessék kérem neki megmondani, hogy Apró István van itt.

— No, magát meg éppen nem ereszttem be, minthogy egy Apró-leánnyal összeköttetésben valami skandalózus köz-

lemény jelent meg a lapban, mely kellemetlenül érinti a főnököt. — Talán maga az apja?

— Én vagyok, de hát maga ki, hogy nem akar engem, egy köztörvényhatósági bizottsági tagot beereszteni?

— Csodálom, hogy nem tudja — mondá az főnnhéjázó orrhangon. — Én Rákóczi vagyok.

— Úgy? Már tudom — gúnyolódék a csizmadia. — Éppen tegnapelőtt adtam egy forintot a maga hamvainak hazaszállítására.

S ezzel kutyába se vévén Rákóczit, nagy robajjal betaszította a zöld posztóval kipárnázott ajtót, mely fölfogja a külső zajt, lármát, egyszerre bent termett a nagyhatalmú elnök szentélyében.

Az éppen az ablakon nézett ki a színpadi látcsövén át (valami csinos vis à vis-val kacérkodván), háttal volt fordulva az ajtónak, nem láthatta a jöttet, de gondolva, ki lehet, egyszerűen hátraszólt:

— No, mi az, Arnold?

— Én akarok az úrral beszélni — csattant meg az Apró uram éles hangja.

Kolosy ingerülten fordult hátra, észrevevén, hogy az nem a Rákóczi Arnold hangja. De amint meglátta a csizmadiát, halálsápadt lett s a gukker is kiesett kezéből, nagy csattanással a padozatra.

Kolosy nem volt gyáva. Magyar nemes volt. Vagyont ugyan nem örökölt vitéz őseitől (jövedelmező állását saját ügyességével szerezte), de örökölt jó vért és döllyföt. Nem félt se kardtól, se golyótól, se embertől (még talán az Istentől se félt), hanem félt az úgynevezett »jelenetektől«. Mert ezek tönkretehették az állását. S erre az állásra szüksége volt. Szeretett jól élni, urasan, előkelően. Pezsgő, szerelem, jó lovak.

Most tehát halálra ijedt, mert oka volt nagy jelenetet várni. Mindegy. Essünk át rajta. Mindenkit összeszidott volna, hogy minek háborgatja, de ez az egy ember immunis volt ma előtte. Mert maga is érezte, hogy »igazban« jár. Nyájasra próbálta erőltetni arcát (miközben fogait csikorgatta dühében Rákóczi ellen).

— Üljön le, Apró barátom — mondá fojtott hangon, fürkészve az ellenfél vonásait, de csodálkozására nem fede-

zett föl azokban haragot, hanem ellenkezőleg, alázatos szelídséget.

Mint jó taktikus, nem hagyta magát félrevezetni. A csizmadia nagyon ravasz, nagyon alamuszi. Valami rosszban törheti a fejét, hogy áloóban jön. Jobban szerette volna, ha nagy dérral-dúrral, rettenetes fúriával csap le. Könnyebben lehetne vele végezni. Érezte, hogy így veszedelme-
sebb.

— Nem ülök le, köszönöm. Tetszik talán tudni, miért jöttem? — kérdé Apró uram csöndesen, vontatottan.

— Majd megtudom, ha megmondja.

— Hát megmondom. Én mindent tudok. Olvastam az újságot, megtaláltam az ön levelét, melyet a leányomnak írt.

Kolosy finom arca megrándult, de ezt alig lehetett észrevenni; hidegen állt az ablaknál, mint egy szobor, a kezeit mellén keresztbe fonva.

— De nem akarok sok szót vesztegetni, én nem jöttem ide veszekedni, mert a veszekedés ostoba dolog és csak az epét kavarja föl, hanem igazságot jöttem kérni, hogy az úr reparálja meg a dolgot, ahogy lehet. Ön persze jobban szeretné, ha én valami gavallér volnék, aki önt kihívja párbajra s ön leteríti a pisztolygolyójával s ezzel vége. De én csak egyszerű csizmadia vagyok, nem akarom a vérért és nem adom a magamét, én csak olyan bőrökkel dolgozom, melyek még ninosenek kilyukgatva, minélfogva csak annyit mondok: amit vétett, uram, igazítsa meg.

— Nos, jól van, Apró uram. Látom, hogy maga okos ember. Hát úgy beszélek, mint okos emberrel. Beismerem, hogy hiba terhel, mert nekem kellett volna lenni több eszemnek, de az vessen rám követ, akit a szenvedélyek soha le nem győztek. És az ön leánya valóságosan ellenállhatlan. Egy szentet is mámorossá tehetne. Én még most is szeretem őt és . . .

— Annál jobb, domine magnifice, annál jobb — dörzsölte kezeit a csizmadia.

— És kész vagyok mindent megtenni, amit megtehetek. Lássuk, miféle igazítást kíván ön?

— Csak egyféle van — felelte a csizmadia alázatosan —, amihez a becsületes ember nyúlhat.

— És az?

— Hogy vegye el feleségül.

Meghosszabbodott erre a Kolosy ábrázata, s alsó ajkai remegni kezdtek.

— Csak? — sziszegte gúnyosan, összeszorítván a fogait, hogy idegein uralkodjék, mert a megérintett gőg szilaján nyargalt rajtok végig. — De hisz ez lehetetlen, kedves Apró. Hogy is juthat ilyesmi az eszébe? Én a közélet embere vagyok itt a bank élén, akinek reprezentálnom is kell. Az összeköttetésem, a családi nexusaim emeltek ebbe az állásba, mely nélkül nincs kenyerem. Ha független vagyoni helyzetben volnék, lehetne erről beszélni, talán magamtól is megoselekedtem volna. De így nemcsak a név kötelez, de a megélhetés is. Az egyik nővérem egy Luzsénszky bárónál van férjnél, a másik az idevaló főispánnál. Mit szólnának hozzá a sógoraim, akik ide emeltek, ha egy csizmadia leányát venném el?

Apró uram meghajtotta fejét.

— Igaz, igaz, instálom.

— Ezek engem rögtön elejtenének, és megszűnnék minden befolyásom, ami az ő révükön van, s ha ezt látnák a részvényesek, ők is elejtenének. Hát nem igaz?

— Belátom, uram — nyöszörögte Apró, fázékonyan összehúzva magán a »decorum« szürke szárnyait. — Szó sincs róla, nagyságos uram, a társadalmi különbséget érzem én is . . .

— No, ugye, ugye — mosolygott Kolosy megkönnyebülve —, azért mondtam én, hogy ön okos ember, de mért nem kíván akkor valami évi díjat vagy kielégítést, szóval effélét, ami lehetséges.

— Mert az a másik is lehetséges — vágott közbe Apró.

— Hogy-hogy?

Apró uram fölemelte a fejét olyan kevélyen, mint egy zsiráf, és fontoskodva mondta, lassú, ünnepélyes hangnyomattal:

— Úgy, hogy én lépek egyet feljebb.

Kolosy rábámult. Ez a váratlan szó megzavarta. Megbolondult-e a csizmadia, vagy csak nem érti, mit akar ezzel mondani? De nem maradt sokáig kétségben, mert az öreg

széttárta most a »decorum«-ot és a kabátja zsebéből kirántott egy nagy nyaláb papirost.

— Itt vannak a családi irataim, uram. Tessék átnézni. Az én szépapám báró Aprovszki Szaniszló volt, aki ide menekült Varsóból Magyarországra 1801-ben és egy Telekinél lett gazdatiszt, sok apró gyereke közül egyik-másik az iparos pályára ment s elhagyták a bárói nevet, mert csúfolták volna őket, inkább írták magukat Apróknak, ahogy a nép nevezte. Minden megvan itt hitelesen, bizonyítványok, keresztlevelek. Sohasem törődtem velük, nem emlegettem senkinek. Nekem nem kellene. Minden ember annyi, amennyinek érzi magát és egy lattal se több, vagy kevesebb. — Én mondom ezt az úrnak — De azt is mondom az úrnak, hogy az én Kati leányom éppen olyan vérbeli baronesz, mint a többi, aki atlaszcipőkben tapossa és selyemviganóval söpri ezt a sárgolyóbist.

A világit annyira váratlanul érte ez a fordulat, hogy valóságosan zavarba jött. Erre a tromfra nem volt visszavágása, úgyhogy pusztán időnyerésből átnézte az iratokat s ezalatt összeszedve magát, gúnyos udvariassággal hajolt meg :

— Üdvözlöm önt, báró úr.

Apró uram fülig pirult erre, de csak türtőztette magát, várván a dolgok meritumáról a szép szót.

Kolosy összerakosgatva az iratokat, odanyújtá neki.

— Szép és meglepő dolog ez kétségkívül, de célhoz nem vezethet, sajnálom. A voltra nem ad a zsidó semmit. Én pedig ennek a pénzügyintézetnek az élén bizonyos fokig zsidó vagyok, aki a jelennel dolgozik a jövőnek. A jelen pedig az, hogy ön, kedvesem, mégis csak egy helybeli csizmadia és a kisasszony csizmadia-leány. Aztán jegyezze meg — és itt már föltépte gögje az önuralom szellentőjének csapját s teljes gőzerővel kitört —, igenis, jegyezze meg, hogy egy Kolosynak egy báró Aprovszky is csak olyan apró, mint egy Apró. Megértette?

Apró uram nem jött dühbe, sőt még csak nagyobb alázattal felelte :

— Igenis, megértettem. Azt tetszik, ugyebár, mondani, hogy a társadalmi távolság emiatt még mindig szembetűnő és betöltetlen?

— Azt.
— Vagyis, hogy én hiába léptem egy fokkal fölebb?
— Körülbelül.
— És hogy hát ezen az alapon nem lesz a dologból semmi?

— Igen, igen.
— Hát akkor mármost én egyelőre el is mehetek, más célra vezető eszközöket keresni?

S ezzel megindult a csizmadia-báró az ajtó felé olyan nyugalommal, olyan méltósággal, mint egy római szenátor.

Az előkelő urat megszurta a rejtélyes mondás s önkéntlenül kérdezte, miközben egypár lépést tett utána:
— Nevetséges! Miféle eszközökre gondol ön?

A csizmadia visszafordult az ajtóból, mosolygott, és a mosolyában volt valami baljóslatú.

— Hát azt gondolom, instálom, hogy én most föfelé próbáltam egyet lépni, de nem volt elég. Most majd az úr lépik egyet lefelé. És valahol mégis csak találkozunk.

A következő nap délelőttjén nagy tömegek verődtek össze az »Apró István és Társa« kirakata előtt. Csodálatos dolog volt, senki sem emlékszik hasonlóra. Ember ember hátán, mindenki igyekezett látni valamit, ha másképp nem lehetett, a többiek vállán köröszkül. Mintha csak néhány száz évvel volnánk hátrább s Teleki Mihály uramnak azt a csizmáját mutogatnák ott, mely az ütközetből való futása közben egy sáros pocsolyában lemaradt a lábáról — a krónika szerint.

A nemes város ereiből, a mellékutcákból, reggeli kilenc óra tájban a legtöbb ember özönlik a piac felé. Siető alakok, ügyes-bajos felek, ügyvédek, hivatalnokok (ámbár dehogy siet a hivatalnok). Egyszóval, az a sok mindenféle ember, akinek a főtér nagy épületeiben van dolga vagy a város más részeiben, többnyire itt keresztezi egymást.

Már messziről feltűnhetett mindenkinek a sokadalom egyetlen hely körül. Nagy spektakulum lehet — s akinek sürgős dolga volt is, nem átalotta egy pillanatra odanézni, mert az ember kíváncsi féreg, még ha nincs is rajta szoknya.

De mi lehet? — tűnődik rajta addig is, míg odaér, nézván a folyton hullámozó, oszló és gyülemlő tarka csoportot.

Belső tűz van talán a boltban? De hisz akkor füstje is lenne, és oltanak az emberek. Meglehet, hogy valami szerencsétlenség. Hanem akkor részvét mutatkoznék az arcokon, a sajnálkozás moraja rezegne a levegőben, holott ezek az emberek mind ingerültek, s a botjaikkal, karjaikkal izgatottan hadonászva távoznak.

Ej, no, mi az ördög az hát? Nem egy olyan akadt, aki nem restellte a szaladást se, hogy hamarabb odaérjen, és valahogy el ne múlják az eltalálhatlan látványosság az orra előtt.

Pedig kár volt szaladni. Különösen az olyannak, aki nem tőkepénzes. Aki pedig tőkepénzes, az úgyis olyan úr, akinek a sietés derogálhat. Nem volt abban a kirakatban semmi olyan, ami a látványosság nevet megérdemelné. Nehány díszcsizma és topánka közt ki volt téve a Hunnia-bank egy betéti könyvecskéje. Kinyitva és gumi-zsinórral leszorítva a belső lapja, melyen a betétösszeg, kétezer forint, arabus számokban és írásban van föltüntetve szabályszerűen és hitelesen.

Hát furcsa, persze furcsa, hogy valaki a betéti könyvecskéjét a kirakatba tegye, de mégse páratlan esemény a világon. A westminsteri herceg az istállójában tartja berámázva az angol bank egy millió font sterlingre szóló utalványát és mégse csődülnek oda a népek. Mert egy utalvány végre is csak utalvány, papiros-rongy, ha mindjárt akkora súlyú aranyat jelent is, mint egy kövér kanonok teste. De kétezer forintról szóló könyvecske! Hisz az suvix. Van is azon valami nézni való?

Igen, igen, csak hogy nem is a betéti könyvecske itt a szenzáció, hanem az a cédula, ami alája van téve — s azon Apró István uram sajátkezű írása. Ha a Shakespeare kézírata volna, se okozhatna nagyobb föltűnést. Nem is nézik azt annyian a British Museumban, mint ezt most. Pedig se nem szonett, se nem madrigal, se nem gúnyvers, hanem csak ez a néhány szó olvasható rajta: »Ezen betéti könyvecske leszállított áron Ezeröttszáz forintért azonnal Eladó.«

Egy-egy homlokon kínos verejtek ütődik ki, egy-egy arc elsápad. Van, aki elkáromkodja magát: Tyűh, a kirielej-

szomát! Hát így vagyunk? Hát itt mi történt? Kétezer forint csak másfélezeret ér. A többi elolvadt. Akinek nincs pénze, boldog ember, vállat von hidegen s odább ballag, de aki betette a pénzét, rohan haza a könyvecskéért, hogy mentse még, ami menthető. Útközben a vidékbeli rokonoknak, jó ismerősöknek is sürgönyöz. Akikről tudja, hogy Hunniarészvényük van, adjanak túl rajta, mert hiba történt, vagy jöjjenek a betétüket kivenni, de hamar, mert a pénz, úgy látszik, ebek szérújén szemetel.

Némelyek ott maradnak habozva, tanácstalanul, megmerevedve az ijedtségtől és nézik-nézik a kirakatot, hol káprázó szemük előtt kalamajkát táncol a könyvecske a topánkákkal; nézik a bent pipázgató csizmadiát, aki fel s alá járkálva, csodálatos flegmával beszélget valami vendégével s egy csöppet se látszik törődni a boltja előtti csoportosulással; — természetesnek találja, sőt titkos elégedettséggel pislant ki egyszer-egyszer, majd kikíséri a vendéget s hallani, amit beszélnek az ajtóban. A kilépő kundsajt lelkére köti, hogy a megrendelt cipőket küldje utána Flórencebe.

— Pontosan ott lesz napjára — biztosítja Apró.

— Mert azután tovább utazom.

— És meddig lesz uraságod Olaszországban?

— Egy hónapig. De egy félév is kevés volna. A legsebbe ország a világon.

— Természetesen, természetesen — bizonyítja Apró sztoikus komolysággal. — Az Isten is szándékosan annak teremtette, egy csizma formáját adván neki.

Többen szeretnék megszólítani őkegyelmét, mit tud közelebbit a »Hunniáról,« mi az oka, hogy ennyire megvedlett ez a jó hitelű szilárd intézet (Oh uram istenem, kinek higgyen már az ember ebben a szélhámos világban?), de intelligens renden levők restellték elárulni tudatlanságukat, hogy egy közönséges csizmadiától tudakozódjanak, a kisebb rangú emberek pediglen ellenkezőleg nem merték a méltóságteljes tartású városvendéget ostoba kérdésekkel molesztálni. Mert mit is kérdezősködjének? Hiszen világos. A kutya ugat, a könyvecske beszél. Ha az okos Apró értékén alul adja a könyvecskét, hát annak okának kell lennie — nem érhet az akkor többet egy fityinggel sem.

Ki mert volna arról még csak álmodni is, hogy a könyvecske éppen olyan jó könyvecske, mintha az angol banké volna és hogy az egész csak Kolosy úr kedvéért van csinálva, aki most lépik egyet lefelé?

Mert hát úgy történt a dolog, és ez megint különös lehetett olyan előtt, aki kilenc órákor végigment a főtéren s látta a csoportosulást az Apró boltja előtt, de sietős munkája lévén az alsó városban, ott meg sem állott, hogy mire tizenegyre újra visszakerült, már akkor a csoportosulás a Hunnia-bank épülete elé vándorolt át. De ez csak félig volt tolongás, mert félig már csata volt. Valóságos verekedés folyt, hogy ki jusson fel előbb a lépcsőkön a pénztárhoz. Az erős öklűek hátrataszigálták a gyengébbeket.

Csoda, hogy emberhalál nem történt, — de betört oldalborda, azt hiszem, akadt. Nagy zaj, rikácsolás, káromkodás nyomta le a piac lármáját, a közel sátorozó kofák konverzációját.

Mindenki elől akart lenni, mert a várost villámként futotta be a hír az eladó betéti könyvecskéről, megtoldva, kibővítve saját külön hírekkel. Mert az emberek mindig emberek. Ha baj festéséről van szó, mindenki hozza a maga ecsetjét: Anch'io sono pittore, de ha örömhírről van szó, a város egyszerre megtelik siketekkel és némákkal.

Amilyen nehéz volt följutni a nagy tolongásban az emeleti helyiségekbe, szembe a rakoncátlan tömeggel, éppen olyan nehéz volt lejutni is azoknak, akik már elvégezték dolgukat a pénztárnál. De egyik-másik mégis utat hasított magának, s ezer kíváncsi ostromlá, mint aki már evett a tudás fájából.

— No, mi van?

— Beváltották a könyvecskét.

A következő is azt újságolta.

De ahelyett, hogy ez megnyugtatta volna a közönséget, melynek gyanúja már fel volt költve, csodálatos módon csak az az érzése maradt: »Ejnye, milyen jól jártak ezek!« és csörtetett, kapaszkodott, dulakodott, hogy minél előbb fölérjen.

A harmadik, ha jól emlékszem, Borogi Mihály uram, hasonló módon azzal a hírral jött ki:

— Megkaptam a pénzememet.

— Teljesen?

— Az utolsó garasig — felelte.

De még ez se tetszett a tömegnek, mert a hangulat erősebb a tényeknél.

— Micsoda szélhámosság! — kiáltottak. — Azzal akar-
nak minket fölültetni.

(Hát már az sem tetszett a közönségnek, hogy a bank
fizetni bír.)

Mire Borogi Mihály annyit mondott:

— Az bizonyos, hogy nagy zavar uralkodik fönn. Tel-
jesen elvesztették a fejüket. Kolosyt kell megnézni, az olyan
sápadt, mintha a koporsóból kelt volna ki. A többiek is
úgy járnak-kelnek a farács mögött, mint a kísértetek.

De volt is hozzá okuk a nyavalyásoknak, mert csak-
ugyan páratlan eset az annálékban, hogy egy pénzügyintézetet
ilyen váratlanul rohanjanak meg a betevők minden ok nél-
kül, egyszerre, mintha összebeszéltek volna, és mindenki
kéri a pénzt.

Elsőnte föl sem tűnt. Gyakori eset. Négyen, öten egy-
más után vesznek föl betétet, jön egy hatodik, ez betesz
kétszer annyit. Ez csak a rendes vérkeringés az arany borjú
organizmusában.

Hanem mikor nem akart szünetje lenni, és egyre nyílt,
nyílt az ajtó, és mindig csak kivevők érkeznek — kezdett
a dolog furcsa lenni.

A pénztárnok pulpitusa előtti tér megtelt emberekkel,
és ajtónyílásnak látni lehetett, hogy a folyosó is tömve van.

A szemfüles Rákóczi Arnold ijedten szaladt be az elnök-
höz.

— Osodálatos dolog történik — jelenté lihegve. — Az
egész világ tolong, hogy pénzt kivegye a bankból. Ez nem
természetes, elnök úr. Mit csináljunk?

— Ej, bolondság — vetette oda Kolosy félvállról. —
Mit csináljanak? Hát fizessenek. A bank szilárd, mint a
kőszikla, azért, hogy a szokottnál néhány emberrel több
veszi ki a tőkéskegyét...

E pillanatban óriási recosenés hallatszott a szomszédos
pénztári helyiségben, s utána vad lárma harsant föl, minő
a harcoló indiánusoké.

Kolosy összerezcent.

— Menjen csak, nézze meg, mi az?

Rákóczy kifutott és befutott, de mint piros legény ment ki és sápadtan került vissza.

— A türelmetlen, izgatott betevők betörték az ajtót, elnök úr!

De már erre Kolosy is fehér lett, mint a fal, s rohant ki az ajtón, megnézni, mi történik. A pénztárnok a tömeget csitította reszketeg, de mégis nyájas hangon.

— Várjanak, kérem, az urak, míg a sor rájuk kerül. Így nem lehet. Nincsen baj, kérem. Minden ki lesz fizetve, minden, minden.

Kolosy egyszerre átértette a helyzetet, mint jó hadvezér a veszély pillanatában.

Odaintette Rákóczit és azt súgta neki:

— Menjen a városházára rendőrökért, akik a rendet fönntartsák, s igyekezzék információt szerezni útközben, miből keletkezett ez a hallatlan dolog.

Aztán a pénztárnokhoz szólt franciául:

— E mögött valami manoeuvre rejlik. Pokoli oselszövény. Van elég pénztári készletünk?

— Bizonyos fokig.

— Nem kell megijedni, gondoskodni kell a beszerzésről. Majd utána nézek.

— Fizessem a fölmondáshoz kötött összegeket is? — kérde a pénztárnok.

— Egyelőre igen, taktikai szempontból, hogy a bizalom, mely valami galád, rejtélyes módon megingattatott, visszatérjen.

Nagy lélekjelenlétet árult el Kolosy, de azért mégis tükön ült, míg a rendőrök megérkeztek, akik azután csak egyenként engedték a rácshoz jönni a feleket.

Nyomukban jött Rákóczy Arnold is, gőzölgő fejjel, fontoskodó, rejtélyes arccal.

Az elnök beintette szobájába.

— Megtudott valamit?

— Mindent.

— Nos? — toppantott lábával az elnök türelmetlenül.

— Az a zshivány csizmadia, az Apró csinálta az egészet.

Kolosy elkáromkodta magát :

— Az ördögbe! ezt mindjárt gyaníthattam volna. Hiszen fenyegetőzött. És hát mit tett?

— Kitette ma reggel a bank egy kétezer forintos könyvecskéjét a kirakatába és odairta, hogy másfél ezer forinton azonnal eladó.

Az elnök izgatottan rágesálya a bajuszát.

— Úgy? Hm. Micsoda kolosszális furfang lakik abban a bozontos fejben. Ez ugyan alánk gyújtott! És még az a szép, hogy a könyvecske az én ajándékom. Szeretném magamat fölpofozni. Oh, a ravasz kutya!

Eszébe jutottak a szavai: »Most ön lépik egyet lefelé és valahol majd csak találkozunk.«

— Hát azért se találkozunk — dörmögte magában —, és azért se lépek lefelé.

— Nem parancsol valamit, elnök úr?

— Mi lett aztán a betéti könyvvel? — kérde Kolosy.

— A közönség csódiült a kirakathoz és gyanút kapott, széthordta a vészhirot, és most itt van a folytatása a szomszéd szobában, amint látni méltóztatik. A távirdafőnökkel is beszéltem útközben, azt mondja, hogy nem győzik a sürgönyöket továbbítani, melyekben a közönség a vidéki ismerősöket figyelmezteti, hogy a pénzüik veszélyben forog.

— Az ördögbe is, ez nem jó — szólt az elnök, sötéten nézve maga elé. — Ez a »run« egyszerűen tönkretehet, ha nem állunk bátran eléje. És hol van most a könyvecske?

— Most is ott van a kirakatban, most is nézik.

— Siessen azonnal oda egy gyakornokkal és váltsák be. — Az az első a sebészetnél is, a sebet okozó golyót kivenni a testből. De vigyen magával két tekintélyes tanút az érdekelt közönségből, hogy lássák, milyen szemtelenül misztifikálta őket a szizmadia. Megálljon, megálljon, Rákóczi! Hadd írjak egy sürgönyt a Hitelbanknak Budapestre. Az éjjel odautazom, mert előre látható, hogy segítségre lesz szükségünk. Egyúttal adja fel a sürgönyt is.

Négy-öt blanquette-et elrontott, míg megfogalmazta. S milyen reszketeg, kusza betűk, mintha csak a lelkével írta volna!

Okos dolog volt két tanút vinni Apróhoz; akadt is mindjárt kettő: a becsületes Herenczy János, arról híres, hogy mindig szeretne keresni az igazságot, de sohase találta meg; a másik a lutheránus Hortyán Boldizsár volt, szinte unikum a maga nemében, azokkal is tartott, akik a bankot leszólták, azokkal is, akik bíztak benne.

De iszen jól kifőzte ezt Kolosy Ferenc. A pezsgőtől mégis csak másképp jár az ember esze, mint a csigertől. Most is milyen dilemma elé állítja a csizmadiát. Ha ideadja a könyvecskét ezerötszázért, akkor nagy számár, mert ötszáz forintjába kerül ez a mai mulatság. Ha pedig nem adja ezerötszázért, akkor nagy gazember és bizonyítványt állít ki magának arról, hogy bolonddá tette az egész várost. Sőt az okozott kárért még talán be is lehet pörölni.

Hej, Rákóczi, hej, Herenczy, Hortyán, nehéz dió nektek Apró István!

Odamentek, de nem volt otthon. Kolowotki azt mondta, hogy egy jó óra előtt a vizsgálóbíróhoz ment, ahová tanúnak idézték.

— Megvárjuk — jelenté ki Rákóczi.

Már jóval elmúlt a dél, mire nagy peckesen előjött. Nem ok nélkül, mert élete egyik legnagyobb dicsőségét aratta ma.

A törvénytörésknél tárgyalt bűnügynek az volt ugyanis röviden a tényálladéka, hogy Mányay Gáspár incenci földbirtokost, aki itt a városban tavaly, a szentmihálynap i vásárkor néhány ezer forint ára ökröt adott el, útközben ismeretlen tettesek kirabolták s a kocsisával együtt megölték.

Mányay egy pár csizmát vásárolt Apró uramnál; az is eltűnt a kocsikasból. A rendőrséget ez a csizma vezette nyomra, fölismerni vélvén azt egy föltűnő módon gazdagodó, Prager János nevű fiatal brassói hentesmesteren, mivelhogy a csizma húzója, vagyis a füle éppen olyan szokatlan színű és minőségű vászonszalagból készült, aminőt Apró használ, ki azt egyenesen egy karlsbadi angol boltban vette.

A hentest faggatni kezdték emiatt, eleinte zavarba jött a vizsgálóbíró előtt, de később aztán előállított egy idevaló csizmadiát, Blok Jánost, aki azt vallotta, hogy a csizmát ő varrta. S tényleg neki is olyan vászonszalagja volt, mint az

Apróé. Sőt ugyanaz, mert bebizonyult, hogy mintegy másfél év előtt Aprótul kölcsönözte a szalagot.

Míntogy Apró uram is a maga munkájának ösmerte el a csizmát, valóságos salamoni jelenet fejlődött ma a vizsgálóbíró előtt, aki egyenest Brassóból utazott ide őket szembesíteni.

A bíró fölmutatta a nevezetes corpus delictit.

— Ki ösmeri ezt a csizmát?

— Én! Én! — felelték egyszerre.

— Meg merne rá esküdni? — kérdé a bíró Bloktól.

— Ezerszer.

— No, lássa, Apró — szólt a bíró. — Hátha téved.

— Sohase szoktam tévedni.

— Hát ön is megesküszik rá?

— Természetesen.

A bíró a tarkóját vakarta zavarában.

— Nem boosáthatom esküre, mert az egyiké hamis volna.

Apró uram vállat vont.

— Emlékszik rá, Blok, hogy kinek adta el a csizmát?

— Nem emlékszem.

— És ön, Apró?

— Én Mányay úrnak adtam el, emlékszem és vallom.

— Gondolja meg, Apró, mit beszél, mert ez a vallomás halála lehet valakinek.

— Én mindent meg szoktam gondolni.

A bíró nem tudott mit csinálni a két emberrel, csóválta a fejét, játszadozott az ametiszt gyűrűjével, majd kedvetlenül kiáltott fel: — Az ördög látott két ilyen hazug fickót! Lehetetlen rajtuk eligazodni.

Megszúrta ez a szó Apró uramat, sértődve fordult a bíró felé kemény hangon:

— Ha nem a király nevében volna itt a tekintetes bíró úr, nem tűrném el a szavait, de most csak azt mondom, ha nem bír eredményre jutni, bizza rám egy kicsit a kérdezést.

— No, hát kérdezzen! — mondta a bíró elkeseredve.

Apró uram csizmadiásan a csípőjére rakta a kezeit, s így szólt, a felső testét ide-oda illegetve:

— Hát mondjon nekem valamit, Blok János, ama pár csizmának a belső tulajdonságairól.

Blok János gúnyolódva jegyezte meg :

— Nem ember a osizma, Apró uram, hogy belső tulajdönai is lennének.

— Úgy? Hát majd mondom én. Tessék megnézetni és fölfejtetni szakértőkkel azt a osizmát, bíró úr, és tessék jegyzőkönyvbe vétetni, hogy a bal csizmán jobbról, az orrától kezdődve a hetedik és nyolcadik öltés közt *egy vakvágás van*. Azért adtam olcsóbban egy forinttal Mányay uramnak. Dixi.

A bíró legottan szakértőket hívatott, akik felfejtették és megtalálták a jelzett vakvágást a mondott helyen s aképpen nyilatkoznak nagy csodálattal Apróról, hogy őkegyelme hasonlatos volna a nagy Napóleonhoz, ki is minden katonáját ösmerte, mint ahogy ő ösmeri minden csizmáját.

Nagy glóriával ment hát haza őkelme, s bár jól túljárt az idő a déli harangozáson, mégis be akart még nézni a boltba, hogy bosszút lihegő lelkét ott friss hírekkel meghizlalja, s elmenvén a bank mellett, nagy élvezettel nézte a csoportosulást. »Ezek is mind nekem dolgoznak«, dörmögte mellét dagasztó érzések közt.

Benyitván a boltba, nem minden megütközés nélkül köszönté az ott dangubáló polgártársakat és azt a bizonyos Rákóczit.

— Engem tetszenek várni? — kérdé vontatottan.

— Éppen hogy éppen — felelte tisztességtudással Herenczy.

Rákóczi peokesen fölemelkedett a kerek székről, melyen ült, s kezét az Apró karjára ereszté le.

— A könyvecskét akarjuk megvenni, mely a kirakatban van, tisztelt Apró úr — s kivette a tárcáját, hogy a másfél ezer forintot kiolvassa.

Apró uram a csutoráját a bal agyaráról áttolta a jobb-oldali agyarra, megszortyogtatta egy kicsit, aztán így szolt :

— Sajnos, már el van adva.

Oh! — Hm. Erre nem voltak elkészülve. Ez váratlan volt. Rákóczi az ajkaiba harapott.

— És kinek adta el? — kérdé Herenczy.

— Az egyelőre titok.

— Ugyan mennyiért adta el? — tudakozódék kíváncsian Hortyán.

— A kitett áron alul valamivel, vagyis nem egészen ezerötyszáz forintért.

— De akkor miért nem veszi ki az úr a kirakatból? — támadt rá Rákóczi.

— Mert nekem nem tetszik.

— De ez injuria, mások vagyona elleni merénylet! — fortyant föl az előbbi dühösen, és a nyála szerteszét frecegett.

— Én azt teszek ki a kirakatomba, amit akarok, punktum.

— Paperlapap! Azt mi nem engedhetjük, érti-e? Hatósági beavatkozást fogok kérni, protestálok a Hunnia-bank nevében és felelőssé teszem.

— Tegyen, amit akar, de engedje meg, hogy ha ilyen közel áll hozzám, betakarjam az arcomat kendővel, mert én az arcomat nem szeméten szedtem.

Erre elnevette magát a két bizalmi férfiú, Rákóczi Arnold pedig fülig pirult és dühösen rohant ki a boltból.

A bank dolga pedig percről percre rosszabbra fordult. A fölmondáshoz kötött tőkék kifizetését be kellett szüntetni, ami roppant konsternációt szült. Mikor két órakor a rendes időben bezárták a bankot, az ingerült tömeg meg akarta lincselni a tisztviselőket, maga Kolosy is a kert kerítésén át menekült.

Éjjel Budapestre utazott a főispán sógorával, hogy a bankot megmentse elegendő pénzkészlet szerzésével.

De Budapest éppen szomorú város volt akkor.

Nem volt ugyan fekete posztóval beborítva, mint a mesebeli városok, ahova a sárkány ellen készülõ királyfi beállít, bár külsõ jelek itt is mutatkoztak abban, hogy a Lipótvárosrészben az orrok hosszabbak a szokottnál. Egy úgynevezett »fekete nap« a börzén megkopasztotta az egész várost.

Kolosy tárgyalt a pénzügyekkel, a kormánnyal, fordult fűhöz-fához, járt Pontiusból Pilátushoz, de mindenütt azt az egy feleletet kapta: »nincs kincs«.

Harmadnap ezt az előre megállapított szót sürgönyözte haza a főembereinek: »*Waterloo*.« (Ami annyit jelentett: »a csata elveszett.«)

A Hunnia likvidált. Apró uram pedig ott ült a Kati ágyánál, aki véletlenül aznap lett hosszú betegség után először

lázmentes, és akivel először lehetett értelmesen beszélni. Fehér volt, gyenge volt még, mint egy lehelet, de néha rámosolygott az öregre, s ez tündöklőbb volt a napfénynél.

Csevegett, csacsogott. Új volt neki, szegénynek az innenső világ. Minden apróságot kikérdezett. Mióta volt beteg, mert semmire se emlékszik. (Bizony, már hetek múltak el azóta.) Megvan-e még a macska? (Megvan, megvan, napsugárkám.) Hát a Szamos kutya? (Hallgasd csak, hallgasd csak, éppen most is ő kaparja kívül az ajtót, mert szeretne hozzád bejönni.)

Aztán a kedvenc tárgyait tudakolta, a csészéjét, a poharat nem törte-e el a Zsuzsi, nem pusztult-e el valami?

— Nem, nem, semmi se pusztult el. Csak egy fehér rózsza az ablakban, Zsuzsi tévedésből petróleummal találta megönteni, hát elcsúnyult, elpusztult. Csak a fehér rózsza és . . .

És a bank — akarta mondani Apró uram —, hehehe, a bank.

De a leány ránézett s aggodalmasan kérdezte :

— És még mi, atyám?

Apró elharapta a mondatot.

— Csak a fehér rózsza — motyogta —, vagyis csak a rózsza fehérsége . . . fehérsége.

BEFEJEZÉS

A Hunnia tehát megbukott, és Kolosy Ferenc nem volt többé semmi. Hanem az olyan semmi, akinek az egyik sógora báró Luzsénszky, a másik főispán, az mindig lehet valami.

Korán örült Apró; lefelé lépett ugyan, de a völgy túlsó oldalára, azért tehát megint nem találkoztak. Kataszter lett valahol Felsőmagyarországon.

De nem sokáig. Az ördög nem hagyja el a maga embereit. Mikor az országgyűlési ciklus négy év múlva véget ért, a főispán megválasztatta képviselőnek. És hát most már ott fönt ült és működött ő is, küszködve azzal a rettenetes frázissal, mellyel a közbenjárásért alkalmatlankodó választók jönnek tarkabarka kívánságaikkal.

— Hiszen csak egy szavába kerül nagyságodnak!

Milyen ostobák, hogy nem ismerik a minisztereket! Azaz milyen boldogok!

Éltrevaló politikusnak bizonyult, mert jól tudta szóval tartani a választókat és minisztereket. Ami magát a törvényhozatalt illeti, ahhoz talán nem értett, de ez nem lényeges. A törvény hozatala végre is nem nehéz. Azt úgy hozzák, hogy talán nem is hozzák. Valami olyan a »törvényhozó«, mint a *tollkés*. Tollkésnek hívják és mindent faragnak vele a világon, csak tollat nem. A tollat gyárilag csinálják.

Hát Kolosy is tekintélyes képviselő lett, és egyszer évek múlva meglátogatta a kerületét, azaz meglátogatta máskor is, hanem én csak erről az egy látogatásról beszélek. A kereskedelmi miniszter öccsellenciáját kísérte le, aki valami kosárfonó iskolát akart a városban létesíteni.

Nagy fogadtatás volt, roppant parádé, fehér ruhás lányok, diadalkapu, taracklövések és örömtüzek. Ez az utóbbi ért a legtöbbet, legalább melegedni lehetett mellettük,

mert zimankós téli nap történt a bevonulás. A lakosság nagy része kivonult az indóházhoz : ifjak, öregek, asszonyok, kis gyerekek, ami nem csoda, mert először járt eleven miniszter e városban.

Megvolt minden, ami ilyenkor szokásos : üdvözlő beszéd és válasz, nagy éljenzés. A miniszter fölült a fölpántlikázott négyesre, majd a képviselő ismerős alakja bontakozott ki a kíséretből (de mennyire összetört, megöregedett a derék úr). Egypár hang kiáltozni kezdte : »Éljen Kolosy Ferenc!»

A rendezők a másik kocsi után szaladgáltak, amelyen a képviselő foglal majd helyet — úgy látszik, valami konfúzió történt. Eközben a kordonból, melyet a rendőrség tartott fenn — egy pillanat műve volt — kilépett egy kis fiú, lehetett vagy hét éves, szép, bátor arcú, barna gyerek, nagy, villogó fekete szemekkel, fején félreapott bárányszőr sikkában. Kilépett a tisztásra, ahol a képviselő állt és egy hógomollyal mellbe hajítá öngagságát.

Nosza, egyszerre hárman is nyakon csípték a merényletért. Ejnye, ilyen-olyan porontya! Nini, mire nem vetemedik! Némelyek nevettek a jeleneten, ami bosszantani látszott a honatyát. De hogy ne láthassák kicsinyesnek, kedélyes nevetést színelve, maga szabadította ki a gyereket a megdühödt rendezők karmaiból, ámbár a gyerek is rugdosta őket.

— Ne bántásák, kérem — szólt vidáman. — Szabad országban élünk. Mindenki kifejezheti a rokonszenvét, ellenszenvét. Nos fickó, mért haragszol rám? Mondd meg bátran!

— Azért haragszom rád — szólt a fiú vakmerően —, mert rosszul bántál az anyámmal.

— Éljen! Éljen! — a tömeg éljenezni kezdte a rokonszenves fiút.

Kolosy mosolygott, úgy tett, mintha tetszenék neki a dolog, pedig érezte, hogy még jobban belémászott, s nem tanácsos tovább kérdezősködni, mert nem lehetetlen, hogy bankigazgató korában valami igazságtalanság történt a fiú anyjával, és a gyerek most kikottyantja.

— Teringette fickója — szólt a szép piros orcáját megcsipkedve —, kinek a fia vagy?

— A tied! — szólt a gyerek, kevélyen kidüllesztve a mellét.

Leírhatatlan jelenet következett. Öregasszonyok kilencnemzedéken át fogják mesélni. Kolosy elsápadt, majd piros lett, mint a paprika. Valami sajtószerű, kéjjel vegyes szédület fogta el. A közönségben orkányszerű tetszés-zaj tört ki. Minden ember beszélt, lármázott, ujjongott, ágaskodott, asszonyok a csipkés kendőiket lobogtatták. Csak egyes kifejezéseket lehetett kivenni: »Főlséges gyerek!« »Az öreg Apró unokája!« E percben előállott a kocsis is. Minden szem odatapadt, mi fog történni. Valami csodálatos, idegfejtő csönd támadt a zaj után. Még a szívek is szinte megszűntek dobogni. Vajon eltalálja-e, mit kell tenni?

És ekkor lehajolt a képviselő, megcsókolta a gyermeket és beemelte a hintájába:

— Elviszlek, kópé, az anyádhoz, tudom, hogy majd kikapsz.

Ezzel maga is fölült melléje. A négy prüsszkölő paripa megindult a miniszterfogata után, a lelkesedés pedig, mely mintegy láncaitól szabadult meg, oly egetrázó erővel tört ki, hogy megreszkettek bele a szomszédos épületek, és a levegő rezegve hömpölygette a város felé.

Kolosy csakugyan az anyjához vitte a gyermeket, aki éppen az utcaajtóban állt, és gyönyörűbb volt, mint valaha, a bánatos, szelíd arcával, finom, törékeny természetével. Bementek egy kicsinyég a szobába, de miről beszéltek, hogy beszéltek, arra nem volt tanú.

Csak Apró uram említette aztán este a »Polgári kör«-ben nagy dicsekedve, hogy ma nála volt a képviselő és megkérte a leánya kezét, de az esetre nézve még csak annyit mondott rejtélyesen:

— Mindnyájan léptünk egyet, én is, ő is, de a gyerek, a Pali lépte a legnagyobbat. Ebadta kölyke!

A SIPSIRICA
1902

ELSŐ RÉSZ

A »Fehér Páva« és alakjai

Budát és a budai polgárokat egy darab idő óta valóságos divat kigúnyolni. Pedig hát ez nagy léhaság, mert igaz, hogy a pesti rész a gazdag, a pompás, de a budai rész a kedves. Pestnek jövője van, Budának múltja. S minthogy a jövő is mindenesetre múlt lesz egy napon, a dolog hát egyre megy. Budán éppen annyi látnivaló van, mint Pesten, sőt Pesten is Buda a legszebb látnivaló. Olyan budai öregembert magam is ösmertem, aki még sohasem volt Pesten, de olyan pesti öregembert sohase ösmertem, aki még nem volt Budán. Általában lehetetlen Budára át nem menni, kivált nyári estéken, mikor fák alatt szeret az ember vacsorálni. Pestnek fényes, virágzó üzletei vannak, Budának vidám, kedélyes korcsmái. S minthogy az országban több korbély van, mint üzletember, Buda jobban megfelel a nemzeti közszükségletnek. Ami pedig a lakosságot illeti, respektive a fajt, a legénykedési virtusokat, a budaiak már egyszer (az Anjou-korban) letették Lajos pap vezérlete alatt a római pápát is, holott a pestiek sohase tettek még le egyebet, mint alapköveket, rábízván aztán a többit a tótokra, hogy építsenek fölējük palotákat.

De maradjunk a budai korcsmák mellett, melyek páratlanok a maguk nemében — de csak addig, míg a pestiek föl nem fedezték. Ha a pesti közönség ráveti magát valamelyikre, legott beleüt a civilizáció istennyila. Jaj az olyan helynek, ahol már öt-hat fiáker áll a kapu előtt. Fuss el onnan. Az már csak »volt«.

A »Diófa«, a »Márvány-menyasszony«, a »Politischer greizler« vagy a »Libanon« (azért hívták így is, mert mindig volt libapecsenye az étlapon), mind el voltak már koptatva, mikor a »Fehér Páva« bukkant elő.

A megboldogult Balázs Sándor talált rá, kit második Dickensnek neveztek a maga idejében, de inkább nevezhették volna »Második Budá«-nak, mert majdnem úgy ismerte Budát, mintha ő építette volna.

Egy napon így szólt hozzánk :

— Esküdjetek meg, hogy senkinek se szóltok. Még az édesapátoknak se. Egy új korcsmát találtam. Micsoda rostélyosok, barátom ! Megfoghatatlan az, miért jobbak a rostélyosok a Duna másik partján? Ki fejtí azt nekem meg?

(Mindig az ilyen epikuri problémákon törte a fejét.)

— Az onnan van — feleltem —, mert a túlsó parton öreg teheneket ölnek a mészárosok, s a rostélyos csak az öreg tehenek húsából jó.

Balázs vezetett át bennünket néhányunkat a »Pává«-ba. Alacsony, hosszú házíkó volt a Rácváros egyik kis utcájában, az udvaron egy páröreg fa tartott árnyékot, a fák alatt pirosra terített asztalok mosolyogtak a bejövöire.

Kívülről semmi se mutatta a korcsmát, csak egy piszkos pléhtábla a házíkó homlokán, ahol a fehér páva pompázott rettenetes nagy farkával, alatta ez a felirat : »Oltsó ételek, ittalok és pettyegtetett* kiszolgálát.«

A házíkó bizonyos Jahodovska nevű lengyel asszonyé volt, ki azt férjétől, Jahodovsky József vasúti tisztviselőtől örökölte, s a csekély nyugdíj mellé korcsmát nyitott. Egészen jól értette az üzletet, maga is korcsmáros lánya lévén Krakkóból. Nyájas, előzékeny volt a törzsvendégekhez és egész familiáris lábra helyezkedett velök. Budán megkívánják az ilyesmit. Bár már a délutánban járt szépségével (felül lehetett a negyvenen), még mindig fürge volt, mint a karika, és éppen nem kellett az embernek félre nézni, ha magas, testes alakja megjelent. Volt benne valami különös, valami kívánatos, szinte azt lehetne mondani, hogy a szem rajta tapadt, mint a darázs a csöpögő mézen.

De hát ez mind nem ért semmit, mert Jahodovska igen tisztességes asszony volt és csak üzletével törődött, meg a lányával.

* Bizonyosan a »püñktlich« szó rossz fordítása.

Ő maga szolgálta fel a vendégeit, bent a konyhában két magyar parasztasszonyt tartott, akik főztek és mosogattak. Egy kicsit nehéz is volt már a Hebe szerepéhez (nyomhatott vagy kilencven kilót), de azért pompásan ment a dolog (és legalább soványító kúra is volt), futkosott ide-oda az asztalokhoz, most étellel, most késért, most villáért, nekimelegedve nagy pihegéssel, mint egy hízott lúd. Hatalmas karjain rengett a hús, a fehér kötényéhez kapcsolt kulcsosomag zörgött-osörömpölt, öszszecsapódó, kikeményített szoknyái zizegtek-sustorogtak.

Okos asszony volt. Nagyon okosnak kellett lennie, mert eltalálta a nagy üzleti titkot. Numerus clausussal dolgozott, de nem úgy, mint a fiskálisok szeretnék. Éppen megfordítva. Nem akart több vendéget, mint amennyi van. Azért dédelgette csak a stammgastot. A betévedő idegen iránt hideg volt, hogy ott ne ragadjon. Kiszámította, hogy ennyi napi kiadással, ennyi szolgálattal, ennyi asztallal, bestekkel és ennyi fáradtsággal hány vendéget bír ellátni s ehhez tartotta magát. Nem akart tovább terjeszkedni. A terjeszkedés befektetéseket igényel. A befektetések kockázatok, melyek meghozzák a bizonytalanságot. Jahodovska beérte az ő törzsvendégeivel, számon tartotta őket, mint a jó pásztor a juhait, és csak ha elhullt valamelyik, akkor édesgetett be helyette egy másikat a »póttartalékból«, az idegenek közül.

Azért aztán igen nehéz volt valódi törzsvendégekké válnunk, dacára, hogy már hónapokig jártunk oda.

Egy alkalommal panaszkodtunk Jahodovskának, hogy nincs rendes asztalunk, hol ide, hol oda kell ülnünk, néha pedig éppenséggel nincs semmi hely.

— Hja, a törzsvendégek az elsők — mondá vállat vonva.

— Ej, hisz mi is azok vagyunk, mindennap itt lát bennünket.

— A többiek már évek óta ide járnak.

— Tehát nem kapunk rendes asztalt?

— Várjanak az urak, míg üresedik — szolt közömbösen.

— Hiszen mióta várunk már. De a vendégei sehogy se akarnak kimaradni.

Jahodovska kevélyen emelte fel fejét s fennhéjázó mosoly jelent meg ajkán.

— Az én vendégeim nem szoktak kimaradni. Ők csak meghalnak. És mondhatom (de ezt sajtárságos göggel tette hozzá) többnyire gutaütésben.

Nem tudom, mi lehetett ez. Pöffeszkedés-e a koszt jószágával és zsírosságával, vagy pedig egyszerű elriasztási szándék?

Hanem hiszen bittal se bírt volna minket elverni. Hovatovább jobban megszoktuk a »Pává«-t s lassankint megismer-tük összes személyeit, a törzsvendégeket és a »sipsiricát« is.

Hej a sipsirica! De kedves gyerek volt a sipsirica.

Már t. i. leánygyerek. Mert a sipsirica süldő leányt, bakfist jelent lengyelül. A krakkói rokonok, akiből egyik-másik gyakran fordult meg az özvegynél, sipsiricának szólították a kis Johankát, míg végre mi is így neveztük.

A sipsirica nem tartozott szorosan a »Páva« világához. Ő bent üldögélt az utcára néző lakoszobában, kötögetett, leckéjét tanulta vagy a klavirt verte. Ez volt a »Fehér Páva« egyetlen kellemetlensége. A »Szeretnék szántani«. Százszor egymásután ez a nóta. Úgy tetszik, a mama szándékosan tartotta őt a szobában, óvta a vendégektől.

— Sok olyan bolondságot beszélnek — mondotta Jahodovska —, amit jobb nem hallani a sipsiricának.

— Pedig határozottan ékesítené a helyiséget — vélte főtisztelendő Vidovics János úr, aki éneklő-kanonok volt Vácott, de minden héten két napot töltött Budán özvegy unokanővérénél. (Mert hogy ne lett volna unokanővére az illető, azt csak a rossz emberek találták ki.)

— A gyermek osupa ártatlanság — jegyzé meg Jahodovska —, oly fehér lelkű, mint a galamb. Nem akarom, hogy tudjon még a világról. A vendégek nem mind egyformák. Elrontják az ilyen bárányokat.

Hanem, mint általában az asszonyok, nem volt állhatatos a maga elveiben, s ha sok vendég jött estefelé, hogy nagyon elfáradt a kiszolgálásukban, egyszerre vége lett a principium-nak s bekiáltott a szobába a nyitott muskátlis ablakon:

— Gyere ki, sipsirica! Segíts a mamának, szívecském.

Mintha madarat bocsátanak ki a kalitkából, vígan szökdelve ugrott ki a sipsirica. Nyúlánk, magas fiatal leány, akin már nem is festett jól a kurta szoknya és a kislányosan

leeresztett szösze haj, melyet piros pántlika szorított össze.

Fitos orra volt, kék szemei szelíden világították meg girbe-gurba arcocskáját. Megfoghatatlan, mi volt rajta, ami az embert megbűvölte, de volt valami. A homloka szűk volt, az ajka egy kicsit vastag, és a fejét kissé féloldalt tartotta, mintha az egyik válla lejjebb lenne. Mindezek egy-egy hiba különvéve, együtt ellenben igen kedves és harmonikus. Isten különös módon komponálja össze a női arcokat, oda-lehel valamit és ez a rálehelés teszi meg.

Mint ahogy a kis kacsa mindjárt tud úszni, a sipsirica is mindjárt pompásan tudta kiszolgálni a vendégeket. Megszedte magát poharakkal, tányérokkal végig a karján, föl a válláig és semmit se ejtett el útközben.

Valami üde szellőcske jött vele az ő perkál szoknyáiban, ami jól esett a forró nyári estéken. Szinte felvillanyozta jelenléte a törzsvendégeket. »Ni, hogy megnőtt a mi leányunk, a sipsirica, s hogy megszépült megint.« Bolondság, bolondság, de azt tartja Druzsa, hogy az ivási kedvet is emelte.

És csakugyan sűrűn hangzottak a felkiáltások :

— Nekem is egy fröccsöt, sipsirica! Hej, kis sipsirica, ide is!

Az öregebb vendégek, akik még kicsiny korától ösmerték, becézgették, mint egy hercegkisasszonyt, egy-egy cukorkát hoztak neki, kiexaminálták, ingerkedtek vele.

— Hányadik osztályba jár, sipsirica?

— Az utolsó évben vagyok.

— Hát mikor kap már hosszú ruhát?

— Azt mondta a mama, hogy jövő karácsonykor.

— Teringette faszekere! Hisz ahhoz aztán udvarló is kell, ugye? Mi?

A sipsirica buta pofácskát vágott s a leánydeákok bizonytalanságával keresgélte a választ.

— Hohó ni, úgy tesz a kis selyma, mintha nem is tudná, mi az az udvarló.

— Még eddig nem tanultuk — felelte a sipsirica, röstelkedve, hogy nem tudja.

— Miosoda? — álmétkodott a törzsvendég és hirtelen a szeme közé nézett. — Hát csakugyan nem tudná? Kolosszális!

Nagyot kacag előbb, aztán átkiáltja a többi asztalokhoz, a többi törzsvendégeknek :

— Bizisten nem rossz. Ki hinné a XIX-ik században? Ebben a Sodoma-Gomorában. Kérdezem tőle : tudja-e mi az udvarló? S ő azt feleli, hogy még eddig nem tanulták. Hehehe! Hát ki hallott már ilyet? Éppen úgy válaszolt, mintha azt kérdeztem volna, mi a kétpúpú teve? Bravó, kis sipsirica! Hallja, Jahodovska, hány éves most a sipsirica?

— Johanka pünkösdkor múlt tizenöt éves — felelte Jahodovska.

Felpattant erre a szomszéd asztalnál Druzsba tanár, a megboldogult Jahodovsky barátja és komája.

— Maga nem jól neveli a leánykát, Jahodovska komám-asszony, szándékosan a véka alatt tartja őt. Májusban cseresznyét kell enni, augusztusban szilvát, októberben szőlőt. Át kell élvezni az örömeket, melyeket az évadok nyújtanak. Ez volna a célszerű életfelosztás. De mit akar maga a sipsiricával? Lássuk csak! Maga azt akarja, hogy júliusban jusson a cseresznyéhez. Mikor már rothadt, vagy férges. T. i. a cseresznye és nem a sipsirica. Maga elvonja őt az élvezetektől. Igaz-e vagy nem? Lássuk csak. Jer ide, keresztlányom, hadd kérdezzek ki.

Johanka odament a keresztapjához és meghajtotta magát előtte.

— Itt vagyok, keresztapuska.

Jahodovska mosolyogva állt meg a háttérben s az anya kevélysége csillogott a szemeiben.

— Mondd meg nekem — szolt a tanügyi bácsi, a szokásos professzori redőkbe szedve pattanásos homlokát —, vannak-e örömeid, élvezeteid és mulatságaid?

— Igenis vannak.

— Helyes, és mik azok?

— Különfélék — felelte sipsirica.

— Éspedig? Sorold fel őket!

Sipsirica lesütötte a fejét és nem felelt.

— Hát mért nem szólsz?

— Szégyenlem magam, keresztapuska.

— Ejnye no, canis mater! Hát legalább egyet mondj. Pars pro toto. Mit tartasz ez idő szerint a legnagyobb élvezetnek?

— Hogy mi a legnagyobb élvezet? — kérde a sipsirica önmagától, hangosan, egy kicsit selypítve, ami felette jól állt neki, azután elgondolkozott egy kicsit, fölnézve az eperfára. — A legnagyobb élvezet — felelte lassan, gyermekes nevetéssel —, ha a hátam viszket és a mama megvakarja.

Hát erre megint kitört a hahota a törzsvendégek közt, s még a frivol fiskális, Tibuly Gáspár is mennyre-földre esküdözött, hogy ehhez fogható kis buta nincs a világon; akár-melyik oltárra oda lehetne tenni angyalkának — csak le kellene előbb vetkőztetni.

Fesztelen, osaládias hang honolt a »Pává«-ban. A törzsvendégek mintegy hozzátartoztak a családhoz és beleszóltak a házi ügyekbe is. Szinte érezték, hogy a sipsiricát férjhez kell adni egy napon. Bizony nagy gondunk lesz, gyerekek!

Különben nem valami nagy volt a gárda. Mindössze húsz-huszonkét személyből állt rajtunk kívül. Az egyik asztalnál Druzsba ült, Kovik István doktor, a Vízivárosból, unalmas fráter, aki mindennap felpanaszolta, hogy boldogtalan, mivel nem ehet rostélyost. Mert a rostélyoshoz fokhagyma kell, a fokhagymához ellenben teljes függetlenség kell. Ő pedig nem független, mert minden percben valami grófné hívathatja, aki elájul a fokhagyma-szagtól. Ebben neki mindenki igazat adott, dacára annak, hogy negyven év óta, mióta az orvosi praxist úzi, egyetlen olyan perc se volt, hogy valami grófné hívatta volna. A harmadik perszóna az asztalnál Mliniczky Pál volt, a társaság generálisa, a »tongeber«, egy tót földesúr, aki vitalitiumba adván Turóc megyei birtokát, Budán éldegélt s azért járt effajta kis helyekre, hogy itt a nábobot és az oligarchát játszhassa. Egy kicsit tótosan beszélt és nagyon imponált mindenkinek.

A másik eperfa alatt a nevezett Tibuly Gáspár üldögélt az éneklő-kanonokkal. Tömzsi, gutaütésre hajló ember volt az éneklő-kanonok, és az volt a különös, hogy ha a többiek, jó kedvük szóttyanván, egyszer-másszor énekeltek is, ő sohasem. No, köszönöm az ilyen éneklő-kanonokat.

A harmadik asztalnál környékbeli háziurak tanyáztak, fölemlegetve a régi jó időket, mikor ezekből az alacsony viskókból jobban lehetett pénzelní, mint a nagy házakból beljebb. Ez persze még 48 előtt volt, a régi becsületes rablók

és gyilkosok idejében. Az a statutum volt ugyanis, hogy az elfogott rablót vagy gyilkost szabadlábbon hagyták, ha két budai háziúr jótállt érte. A háziurak kétszáz, háromszáz forintért jótálltak akárkiért, néha tíz-tizenöt személyért is egy-egy háziúr, mert nagy volt a kereslet. Ha aztán a vádlott megszökött, elkótyavetyélték a házat a jótállás fejében, s a licitáción újra megvette a volt tulajdonos potom áron és folytatta tovább a jótállásokat.

A negyedik asztalt kisebb miniszteri tisztviselők tartották megszállva. Már kora délután beültek és preferáncot játszottak a vacsoráig, egyugyanazon kártyával egész nyáron. Az osztás közötti intermezzókban szenvedélyesen politizáltak s többnyire a minisztereket szidták, türelmetlenül áhítózza bukásukra. Az ember azt hihette volna, hogy disputáló képviselők, — ha nem csinálják megfordítva. Mert a képviselők inkább túrik a rossz minisztereket, de gyakrabban változtatják a kártyát.

De ki az ördög győzné elszámlálni az összes törzsvendégeket. Részint nem is ismertem, részint nem is érdekesek. Egy darabig osöndesen éldegéltünk így együtt anélkül, hogy valami egyéb történt volna, mint hogy a szeletek néha jobbak, néha rosszabbak voltak. Hanem a nyár másik felében két különös alak kezdett odajárni. Egy piperkőc öregúr, aki a haját festette, kockás, finom ruhában járt, vasalt nadrágokban, s ruhái olyan rezeda-illatot terjesztettek, hogy egészen tönkretette vele a konyhából kipárolgó pecsenyszagokat. Megfigyeltük, csak egyszer jött egy héten, csütörtök estefelé s mindig egy fiáker várta odakünn. Nagy havanna-szivart szítt, gyűrűset, ami a »Pává«-ban feltűnő dolog s meglehetősen feltüzelte a fantáziákat.

— Nagy úr lehet — mondogatták a törzsvendégek. — Az ördögbe is, míg itt a messzely borát iszogatja, addig két forint árát áll a kocsii odakünn ; azért a Nemzeti Kaszinóban is meguzsonnáhatna.

Eleinte Jahodovska se ismerte, tőlünk kérdezgette, ki lehet, pedig az öreg ficsúr gyakran beszélgetett vele.

Egyszer meg is kérdezte tőle, miért jár mindig fiákeren.

— Nem vagyok elég gazdag — felelte —, hogy gyalog járhaszak.

— Hogy értsem azt? — kérdezte pajkosan Jahodovska, mert dacára a nagy testének, tudott kedves lenni.

— Ha gyalog jönnék idáig, megpumpolnának az emberek útközben. Takarékoságból járok kocsin.

— Jótékony ember lehet — gondolták a törzsvendégek. Csak Mliniczky Pál kifogásolta a dolgot, nyilván, mert elhomályosítani kezdte úri voltát az idegen.

— Nem gavallér az olyan ember, aki így kijátssza a szegényeket. Hát úr az ilyen? Szökik a szegények elől. Enget látnának, mikor az utcán megyek. Előlem a szegények szöknek, mert már elnászpángoltam a botommal néhány efféle csavargókat.

Az ismeretlen olyan pontosan jelent meg minden csütörtökön, mint az óra, és egy külön asztalhoz ült mindig egyedül. Később, úgy látszik, megtudta Jahodovska, hogy kicsoda, mert szembetűnő tisztelettel kezdett vele bánni, de előttünk csodálatos módon titkolódzott, ötölt-hatolt, láthatólag zavart lett, ha kérdeztük.

Átláthatatlan rejtély alakjában gomolygott köztünk ennek az előkelő úrnak a csütörtöki megjelenése. Mit akar? Miért jön ide? Talán a borocska ízlik neki? Ej, bolondság, hiszen vitethetne belőle haza is.

Ehhez a rejtélyhez (mert az események mindég csőstől jönnek) hozzájárult még egy érdekes alaknak előnyomulása a »Pávák«-ban. Ez egy daliás, hegyesre kifent bajuszú, Wesselényi-mellkasú, közepes korú férfi volt, ki megjelent egy napon és azontúl ott maradt sülvé-főve, egyre nagyobb és tekintélyesebb helyet szorítva ki magának a hét eperfa világában.

Jómódú ember lehetett, mert ujjai tele voltak gyűrűkkel, azonfelül jó vendég, mert Jahodovska alig győzte neki hordani a fröccsöket, végre pedig ügyes ember is volt és Jahodovska szívesen vitte neki a fröccsöket, mert mindig mondott neki egy-egy bókot. Más tekintetben is kedvében járt Jahodovskának, néha rózsát hozott, néha szegfűt, amit az özvegy rendszeren a keblére tűzött, a sipsiricának is hozott ajándékba egy papagájt. Örült neki a leány és mi is örültünk, mert most már többször volt alkalma kijönni az udvarra, hogy a papagájával játszassék.

Így aztán hamar lett a törzsvendégek lajstromába beiktatva a Herkules. Már t. i. a háziak részéről. Mert a törzsvendégeket (a törzsvendég mind arisztokrata érzésű) némileg nyugtalanítá a parvenü dédelgetése.

Minthogy pedig az előkelő öregúr csak egyszer jött egy héten, míg a »Herkules« (ahogy elneveztük) mindennap ott volt a szemünk előtt, a figyelem elfordult a rejtélyes öregről s mindenki csak a gyűrűs kezűről beszélt.

Mliniczky úr, aki, mint a legnagyobb igényű »stamm«, féltékeny szemmel nézte az új alakulásokat, nem volt éppen ellensége :

— Végre is, úgy látszik, udvarias, figyelmes ember. Jól teszi, ha egy kicsit hízeleg Jahodovskának és a sipsirioának. A jó szó nem kerül pénzbe, a rózsza, szegfű se kerül pénzbe, a papagáj... hm, a papagáj, az már számárság, az pénzbe kerül. De mindegy, Jahodovska megérdemli, hogy ne közönséges korcsmárosnénak nézzék. Jahodovska több annál!

Egyszer arra figyelmeztette Druzsba tanár, hogy Jahodovska nagyon is szívesen és sokat beszélget a Herkulessel, de Mliniczky ebben se talált semmi kivetni valót.

— Jahodovska hálás a papagájért, hálás a rózsákért, mert Jahodovska finom lélek.

Föl sem vette Mliniczky, míg ilyen téren mozgott az ismeretség, de amint később észrevette, hogy Jahodovska a legszebb húsokat a Herkulesnek süti meg, egyszerre morogni kezdett :

— Ez már nem járja. Disznóság! Jahodovska ostoba asszony! Mit akarja azzal az emberrel? Szemlátomást nagyobb porciókat visz neki, mint nekünk. Az a Góliát mindent föl eszik előlünk, mert amivel többet ad neki, azt a mi szeleteinkből gazdálkodikja ki.

Egyre szaporodtak a gravamenek. A »Herkules« minden nap tiszta asztalkendőt kapott az ételekhez, a többi törzsvendégek nem, este a nagy, fényesen világító petróleumlámpát megint Herkules kapta az asztalára, nekünk csak kerti lámpák jutottak. A Herkules fröccsét rendszeren úgy hozta az özvegy, hogy egy darabka jég úszkált a tetején, csillogott-ragyogott, mint a lady Dudley nagy gyémántja.

No, ez már botrány! Hogy nem szégyenli magát a Jahodovska?

De ezt még csak mind eltűrte volna Mliniczky úr (bár az epe már forrt benne), ha elő nem adja magát az a szerencsétlen eset, hogy egy fél rántott csirkét rendelvén, abban két fejet talált vala, míg ellenben látja sas-szemekkel, hogy a szomszédos asztalnál hasonlóan egy fél csirkét majszol a Herkules s már a második mellsarkantyút töri szét a kis sipsiricával, hogy : ki él tovább?

Hát ez már égbekiáltó, ezt már nem hagyhatta annyiba ; ingerülten csendítette meg késével a poharat.

Minden szem odanézett. Jahodovska kiszaladt a konyhából s meglátván a Mliniczky vésztojásló arcát, a szokásos »üzleti« ijedelemmel és sietséggel perdült a Mliniczkyék asztalához, azzal a rettenetes előérzettel, hogy Mliniczky úr vagy legyet, vagy hajszálat talált az ételben.

— Jaj, tekintetes úr, tekintetes úr! Mért olyan nyugtalan, lelkem tekintetes úr!

Csak magát Mliniczkyt hívták tekintetesnek, a többi a neve szerint volt Druzsbá úr, Kovik úr, Tibuly úr.

Mliniczkynek szikráztak a szemei, a homloka kivörösödött, mint a téglá és a szalvétájával haragosan osapkodta az asztalt.

— Hát azért, mert haragszok (ha dühbe jött, még kevésbé vigyázott a magyar grammatikára). Haragszok egy kicsit a kétfejű sasra is, de aztat mégis hiszek, hogy két feje van, hanem hogy egy csirkének négy feje volna, aztat nem hiszek. És ha volt, hát mért nem küldte őtet múzeumba az én barátocskámnak, a Pulszkynak, hanem adja nekem megenni? Ez impertinencia, hallja!

Jahodovska elpirult, kibeszélte magát a szakácsnéra, hogy az követte el a hibát, aztán hirtelenében beszaladt a konyhába és kihozott békítőül egy tányéron két pompásra pirult kirántott csirkecombót azon melegében, még szinte sistergett rajtok a zsír.

Mliniczky dühösen lökte félre a tányért.

— Nem kell, egye meg. Én rendet akarok és tisztességet enyim pénzemért, nem kedvezményt. Az nem kell nekem. Száz fácányt rendelék, ha nekem tetszik...

Olyan hősies gesztussal tette ezt, mint egy római triumfator, mikor egy koronát utasít vissza. Az effajta dolgok emelték őt a »Pává«-ban mindannyiok fölé.

— Ugyan ne haragudjék, édes tekintetes úr.

— Haragszok, borzasztóan haragszok — rikácsolta.

Erre aztán a sipsiricát küldte rá Jahodovska. A sipsirica rámosolygott és addig-addig kérlelgette, hogy végre ő is visszamosolygott és a sipsirica kedvéért megette a két combot.

Hanem most már a gyanú fel volt költve, és általános gyűlölet tört ki a Herkules ellen.

Ki lehet ez az ember? És mit akar vele Jahodovska? Ez is egy valóságos rejtély. Most már két rejtély volt a »Pává«-ban. Két aktuális téma a borocska mellé.

Nemsokára némi világot hozott Kovik úr. Megtudta valahol, hogy a Herkules senki más, mint egy Manusek Vince nevű nyugalmazott burgzsandár.

— Csak? — jegyzé meg Druzsba úr. — No, ez nem sok.

— Ej, no — dörmögte Mliniczky —, mire nézi a király a civillistáját, hogy ilyen erős, javakorú embert nyugalomba küld?

— Hogy azt mondják, nőül akarja venni Jahodovskát — újságolta tovább a doktor.

Druzsba úr felfortyant:

— Ez szemtelenség! Ki kellene innen lökni. Hogy mer ilyet gondolni!

— No, csak az kellene még — vélte Mliniczky úr —, hogy egy burgzsandár regnáljon fölöttünk, igaz magyarok fölött.

— Nem, nem, ez képtelenség — tűnődött rajta Druzsba.

— Ki tudja? — veté ellen a doktor. — Minden asszony egyforma és csak a derekáig okos.

Druzsba szemlátomást nyugtalan lett, bántotta a dolog, izgatottan dobolt ujjával az asztalon. Hm, csakugyan. Az ördög nem alszik. Pedig hej, az ő tervei közt is ilyen valami kóválygott, a feje legtitikosabb fiókjában. Megvárni, míg a leány férjhez megy és míg az asszony egy kis pénzecskét gyűjt az üzletből, s aztán azt mondani neki egy szép napon: »Kedves komámasszony, maga is öreg már, én is öreg vagyok, de az ördög bennünk még fiatal. Csukja be korcsmáját, és

ami még hátra van az őszi verőfényből, élvezzük ki, kart karba fonva; az én Jahodovsky komám örömmel fogja nézni az égből.« De addig is, míg Jahodovsky az égből nézné a dolgot, Druzsba tanár úr mindennap azzal a gondolattal nézegette a vérbélű, hatalmas idomú, kívánatos asszonyt, hogy az egyszer majd az övé lesz, és íme most... Nem, ez nem lehet, százszor is nem. Ennek a végére kell járni.

Minthogy a Herkules nem volt még ott, Druzsba úr odaintette Jahodovskát s igyekezett közömbös hangon kérdezősködni, de bizonyos reszketegségtől mégsem tudta azt mentesíteni.

— Tudja-e, Jahodovska, kedves komámasszony, mit beszélnek a városban?

— Ugyan mit? — kérde Jahodovska kíváncsian, mert nagyon szeretett híreket hallani.

— Hogy ez a burgzsandár miért jár ide...

Merőn szeme közé nézett az özvegynek, aki könnyedén elpirult s hirtelen egy kakast vett észre az eperfán, amely az érettebb eprek közt dúskálódott.

— Hess onnan, te cudar! — kiálta rá s a kezében levő asztalkendőt lobogtatva, próbálta lekergetni. — Nézze meg az ember, hova veszi be magát?

— Hagyja csak a kakast, Jahodovska, hagyja — szólt közbe Druzsba úr komolyan, némi árnyalatával a tréfának és a szemrehányásnak. — Az egyik kakas csínyjeit nem lehet a másik kakas csínyjeivel eltakarni. Maradjunk csak az első kakasnál, a burgzsandárnál, azaz beszéljünk a tyúkról, Jahodovska lelkecském.

— Miféle tyúkról? — kérde az asszony váratlanul erős és vidám tekintettel.

Kissé a világosság felé fordult. Látni lehetett arcán a finom pelyhet, mely bársonyossá teszi, olyanná, mint az érett barack. Druzsba úr szeretett volna beleharapni.

— Ott hagytuk el, hogy miért jár ide a burgzsandár? — folytatá Druzsba úr.

— No, hát miért jár? — kérde Jahodovska hányiveti hangon, hullámos barna haját megigazítva.

— Azért, hogy magát nőül akarja venni — bökte ki végre a professzor úr.

Jahodovska felkacagott, egész lénye nevetni látszott, a kékes szemei szinte ugráltak a nevetéstől.

— Ostobaság, bolondság! — kiálta fel. — És ezt beszélnek a városban?

— Ezt — szörnyülködék Druzsba úr.

— Csak hadd beszéljék, be nem foghatom a szájukat. Aztán lehet is, hogy nőül akar venni. Én még nem láttam belülről.

— Kit? Mit?

— A burgzsandárt. Csak azt tudom, hogy idejár, megfizeti, amit eszik, iszik, és olyan vendégem, mint a többi.

— Hát nem akar hozzá menni? Hát nem igaz? — kérdé a tanár megkönnyebbülve.

Jahodovska tiltakozón emelte fel karjait.

— No persze, csak azt lesse! Az igaz, hogy meg se kért, de ha megkért volna is, ha csillag lenne a homlokán! Hogy gondolja azt, Druzsba úr? Az isten szerelméért, mit képzelsz? Hiszen nekem nagy lányom van s én csak őérte élek. Őt neveltem. A helyet is megfújom, ahova leül. Én anya vagyok, Druzsba úr, semmi egyéb, és anya akarok lenni végleglegem. Én nem létezem, csak a gyermek. Érte dolgozom reggeltől estig a kimerülésig, hogy olyan vagyok, mikor este lefekszem, mint egy darab fa. Hát minek volna nekem a férj? Mikor és mire használnám, mondja csak, édes Druzsba komámuram, mondja csak?...

Édesdeden, de hamiskásan nevetett, miközben kivillogtak fehér fogai, melyek között némi aranycsillámok szúrták meg a szemét.

Druzsba szinte a könnyekig elérzőkenyült ezekre a kijelentésekre s meghatott hangon felelte :

— Kegyed nemesen gondolkozik, Jahodovska. Kegyed példátlan anya és bocsánatot kérek, ha valamiben megsértettem. Igen, a gyermek az első, s ha őt boldoggá tesszük, vagyis boldoggá teszi, aki teszi, akkor jöhet a többi... Úgy van, a többi.. Azaz, hogy — süttessen kérem egy rostélyost és húzzon rajta végig egy kis fokhagymát... de csak lehetőleg szerűen, Jahodovska!

A szállongó pletyka hát mindjárt csírájában megfojtott, a törzsvendégek közt szájról-szájra kelt, amit Jahodovska

mondott, nem győzték mondogatni egymásnak : Nagyszerű anya. Remek anyja. Ilyennek kell lenni egy anyának.

És most már beállott a szélcsend egész őszig. Minden maradt úgy, mint azelőtt, a Herkules mindennap eljött s egész otthonosan viselte magát, nem egyszer maga ment be a konyhába, hogy a palacsintát sütő Jahodovska mellett legyeskedjék, s maga hozta ki magának az ételt vagy a fröcsösöt, némelykor labdát játszott a sipsiricával az udvaron. Az előkelő öregúr is rendesen beállított minden csütörtökön s mialatt borocskáját lassan szürcsölgette, felváltva mulattatták az özvegy és a sipsirica. Egy nagy csomag Kugler-cukorkát hozott ilyenkor, de az mindig a kocsin maradt, és csak akkor hozta be az özvegy a köténye alatt, mikor elmenőben kocsijához kísérte az öreget.

Egyetlen figyelemreméltó mozzanat adta elő magát. Pustán egy morzsa ; de a »Páva« verebeinek az is elég volt. Egyszer az öregúr ott felejtette az asztalon zsebkezdőjét, mellyel a cvikkerjét törülgette volt ; Kovik doktor odament és konstataulta rajta a kilencágú koronát, aztán utána kiáltott a kifelé tipegő öregúrnak :

— Méltóságos uram, itt tetszett felejtteni a zsebkezdőjét.

Az összerezent, megtapogatta zsebeit és megfordult. Fanyar mosolyt erőltetett és a feleúra visszatért a kendőért.

— Ösmer ön engem? — kérdé a doktortól halkán, hosszúkás, ráncos arcán feltűnő kedvetlenséggel.

— Nincs szerencsém. Én egyébiránt Kovik doktor vagyok. (Meghajtotta magát.)

— Kuvik? — kérdé az minden gúny nélkül, csupán azzal a nagyúriasy nyegleséggel, mely a közönséges halandók neveinek elferdítésében nyilatkozik.

— Nem. Kovik.

— Úgy? Nem tesz semmit. Örvendek, uram, és köszönöm a figyelmeztetést. Ön tehát nem ösmer engem? Mindjárt gondoltam, mert én nem vagyok méltóságos.

Ezzel biccentett fejével és eltipegett kocsijához.

E jelentéktelen epizódon kívül minden a régiben maradt, csak a levelek kezdtek lehullni az eperfákról és a beállott ospiós idők miatt az asztalok vándoroltak be az úgynevezett

étkezőbe, mely nyáron üres volt. Ilyenkor a törzsvendégek is felére fogynak, mert az eperfák vonzereje megszűnik.

Druzsba tanár úr egy októberi vasárnapon elvetődött a templomba s éppen javában szundikál vala, magát félig-meddig a »Páva«-ban álmodván, amikor a szószékről, mint egy égi szózat, egyszerre hátba üti a Jahodovska, szül. Globa Franciska neve.

— Mi volt ez? — kérdé, ijedten felriadva, a szomszédjától, egy krisztinavárosi szatócstól.

— Ej, hát házastársul veszi valaki.

— Lehetetlen — dadogta a professor elhalványulva. — És kicsoda?

— Bizony én nem vigyáztam meg.

— Misztifikáció! — szólt a professor hangosan és felugrott, de észrevévén, hogy templomban van, visszaült megint, bevárta az istentisztelet végét és megszólította a plébánost odakünn.

— Engedje meg a főtisztelendő úr, hogy kérdést intézzek a házassági hirdetés iránt; nem jól hallottam.

— Manusek Vince veszi el Globa Franciskát, — olvasta le a pap a kezében levő céduláról.

— Lehetséges az? — kérdé Druzsba úr elképedve.

— A legtisztább valóság, uram.

— Ki mondta a főtisztelendő úrnak?

— Ők ketten.

— Globa Franciska is?

— Igen, szerdán délelőtt voltak nálam.

Druzsba urat a szédülés környékezte.

— Milyen volt az asszony? — dadogta.

— Egy magas nő, mint egy gránátos, személyesen ösmerem, a »Fehér Páva« tulajdonosnője.

— Megfoghatatlan!

— Van talán valami kánoni akadály?

— Van, van . . . azaz nem mondhatnám, de mégis furcsa.

Elrohant, nem is köszönt; a pap csodálkozva bámult utána. A Horváth-kert előtt megállott, gondolkozott, aztán föl nézett az égre, hol éppen akkor barna felhők száguldoztak: »Jahodovsky, megboldogult kedves barátom és komám sóhajtott fel —, mit szólna te most mindezekhez?«

Jahodovsky természetesen nem szólt semmit, hanem annál inkább szólt Druzsba úr azoknak, akikkel a törzsvendégek közül találkozott.

— Tudja-e, mi az újság? Most hirdették ki Jahodovskát a zsandárral. Ki hitte volna? Micsoda álnok asszony! Megvetem. Sohase megyek többé a »Pává«-ba. Így meggyaláznai a vendégeit. És hogy szabadkozott előttem. No, megállj! Egy zsandárnak adja a kezét. Egy zsandárnak! Azt a kezét, amellyel a túrós csuszákat gyúrta nekünk!

A törzsvendégek, akikkel találkozott, nem fogták föl ilyen tragikusan.

— Hát kihez akarta volna, hogy férjhez menjen? — kérdé Tibuly ügyvéd. — Hiszen nem vehette el az éneklőkanonok.

Egyik törzsvendég a másikkal adta át a hírt, úgyhogy estefelé már a pestiek is tudták. Szokatlan számmal gyülekeztünk össze vacsorára, dacára a pocsek időnek. Ott volt az egész had. Csak Druzsba úr hiányzott. Kati, a kis szolgáló (mert egypár hét óta ilyen is volt) mondta, hogy Druzsba úr elment arra délután kétszer is és mind a kétszer kiköpött a ház előtt.

Természetesen minden szem a menyasszonyt kereste, figyelte ma este. Az vidám, eleven volt, mint egy fürj, és szeretetreméltó a vendégekhez. Mintegy dacolni akart a gúnyolódó tekintetekkel, melyek szurkálták-csiklandozták.

Bejárta sorba az asztalokat és maga hozta elő a kényes tárgyat, mintegy röstelkedve, szégyenlősen.

— Hát igenis, beleugrottam. Isten látja lelkemet, hogy csak gyermekemért teszem, a sipsiricáért. Nekem ugyan nem kell a házasság, se lelkemnek, se testemnek. De hogy legyen ez a gyámoltalan gyermek támasz nélkül? Maholnap vinni kell ide-oda, ha azt nem akarom, hogy elhervadjon gonoszul. De hát én nem mozdulhatok az üzletből, ha csak nincsen valakim, akit magam helyett hagyjak. Istenem, hiszen anya vagyok. Meg kellett hoznom ezt az áldozatot a Johankáért. Egy leány, akinek atyja nincsen, olyan, mint a gazdátlan mezei virág, mindenki megtapodhatja, atyát kell neki szerezni, aki gyámolítója legyen, aki helyt álljon, ha kell.

Hadd legyek én az áldozat. Hiszen én csak őérte élek. Én úgyse számítok semmit. Manusek, végre is szereti, végtelenül szereti őt, a kezén fogja hordozni, és a jó Isten beszámítja nekem a másvilágon, hogy láncokat vettem magmra a gyermekemért.

A »Páva« vendégei valóságosan elérzékenyültek.

— Milyen anya! — lelkendezett Mliniczky. — Milyen fölséges anya! (S titkon elhatározta magában, hogy egy nagy ezüst tálcát vesz neki a lakodalomra. Hogy fog ez majd imponálni a »Pává«-ban.)

A lakodalmat megülték október végén, szüret után, abban az évben, amikor utoljára termett a budai Sashegyen bor (mely még most is tart).

Eleinte némi hidegség volt érezhető a »Páva« új gazdája iránt, néhányan ki is maradtak; de a szerencsés Manusek csakhamar visszahódítja a szíveket, mikor híre ment, hogy a fináncok gálócsi dohányt találtak nála és kegyetlenül megbírságotlák. »Ohó, hiszen ez nem annyira zsandár, mint inkább szenvedő hazafi.« Jó hatást tett az az újítás is, hogy a »pettyegtetett szolgálat«-ot kivakartatta a firmáról s »pontos magyaros szolgálatot« tétetett helyébe. A fehér pávát is bemeszeltette, minthogy fehér páva nincs a világon és egy rendes közönséges pávával cserélte fel: »Ohó, hiszen a Manusek reális ember.«

Apránként visszazállingóztak a hívek, úgyhogy a következő nyár együtt találta az egész tavalyi frekvenciát az eperfák alatt, kivéven Druzsba tanárt. Hiszen csak éppen olyan jó világ volt ott, mint azelőtt! Sőt a kiszolgálat még jobb lett, mert Manusek a mézes hónapok után egészen a vendégeknek szentelte magát. Mindig volt valami különlegessége; százesztendő s szilvórium a Szerémből, remek folyékony túrója Liptóból, fölséges illatú dalmát taplója, amivel »gratis« kedveskedett nekik. Némelykor »bolét« csinált szamócából és vörös borból és sorba öntögette kancsóból az érdemesek poharába. De iszen illedelmes, szentetreméltó ember volt Manusek. Látszik, hogy az udvarnál volt. Budai szokás szerint egyszer napjában körülhordozta a burnótszelencéjét is, melyet a király arcképe ékesített, megkínálta a vendégeket, s egy alkalommal tréfásan megjegyezte:

— Jobb, ha mi tubákolunk, mintha a király tubákol. Ámbár ha a király tubákol, mindig mi, alattvalók prüszkölünk.

Ez a mondása szárnyra kelt és egyszerre megejtette, megmelegítette a hidegeket. Manusek forradalmi lélek, a mi vérünkben való vér. Aznap este némelyek per tu lettek vele.

Mint pajtás meg éppen páratlan volt, gavallér és pazár, mint egy Esterházy, valamint szolgálatkész, mint egy Mungo. Ma én fizetek, barátaim, engedjétek meg. Azaz, hogy ma senki se fizet. Sipsirica, szívecském, hozz fel egynehányat azokból a homokba ázott palackokból!

Kétszer-háromszor is előfordult hetenként, hogy begurult egy kis parázs dinom-dánomba s egyszer még a cigányt is odahozatta az »Arany Szarvas«-ból a kis szolgáló, Kati által, aki ezért az útjáért egy ezüst hatost kapott Manusektől és egy pofont az asszonytól, a »Manusovká«-tól.

— Húzz egy betyárnótát, moré! Azt, hogy »Korcsmárosné, citronyos bort adjék kend!« De igazán is bort ide, Franciska, bort ide a barátaimnak!

— Ne okoskodj, Vince, ne okoskodj — csillapította az asszony —, eleget ittál, nem adok többet. Aludni akarok az éjjel, Vince!

— Míg tele a pince, fénylik a Vince — kurjantá Manusek, megfordítván a gazdák szokásos példabeszédét. — Adj bort, Franciska, megfizetem, úgy, mint más — s kivágott az asztalra egy szép zöldhasú forintost. Hahaha! Kár, hogy te nem iszol, Franciska. Becsületemre mondom, nagy kár. Pedig szeretlek, mert kénytelen is vagyok vele. De mi hasznom is lenne belőle, ha nem szeretnélek? Ennélfogva szeretlek, Franciska, és felette sajnálom, hogy a természetünk nem egyezik. Hogy nem iszol. Mert akkor mi is úgy tennénk, mint az egyszeri korcsmárosék. Ha én innám, én fizetném meg neked a bor árát, ha te innál, te fizetnéd meg nekem a bor árát és így mindig nyugodt lenne a lelkiismeretünk, hogy csak az üzletet támogatjuk.

Szóval, jó, víg »spéci« volt, aki díszit és népszerűséget hozott a »Pávák«-nak. A »Páva« most élte aranykorát. Mert másrésről a sipsirica szórt rá fényt, aki megtelt vállban egy kicsit, de amellet nyúlánk és harmatos maradt. Lássá

meg az ember, mi lesz a kis gubóból! Egy-két vonáson ide-oda igazított valamit az utolsó hat-nyolc hónap — nagy piktor az idő —, s a kecses, takaros leánykából rendkívüli szépség lett. Nem mehetett el anélkül az emberek közt, hogy minden szem meg ne akadjon rajta. »Mintha egy szarvas menne végig a Mályva utcán« — mondák a szomszéd-asszonyok, akik pedig talán sohasem láttak a Mályva utcán eleven szarvast végigmenni.

De nemcsak a vénasszonyoknak tűnt fel a sipsirica, sápadt kamasz diákok kezdtek a »Pává«-nál mutatkozni. Nem volt elég pénzük, keveset fogyasztottak és éppenséggel meg nem híztak, hanem inkább a szemeiket hizlalták, azért a néhány krajoárért, amibe a fröccs került.

Druzsba professzor úr ezekben az időkben csodálatos járványt fedezett fel a nebulók közt éppen a nyolcadik osztályban. Az egész klasszison kiütött a versírási düh, minden betegség közt a legrettenetesebb. A szív, mint a megdagadt folyam, kiárad és elönti a fejet rímekkel. A fej annyira tele lesz velök, hogy semmi egyéb földi portéka, se latin nyelv, se görög nyelv, se történelem, se számtan bele nem gyömöszölhető.

Druzsba tanár úr több ilyen verset elkönfiskált; egytől-egyig szerelmes versek voltak: »Ideáломhoz«, »Óhozzá«, »J. J.« és több effajta címek alatt. No, hát semmi az, mosolygott a tanár úr szomorúan. Az vessen követ rájok, aki nem ludas. Hiszen ő is vágyott a »tepedt szőlő« után. (Hm, a darázs is azt szereti.) Szíve fájdalmasan dobant meg, amint a visszaemlékezés édes mézében megmártogatta. Rá se akart többé gondolni. Hanem ezek az átkozott versek! Olvasta, olvasta s egyszerre fejéhez kapott. Hm, hm, ez mégis furcsa. Majd minden versben egyforma rím fordult elő: »sóhaj-tana—Johanna«, »tana—Johanna«, rohanna—Johanna«.

— Az ördögbe is! — kiáltott fel Druzsba úr, a nagy feltalálók pátozával. — Ez a sipsirica lesz, a keresztlányom. Hej, pedellus, pedellus! (A pedellus belépett.) Mondja csak, Kutorai, nem tapasztalt ön az utóbbi időben valami különös dolgot?

— Különös dolgot? — tünődött Kutorai, egy hiúszemű, sovány, mintegy harminc éves emberke, nagy ádám-csutkával a gégéjén.

— Valami olyan különös dolgot, ami önt megbotránkoztatja.

— De igenis, tanár úr.

— És mi az, édes Kutorai? — kérdé megfeszült érdeklődéssel.

— Nem tudom, megmondjam-e? — habozott a pedellus.

— Kötelessége, édes barátom, kötelessége.

— Egy cvikkert találtam a minap otthon a lakásomon az éjjeli szekrényen. Kérdezem a feleségetől, kié a cvikker? Azt mondja, hogy nem tudja.

Druzsba tanár úr a fejét rázta.

— Nem ez, nem ez, de azért csak folytassa, kedves Kutorai. Meghallgatom önt.

— Másnap feljövök a gimnáziumba, és hallok Lermer tanár urat panaszkodni, hogy elhagyta valahol a cvikkerjét. Hazamegyek délre és kérdezem a feleségetől, nem járt-e nálunk Lermer tanár úr? A feleségem rám támad: hogy mit keresne nálunk Lermer tanár úr? A következő reggel aztán magamhoz veszem a cvikkert és megmutatom Lermer tanár úrnak, mire Lermer tanár úr felkiált: »Nini, az én cvikkerem!« Hát nem tudom azóta, mit gondoljak. Megfoghatatlan dolog!

— Majd kombinálok és meditálok fölötte — nyugtatá meg Druzsba úr jószívűen —, de most egyelőre a tanulókról van szó. Nem járnak ezek a paniperdák valami korcsmába, teszem azt a »Pává«-hoz?

— De bizony éppencsak oda járnak — felelte a pedellus. — Láttam egyiket-másikat kijönni és bemenni.

— No, és miért nem jelentette fel?

— Mert azt gondoltam, hogy a tanár urat keresik, vagy az engedelméből mennek oda, tudva azt, hogy oda tetszik járni étkezni.

— Ah, Kutorai, Kutorai — kiáltott fel Druzsba úr bánatos fuvolahangon. — Mily tévedésben van ön! Én nem járok a »Pává«-ba többé.

— Én azt nem tudhattam — mentegetőzik a kis pedellus.

— Persze, persze, ön nem tehet magának szemrehányást. De én ad personam élénk lelkiismereti furdalást érzek. Mert

ha én odajárnék, akkor a tanulók nem mernének odajárni. S ha ők nem mernének odajárni, akkor nem írának verseket, de tanulnának. A kötelesség hív, és én nem fogok kitérni a kötelesség elől. A kötelesség hív, és én megyek. Félrelököm a kevélységet és megteszem, ő értük, a tanítványokért. Itt vagyok, Druzsba vagyok. S egy Druzsba nem tehet más-ként... Elmehet, kedves Kutorai!

Druzsba úr ereiben fölpezsdült a vér, nem adta egy vaklóért, hogy ürügyet talált a »Pává«-ba mehetni s hogy ennek a szívbeli gyengeségnek a neve férfias kötelesség. Megborotválkozott, kipödörte bajuszát, megkefélkezett mindjárt ebéd után és magához vévén a versezeteket, megindult a Mályva utca felé.

Útközben betért a »Wrabe et Comp.« ékszerkereskedésbe, hol egy arannyal befuttatott ezüst malacot vásárolt, részint kiengesztelésül, részint, hogy a mamának is vigyen valamit. Re bene gesta poroszkált a selyempapírba takarगतott zsuzsuval, midőn Mliniczkyvel találkozott, aki csibukját lóbázva, a sarkon levő »Félhold« kávéházba igyekezett Tibuly fiskálissal, a rendes délutáni feketére.

Mliniczky úr megállította: — Hollá, Druzsba! Hova megy erre, Druzsba, ahol a madár se járja?

— Találják ki! — szólt Druzsba rejtélyesen, de miután látta, hogy nem találgatják, maga vallotta be, hogy a »Pává«-ba megy.

— Ilyenkor? — csodálkozott a fiskális.

— Szándékosan megyek ilyenkor, mikor még a »Pává«-ban senki sincs. Mint professzor és mint keresztapa megyek oda, kettős minőségben.

S elmesélte a történeteket, hogy a diákok odajárnak s verseket írnak a sipsiricához.

— Jó téma vershez — bólingatott Mliniczky, — szubtilis, mint egy liliom.

— Ha selyemviganót viselne, király lányának is beillenék — licitált a fiskális. — Sokszor bosszankodom az anyja fősvénységén, hogy nem öltözteti szebben.

— Mit? Nem öltözteti? — pattant fel Mliniczky. — Egy ilyen anyához ne tessék nyúlni. Hogy nem öltözteti? Isten se szebben a plántáit, a tulipánokat és violákat. Hiszen

olyan selyemruhában volt egypárszor, hogy Worth se nem tudja varrni különbet.

— No, én még sohase láttam rajta perkálszoknyánál egyebet, pedig ott dangubálok sülve-főve egész héten, a csütörtököt kivéve, amikor napibiztos vagyok a takarékpénztárnál.

— Bah, ha jól emlékszem, éppen csütörtökön volt selyemben. Mi van ma? Szombat. Igen, igen, csütörtökön. És a múlt héten is... lássuk csak? Szombaton nem volt otthon, pénteken eső esett. Úgy van, úgy, a múlt héten is csütörtökön volt rajta egy májszínű selyemruha. Úgy látszik, spektakilis, hogy csak maga elől bujkálják azok a selyemszoknyák. Hogy mindig csak csütörtökön. De mi az ördög jut eszembe? (Mliniczky a homlokára ütött). Hm. hm. Tu je volacso. (Itt van valami.)

Kritikus pillanatban mindig tótul gondolkozott és morgott Mliniczky úr.

Nagy fejcsóválások között oldalgott el a »Félhold« felé, még kezét is elfelejtett nyújtani Druzsbanak, aki elbúcsúzáván az ügyvédtől, egyenest befordult a kacskaringós Mályva utcába.

A »Három angyalhoz« ólmzett patikánál, ahol az utca megtörik, meglassítá lépteit, hogy kigondolja útközben, miként fogja eljövételét előadni, nehogy megalázkodást lásson benne az asszony, nehogy a szerelem által összetört lélek puhaságát tegye a »Páva«-ban közszemlére. »Méltóság, Druzsba — így szólott önmagához —, ne feledd el, hogy ki vagy«, s ezzel gondolatokba merülve, lehorgasztott fejjel lépegetett a nevezetes helyszín felé. Mikoron pedig felütötte a fejét, meghökkenve látta messziről, hogy a »Páva« előtt nagy népcsőület van; asszonyok, férfiak és suhancok verődtek össze, nevetgélnek, zsi bongnak és kíváncsian nézegetnek be a kapurácson.

Meggyorsítá lépteit, sőt ha nem lett volna Druzsba, még talán futott volna is. A népek egy része széledni kezdett már, egypár asszony jött vele szemben, akik kacagva tárgyalták az esetet. Talán mégsem szerencsétlenség — gondolta és nagy kő esett le szívéből. Az asszonyok között az egyik kőszönt is.

— Dicsértessék a Jézus Krisztus, tanár úr!

— Mindörökké, Kutorainé asszony. Mi történik ott?

Csinos, gömbölyű arcú, bogár-szemű asszonyka vált ki a sorból, megnyálazta ujjait és megigazgatta, lesimitá velök koromfekete haját előbb, csak azután felelt:

— Ott bizony nagy parádé történik. A Páváné kihajigálja az urát az utcára.

Druzsba úr megdermedt a csodálatos hír hallatára.

— Lehetséges ez? — mondá, tágra nyilottszemeit Kutorainéra szegezve. — Ismétélje, kérem, még egyszer.

— Elkergeti az urát. Hát mi van abban? Az övé a ház, meg az üzlet. Asszony az a talpán.

A tudós férfiúnak úgy tetszett, mintha rózsavízzel locsolgatnák, de azért meg volt lepetve.

— És hát mi az oka, nem tudja?

— Hogy mi az oka? — kérde Kutorainé csintalanul, kackiásan ringatva magát a csípőin, melyek rugókra látszóttak járni és eszébe juttatták Druzsba úrnak a Lermer tanár cvikkerjét, mely szintén ilyen hajlékony szerkezeten mozog. — Hát lelkem, tekintetes tanár úr, mi szokott az ilyennek oka lenni? Ők ugyan mindenfélét kiabálnak egymásra, de az igazi oka csak az lehet, hogy vagy az úr unta meg az asszonyt, vagy az asszony unta meg az urát.

— Köszönöm, asszonyság, a felvilágosításokat, melyek bizonyára közel érintik a valódi tényálladék határait... bizonyára.

Biccentett a fejével, egy-két lépést tett előre és megállt, habozva afölött, illő-e ott ilyenkor megjeleni. Nem. Semmi esetre sem. A családi élet szentélyébe nem szabad behatolni. Ezt még a riporterek is hangoztatják, bár megeselepszik. Egy Druzsba azonban nem tehet ilyet. Tehát nem megy be a »Pává«-ba. Mármost aztán vagy visszafordul, vagy beáll a báméskodók közé. Kétségtelen, hogy egy igazi gentleman előtt a visszavonulás eszméje a rokonszenvesebb, és így rokonszenvesebb Druzsba úr előtt is, a csöcselékhöz való csatlakozás ellenben undorító. Druzsba úr visszafordult nagy léleknyugalommal, de a Mályva utca erről a részéről is kellemetlen, sőt elijesztő látvány tárult eléje. Hajcsárok ökör-sordát tereltek erre felé. Csattogtak az ostorokkal, az állatok

bőgtek és rendetlenül jöttek, nagy fejüket megszegve, melyeken rettentő villaszarvak ágaskodtak.

A rémület fogta el. Meglehet, belső furdalást érzett gyöngéd lelke e szegény oktalan állatokkal szemben, kiket annyiszor lealacsonyított, midőn tanítványait ökröknek nevezte, vagy csak egyszerű gyávaság volt, elég az hozzá, megváltoztatta útja irányát, megfordult újra és az utca túlsó oldalára lépegetett át, hogy ha elmegy a »Páva« előtt, a szájtató tömeget, mely a botrányon mulatott, lehetőleg elkerülje, füleit azonban nem dughatta be gyapottal (mert nem is volt nála gyapot), úgy-hogy mégis hallott a csoportosulóktól némely értelmetlen és különös megjegyzéseket.

— Milyen patália ! Azért a kis békáért, a kis szolgálóért.

— Pénzen vett szerelemnek ecet az alja.

— Kutya egy asszony !

— És mafla egy zsandár !

— Hát mi történt?

— Az Isten tudja. Nyilván a kis szolgáló okozta, mert ott bőg a baromfiólnál. Azaz a zsandár okozta.

— Azaz, hogy az asszony okozta, aki észrevett valamit.

— Hah, nini, csirkék és kacsák ! Uccu, gyerekek, fogjatok belőlük.

Dulakodás közben nyilván fölfordult odabent az udvaron a borító kosár, s a hizlalásban levő baromfiak, átbújván a kerítés lécei közt, elindultak világot próbálni.

A zsandár úr foga is csirkére vásott.

— Csinos a fruska.

— Maradt volna a párja mellett. Úgy kell neki. Tudta ő azt nagyon jól, hogy vén csontokból szokás jó levest főzni.

— Látták, hogy vágta képéhez a jeggyűrűt?

Füleit be nem dughatta Druzsba úr, de a szemére se tehetett ellenzőket, pedig azok okosan vannak kigondolva a lovak kantárjaira. Önkénytelenül áttévedt tekintete a sorompós kerítésen a »Páva« udvarára és éppen eleget látott, hogy soha többé el ne feledje a sajnálatos spektákulumot.

Mária szent szűzecske. . . az asztalok, székek mind egy rakásra voltak hordva az udvaron, mögöttük a Herkules, ki barikádokat épített belőlük, s azok mögül, mint valami bevehetetlen erősségből, hadonászott, lármázott és alkudozott.

A két szakácsné, az egyik piszkafával, a másik egy meszelő-rúddal igyekezett hozzáférni. Eközben meg-megmutatkoztott az ajtóban a Páváné alakja, kosztros hajjal, felgyúrt ujjakkal, fúriaszerűen, amint egy nadrágot hajított ki az udvarra, majd egy inget, majd egy csizmát, majd néhány pipaszárat.

— Nesze a cafatod, te cudar! — rikácsolá. — Mars ki a házamból, mars ki az udvaromból! Üssétek a kutyát, ahol éritek! Márta, Zsuzska!

Biztatta a két harcias szakácsnét, kik oda-odaugrottak, de a Herkules egy széket forgatott maga körül, mintha legyező volna, és emiatt sérthetetlen volt. Eközben azonban diplomáciai alkudozásokat folytatott az asszonyával.

— Adj haladékot, Franciska, ne okoskodj. Ígérem, hogy elmegegyek, de nem most szégyenszemre, az összeszaladt népek előtt. Elmegegyek az est sötétjében, Franciska, szépszerivel. Belátom, hogy nem élhetünk együtt, de várd meg az estét, Franciska!

— Egy percig se, egy percig se — lihegte az asszony és újra beszaladt, meg előre rohant.

A künn lévő szájatátók röhögtek.

— A zsandár tudja a csiziót. Estig kér halasztást. Persze. Este minden asszony békülékeny. A kigyó is megszűnik mozogni naplemente után.

Druzsa úr lábai a földbe gyökereztek, szeretett volna tovább menni, de nem lehetett, mintha bénulás érte volna. Minden táncolt és forgott vele, nemcsak az egész udvar, a künn álló népség, de még a szomszéd házak is, melyeknek egyikén ácsok csinálták a zsendelytetőt. De azért mindent látott, mindent hallott, mintha egyszerre meghatványozódtak volna halló és látó érzékei. Látta sipsiricát is, ki a muskátlis udvari ablakon kihajolva nézte a nagy és mulatságos »jelenetet«.

A zsandár is észrevette sipsiricát.

— Látod, hogy bánik velem az anyád — szólt hozzá panaszkodva. — Nincs szíve neki, nincs szíve. Tégedet is el fog adni. Hidd meg, hogy el fog adni, én tudom azt.

Sipsirica behúzta fejét és haragosan csapta be az ablakot s azután elkezdett zongorázni: »Szeretnék szántani.« (No, még csak ez kellett ehhez a nagy káoszhoz.)

— Hogy affektál a kisasszony — szóltak odakünn gúnyosan.

Eközben újra kirohant a korcsmárosné, még egy mellényt talált valahol, azt hajította ki a küszöbről, úgy röpült a levegőben, mint valami denevér.

— Hát mégis itt vagy? — kiáltja. — Hát mégse viszed el a cókmókat? No, megállj! Szaladj be csak, Zsuzsa és hozz ki egy fazék forró lúgot!

De már ennek fele se tréfa. Az ács a szomszédház fedeléről leszólt barátságosan:

— Most légy okos, Domokos!

Zsuzsa beszaladt a lúgért, Manusek Vince tekintete pedig végre mégis a kapuajtót kezdte keresni.

— Pukkadj meg, sárkány — hörgé —, elmegyek, de megkeserülöd.

Kár, hogy éppen ebben a pillanatban ért a »Páva«-hoz az ökörsorda, és a publikum, anélkül, hogy a végjelenetet látta volna, szétrebbent; gyerekek, asszonyok sikítva menekültek előle (nincs teljes élvezet a világon) — maga Druzsba úr is elinalt, mégpedig ugyancsak szaporán szedve a lábait, míg csak a Boróka utcába be nem hajlott. Onnan aztán a Szeleczy-féle park kerítése mellett egyenesen haza pályázott, hol is levetkőzött, lefeküdt, üvegeket melegített a lábára, a hasára pedig egy forró pléhfödőt rakott. Arról panaszkodott a gazdasszonyának, hogy beteg, és azzal az üzenettel küldte el a direktorhoz, hogy holnap nem tart előadást.

Mindez azonban egy cseppet se változtatott se a világ forgásán, sem pedig a város képén. Csak minden úgy volt ezentúl is, mint máskor. A nap süttött és a Mályva utca akác-fái csak úgy illatoztak mint tegnap, a verebek csiripeltek az ágak közt, a »Páva« asztalai rendben állottak a helyükön, a konyhából pompás peccsenyszag párolgott ki, s a pajkos szél ingerkedve vitte fel a zsindelező ácsok orrához.

A szokott időben beszállingóztak a törzsvendégek, Páváné vidáman sürgött-forgott körülöttük ropogós szoknyáiban, a szokott mosolyával ajkai körül. A sipsirica a zongora billentyűit nyaggatta odabent, és semmi jel se mutatta a kora délutáni háborút. Csak a papagáj kalitkája állt üresen. Ha hadi bulletinek jelennének meg az ilyen háborúkról, akkor

a mostani így szólna : »Egy sebesült és egy halott.« A sebesült Druzszba Tivadar úr volt, a halott a papagáj. Manusekné a csata ádáz hevében megfogta a papagájt, kicsavarta a nyakát és utána dobta az akkor már menekülő Manuseknek az utcára. Az utcai gyerekek megtalálták a házassági viszálykodás áldozatát, megkopasztották szép zöld és piros tollait, fölékesítvén velök a kalapjaikat.

A vendégek nagyrészt már tudták a történeteket s bizalmas suttogással sajnálkoztak a Manusek sorsán. Egyik-másik maliciózusabb meg is kérdezte :

— Vince barátunk nincs itthon?

Manusekné talán éppen ezt várta ; nem akart a dologból titkot csinálni.

— Nincs, nincs — pergett a nyelve —, elpályázott.

Közelebb lépett egy-egy asztalhoz, meghalkítván hangját, csípőjére rakta kezeit és folytatá a bizalmas közléseket :

— Kiadtam neki az obsitot. Fel is út, alá is út. Nem hozzánk való ember. Hadd menjen, amerre a két szeme lát.

A »törzsek« mohón nyelték szavait. Egy-egy sajnálkozó hang ki is csúszott imitt-amott.

— Ejnye, ejnye, szegény Vince!

— Hát igen, szegény ember — vette föl a szót az asszony.

— Hiszen én is sajnálom. Hiszen nem volt rossz ember, és magamnak is fáj, tessék elhinni. De én anya vagyok. Mindenekfölött csak anya, aki leányának él. Szívemnek minden lüktetése az övé, a sipsiricáé. Engem boldoggá tett Manusek, mit tagadnám? De a leányom jövője veszélyeztetve van. Mindent elhordott, elpusztított és egy szalmaszálat nem tett keresztbe. Az a csöpp hozomány, amit a leányomnak összekuporgattam, fogyott, olvadt, mint a vaj a királyi lakájok tenyerén. Egy ingyenélő a háznál, egy pusztító moly. Nem, ez nem mehet tovább így. A feleség elnézte volna, mert én szerettem Manuseket (gyöngén elpirult és lesütötte szelíd tűzű szemeit), de az anya föllázadt. És semmi kétség, hogy az anyának kellett győznie. Eltávolítottam őt, mert nincs jogom boldognak lenni, ha az a leányom jövőjébe kerülne. Megerősítettem lelkemet és útnak bocsátottam Manuseket. Az emberek mondhatnak, ami nekik tetszik, de isten javamra fogja följegyezni.

Keresztbe tette mellén a kezeit, s egypár könnyesepp csordult ki könnytömlőiből és végigfolyt arcán.

A törzsvendégek látható részvétellel foglalkoztak saját gondolatukkal, de Mliniczky érzelmei kitörték a napvilágra.

— Ah, milyen anya, milyen anya! Soha nem ilyesmit láttam. Már elevenen érdemelne gloriolát övé feje körül.

S pengetni kezdte a tervet, hogy egy ilyen gloriolával szeretné a saját költségén lefestetni s a nevenapjára ajándékba neki adni. Hé, nincs itt valahol egy kalendárium, hogy megnéznénk, mikor van Franciska-nap?

Mint hogy nem volt kalendárium kéznél, nem nézték meg, és a szép ajándékozási terv megint elesett, mint Mliniczky egyéb ajándékozási tervei, melyek azonban a maguk helyén így elméletben is elegendő hatást csináltak.

*

Druzsba tanár úr nemsokára visszatért a »Pává«-ba, de nem a tavalyi szemével. Jahodovska most is csinos volt és takaros, de a poétikus zománc lehámlott róla. Szepegve gondolt arra, ha ő lett volna Manusek Vince bőrében azon a végzetes délutánon.

Egy filozóf magaslatáról nézte ezentúl az eseményeket. De vannak is ilyen helyen események? Csekélységek, ostobaságok. Kovik odadob egy-egy közérdekű témát talány alakjában:

Hogy lehet olyan mesterség, amelyet elfelejt valaki, ha tanulja? Mindenki tudja, ha nem tanulja, és senki sem tudja, ha tanulja. A hentesekről van szó, akik nem tudnak jó hurkát és kolbászt csinálni, holott más mindenki tud. Ugyanez áll a főzésre. Minden parasztasszony pompásan főz, ha akar, de a szakácsok közül csak minden ezredik tud jól főzni.

Erről foly a disputa napokig; az éneklő-kanonok az asztalra csap:

— Micsoda rettenetes rejtély! Milyen logikaellenes dolog és mégis színvalóság! Meg lehet ebbe bolondulni.

Egy másik alkalommal Mliniczky úr tálalt fel különös megfigyelést.

— Furesa, hogy a sipsirica mindig akkor öltözik fel comtesse-nek, mikor az elegáns öregúr megjelenik, egyéb napokon csinos budai fruska, de csütörtökön mindig vakító grófkisasszony.

— Hm, hm. Lehetséges-e, hogy összefüggés legyen a dolgok között?

A Péter-Pál napját követő pénteken Tibuly Gáspár nagy hírt hozott a takarékpénztárból és csak súgva mondta el a bizalmas embereinek, de azért mégis elterjedt.

— Utcunqe a Páva. Finom madár a páva. Aranyat tojik. Jahodovska tízezer forintot tett be tegnapelőtt a mi takarékpénztárunknál könyvecskére.

Tízezer forintot! Egyszerre! Hogy lehet az? Hol vett volna annyi pénzt? S miért tartotta volna otthon, míg annyira gyűlt? Nem, az lehetetlen, hogy az üzleten szerezte volna. Vagy örökölt valahol, de kitől? Vagy eladott valamit, de mit?

Druzsba úr is meghallotta és motoszkált is a fejében egy-két nap a könyvecské. Lopva meg-megnézegette Jahodovskát és azt találta, hogy csodálatos szép és nemes homloka van. Egyébként megutálta, kárhóztatta, de a homloka... teringette a homloka...

Azelőtt fel se tűnt neki ez a pont, a haja, a dióbarna szeme tetszett, a pihés hervatag arcbőre, de ez már mind a burgzsandaré volt. Hanem a homlokot, azt nem vette észre a burgzsandár, hogy miért ne vette volna észre, arra nem volt semmi kézzelfogható bizonyítéka Druzsba úrnak, önkényes föltevésen alapult, de ő megelégedett vele és úgy tekintette a homlokot, mint a saját fölfedezését; mikor a rózsához tapadt bogár lecsúszik a szziromról és egy másik szziromon akad fel, azt hiszi a bolond, hogy ez egy másik rózsza.

Druzsba úr majdnem azt kezdte hinni, hogy egy másik Jahodovskát talált, de azért tartózkodó maradt, tele kétellyel, habozással és sohase kezdett Jahodovskával beszélgetést, úgy mint annakelőtte.

Egy napon azonban, mikor már körülbelül négy-öt nap óta nem látták a sipsiricát és Jahodovska személyesen hozta el neki a rántott haresát, akaratlanul hangosan fejezte ki gondolatát.

— Ejnye no, hol van a kis Johanka, hogy nem látjuk? Talán beteg?

Erős szemöldökeik összehúzta Jahodovska, s szemeit, melyeknek élénk fénye lágy tompaságba ment át, fürkészőn mélyeszté a Druzsbá úr szelíd, szinte szomorú arcába, aztán hanyagul, lustán mutatott a kiterjesztett karjával magasan a kormos fedelű házak fölé, északra.

— Ott van már Johanka — s lassú mosolygás látszott átverődni megrezgő ajkain. — Elvitte a nénije Krakkóba. . . Az én Ludmilla testvérném. Gyermektelen asszony és jó-módú, — tette hozzá magyarázólag és elpirult. (Restellte talán, hogy kapzsiságot árult el szavaival.) — És hadd mulasson a gyermek — folytatá —, hadd mulasson és lásson egy kis világot, mert ön is mondta, Druzsbá komámuram, hogy tavasszal kell a cseresznyét megízlelni, mikor még nincsen benne pondró. . .

— Mikor még nem látja benne a pondrót — ismétlé és egyszersmind kiigazítá Druzsbá úr, miközben behunyta a szürke szemeit és csak úgy találomra szállítá villájával a harcsa kockákra vágott részeit a szája felé. (Ezt az utat ismeri az ember legjobban.)

Druzsbá úr mellett egy üres szék volt, Jahodovska leült egy pillanatra s karját hanyagul úgy fektette végig az asztalon, hogy a Druzsbá úr balkarja alatta maradt s nem lett volna illendő dolog kihúznia.

Bár ruhán keresztül volt, mégis melegítette a Jahodovska karja, mintha izzó kályhacsövet vezetnének el keze fölé, és ez annyira nem volt kellemetlen, sőt inkább kéjes, hogy a professzor úr belebágyadt, feje lankadtan esett le vörnyeges szakállára, letette a villát a jobb kezéből és ujjával szórakoztatóan játszott az óraláncán függő zsuzsuval, az egykor Jahodovskának vett szerencse-malaccal. . .

— Mert lássa, Druzsbá úr, kedves komámuram — folytatta bizalmasan, meleg hangon, de kissé zürzavarosan —, ilyenkor kell a leányt piacra vinni, mikor a legfrissebb, legértékesebb, hadd menjen, itthon úgysem csinálhat szerencsét. Ki látja itt? Minek van itt? Hogy nekem virítson? És hogy elvirítson? Hiszen nem azért mondom. Nem mintha le akarnám rázni a nyakamról, ezért vagy amazért. Isten ments. Hiszen

tudják, mennyire szeretem, hogy érte élek és minden szív-
dobbanásom az övé. Oh, istenem! dehogyan is akarom lerázni.
Nem úgy van az, mint ahol öt-hat leány van. Mert némely-
kor nehéz a fának a saját gyümölcse is, ha sok van. Sok-
szor le is török alatta. De mikor csak egy van! Oh, istenem!
csak egyetlenegy! És attól is el kell válni. Természet rend-
je. Lehull egy napon, valakinek az ölébe. Igazán rettenetes!
De az anya belátja, hogy így van és megelőzi a végzetet,
előbb tépi le kebléről gyermekét, mert ő jobban tudja
megválasztani számára a kellő pillanatot, mint a sors.
(Jahodovska szemei könnybe lábadtak.) A fán a gyümölcs
ott marad, míg valaki le nem szakítja, vagy míg a csutkája
elfonnyad és magától esik le, a fa semmivel se járul ehhez,
mert nincsen esze, de egy anyának van esze . . .

— Maga kitűnő anya, Jahodovska, aki mindenre gondol
— jegyzé meg Druzsba úr, kikapcsolva az ezüstmalacot az
óraláncról (gyere csak ki az ólból, kis malackám!) és táncol-
tatva azt az abroszon. — Ebben az egyben csakugyan csodá-
latos. És én, ami engem illet, Jahodovska. . . én, én Jaho-
dovska, megteszem azt. . . igenis, megteszem azt. . . Hiszen
ért engem? Mondtam valamit, Jahodovska?

— Semmit se mondott, lelkem Druzsba úr.

— Hát igenis, igenis haboztam eddig, de megteszem,
beadom a derekamat, azaz én magam gyűjtök arra a képre,
melyet Mliniczky emlegetett, hogy mint egy szent anyát
gloriolával festetjük le, mi törzsvendégei, a nevenapjára. . .
gloriolával, Jahodovska, ahogy Szent Veronika van, meg
Borbála s több afféle jó asszonyok.

Jahodovska elkacagta magát, mint aki érti a tréfát, s
aztán, hogy a selymaságot egy kis csintalansággal látszassék
visszatorolni, ráütött a Druzsba úr kezére.

— Ej, menjen! Mit akarna még velem!

De azért a legselymesebb tekintetével simogatta meg a
Druzsba úr arcát, kinek szíve hangosan kezdett dobogni.

— Hagyjanak engem, nem érdemlem meg — folytatá
Jahodovska és megszorítá a Druzsba úr megütött kezét. —
Nem, nem érdemlem meg, bár mindig jó szívvel voltam maga
iránt, Druzsba úr. Oh, ha belém látna Druzsba úr (és most már
szemérmesen lesütötte a szemeit), ha belém látna. . .

Druzsba úr elérzékenyült, jóságos szürke szemei fölött rezegni kezdtek a pillák, minden vér a fejébe tódult, valami megdicsőülésszerű édes érzés lankasztotta el, szólni is akart, de sajátságos göresős köhögési roham jött rá, mire akaratlan kapkodással belefogódzott az abroszba és lerántotta az abrosszal együtt a tányért is, mely csörömpölve tört össze a kavicsokon.

— Kuc, kuc — nevetett Jahodovska. — No, maga szeles, összetörte a tányéromat!

— Ah! Jahodovska — nyöszörögte Druzsba halkán, szaggatottan, amint magához jött. — Önnek maradtak még tányérjai. Nemde, igenis? De ön összetört valamit. . . valamit Jahodovska. Egyszer, de nem mondom meg, mikor, nem mondom meg, miképp, de összetört valamit. . . És az csak egy példányban volt, Jahodovska. Csak egy példányban. . .

Az ördög hozta Mliniczkyt éppen most. Kezet fogott a szalmaözvegygel és Druzsbával, aztán sört kért, mire fölkelte az asszony és a dolgai után látott. Druzsba úr visszakapcsolta a malacot a láncrea, szóval az egész jelenet ott hevert most már cserepekben, éppen mint a tányér és mint az a bizonyos összetört valami, ami Druzsba szerint csak egy példányban volt meg. Eh, semmi az! A gondviselés leleményes. Az összetört tányérokra kigondolta a drótostótokat, az összetört szívekre az újonnan fölfedezett homlokokat.

Valami mindenestre készült a sors titkos műhelyének kicsiny zugában, valamit okvetlenül szőttek-fontak a Párkák, mert Druzsba úr e naptól kezdve lázas buzgalommal vette kezébe a glóriás arckép-tervet, ami felette hízelgett az eszme első megpendítőjének, Mliniczky úrnak, ki is tíz forinttal kezdte meg az aláírásokat a hevenyészett gyűjtőíven, mely fejedelmi bőkezűség mint a futótűz terjedt el a vendégek közt.

— Sapristi — mondá Balázs Sándor —, mit ad akkor a finom illatú öregúr?

Nem ment a dolog könnyen, lassan gyűlt az összeg, de mégis gyűlt, Druzsba úr kihúzta az embernek az utolsó garasát (el is nevezték Vizikátor úrnak emiatt), valóságosan vadászott a törzsvendégekre s kileste a kellő pillanatot, mikor megérezte, hogy az illetőnek pénze van (rettenetes szimatja volt).

Lelkiismeretes és energikus volt, aki ha egyszer valamit kezébe vett, annak sikerülni kellett. Vízikátor úrnak tehát ez is sikerült, végre biztosítva volt egy olyan összeg, hogy a piktossal, valami Topánfalvy Győző nevűvel megalkudhatott és neki előleget adhatott. Topánfalvy hozzá is fogott Jahodovska megörökítéséhez — amiből látszik, hogy Topánfalvy rendkívüli szellem lehetett, minthogy a negyedrendű festőknél a megalkuvás és előleg fölvétele után rendesen nem a kép következik, hanem a megrendelő bosszússzomjas dühe, mellyel az odábbállott piktort kutatja.

Csak egy nem sikerült Druzsbanak: a rejtélyes öregurat megcsípni, aki csütörtökönként járt a »Pává«-ba s akinek a zsebkezdőjén Kovik kilencágú koronát látott. Pedig ő volt preliminálva a legnagyobb összeggel és tőle függött a rámaszépsége. Druzsba úr átjárogatott Pestre és guszta a különböző ráákat a Dorottya utcában, nem tudta még, milyen rendelhet, minden a finom illatú aggastyántól függött, de csütörtök múlt csütörtök után s ő nem mutatkozott a »Pává«-ban. Kovik doktor már csúfolni kezdte Druzsba urat.

— No, te hólyaghúzó izgone, hát mégse csípted meg az öreget?

— Talán megneszelte — mondogatta Druzsba úr, a vadász bosszúságával, aki a medvére les.

— Az a furcsa — jegyzé meg a doktor —, hogy azóta maradt el, mióta sipsirica Krakkóban van.

— Oh, te bolond fantaszta — förmedt rá Druzsba úr, de azért láthatólag gondolatokba mélyedt.

Jahodovska nem messze állt tőlük, beszélgetésbe merülve Tibuly ügyvéddel, aki a válópörét vitte; mintha hallott volna valamit ebből, bosszúsan fordítá a fejét errefelé.

A doktor odakiáltott neki (a doktor különben is igen kellemetlen fráter):

— Arról beszélgetünk, Jahodovska, hogy miért nem jár most ide az az öregúr, akinek a fiákerje künn ácsorgott csütörtöki napokon?

Jahodovska vállat vont s közömbösen felelte:

— Az ördög tudja. A vendégek, a hajtúk és a zsebkezdők, édes doktor úr, rendesen úgy vesznek el, hogy az ember nem tudja, mikor, hova és mi okból tűntek el.

MÁSODIK RÉSZ

*Druzsha úr jelentéséből kivett hiteles adatok nyomán tovább
viszi történetét a szerző*

Éppen a vizsgák ideje járt és a vakációnak kellett kezdődnie, mikor a gimnázium azt az értesítést vette a Zólyom megyei törvényszéktől, hogy egy Kopál Domokos nevű zólyomi ügyvéd, a gimnázium volt tanítványa, elhalálozván, Zsám faluban fekvő ingatlanait a gimnáziumra hagyta, — mégpedig olyan módon, hogy azok jövedelme évenként a tanárok között osztassék fel.

Lett öröm a tanári karban. Ej, no, derék dolog. Van hát mégis hála a világon. Legott egy nagy konferenciát tartottak, s addig is, míg a hivatalos formalitások lefolyának, elhatározták, hogy leküldik Druzsha urat közközlésen, miszerint megtekintvén a hagyatékot, arról a tanári karnak kimerítő jelentést tegyen.

Kérdés: Miért küldték ki éppen Druzsha urat?

Felelet: Mivelhogy ő volt a földrajz tanára. És a tanári testület minden ténye magán viseli a logika alapismérveit. A gimnázium földeket örökölt, tehát a földrajz és természetrajz tanára van hivatva azokról véleményt mondani.

Nemes kötelességtudással vállalta a megtisztelő kiküldetést, s ellátván magát lepkefogó hálókka, pléhszelencékkel a botanizáláshoz, egy júliusi napon maga mellé vevén Kutorait, elindult istennek nevében a nagy útra, elbúcsúzván a »Páva« embereitől illő módon, és meghagyván a piktornak, hogy mialatt oda lesz, addig is szorgalmasan festesse Jahodovskát és vigyázzon a homlokra. különösen a homlokra.

Nem utazhatván egész végig vasúton, nyikorgó tót-szekeken folytatták útjokat csinos, vadregényes vidékeken, ami pompás dolog volt, mert Druzsha úr itt-ott kiszállhatott botanizálni.

Tótpelsőcön megháltak a »New-York városához« címzett vendéglőben, a hajdani »Arany bogár«-ban, s ott a vendéglőst faggatta kérdéseivel:

- Tudja-e hol van Zsám?
- Hogyne tudnám? Túl van az apamályi aklon.
- Ösmeri a határát?
- Nem, de hogy az apamályi aklon túl van, annyit határozottan mondhatok.

No, az a semminél is kevesebb, gondolta magában és nem kérdezősködött tovább a birtokról, különben is elvonta figyelmét egy érdekes hír. Amint az útközben szedett növényeit rendezgette az ivószoba egyik asztalán, a korcsmáros figyelmeztette, hogy a Radvánszkyak útbaeső egyik kastélyában olyan virág nyílik most, melynek száz év alatt csak egyszer szottyán kedve ehhez a mulatsághoz, az egész környék jár a nézésére.

- Talán agává, vagy aloé?
- Nem — mondta a korcsmáros —, másképp hívják. Az asszony tudja. Engem nem érdekel.

— Ön tehát nem szereti a növényeket?

— Ezt az egyet — szólt a korcsmáros, megnyomkodva a dohányt pipájában. — A király is ezt szereti. Ő abból él, én annak élek.

Nemsokára bejött a korcsmárosné és megmondta, hogy a különös virágot *irupé*-nek nevezik.

— Victoria regia — kiáltott fel Druzsba úr élénken. — Hallja, Kutorai? Ez aztán a szerencse! Megnézzük, Kutorai. Lesz mit emlegetnie egész életében.

Reggel arra menet csakugyan megálltak a Radvánszkykastély előtt s engedelmet kértek megtekinteni a csoda virágot, de a kertész hosszúsán mondá, hogy volt, nincs, hétfőn virradóra ellopták a zsámi bányamunkások, akik itt háltak meg az urasági pajta alatt; valamelyik gazember belopózott az üvegházba, ahol éppen az utolsó lilium volt kinyílván, letépte és elvitte.

— Kerékbe kellene törni az istentelent! — dühöngött Druzsba úr. — Nem került még hurokra?

— Nem is üldöztük, hiszen a növény magától is elvirágozott volna már éppen ma.

— De legalább láttuk volna.

— Lehet is azt látni? — szólta a kertész. — Ma sárgásfehér, másnap rózsaszínű, kinyílik, becsukódik, nincs abba semmi komolyság.

A földesúr is előjött eközben s megértvén, miről van szó, sajnálta, hogy hiába fáradtak, aztán hozzátette:

— Egyébiránt lélekemelő az, uraim, hogy a munkások immár virágot lopnak Magyarországon. Érdemes volna megírni. A jólét jele ez, uraim. Tisza kormányzásának az apotheosisa. Azelőtt oldalszalonnákat loptak a munkások és füstölt sonkákat a kéményekből.

Druzsba leverten távozott, hogy nem láthatta a ritka irupét, de legalább megtudta, hogy bánya van Zsámban.

Délben valami Klinec nevű faluban etettek a korcsmában, ahol rántottát kértek utasaink. Éppen ott dőzsölt a falusi előljáróság is, élén a bíróval, ki azzal dicsekedett, hogy a kalapja húsz fontot nyom. Kutorai bámulta, emelgette. Minél ócskább lett a kalap, annál több zsír és piszok vette bele magát és annál nehezebb lett. Druzsba úr bölcösen elmélkedék erről:

— Lássá, Kutorai, a közéletet példázza ennek a tótnak a kalapja. Ösmerek nevezetes politikusokat, akik szintén a piszoktól lesznek egyre súlyosabbak és végül egész raritásokká válnak, mint a klineci bíró kalapja.

Később szóba állt a bíróval, tudakolta Zsám falut.

— Nem jártam arra — felelte a bíró —, de túl van az apamályi aklon — tette hozzá fitymáló mozdulattal.

— Egye meg a felvilágosítását! — fortyant fel Druzsba úr bosszúsan magyarul, Kutoraihoz intézve a szót. — Hát már éppen semmit sem tudhatok meg erről a birtokról. Pedig égek a kíváncsiságtól. Az ördögbe is, micsoda beszédek ezek! (Bosszúsan fordult a bíróhoz.) Hát mit jelent az, édes fivérke (bracsek slatky), hogy túl van az apamályi aklon? Mert talán jelent valamit.

— No, hogyne — felelte a klineci bíró, hosszú hajában megerősítve hátul a fésüt. — Azt tartja a közmondás, hogy az apamályi aklon túl nem él meg többé a csuka és a mágánás.

— Hát az meg mit jelent, fivérke?

— Azt, hogy az már hegyes világ, uram, ahol pisztráng van, és a föld nem terem úgy, hogy a mágnás ott meg tudjon maradni.

— No, köszönöm szépen. Ejnye, ejnye, Kutorai, nem ösmerte maga azt az elhalt diákot, Kopál Domokost? Miféle volt?

— Ösmertem, tanár úr, magnus asinus fuit.

— Úgy látszik, most is valami számárságot csinált.

Etetés után befogott a fuvaros, mentek, mendegéltek egész délután gyönyörű erdők közt, csörgő patakok mentén, melyeket buja páfrányok szegélyeztek, szederinda fonta be a magyal- és kőkenybokrokat. Gyík leskelődött ki a tövises iglic alul. Druzsba mind ösmerte, a latin neveiket is tudta, sőt úgy rémlett, mintha a füvek, fák őt is ösmernék és integetnének egymásnak: »Ni, itt megy Druzsba Tivadar, a mi barátunk, ismerősünk, a növénytan tanára, köszöntsük, gyerekek« és a bokrok köszöntötték, az öreg fák is hajladoztak. Néhol behasadt a hegy s egy-egy völgy ékelődött be, a fák félre látszottak szaladni, s mint egy zöld selyemszövet terült el a buja rét, ezer színes lepke keringőzött rajta. Messze a fák között, az erdő szélén megjelent egy-egy szarvas vagy őz, hogy a pataknál szomját oltsa, hanem a lovacskák dobogása, a kocsikerekek robaja visszaijesztette.

Este szürkületkor egy magános házikó mellett kocogtak el. A fuvaros hátraszólt:

— Ez volt az apamályi akol.

— Kend is tudja hát a közmondást?

— Igenis. Hogy a csuka és mágnás túl az aklon nem él meg.

Kietlen, kopár vidék következett most. Itt a jó útnak is mindjárt vége lett, s a koci csakhamar nagyot reccsent; bedúlt egy szakadékba.

Csak nagynehezen kászmálódtak ki utasaink, isten csodája, hogy nem lett embernek, lónak baja, a koci azonban összetört.

— Úgy látszik — mondá Kutorai —, hogy az apamályi akol innenső része nemcsak a csukának kellemetlen.

Druzsba úr nem volt ilyen tréfás hangulatban, a helyzet rosszul festett, a koci tönkrement, annak kovács kell,

tovább menni nem lehet ; éj küszöbén, itt, isten háta mögött, mit tevék legyenek? Minden gyerekkori mese eszébe jutott : a detvai rablókról, a híres Jánosik hajmeresztő cselekedeteiről. Köröskörül a messzeségben apró tüzek gyúltak ki. Megborzongott a háta. Zsiványok főzik ott vacsorájukat.

De a sors nem sokáig kínozza őket, közelgő koosziorej hangzott az úton.

Éppen egy üres bricska volt. No, ezt egyenesen az Isten hajtotta le az égből.

— Hollá, kocsis, álljon meg! Hová megy?

— Zsámba.

(Kutorai barátom, ha ez nem isten ujja, akkor én nem vagyok Druzsba Tivadar.)

— Nem vinne el bennünket? Szerencsétlenül jártunk az úton.

— Szívesen.

A kocsis nemcsak elvitte őket, hanem még segített is a tót fuvarosnak kivontatni a szekérroncsokat és összekötözni valahogy.

Druzsba úr kifizette a kárvallottat, aztán felült a pedellussal a pompás bőrülésre s a nagy ijedelem után olyan víg és beszédes lett, mint soha azelőtt.

— Kinek a kocsisa, barátom? — kérdezte menetközben.

— A báró Wildungen Pálé — felelte ez.

— És hol lakik a báró úr?

— Zsámiban.

— Ohó! — nevetett fel Druzsba úr kedélyesen. — Miféle emberek maguk? Hát maguknál már a közmondás se igaz, hogy az apamályi aklon túl nem él meg a mágnás?

— Hát nem is él meg — felelte a kocsis hátrafordulva.

— Hogy-hogy? Nem azt mondta, hogy a gazdája báró?

— Hiszen bárónak báró, de nem folytatja.

— Hát mit csinál?

— A kőszénbánya igazgatója.

A kocsis dicsekedett, hogy az asszonyát vitte a vasúthoz, aki Pozsonyba ment a menyecske lányához (az ám a szép asszony, ha látnák); otthon is van kettő, de azok még csak palánták, azonfelül egy szép legény-fia van az úrnak.

Érdemes megnézni, hanem iszen nézik is azt a lányok, hogy csak úgy kopog a szívük, mint a telegráfmásina a vasútnál.

Vagy egy kurta óráig mentek a kísérteties esthomályban. Egy kis szellő fújt, a fák, melyek csodaszörnyeknek látszottak, remegve vonaglottak az út szélén. Az égen sötét felhők vágattak és egyetlen csillag se volt, míg lent a földön, a kopasz mezőkön az alkonyat világosszürkességének végmaradványa lebegett. A föld tehát világosabb volt, mint az ég, ami mindig kísérteties hatást tesz.

— Hej, barátom, ösmeri a Kopál-féle birtokot?

— Hogyne!

— Jó birtok?

— Jó a fene — szólt és megigazgatta a struccotlat a kalapján.

— Mégis, mit érhet?

— Nem ér az fenét se.

No, szépen vagyunk, gondolta Druzsba úr, de látván, hogy ilyen adatokkal nem boldogul, inkább a felhőkre fordítá a szót:

— Nem ázunk meg?

A kocsis megnézte alaposan az ég minden oldalát, aztán vállat vont:

— Tudja a fene.

— Van-e a faluban vendéglő?

A kocsis fejét rázta, hogy nincs.

— Hát hol hálunk meg?

— Az én uramnál, vagy mi a fene — felelte kevélyen.

A bányaiagazgató szerette a vendéget, egyrészt, mert szenvedélyes politizáló és disputáló volt, aki mindig friss embereket akart a viaskodáshoz, másrészt, mert a vendégeket a részvénytársaságnak számította fel, fejenként jóval drágábban, mint amennyibe neki kerültek. A vendég mindenütt gyönyörűség Magyarországon, Wildungenéknél még haszon is volt.

A direktornál tehát mindig voltak vendégek, mára is megfogta a helybeli lutheránus papot, Salitius Sámuelet, és a bányatársulat pénztárnokát, Vőneki János nevű kun embert, aki arról volt nevezetes, hogy egyetlen története volt a

piócáról, de azt sohasem mondhatta el teljesen, mert elbeszélés közben mindig megneheztelt a társaságra és abba hagyta a históriát, mely ennél fogva a maga teljes egészében elveszett az emberiségre és a tudományra. A pénztárnok úr ugyanis foghártyagyulladásban szenvedvén fiatalabb korában, az orvos (otthon Dorozsmán) piócat rendelt az ínyhúsra. Vőneki elalélt a nagy fájdalomban és egy hirtelen támadt köhögési roham folytán elnyelte valahogy a piócat, aki azóta benne lakik s néha csodálatos dolgokat mivel belülről, ha a bolondéria rájön . . . Mikor odáig ér s mondani kezdené a nyughatatlan állat viselt dolgait, valaki rendesen közbeszól, hogy az lehetetlen, mert annyi év óta vagy a pióca pusztult volna el, vagy a pénztárnok, Vőneki úr dühbe jön s az asztalra üt: Én nem szoktam hazudni, kikérem magamnak; mi mind a ketten szünk, ha mondom — és egy világért sem folytatja tovább.

Éppen vacsorához akartak ülni, mikor utasaink behajtottak a nagy, kényelmes udvarba, mely egy egész telepnek a legcsinosabb épületéhez vezetett. A direktor vidám zajjal fogadta a jövevényeket. Egy csöppet se látszott rá-tartónak vagy kevélynek, sovány, púposhátú emberke volt, (valószínűleg azért nem folytatta a báróságot), de szép, vékony arcáról intelligencia sugárzott.

Druzsba úr bemutatta magát és kiserőjét, Wildungen úr viszont bemutatta két vendégét és délceg fiát, Wildungen György bányamérnököt (ilyen fiatal és már végzett — csodálkozék Druzsba úr fennhangon), megnevezte két kis lánykáját, melyek közül tizenhárom éves volt a nagyobbik és tizenegy éves a kisebbik. Aztán egyszerre kikiáltott az ajtón:

— Nosza hamar, Katalin, még két terítéket!

A két teríték ott termett, Kutorai azonban szabódott a leülésre nézve.

— Én csak pedellus vagyok, kérem alássan.

— Mi meg csak földalatti vakondok vagyunk — mondá a báró kedvesen —, kivéven a tiszteletes urat, aki ellenkezőleg égi vakondok.

A vacsora remek volt, a »Pává«-nál sem lehet ilyet enni, a hangulat kedélyes, a pap vidám anekdotákat beszélt

berlini tanulókorából, a fiatal Wildungen mulatságosan tudta produkálni a zürichi németeket (általában pompás fiú volt a kis Wildungen), Vőneki pedig nagyokat hörpintgetett (micsoda kellemes pocsolyát csinál az most a piócájának) és egyre biztatgatta a többit is. Hát iszen koccintgattak is eleget, sőt idősb Wildungen úr egy tósztot is mondott Zsám új birtokosára, a budai gimnáziumra és annak egyik jelenlevő képviselőjére, kifejtvén beszédében, hogy a magyar nem boldog és hogy Tisza Kálmán nem igaz hazafi és nem igazi liberális ember.

— Sohase ejtette el a liberálizmus zászlóját! — pattant fel Salitius.

— De sokszor használta arra, hogy letörülje vele az antiliberálisok könnyeit! — mennydörögte idősb Wildungen.

Druzsba úr, meghatva a tósztot által, könnyekre fakadt, amit látván Kutorai — ki mindenben alkalmazkodni akart feljebbvalójához —, elkezdett hangosan sírni. A csöppecske kisasszonyokat, kik az asztal végén bújtak össze, éppen csak ez a mozzanat kezdte érdekelni s váltig kérdezgették: »Ki bántotta a hácsit?« Druzsba megbotránkozott és oldalba lökte haragosan: »Kutorai, ez nem illik, ne bőgjön.« Kutorai hebegett valamit, mentegetőzött, hogy a hazát siratja, de Druzsba úr megint ráförmedt: »Hallgasson, maga csak akkor sírhat, ha a tanári kar megengedi.«

Aztán felállt és viszonzásul a ház urára köszöntvén poharát, ékes szavakban ecsetelte azokat a sebeket, melyekből a haza teste vérzik, a nemzetiségi mozgalmakat, a szoldateszka túlkapásait, a zsidók izmosodását. Mikor Türr Pista a lakodalmát tartotta Párizsban egy Bonaparte-leánnyal, a lakomán jelen volt egy előkelő zsidó bankár is s az asztalnál arról beszéltek, hogy el kellene bánni a zsidókkal, mire megszólalt a bankár, aki igen szellemes ember vala: »Siesenek, uraim, ha minket fel akarnak akasztani, mert ha sokáig halogatják, nem marad kötélre való pénzünk.« Egy szóval, sietni kellene, de a kormány velők tart. Hisz újabban már a szent koronát is úgy ábrázolják, hogy pájeszek lógnak le róla. Valami láncféle kétoldalt... Majd végigment Druzsba úr az összes kormányzati hibákon s eljutván az államadósságok milliárdjaihoz, egy mély elmére valló for-

dulattal ebből meríti a reményt jövőendő fennmaradásunkra nézve, mivel — úgymond — a hitelezők nem hagyják megsemmisülni az országot, nehogy a pénzüik odavesszen.

Vőneki fölzezett bóbiskolásából s keserű hangon morgott közbe (csak ez az egyetlen politikai közbeszólása volt):

— Nem kellett volna megölni Kuthen királyt.

A jó öreg kun még ott tartott a gravamenekben, hogy a magyarok gonoszul bántak el a kun királlyal.

Alighogy kicseréltettek a haza sorsára vonatkozó eszmék, Druzsba úr átvitte a beszélgetést hivatalos kötelességére s a hagyaték iránt sietett beszerezni az információkat.

— A birtok mintegy ötszáz hold, juh-legelőnek alkalmas — szólt idősb Wildungen —, egy kis zab, egy kis pohánka és krumpli megterem benne. A földek egyre-másra megérnek holdankint harminc-nyven forintot.

— Kevés — sóhajtott fel Druzsba úr csalódottan —, szörnyen kevés.

— Úgy, de van a hagyatékhoz egy szép kastély is.

— Ah, igazán?

— Egy valóságos kis vár — tette hozzá a tiszteletes —, egy mesebeli vár, csak éppen hogy nem forog kacsalábon.

— Talán kísértetek is vannak benne? — mosolygott Druzsba úr.

— Egy mindenesetre van — bizonyítá a báró —, de éppen nem ijesztő, ugye, szent atyus?

S hamiskásan hunyorított Salitiusra.

Pedig inkább a fiát figyelte volna, aki fülig pirult ennél a témánál.

— Én már nem vagyok se ijedős, se kísértetlátó — mentegetőzött a pap —, én már csak vén vagyok.

— Ej, a vén kos is emlékszik a sóra, kivált ha maga is sós (Salitius).

A csibukok füstje kék felhőkbe burkolta a társaságot, e kékségből szárnya nőtt a jókedvnek, s e szárnyakból hulltak ki apró színes tollak, ötletkék, incselkedések.

— Messze van innen a kastély? — kérdé Druzsba úr feszült érdeklődéssel.

— Egy fenyőerdőcske közepén vagy négy kilométernyire innen, közel a mi bányánkhoz.

— Lakik benne valaki?
— Titokzatos dolog — felelte az öreg Wildungen, szemöldjeit felhúzva. — Egy gyermekasszony vagy egy leány lakik benne, szép, mint a tündér.

— Tehát be is van a kastély bútorozva?

— Fényesen, mint egy királyi rezidencia.

Druzsba úr csodálkozott, letette a csibukot.

— És milyen címen lakik ott?

— Hisz éppen ez a titokzatos — folytató a bányadirektor —, a kastélyt egy öregúr bérelte ki a megboldogult Kopáltól. Hogy ki lehet, nem tudjuk, de egyszer vigyázatlanságból excellenciás úrnak szólította a vele jött férfi, nyilván komornyikja. A haszonbéri szerződés évekre szól s mindössze egypár száz forint évente, szóval csekélység, mert a kastély el volt hanyagolva, baglyok lakták. A bérlő renováltatta nagy pompával, félévig dolgoztak a kőművesek, díszítők, kárpitosok. Azt hiszem, belejött vagy százezer forintba. Az embernek a szíve szorul el ilyen pazarlás láttára.

Druzsba úr meglegedetten simogatta rőt szakállát.

— Mikor elkészült a kastély, hetekig hordták társzekerek Bécsből a bútorokat, szőnyeget, drágaságokat és csecsebecsét, mindenféle járműveket, hintót, ernyős kocsit, bársonybélésű talyigát. A holt tárgyak után jött az eleven felszerelés. Orosz trapperek, póni lovak, egy fehér bárány, három papagáj, mindenik más színű, egy mókus ezüstkalitkában, egy dogg, két véreb, két angora-macska, egy uhubagoly. Most végre szállingózni kezdett az udvar, hat kis udvarhölgy, egy guvernant, egy vén komornyik, két huszár, két szakácsnő, egy kertész, egy kürtös, egy fésülő frájl, egy kocsis, egy szerezsen groom és egy major domus, aki csak németül tud.

Druzsba úr szemkarikái kitágultak, s úgy hallgatta lecsukódó szempillákkal, édesdeden, mint egy ezeregyéjszakai mesét.

— Ahogy minden együtt volt, egy éjszaka megérkezett üveg batárban az excellenciás úr is, elhozta a kastély kis úrnőjét, szép, vézna, harmatgyenge teremtetést, egy liliomot . . .

— Érdekes — lihegte Druzsba és a verejték csurgott homlokáról.

— Gyönyörű fehérceledke, kár, hogy ő maga nincs benne a hagyatékban. Jó volna a gimnáziumnak, — tréfálkozott Wildungen —, a diákok verseket írának hozzá.

— Van nekünk olyan otthon — nevetett Druzsba úr.

— Nos tehát, az excellenciás úr ott maradt néhány napig s nagy hódolattal bánt a kicsikével, mint valami felsőbb lényvel. Ennyi szivárgott ki. Aztán elutazott és csak néha, sen ritkán jön megnézni. Gondolom, kétszer volt itt azóta. Mikor jön, egy sípot fúj meg a kapu előtt, mire a kastély tornyáról kúrtszó felel, s akkor megnyílik dübörögve a kapu. Más halandó előtt csukva marad.

— Hogyan? — kiáltott fel Druzsba úr ijedten. — Hiszen akkor én se nézhetném meg?

— Semmi kétség, hogy önt se eresztik be. Képzelterti, hogy akadtak már vállalkozó szellemek, mert semmi se vonz úgy, mint a tilalmas és titokzatos, kik mindenféle csellel próbáltak beállítani vendégnek, de nem lehet; a kastély néma marad, minden kopogásra, kérésre, dörömbölésre, mint a sír.

Druzsba úr elszomorodott.

— Az én utasításom pedig arra szól, hogy részletes, kimerítő jelentést tegyek a hagyatékról, különösen a lakóházról, tekintettel arra is, mennyiben volna alkalmas elaggott tanárok menedékházául. Beláthatja báró úr, hogy minden áron be kell jutnom.

— Hiszen én belátom, de ha nem lehet, hát nem lehet. Nincs rá mód. Csak ostrommal lehetne, de katonasága, úgy látom, nincs.

— Különös egy eset! — szólta a tanár gondolataiba merülve. — Egy ilyen romantika a XIX. század végén! És mit gondol, báró úr, mi az a személy és miért tartják ott?

— Én azt hiszem, és általában az egész környék, hogy politika van a dologban. Nem is lehet más. A kicsike valami trónkövetelő hercegnő, talán egy Orleans vagy egy Bourbon kisasszony, vagy isten tudja... de valami ilyenféle. Ide dugják, a világ egy elhagyatott zugába, hogy azután alkalmas órában elővegyék. Valami nagy európai cselszövény készül és a machinációban benne van a bécsi udvar keze is. Egyébiránt ezeket ne tessék valahogy a jelentésbe fölvenni, mert

ebből nagy komplikáció lehetne, s még a fejéért sem állnék jól . . .

— Az én fejéért? — szeppent meg Druzsba úr s borzadva gondolta el, mennyi növény latin elnevezése pusztulna el, ha az ő fejét levágnák.

— Én bizony nem bánám, ha valami nagy világforgulás történnék — szötte odébb gondolatait az idősebbik Wildungen —, mert rosszabb már úgyse lehet. Azonfelül mi magunktól semmit se tudunk csinálni, ha mások ki nem kaparják nekünk a jobb időket, mert élehetetlen a magyar. Locsog a szabadságról, de azt se tudja, mi fán terem. Azt hiszi, a szabadság azt jelenti, hogy nem kell dolgozni. Innen is van, hogy mikor pihenni akar, szabadságot kér. A pihenést nevezi szabadságnak. A kocsisom szabadságot kér, vagyis inni megy a kocsmába, az írnomom szabadságot kér, vagyis hazamegy az anyjához és két hétig alszik a méhesben. Ez nekik a szabadság. És ez így megy föl egész a miniszterig, az is szabadságot vesz, elmegy fürödni Ostendébe. Ilyen szabadsággal elpusztul aztán a nemzet, és sehol egy vezető szellem, aki ebből felrázza.

— Hát Szilágyi? — szólt közbe ifjabb Wildungen.

— Sok téglája van, de nem tud házat építeni — vágja le idősb Wildungen.

Vőneki félálomban morogja :

— Nem kellett volna megölni Kuthen királyt.

— Ej, menjen a pokolba! Azóta már úgyis meghalt volna magától.

— De a familiája most is élne.

— Persze, Dorozsmán.

Így telt el az este, körömig égtek a gyertyák, a bakter éjfélét kiáltott, ideje volt lefeküdni, kivált Druzsba úr volt nagyon elfáradva s úgy aludt reggelig, mint a bunda.

Már a szűzies hegyvidéki napfény javában besütött a zsalunyílásokon, mikor fölbredt. Sietve kezdett öltözködni, hogy még délelőtt megtekinthesse a hagyatékot s délután hazaindulhasson. Ablaka alatt az ambituson a két Wildungenleányka reggelizett. Druzsba úr a következő párbeszédet hallotta.

— Láttad az idegen bácsi óraláncán a disznót, Micike.

— Láttam. Nagyon szép : farka is van.
— Fölfelé kunkorodik, és azt hiszem, aranyból van.
— Szeretném — selypíté a kisebbik leány.
— Én is szeretném — mondta a nagyobbik —, és ha nekem adná, megmondanám neki, miképpen juthat a kastélyba.

— Ha tudnád! — szólt a kicsike gúnyosan.

Druzsba úr figyelmes lett. A gyermekek néha igazat mondanak. Abbahagyta a mosakodást, hogy a víz pocsgósa ne fogja el a hangokat.

— Én tudom, Micike. Mikor tegnapelőtt a bányához mentem Gyurival, egy bányamunkás egy olyan nagy, nagy liliomot hozott, hogy olyan volt, mint a te fejed, sohase láttál te olyat, Micike. Csak az óriások országában teremhet olyan.

(Az ellopott Victoria regia, gondolta Druzsba úr.)

— A liliomot odaadta Gyurinak. »Magának hoztam, mérnök úr.« Gyuri pedig elvitte a bányába. Azt gondoltam, hogy nekem adja és én viszem a mamának. De ha nekem akarta adni, akkor miért vitte a bányába, ahol belepi a kőszénpor? Talán elfelejtette, hogy itt vagyok. Vártam rá, míg kijön, lepkéket fogdostam a környéken, el is aludtam egy fa alatt, újra elmentem a bányához, megkérdeztem, bent van-e még a bátyám. Mondták, hogy még ki nem jött. Sok-sok idő telt el, mire végre haza indultam a virág nélkül s amint az útra érek, mit látok, képzeld el Micike, no, képzeld el...

— Nem tudom — felelte Micike.

— Hát a kastélybeli kisasszony jött ki a kastélyból a póni-kocsiján, a szerencsen hajtott a picike lovakat, a kisasszony bent ült a selyem baldachin alatt, és amint elrobgott mellettem a kis kocsi, ő rám nevetett és hát mit tartott a kezében, képzeld el, no, képzeld el...

— Nem tudom, Rózsika, nem tudom...

— Hát a roppant nagy liliomot tartotta, amit Gyuri bevitt a bányába.

— És aztán, aztán? — sürgette Micike.

— Aztán az, hogy »nagy csacsi a Micike, az ő esze picike«. Mert lássa, Mici kisasszony, ebből azt okoskodik ki a maga testvérkéje, Róza kisasszony, hogy Gyuri úr azon idő alatt a kastélyban volt és minthogy a bányából azon idő alatt

ki nem jött, tehát a bányán keresztül volt a kastélyban egy olyan titkos úton, aminőről az apa mesélt a törökök idejéből.

— De hátha az más ilyen virág volt? — ellenveté Mici, egy kis szünet után.

— Csakhogy nem volt ám, mert Gyuri nem hozta ki a bányából a magáét, s mikor megkérdeztem, azt mondta, hogy meggyűródött, összetört, elcsapta.

Druzsba úr megborzongott.

Most már két veszedelmes titkot tud. Az egyiket Kutorai is tudja és alkalmasint ki fogja fecsegni; már ezért is leüthetik a fejét. Most meg itt van a másik, amelyikért szinte leüthetik . . . De minthogy csak egy feje van, hát mindegy; gyorsan végzé öltözködését, aztán megreggelizett az ebédlőben, ahol a fiatal mérnök várt rá és Kutorai.

— Atyám a bányába ment, de rám bízta, hogy önnek megmutogassam a Kopál-féle fekvőséget — szólt a fiatal Wildungen udvariasan.

— Köszönöm, báró úr, menjünk.

Elhagyták a telepet és a kis falut, mely alig állt egypár szalmafedeles házból, s eléjük tárult egy fekete világ. A kőszénpor belepte a földeket, a növények és fák leveleit, s olyan szomorú volt az egész környék, mint egy partécédula, csak messze, egy fenyőerdő-folt közepén csillogot ki kedvesen a ragyogó napfényben a kastély veres fedele, meg a tornyoecska pléh orma.

— Ott a kastélyuk, uram!

Druzsba úr fölfalni látszott a szemeivel.

— Oda is el kell mennem — jegyzé meg szomorúan.

— Az lehetetlen.

— El fogok menni — mondá eltökélten, s ajka zord és keserű volt.

A falu szélén egy malom kelepelt, keskeny patak hajtotta a kövét, és annak a vize is olyan fekete volt, mint a tinta.

Kiérték a mezőre. Wildungen megmutatta a Kopál-tagját, árkos, szakadékos földek, itt-ott egy tábla satnya vetemény, bokáig érő rozs, másutt már rég arattak, ez még zöld s kalászáat keresztül lehetne húzni a pipaszáron; arra csakugyan jó volna. Ami nincs bevetve, azon a borzag nő az ő fekete bogyóival, meg a boróka lepi el, az is a fekete bogyóival.

Jó nagy darab föld volt, patkó alakjában elterjedt egész a fenyőerdőig, ahol a kastély állt, magas, imponáló kőfallal körülvéve; valaha felvonó hídja is volt.

Végigmentek az egész tagon, Druzsba úr pedáns ember, fölásta a talajt és pontosan bejegyezte a noteszébe, hogy vörös agyag, lerajzolta a figuráját, megjelölte az árkokat és ki-kérdezte a mérnököt.

— Nincsen-e itt is kőszén a föld gyomrában?

— Fúrtam, kerestem, de nincs ott már semmi, csak még a pokol.

Eközben megkerülték a fenyőerdőt és egy nagy ívet járván be, a falu túlsó oldalára jutottak a bányához; Kutorai egy kissé hátramaradt, a professzor szalasztá el valami pirosló növényért, mely a hegyszakadék túlsó végéről lóbázta a virágát.

— Báró úr — szölt Druzsba, midőn magukra maradtak — vezessen el engem most a kastélyba.

A fiatalember elmosolyodott.

— Hát azt hiszi, hogy nekem szárnyam van és a levegőben tudok szállni?

— Igenis, azt hiszem, hogy önnek szárnya van és pedig nem az angyaloké, a kék, hanem amolyan rózsaszínű, az Amoré, és hogy tud vele szállni is, ha a levegőben nem, hát a föld alatt. Vezessen el engem a földalatti úton.

A fiatal Wildungen elsápadt.

— Ön álmodik — mondá zavartan, de mégis csillogó és mélyreható tekintettel.

— Én mindent tudok — felelte Druzsba síri hangon.

Wildungen arcán a halványságot égő pirosság váltotta fel.

— Én mindent tudok — ismétlé Druzsba úr csendesen —, és soha semmit se fogok elárulni. Isten engem úgy segéljen!

A fiatal mérnök meghajtotta magát, annak a jeléül, hogy kész engedelmeskedni ebben a kényszerhelyzetben.

— Meg fogom kísérleni, uram. Várjon rám a nyírfák alatt, egy jó óra múlva itt leszek a válasszal, úgy lehet.

— Nem vihetne magával?

— Lehetetlen. Hanem amit tehetek, megteszem.

A fiatal mérnök sietve ment le a bányába, Druzsba úr a fák árnyéka alá húzódott, a szénpajták háta mögé, leült

a fák alá s rágyújtván egy kassai kubára, hallgatta a talicskák osikorgását; egy öreg munkás valami tót dalt dúdolgatott:

Mikor gyerek voltam, az asszonyok a kemencére hittak maguk mellé,

Mikor legény lettem, én hittam őket;
Most, hogy öreg vagyok, semmit se szólunk egymáshoz,
Csak a talicskámat biztatgatom:
Gurulj, gurulj, kis taligám,
Te vagy az én tápláló dajkám.

Addig-addig dudorászta, hogy Druzsba is megtanulta és csupa unalomból át akarta önteni magyar szövegbe, kínosan viaskodék a rímekkel és caesurákkal, s midőn odaért Kutorai, haragosan inté le.

— Pszt! Ne zavarjon szellemi foglalkozás közben!

De Kutorai meg nem állhatta, hogy elő ne villogtasson egy szarvas-agancsot.

— Nini, tekintetes uram, mit találtam.

— Hol?

— A szakadéokban.

— Hm — veté oda bosszúsan —, magának nagy szerencséje van a szarvakhoz, Kutorai.

Kutorai elszontyolodott e szavakra s oly mély töprengésbe merült a fához támaszkodva, mint akinek valami rébuszt adtak fel, Druzsba pedig tovább építé a bohókás dalocskát, miközben úgy eltelt az idő, hogy egyszerre csak ott toppant a kis mérnök s rejtélyesen intett Druzsbanak, hogy kövesse.

A mérnök bevezette a deszkabódéba, amit irodának neveznek; egy hivatalnok volt ott, aki számba vette a kikapnázott és az elszállított szénmennyiséget. Ifjabb Wildungen egyszerűen kiküldte a hivatalnokot.

— Magam akarok lenni ezzel az úrral, legyen oly jó, kedves Bihács úr.

Bihács úr eltávozott, a füle mellett lúdpennával, ifjabb Wildungen pedig körülnézett, hogy a deszkanyílásokon nem néz-e be valaki, aztán így szólt Druzsbához:

— Minden rendben van, uram, hanem mindenekelőtt üljön le ide a székre és egy szelet papirkára írja fel azt a

néhány szót, amit diktálok, lehetőleg nyomtatáshoz hasonló betűkkel.

Druzsba leült s az ifjú báró ezt diktálta :

— »Egy úr érkezik ma a kastélyba, mutassák meg neki az épületet és a kertet.«

— Megvan.

Ekkor a báró zubbonya alá nyúlt, kivett onnan egy hófehér galambot, mely vidoran mereszté apró, serétszerű szemét Druzsba úrra. A báró rákötötte keskeny selyempántlikával az összehajtogatott levélkét és átnyújtotta Druzsbanak, mondván :

— Rejtse a kabátja alá a galambot, aztán ha olyan helyre ér, ahol senki sem látja, eressze el.

— És aztán? — csodálkozik Druzsba úr.

— Nos, hát a galamb elszáll a kastélyba, ott a major domus megkapja a levelet és azt hiszi, hogy a parancs onnan jön, ahonnan kapni szokta. Délután aztán ön odamegy és ő mindent megmutogat.

— Nem értem.

— Pedig egyszerű. A kastélyba se nem írnak, se nem kapnak soha postán levelet. Ezt a galambok teljesítik.

— De hisz ezzel az állam van megkárosítva.

— Persze, de ezt most ne feszegessük. Elég az, hogy így van.

Druzsba úr még mindig habozott.

— De hátha a galamb ahelyett, hogy a kastélyba röpködne, a levéllel egyenest ahhoz a titokzatos nagy úrhoz száll Bécsbe vagy Párizsba, mit tudom én . . .

— Dehogy. A galamb azokból való, amelyek idehozzák az üzeneteket, vagyis . . .

— A galambjának galambja — segítette ki Druzsba úr.

Azzal átvette a madarat, elrejtve a tubákszínű kabátja alá, elsietett, s mint egy hős, ki rendkívüli dolgok elkövetésére van elkészülve, eltökélt lépésekkel egyenest egy földszakadék-nak tartott és lereszkedvén ott, ahol nem láthatta emberi szem, fölhajította a madarat a levegőbe.

A galamb kifeszíté szép hófehér szárnyát, megrázta magát, mire rögtön helyreigazodék fölborzolt, összegyűrt tollazata, s gyorsan emelkedett föl, föl a magasba, ott egy

darabig keringett, himbálózott, mintha tájékoztatná magát, aztán mint a kilőtt nyíl, mint a szent lélek szállt, szállt a kastély felé . . .

Míg a fehér galamb elvégzi a dolgát, addig Druzbsba úr is végezni akart. Komoran, gondterhelten tért vissza a faluba a direktorhoz, ahol még ebéd előtt tollat és tintát kért :

— Vezesd el a bácsit az írószobába, Micike!

Útközben Druzbsba úr lecsatolta óraláncáról a kis ezüstmalacot és odaajándékozta a leánykának, aki szépen meghajlott és egy pacsit adott érte a Druzbsba úr nagy tenyerére.

— Nem tud röfögni? — kérdé a leányka s próbálta nyomogatni.

— Nem, aranyoskám, nem tud — mondta Druzbsba úr jószágosan.

— Hát mit tud?

— Semmit se tud — felelte röstelkedve, mintha ő lenne annak az oka. — Hanem azt mondják, szerencsét hoz.

— Hogy hoz, ha nem tud járni? — faggatta a gyermek.

De már erre Druzbsba úr se tudott megfelelni és nem is volt olyan hangulatban. Remegő kézzel fogta meg a lúdtollat (itt még olyannal írtak) s a következőket vetette papírra :

»Ha meghaltam, a kötelesség és pontosság áldozata vagyok, imádkozzatok értem, isten veletek, kollégáim. Ami csekély ingóságaim vannak, azokból tanártársaim válaszszeretettel egy-egy emléket, aranyórámat, pecsétnyomó ametitgyűrűmet és megtakarított pénzemet, ezerhét-hátszáz forintokat hagyom Jahodovszky Józsefné asszonynak, a »Páva« vendéglősnőjének, azon föltétel alatt, hogy minden évben keresse fel egyszer síromat, ha az általában feltalálható lészen, s személyesen tegyen rá egy szegfűvirágot. Ez végakaratom. Amen.

Druzbsba Tivadar.

U. i. Növényeimet hagyom a Nemzeti Múzeumnak, ruháimat Kutorai pedellusnak, jegyzeteimet a Tudományos Akadémiának, hatágú penecilusomat a házmesterném kis fiának, ki azt sóvárgó szemmel nézegeti, valahányszor faragok vele.«

Egy könnyesepp esett le a papírra, mely elmosta és elpiszkítá az egyik szót, de Druzsba úr már meg sem nézte, melyiket, hirtelen behajtottá az iratot, spanyolviaszkot csöppentett rá és lenyomta az ametiszt-pecsétgyűrűvel.

Ebédnél egy kis bátorságot ivott, de a feketekávé már nem várta be, intett Kutorainak és elindultak a kastélyba, hiába tartóztatta idősb Wildungen gúnyolódva, hogy ügyis hiábavaló fáradság, csak az ördögnek tartozik egy úttal.

Közeledvén a kastélyhoz, a fenyves szélén egyszerre így szólt, nem minden érzékenység nélkül, ünnepélyes zordon-sággal :

— Most pedig elválunk, Kutorai. Ön itt marad, én pedig tovább megyek végzetes utamon. Isten tudja, mi vár rám, Kutorai. Fegyvert nem viszek magammal, mert úgyse merném elsütni, megyek azzal a tiszta szándékkal, hogy amit elvállaltam, a hagyaték részletes megtekintését, azt életem árán is kész vagyok teljesíteni. Mert nem a kíváncsiság visz, Kutorai, de a kötelesség. Ön itten megvár egy-két óráig, ha visszajövök, jó, ha vissza nem jövök addig, akkor már baj van. Akkor üljön ön kocsira és hajtasson el Besztercebányára még az éjjel, ott jelentse az esetet a főispánnak és a katonai parancsnokságnak és kérje megszabadításomat. Ha megszabadítanak, jó, ha pedig már későn érkeznek (s most megint egy könnyesepp gurult le a Druzsba arcán) akkor, akkor . . . ebben az esetben isten önnel, Kutorai, viselje magát jól és legyen tisztelettel a tanári kar iránt és akkor . . . vigye el azt az írást, amit adok, a budai járásbíróságnak, ebben van a végrendeletem. Mondja el barátainak, hogy Druzsba Tivadar ember volt a talpán, előre tudta a halált és mindent elrendezett. Notabéne, minden ruhámat magának hagytam, Kutorai.

— Köszönöm — mondta a pedellus a helyzethez illő sóhajjal és elmélázott, mintha azt számíthatná, hány kabátja és mellénye van a tanár úrnak, aztán kisvártatva hozzátette :

— A bundát is?

— Azt is.

Ezzel kiszedte zsebéből tárcáját, aranyóráját, a bepecsételt iratot s átadta Kutorainak és megindult a kastély

kapujához vezető, páfránnyal, cickóróval fölvert gyalogúton. Kutorai visszatartotta.

— Tekintetes tanár úr — szólt, merészen eleibe lépve —, tessék nekem megmondani, mert nincs azóta nyugtom tőle, és ha vissza nem térne, holtomig kínozna, mire értette délelőtt, hogy nagy szerencsém van a szarvakhoz?

Druzsba tanár úr zavartan, de mégis szigorúan nézett rá :

— Ne legyen szemtelen, Kutorai, hogy ebben a végzetes pillanatban ilyen lappáliákkal áll elő. Mondtam, mert mondtam. Tudom is én, mért mondtam? És ha tudom is, mért akarja tőlem harapófogóval kihúzni? Mindenemet szétadtam, valamit én is csak magammal vihetek a másvilágra . . . No, nézze meg az ember.

Meg sem állt többé, csak a kapunál. Egy miatyánkot mormogott csöndesen, miközben meglátta Kutorait, hogy egy fa mögül les rá, közelebb intette s így szólt reszkető, tompa hangon :

— Az órát minden reggel pont nyolckor kell felhúzni ; ha késik, meg kell egy párszor rázogatni napközben, az a természete.

Kutorainak feltűnt, hogy nagyon sápadt volt és izgatott, úgy rémlett neki, mintha ama néhány perc óta sokkal havasabb lenne a feje.

Végre fölemelte esernyője nyelét, mely egy réz kacsa-fejben végződött és megkopogtatta vele a kastély szögekkel kivert izmos tölgyfa kapuját, mire az legott csikorogni kezdett, mint valami élőlény, és megfordult sarkaiban.

— Tessék belépni! — szólt valaki belülről, németül.

Druzsba úr belépett, szíve hangosan vert.

A kapu bezáródott utána, s ő szemben találta magát egy medvével, aki fölágaskodott, fölemelte a két első lábát, mintha parolázni nyújtaná az egyiket.

Druzsba úr rémülten tántorodott hátra.

— No, no, ne tessék félni — szólalt meg, de nem a medve, hanem egy oldalt álló, szürke ruhába öltözött katonás tartású öreg úr, kit eddig Druzsba úr nem vett észre.

— Bligi jó állat, szelíd állat, ki nem bánt senkit. Mindössze három embert evett meg valamikor, de most már öreg, nincsenek meg a fogai, és istenhez tért, meg van szelídülve.

Bligi, eredj be az odúdba! (Bligi morogva távozott egy vasrostélyos házikóba, melynek lelapult fehér homlokzata orgonabokrok közül kandikált ki.) És most térjünk a dologra, uram, megkaptam a parancsot és mindent készségesen megmutatok önnek. Tessék engem követni. Nem kíván előbb valami frissítőt?

— Köszönöm — nyöszörögte Druzsba úr, még mindig zsibbadtan a kiállott izgalomtól.

Főlséges nyári délután volt, az egész természet nevetett, szikrázott a verőfényben. Egy csöpp szellő se fújt, a fák levelei nem mozdultak, a virágoknak, melyekkel tele volt az udvar ültetve, az illata lent terjengett, a mozdulatlan levegő föl nem verte, szét nem vitte, valami holt dolognak látszott az egész, mintha festve, vagy elátkozva lenne.

Csak a méhek és a darazsak éltek, döngtek, keringtek, játszottak és szerelemtől részegen fetrengtek a rózsák kelyheiben.

Druzsba urat végigvezette a kert egy részén, melyben ritka növények egész serege volt látható, egy lépcsőzethez, mely a verandára szolgált. Két nagy cövek volt a veranda két oldalához verve s a cövekhez egy-egy véreb láncolva. A vérebek egyszerre ugrottak fel, hogy magukat letépjék, s rettentő morgással vicsorították fogaikat az idegenre.

— Láncon vannak — szólt az öregúr, nevetve a Druzsba úr megrökönyödésén —, csak éjjelre szoktuk szabadon eresztetni. Tessék, kérem, felsétálni. Ez a feljázat. Másutt két kőoroszlán szokta helyettesíteni ezeket a falánk fenevadakat, vagy két kaktusz. De ők szebbek, nem igaz? Nézze a kinyújtott piros nyelveiket, mintha két virág lenne. Két lihegő virág, hahaha!

Druzsba úr, kikerülendő az egyik kutyát, bal lábával belépett a buja növényzetbe, egyszerre valaki elköhögte magát a lába alatt, körülnézett, nem látott senkit.

— Mi volt ez? — hebegte összerázkódva — ki köhintett?

— A növény — felelte a major domus, akinek a kiejtésén meg lehetett ösmerni a lengyelt, hangján és kiégett tekintetén a korhelyt, tartásán a kiszolgált katonatisztet. — Köhécsel szegényke, köhécsel. Tetszik tudni, a klíma. Hahaha, a klíma. Köhögnek a növényeink.

Druzsba úr csodálkozva nézett a major domusra, mint egy túlvilági kísértetre, de olyan jóízű bonhomia ült annak a barázdás arcán, a tokáján, a szeme körül, hogy éppen nem lehetett ijesztőnek mondani, csak furcsának.

— Ah, igen! — kiáltott fel Druzsba úr és a homlokára ütött. — olvastam erről a növényről valamit. Ez a tussiens eutada, a köhögő sás.

És haragudott magára, hogy úgy megijedt egy növénytől. Ő, a nagy botanikus. Tehát mégis az oktalan állat van felül az emberben és a tudós alul.

A major domust (mert annak kellett lennie) lehetőleg meglepte, sőt bosszantotta, hogy a látogató még a latin nevét is tudja a növénynek, s fürkésző tekintettel méregette, mialatt az óvatosan lépegetett fel a márványlépcsőn a verandára.

— No, most nézzük meg a szobákat. Csinos kis fészek, ugyebár? És kedélyes. Teringette, nagyon kedélyes.

A verandáról egy nagy szalon nyílt XIV. Lajos korabeli selyembútorokkal, rozsdavörös, vastag brokát-függönyökkel. A mennyezeten gazdag színpompájú freskókép a magdeburgi asszonyokat ábrázolta, akik a hátukon viszik ki férjeiket.

A némileg magához tért Druzsba urat a kép kötötte le.

— Ki festette ezt? — kérdé.

— Ohól — szól a major domus. — Elfelejtettem megmondani, hogy semmi kérdés. Ez a szabály ellen van. Amit szükségesnek tartok, én mondom meg. Ön mindent megnézhet, de semmit se kérdezhet. Mert nagyon kellemetlen helyzetbe kerülhetnék. Udvariatlannak kellene látszanom önnel szemben. S ez nekem nagyon fájna. De menjünk tovább. Most egy kedves kis boudoir következik.

S ezzel szeretetreméltó meghajlással elől ereszté vendégét.

Druzsba úr rátette kezét az ajtókilincse, mire egy fájdalom szisszenéssel hátraugrott.

— Az ördögbe is, mi baja van? — csodálkozott a major domus, rettentő komoly arcot erőltetve.

— Egy villamáram ütött meg — dadogta Druzsba.

— Bohóság, bohóság, képzelődés.

S ezzel ő maga sietett az ajtót kinyitni s előre indulván, keresztülmentek a kék selyemmel kárpitozott szobán, melynek

ablakaira egy nagy bignonia húsos levelei és fehér virágfürtjei borultak, enyhe félhomályvá tompítva a nap szemvákító ragyogását.

Innen egy ebédlőterem nyílt szárnyas ajtókkal a délnek fekvő oszlopos tornácra. Az ebédlő ónémet divatban volt berendezve, nagy szekrények, gótstílusú székek, a falak kemény fával burkolva s azokon evésre-ivásra vonatkozó elmés német versecskék voltak fölvésve. Druzsba megállapodott egy percig ezeket olvasni, midőn egyszerre csak megszólal, mintha a falból jönne, egy síri hang:

»Ne menj tovább, ha az életed kedves!«

Druzsba összerézzenet úgy rémlett neki, mintha régen elhalt apja hangját hallaná. Ráemelte szemeit a major domusra, tekintetében meggyötrött lelke vonaglott.

— Ön szólt? — kérde bárgyún, kidülledt szemekkel.

— Én? Dehogy.

— Hogyan, ön nem hallotta?

— Természetesen nem, hisz nincs itt senki — felelte a major domus csodálkozva —, ön hallucinál, uram, nincs másképp.

Druzsba úr nem felelt, vakon, gépileg követte vezetőjét még egy csomó szobán keresztül. Lépteik kísértetiesen kopogtak, sehol se mutatkozott élő lény, mint az elátkozott kastélyokban, csak egyetlen szobában ült a karszékben a tükör előtt egy csimpánz-majom és borotválkozott.

A majom felriadt az idegen láttára és a villogó borotvával ide-oda hadonászva, a Druzsba úr hóna alatt, annak a karját érintve rút fejével, a nyitott ablakhoz rohant és azon ugrott ki.

Druzsba úr idegességéhez most az undor és szörnyülködés is hozzájárult, a major domust azonban mindez felette mulattatta.

— Ni, a Brok. Az akasztófára való Brok. Hol kerítette azt a borotvát? Nem bírom leszoktatni róla. Bécsben vettem a Brokot egy borbélytól, ahol annyira belejött a dolgokba, hogy tyúkszemeket operált. Igen ügyes egyéniség, mondhatom. Nincsenek önnek tyúkszemei? De igaz, nekem se szabad kérdezősködni. Ami szabály, szabály. Csinos kis terem ez is. Ez az empire-berendezés. Olyan ke-

délyes itt minden. Ugye, hogy nagyon kedélyes? Hát még a következő benyúló, a toilette-szoba. Ezt tessék aztán megnézni.

Egy picinyke szoba tárult ki; kápráztató, tündéri látvány. A Pompadour asszony híres toiletteszobája, hí utánzatban, üvegfalak jégcsapszerű fogakkal, melyekre százféle színű illatszerekkel telt kristályos üveggolyók voltak rászúrva. A golyók kivájt alja teljesen beillett a fogakba. Ide csak a poéta lépjen be, aki a velencei tükörhöz és a rózsaszín selyemmel bevont pipere-asztalhoz hozzá tudja képzelni azt is, aki itt fésülködik. A szoba egyik falán le voltak szedve a golyók, minélfogva olyan lett, mintha egy óriási sündisznónak üveggé változtatott bőrével volna behúzva.

Druzsba úr az előbbi undorból a legnagyobb extázisba esett.

— Valami remek! — kiálta fel.

— No, ugye kecses kis zug, mi? Megenni való bolondság, mi? És az van benne, hogy az ezer meg ezer kristálygolyóban mindben más és más színű folyadék van. Itt egy grupp smaragdzöld, amott közbül a hét fehérnek egy sárga (gondolom, mandola-olaj), mintha a hét együtt egy margarétavirág volna. Az ember denique mégis okos lény, hogy ilyeneket kitalál. De ha meggondoljuk, hogy egy csinos női pofácska kedvéért erőlteti meg magát ennyire, hát mégsem okos lény. Nos, ez a tapétaajtó egy intim szobához vezet, de oda nem szabad belépni, reménylem, meg fogja ön érteni . . .

— Ah, igen, értem, a fenség hálószobája.

— Mi? Hogy? Kié? — kapkodta a fejét ide-oda a major domus, kivicsorítva a két árván maradt fekete szemfogát felső állkapcsán, miközben mélyen bent ülő mogyorószínű szeméiből mefisztói gúny villogott ki.

— A szobát dicsértem, hogy fenséges — javította ki magát Druzsba úr, megszeppenve észrevevén, hogy olyasmit mondott, amiről nem szabad tudnia.

— Úgy? No, jó — fecsegett tovább a major domus —, hát menjünk át a folyosóra és fussunk át az épület másik szárnyán, ott is csak éppen ennyi szoba van, de legkevésbé se érdekesek, a komornák lakószobái, az én barlangom is arra van, meg a biliárdozó szoba is.

A folyosóra jutván, ott mérges diskurzus folyt három papagáj közt. Mindenik külön bronzállványon gubbaszkodott, finom vékony láncon. Egy szürke jáko-papagáj egyre azt kiabálta: »Egy korty whiskyt, egy korty whiskyt«, a zöld amazon-papagáj ráfelelte: »Te lump, te lump«, a harmadik, egy kékbe játszó ara-papagáj idétlen hangon rikácsolta: »Kikiriki, kikiriki«. Ami azonfelül, hogy kellemetlenül érintette Druzsba úr idegeit, kivel immár túlságosan sok történt a mai napon, egyszersmind mélyebb bepillantást engedett a papagájok múltjába. A jákó nyilván angol hajón jött Európába s a matróz, aki gondozta, sokszor emlegethette a whiskyt, a zöld *amazon* valami áspis természetű asszonyé lehetett, aki férje ellen oktatta kedvencét, míg a kék szárnyú *ara* egy tyúktól közelében, annak jóvoltából nyerte magasabb kiképzését.

Hogy még nagyobb legyen a zaj és csatara, a majom is ott száguldozott nyitott borotvájával a folyosón, mint aki halálra keres valakit. A folyosó egyik kiugrójában állt egy négyszögű rácsos alkotmány, minő az állatkertekben szokott lenni s abban egy körülbelül öt éves parasztfiú üldögélt, tökmagot ropogtatva. Csinos pitykés mellénykét viselt s tarka szoknyát, pufók arcán a legnagyobb elégedettség honolt, mert alkalmasint úgy áll a dolog, hogy incselkedett a majommal, mire az megkergette a borotvával, s ő a majom elől nagy szorultságában éppen a majom házába menekült s magára reteszelve a házikó ajtaját belülről, a teljes immunitást élvezte, ami borzasztón kihozta Brokot a sodrából, de méltán. Mert mégis szemtelenség, hogy az ő tulajdon házából hány neki fityyet a fiú.

Talán így volt, talán másképp volt, de bizonyos, hogy Druzsba úr a megkonfundált fejével, mely úgyis kóválygott, zúgott és lüktetett, mintha kalapáccsal ütnék, nem gondolt az előzményekre, hanem egyszerűen csak észrevette a kalitkába zárt gyereket.

— Nini, egy gyermek — figyelmezteté a major domust. — Istenem, hogy jutott ide?

— Hízlaljuk — felelte kurtán a major domus.

— Mi végből? — kérdé Druzsba sajtátszerű komorsággal.

— Hogy megegyük — szólta amaz természetes egyszerűséggel. — A kisasszony igen szereti a fehér gyerekhúst. De jó is. (És étvágygerjesztően csettentett a szájával.)

— Ön tréfál — mondá Druzsa úr csendesen, de amellett gyanakvó és borzalmat kifejező pillantást vetett a major domusra, ki a neheztelés bizonyos árnyalatával felelt, mint az olyan megsértett ember, akinek szavában kételkednek :

— Higgye azt, ami önnek tetszik. Én azzal a nyíltsággal beszélek, ami kötelességem egy úrral szemben, kit urunk ide küld, a többi az ön dolga. Menjünk, uram!

A gyermek rájuk bámult és egyre hasogatta a tökmagokat, a fehér héjaikat kihajigálván a rácsozaton.

A major domus sietve ment elől a folyosó keleti végébe, ahol egy ajtót nyitott ki :

— Íme, ez a biliárd-terem. Parancsol talán egy karambolt?

Druzsa úr balsejtelmekkel, bizonytalan kínos benyomásokkal megterhelt és lehorgasztott fejét gépiesen emelte föl s egy önkénytelen szórakozott pillantást vetett be.

Rémülten tántorgott az ajtófélfának, arcát halotti sápadtság borítá el.

Ez már sok volt idegzetének. A biliárd-teremben, szemben az ajtóval, megpillantá a falon életnagyságban Jahodovskát.

Ő volt, Jahodovska volt. Szakasztott abban a fehérvirágos, oimetszínű batisztruhában, melyben múlt vasárnap látta, az a csipkés nyakkendő a gránáttúvel leszorítva, a kackiás főkötő a fején, éppen ahogy vasárnap volt.

Lehetetlen és mégis úgy van. Látja és akármit csinál, látja. Pedig bizonyos, hogy nincs ott, hogy csak beteg agya varázsolja elé, világos tehát, hogy meg van tébolyodva. Szemei megüvegesedtek, halántéka lüktetett, s egyszerre csak kezdett a Jahodovska körüle forogni örült sebességgel, úgyhogy húsz Jahodovskát látott egyszerre.

Behunyván káprázó szemeit, a major domus felé nyújtá reszkető kezét, mohón, mint a vízbe fúló.

— Rosszul vagyok, szédülök. Kérem . vezessen ki a szabadba levegőre.

A major domus úgyszólván vonszolta egy oldalajtón a parknak abba a részébe, hol a tó volt.

Két ős platán állt a kijáratnál egymás mellett, összeboruló lombokkal, hús árnyékot vetettek az alattuk levő fonott székre, melyen egy angoramacska ült.

— Üljön le ide — mondá a major domus és elkergette a macskát. — Én majd elszaladok egy pohár borért.

Druzsba úr lankadtan roskadt a székbe. Egyedül maradt. Azaz a macska se ment el, leguggolt egy verbéna-bokor mellé és nézte Druzsbat. Idegei már ezt se tűrték, lassan-lassan magához tért, de hogy a macska ránéz, tűrhetlenül nehezedett kedélyére.

Bár az okosabb alkalmasint a macska volt, ebben az esetben mégis Druzsba úr engedett, felkelt s odább támolgott, abban a hitben, hogy a közelben másik padot talál; vagy tíz lépést ment előre s kitárult előtte a tó, mint egy nagy ezüst karika. Jobbról a versaillesi park mintájára szépen nyesett magas gyertyán-falak fedték el a kilátást, balról érdekes faóriások mintegy apró csoportokra oszolva szépíték a pázsitos területet.

A tó csendes volt, sima volt, mint egy politúrozott asztal, rá aranyávot hintett az izzó verőfény. Meneteles partjain tulipánok, liliomok, iriszek, nárciszok lógatták be harangjaikat, turbánjaikat, akinek miye van.

A tó egy hegyi patakából nyerte vizét, mely kacskaringós pályafutásra kényszerítettett a parkban, csak azért, hogy sokáig ott csatangoljon. Pisztráng-tenyésztés céljából kisebb tavakra alakították át, míg végre befolyt a ház melletti nagyobb tóba, melynek fölöslegét levezették a kastélyt kerítő bástyafal alatti csatornán a szabadba. A kis pisztrángok a kisebb tavakban növekedtek fel s mint diákok klasszishól klasszisba, ezek is fokozatosan jutottak a kicsi vízből egyre tovább, míg végre a nagy tóban találták magukat (ámbár iszen az se volt nagy) és itt ért a pálya végét. Innen már csak egy stáció van: a rost, vagy a pecsenyés tál.

A tó partján elég pad kínálkozott. Druzsba úr leült az egyikre, elbódult fejét tenyerébe hajtva, midőn megkonduult a kastély tornyában a harang. Kongott, bongott a néma

csöndben, mélyen, szűziesen, kísértetiesen, mintha a túlvilág szózata lenne.

E hangra közel és távol egyszerre elevenedni kezdett minden. Léptek hallatszottak, gallyak zörrentek, emberi beszéd nesze rezgett a levegőben. A kastély felől egy öreg huszárféle alak jött elő, egy fadeszékán húshulladékokat hozva. A gyertyánfalak mögül pedig, mint egy őzike, kilépett egy szép fiatal leány és egy pirosbársony vánkost hozott a hóna alatt.

Követte egy másik leány, ki számolyszéket lógatott a kezében.

Utána ismét két leány bukkant ki, egy zöld selyemmel bélelt óriási japánernyőt emelve, melynek két nyele volt.

Mind olyan volt ez, mintha valami tündérmesében olvasná Druzsba úr. Egyik szebb, mint a másik. Járásuk, tartásuk mintha zene volna. Valahol messze a fák közt harkály kalapácsol. Az ördög vinné, mit zavarja az embert — a nézésben.

Az egyik ernyőt vivő leány megfordult és hátrakiáltott — alkalmasint a visszamaradottakhoz :

— Hölgyeim és képzelt uraim, siessenek! A pisztrángok szépen kérik, mert éhesek. Matykó már itt van az uzsonnájukkal.

Erre tánclépésben, szoknyáját féloldalt felfogva, szép karcsú derekát negédesen mórrikálva előkerülőgött a gyertyánfák mögül az ötödik leány, kinek a nyakában hosszan leeresztett, sáfrányszínű selyemszalagon egy legyező lógott. Amint ide ugrott, oda ugrott, a csintalan legyező a bokáit verdeste.

Az első leány letért az útról s végiglépdelve a pázsiton, egyenesen a tónak tartott. Nem messze a padtól, ahol Druzsba úr ült, egy másik hasonló padhoz ment és bársony vánkოსát rátette.

Azután a másik érkezett meg és a pad alá helyezte a számolyt.

Az ernyőt vivő leányok leszúrták a pad mögé az ernyő kétágú nyelét.

Az ötödik megnézte magát a tóban, megigazította ruháját és levette nyakáról a legyezőt.

— Én vagyok a szellő — mondá nevetve.

— Mi vagyunk az árnyék — felelték az ernyővivők.

— Én vagyok a kényelem — szólt a zsámolyos és meghajtotta magát tréfásan.

— Hát én mi vagyok? — kiáltá most egy hatodik kis fruska, nyilván a felolvasónő, fitos orrú, pikáns arcú, aki csak most toppant oda valamely más úton, egy félig felvágott könyvvel hadonászva nagy szelesen. — Én ülök a Minerva lábainál a könyvvel. Én a bagoly vagyok.

— Látjuk — bizonyítá a zsámolyhordozó osípósen —, mert jön is már nyomodban a fekete éjszaka.

Nevettek mind a hatan. Ha hat leány nevet, mintha hat nap sütné az égről, minden nevet akkor s a hetedik nap talán nem is süt.

A fekete éjszaka jött is, azaz csak csoszogott egy deszkamellű, öreg, pápaszemes német gouvernante képében.

Druzsba úr nézte, nézte, de félig-meddig azt hitte, hogy ez is csak vízió. Tehetetlenül, tompa közönybe merülve várta, mi fog történni. Hisz csak az történik vele, ami más álomlátóval, hogy nem tud fölébredni.

De elméje mégis működött, habár arról számot adni nem tudna. Egy percig azt hitte, hogy a mitológia tünderei gyűlnek ide, vízi nimfák, najádok. Emellett az is megvillant eszében, hogy az öreg Wildungen hat kis komornát emlegetett, de abban a rendkívüli lelkiállapotban, melybe a különben is ideges professzor úr került, csodálatos káoszba folyt össze a valóság túlfeszített képzelődése szörnyszülőiteivel. A túlvilági hang, a hizlalásban levő gyermek, a Jahodovska megjelent arcképe nem lehet mind igaz dolog, s ha csak egyik nem igaz, mert mindet egyformán látta, tapasztalta, akkor aztán mit tudja ő, hogy mi hát az igaz? Akkor minden problematikus, talán az se igaz, hogy ő Wildungennel beszélt, és az se, hogy ő Druzsba.

Elméjének fészereje mellett tesz azonban tanúságot az a körülmény, hogy Druzsba úr azonnal letett arról a gondolatról, mintha nimfákat látna, mihelyt az érkező »piszkafa« megszólalt hamisítatlan porosz németiséggel:

— Mein Gott! Mily spektákulum! A dogg elszabadult a kisasszony kezéből s most utána szaladgál, fogdossa. Mért

nem maguk vezetik a kutyát? Menjenek legalább, segítsenek elfogni.

Alig hogy kimondta, már tárgyaltalan lett a parancsa. Mintha hús szellő támadna, pedig csak szoknyasuhogás, mintha új illatot lehelnének a virágok, pedig csak egy leány közeleg, lihegve fut a doggal, mert nem akarja elereszteni a zsinórját, követi hát bokron, kaktuszon, violaágyon keresztül, hosszú szösze haja leoldózott, az egyik fonatba beleakadt egy gesztenyegally, azt is hozza, a fehér pettyes batiszt-szoknyája kiszakadt ráncaiból, az orgonavirágos szalmakalapja pedig lecsúszott a szemére, le éppen az orroc-kájára.

— Mein Gott, hogy néz ki a kisasszony! Szörnyűség! — nyafogott a piszkafa. — És milyen vörös, mint a rák. Hát érdemes ezért a dögért! No, Mathias — intett azután a huszárnak —, meg lehet kezdeni.

Az újonjött leány leül a vánkosra a padon, fölteszi lábacskáit a zsámolyra (de milyen csodálatos parányiak a topánkái). A rab dogg lefekszik lábaihoz, a legyezős leány kipirult arcára szellőt kezd hajtani s emiatt nem látható. (Pedig, ha már látta a hatot Druzsba úr, a hetedikről se ijedne meg.) Mathias most egy-két maroknyi pépszerű húst hajt be a tóba. (A dogg bosszankodva nézi a pazarlást és morog, hogy okosabb helyen is elférne a hús.) Ahova a habarcs beesett, a csendes víz élni kezd, ezüst, nyúlánk haltestek jelennek meg közel a felszínhez és egypár virgonc, kopoltyús fejecske künn is megvillan, de csakhamar eltűnik ismét.

A dogg eközben azon gondolkozik, hogy kin töltse bosszúságát. Nini, ott ül nem is nagyon messze egy idegen ember. Nosza, feszíti a kötelet s ugatni kezd Druzsba úr felé.

— Az az úr ül amott — jegyzé meg az öreg piszkafa —, ki a kastélyt jött megnézni. Mein Gott, milyen szomorú ember! (És megtörülgette a pápaszemét.)

A dogg célt ért. A leány, kinek lábainál ült, önkénytelenül az idegenre vetette tekintetét, aztán felugrott, eleresztette a dogg zsinórját és egyenesen odaszaladt az ismeretlen úrhoz.

— Mit látok? — kiáltott fel vidáman. — Hiszen az maga, keresztapám!

Druzsba úr hirtelen felkapta fejét az ismerős hangra és a csodálkozástól tágra nyitott szemkarikákkal, némán nézte egy másodpercig, majd egyszerre zajosan tört ki belőle az ijedelemmel vegyes öröm.

— Sipsirica! Lehetséges-e? Te vagy?

— Én vagyok, ragyogok. De hol veszi itt magát, kereszt-apám, ahol a madár se jár? No, ez pompás, de milyen pompás! (És tapsolt kis kezeivel.) Csak nem a mama küldte?

— Nem, nem. De mit is akartam mondani? Olyan konfuzus vagyok. Megállj. Igaz, tudom. Érteni kezdem. Az anyádnak, ugye egy arcképe van a biliárd-szobában?

— Persze; fotografiáról van festve.

— De hisz akkor én nem vagyok megbolondulva?

— Hát ki mondta, hogy meg van bolondulva?

— Magam gondoltam, fiacskám, mert olyanfélék történtek velem, hogy ki sem mondhatom. Anyád arcképét láttam a falon, túlvilági hangokat hallottam mögöttem.

Sipsirica elnevette magát.

— Persze, a bolondos Weszely kapitány. Az ilyen tréfákban leli kedvét. Nagy kópé és ügyes hasbeszélő a vén gyerkőc. Minket is így ijesztgetett. S milyen komolyan tudja adni! Csakhogy már nem hiszünk neki.

Druzsba úr fölélénkült, arcán a boldogabb napok derűje ömlött el.

— De el is felejtettem mondani, szívecském, milyen szép vagy! Istenem, de nagyon szép vagy! Fordulj meg csak egy kicsit, hadd lássalak jól minden oldalról.

Sipsirica nem rest, mint egy megperdített orsó, kétszer is megfordult, miközben a szoknyái alul harangalakra kitágulva repkedtek.

Édesen mosolygott, mire még szebb lett és leült Druzsba úr mellé.

— Hanem hát, hogy jutsz te ide Krakkóból? — folytatá Druzsba úr. — Micsoda új csoda ez megint?

— Krakkóból? Mit keresnék én Krakkóban?

— Édesanyád azt hiszi, hogy ott vagy.

— Eh, bohóság, dehogyan hiszi. Hiszen ő maga vett rá, hogy ide jöjtek.

Druzsba úr arca kellemetlenül rángatózott s idegesen babrált ujjaival a gombjain.

— Mit beszélsz? Ó hát tudja? Nem értem. Nyilván azt restellte bevallani, hogy szolgálatba adott a hercegkisasszonyhoz.

— Miféle hercegkisasszonyhoz? — kérdezte Sipsirica, szép álmatag szemeit keresztapjára emelve.

— Hát ki máshoz, mint ehhez, akinek ezt a kastélyt berendezték? Mert tudod-e, Sipsirica, hogy ez a mi kastélyunk?

— Ehhez? — nevetett fel Sipsirica. — Ehhez a hercegnőhöz, tra-la? (Felugrott helyéről és meghajtotta magát.) Az a hercegkisasszony én vagyok, tra-la-la-la.

Druzsba úr szemöldjei egész a homloka tetejére szaladtak fel.

— Ne beszélj, kérek, a világba! Ne légy olyan szeles, »napsugárka«! Nem vagyok én gyerek, hogy te is bolonddátégy.

— Ejnye, keresztapám — fakadt ki Sipsirica —, hát nem látta az imént, hogy én vagyok itt az úrnő, hogy én ültem a baldachin alatt, hogy az én arcomat legyezik a komornám?

Druzsba úr ijedten és mohón fordítá tekintetét a vidáman nevetgélő leánycsoport felé s látta, hogy üres a díszhely az ernyő alatt.

— Szent isten! ha nem vagy komorna vagy társalkodónő, hát milyen címen uraskodol itt?

Sipsirica lesütötte szemeit, gondolkozott egy kicsinyt, elbáméskodni látszott a tavon túlra és olyan felhőféle suhant el arcán, mint mikor a rózsabimbóra valami keshedt, elszáradt falevél, melyet a szél visz, röptében ráveti az árnyékát.

— Másnak nem mondanám — szólta aztán halkán, töredezetten, tekintetével a földet keresve —, de maga a keresztapám, magának megmondom az igazat. Ösmerte azt az urat, aki hozzánk járt néha délután, kocsit várta mindig a kapu előtt?

Druzsba úr a fejével intett, szepegve, hogy mit fog hallani.

— Az egy dúsgazdag, nagyhatalmú excellenciás úr, innen nem messze van egy uradalma, de ott a fia lakik; van aztán más uradalma is, más vármegyében, de ott meg a neje lakik. Ösméri, tudom, a nevét is, de nem szabad

megmondani. Eh, mit, mégis megsúgom, tartsa no, ide a fülét, keresztapa.

Sipsirica belesúgta a nevet s még hozzákialtotta pajkosan: huhuhu! Szinte várta, hogy fog ezen elmosolyodni a keresztapa. Olyan természetes, gyerekes volt, olyan ígéző, hogy sírni lehetett volna a kedvességén.

De Druzsba úr se nem nevetett, se nem sírt, hanem ismét csak bólintott szomorúan a név hallatára.

— No, hát ennyi az egész — fejezte be a gyónást Sipsirica. — Ennek az öreg úrnak vagyok a barátnéja.

Druzsba úr fölszisszent és felugrott, mint akit mérges kígyó mart meg. Mindent megértett egy szempillanat alatt.

— Iszonyú! — hörgé dült arccal. — Az az asszony, az a gyalázatos asszony adott el neki... (Szemeiből a gyűlölet zöldes lángja csapott ki.) Pedig micsoda szent anyát játszik!... Ugye ő adott el?

Sipsirica hallgatott.

Druzsba úr megragadta a kezét.

— Gyere innen, itt hallgatnak ránk, van hozzád egy komoly szavam — szólt, elvonszolva őt a gyertyánfalak között, hol aztán kitört belőle a keserűség, mint a Vezuvból a láva:

— Mondhatom, szép mákvirág vagy, Sipsirica. Hát nem tudtál ellenszegülni? Hát ez az a finom nevelés, amit kaptál? Hát te is csak olyan álnok fajzat vagy, mint ő? Tettetés, hazugság volt tehát, mikor olyan ártatlan és tudatlan báránynak mutatkoztál? Felelj nekem!

Sipsirica hallgatott.

— Nem védekezel? Jó. Mindegy. Én azért mégse hiszem, hogy teljesen romlott volnál; még abból a korból ösmerlek, mikor a térdeimen üldögéltél, olyan őszinte, okos kis gyermek voltál, Sipsirica. Te bizonyosan jó vagy, csak szerencsétlen. És én fogadalmat tettem a keresztátségnél, megígértem szegény apádnak a halálos ágyánál, hogy gyámolítani foglak, tehát neked ebből a fertőből ki kell jönnöd.

— Lehetetlen — szólt közbe a leány, kezeit mellén összehéve —, lehetetlen.

— Ne szólj közbe, semmi se lehetetlen. Tudok mindent. Anyádat megfizették, az Isten verje meg a hitvány pénzét,

ővele együtt. Tízezer forintot tett a takarékpénztárba. De az semmi. Ami megtörtént, megtörtént. Rab nem vagy azért. És én kiviszlek innen, ha az ördöggel kell is megviaskodnom, ha a poklot kell is letepernem.

A máskor gyáva ember arca kigyúlt, alakja kiegyenesedett, ökleit fölemelte, hangja a mennydörgéshez lett hasonlatos, s valami olyan hatalom és erő sugárzott ki egész lényéből, hogy a föld is nyögni látszott a talpa alatt, amint a leány mellett lépegetett.

Sipsirica bizonyos áhitatos félelemmel és tisztelettel nézett fel rá, aztán elfordította a fejét és halkán, tompán mondá :

— Csak hagyjon engem, keresztapa! Hasztalan volna az ilyesmi, nincs arra mód, hogy innen kieressenek, vigyáznak rám, éjjel és nappal, az én cselédeim egyszersmind az én őreim. Beláthatja, hogy lehetetlen.

— Hát a földalatti úton, a bányán keresztül? — súgta Druzsba.

Sipsirica elpirult.

— No, mit szólsz ehhez? Ugyebár, ravasz keresztapád van? — S fájdalmasan mosolygott.

A leány letépett egy gyertyánfa-levelet és azt harapdálta fehér, rizskása fogaival zavartan.

— Bolondság az egész, kedves keresztapa, tessék elhinni. Hagyja csak úgy a dolgot, ahogy van. Megmondom az igazat, hiszen maga jót akar nekem : én még akkor se mennék innen el, ha mehetnék, mert én itt boldog vagyok, keresztapa.

— Persze a mérnökkel? — vágott közbe Druzsba úr indulatosan.

Hátravetette a fejét és a lábacskaival, a cipője lakkos orrával a kavicsokat lökdöste szerte.

— Ne firtassa, hogy miért, de én maradok, punktum.

— Utolsó szavad ez, Sipsirica?

— Ne haragudjék, keresztapuska, de a legeslegutolsó.

— Úgy? — szólott Druzsba úr jéghidegen és élesen. — Látom, hogy a kisasszony még szeretőnek se tisztességes.

S ezzel egy megvető pillantással otthagytá, szilárd lépéssel elsietvén a kastély felé.

Sipsirica utána kiáltott rekedten :

— Keresztapa, keresztapa, ne hagyjon el így!

De Druzsbá úr úgy tett, mintha nem hallotta volna. Ment, mint a golyó, nem nézett se jobbra, se balra, míg végre szemben találta a major domust. Mellette a pitykés mellényű fiúcska poroszkált, egy pohár tokaji bort hozva egy kis ezüst tálcán és ropogtatva a tökmagokat.

— Mindenütt keressük a borral, — szolt nyájasan a major domus. — De teringette, mi történt önnel? Hisz ön egészen megfiatalodott. Tessék, uram, a borocskát!

A düh, a szívéen ejtett seb láza, az emberi hitványság kihívó fennhéjázása költötte fel benne a dacot, korbácsolta fel ereiben a vért, azért volt olyan ruganyos és fiatalos.

Mé tóságteljes mozdulattal utasítá vissza a nyújtott italt, aztán majdnem parancsoló hangon mondá :

— Vezessen ki azonnal ebből a gyehennából!

És csakis addig tartott ez a följazott erő, míg elhagyhatta a helyet, míg becsukódott utána a nehéz kapu s míg föl nem rezzené a sívár valóra a bokrok mögül kilépő Kutorai, ki némi kedvetlenséggel kiáltott fel :

— A tekintetes úr tehát él még?

Druzsbá úr erőtlenül, bágyadtan roskadt a pedellus vállára.

— Oh, Kutorai, bár látna engem inkább halva.

Kutorai (későbbi vallomása szerint) nagyon rossz karban látta viszont a tanár urat ; arca dúlt és halovány volt, ajkai rángatóztak, szemgolyóiban téveteg fény szaladgált.

EPILOG,

melyben a szerző részint újságokból, részint a Ház naplójából és egyéb összeszedett apróságokból kiegészíti és befejezi a történetet

A »Tyúcketrec«-ben, a fiatal festő-óriások tanyáján, még ma is tartja magát a rege, hogy volt egyszer egy kép, mely lefőzte volna Európát, ha egy örületes kéznek nem esik áldozatul. Valami Topánfalvy Győző műve volt, aki kedvét vesztve, ezután soha többé nem festett semmit. Ilyen tönkrement remekművek gyakran előfordulnak az olyan nemzeteknél, ahol az épségben megmaradt művek nem remekek.

A dolog pedig úgy történt, hogy Druzszba Tivadar tanár úron egy idő óta búskomorság jelei mutatkoztak. Mióta felvidéki utazásából hazatért, emberkerülő lett és minden szokását megváltoztatta. Nem ment sehová, régi barátjait az utcán elkerülte, napokon át bolyongott egyedül a Gellérthegyen, vagy a budai erdőkben. Gyakran beszélgetett magában, de másokkal éppen nem beszélt, még a gazdasszonyával is többnyire jelekben nyilvánítá akaratát.

De hát ez fel se tűnt. »Valami nagy bánata lehet szegénynek — mondogatta a gazdasszony —, de hiszen azelőtt is mindig különös úr volt«.

Egy reggel, éppen mikor mosakodott, benyitott hozzá Topánfalvy Győző fiatal festő, a szokásos hosszú hajjal, a meghagyott »légy«-gyel az ajka alatt, bársony zekében, s utána egy hordár hozta a Jahodovska arcképét, vászonnal letakarva.

— Kész a kép, uram — szólta a piktor a leplet lehúzva. — Reménylem, meg lesz ön elégedve.

Druzszba úr megfordult és amint megpillantá Jahodovskát, kinek homlokáról dics-sugarak ragyogtak, arca elvörösödött és eltorzult, szemei vérbe borultak, odarohant a képhez, felrúgta azt s cipője sarkával beszakítá, aztán ráugrott, taposta, gyúrta, tombolt rajta.

— Pusztulj hazugság, pusztulj, pusztulj! — kiáltozá. —
Ördög ő, nem anya. Vesszen a papírra vetett árnyéka is.
A megretent művész ellenkezni próbált :

— Az isten szerelméért, mit tesz ön? Tudja-e, hogy ez
több mint gyilkosság? Ha száz embert megöl, nem árt annyit
az emberiségnek.

Szerette volna tetteleg megakadályozni a rombolást, de
nem merte ; a dühöngő ember szemei oly félelemgerjesztően
forogtak üregeikben, hogy tanácsosabbnak vélte elrohanni és
lárját csapni lefelé menet a grádicsokon :

— Megőrült a tanár, fogják meg ; jaj, oda van nagy
alkotásom!

De miután maga a művész látszott olyannak, mint aki
megőrült, a garádicson és az udvaron járókélők egyszerűen
váltak vontak. A művész azonban futkosott a panaszával
Pontiustól Pilátusig, úgyhogy a tanár urak is értesültek a
festmény szomorú sorsáról és Druzsba úr abnormis visel-
kedé éről. Különbözők voltak a nézetek. — Megbolondult —
szóltak ellenségei —, mindig is ideges volt szegény. — Ej,
talán megharagudott a piktorra — állították a jó barátok. —
Vagy talán az asszonyra, akit a festmény ábrázol. Lerner
tanár úr votum separatumot adott, hogy azt mondta, nyilván
szerelmes abba az asszonyba, mert csak a szerelmes gurulhat
ilyen éktelen dühbe. Ez ellenében Krug tanár úr a paralysis
progressiva tüneteit látta fennforogni a búskomorságban és az
apathiában, melybe egy idő óta süllyedt.

Augusztus vége lévén, minthogy a diligentia még nem
kezdődött meg, Lerner és Csetneki tanár urak bizattak meg,
hogy látogassák meg Druzsba urat valamely gyengéd ürügy
alatt, személyesen győződjenek meg hogylétéről. Kik is eleget
tévén e feladatnak, megnyugtató híreket hoztak :

— A kolléga feltűnően mélabús ugyan, de aggodalomra
nincsen ok. Csendesén dolgozik otthon a jelentésén, melyet
a tanári karnak nyújt át a zsámi birtok állapotáról. Velünk
igen szépen és értelmesen elbeszélgetett. A kényes témát
a képről természetesen nem hoztuk elő, minélfogva erre
nézve nem is nyilatkozhatott.

Tónyleg szorgalmasan dolgozott ez iraton, melynek ter-
jedelme ívekre ment. Nem egyszerű gazdasági jelentés volt

ez, hanem egy rettenetes vádirat a hatalmasok ellen, kik égbekiáltó istentelenségek elkövetői. Beleöntötte egész háborgó lelkét, lefestette eleven színekkel a fölfedezett bűnt. Megnevezte a piperkóc nagy urat, ki a király és a nemzet tiszteletét bírja, de isten előtt alább jön a koldusnál, ki tizezer forintot vásárolta meg özvegy Jahodovsky Józsefnétől annak hajadon gyermekét s akit a kastélyban hermetice elzárva tart, még hat hasonló szépségű és korú ártatlan leányka társaságában, szóval, leírta a jelentésben elbeszélésünknek kis kivétellel majdnem egész második részét.

Mikor a rendkívüli tartalmú memorandumot szeptember 3-án délután, a vakáció utáni első tanári konferencián (melyre Druzsba úr nem jelent meg) felolvasták, nagyon vegyesen nyilvánultak a vélemények.

— Most már csakugyan félek, hogy valami baja van — vélte az igazgató. — Per amorem dei, ez csak mégse lehet mind igaz.

— Én meg most már nem félek — ellenveté Lerner tanár úr, a cvikkerjével játszadozva —, mert megvan a kép megsemmisítésének a magyarázata. A kép ugyanazt a Jahodovskynét ábrázolta, ki a jelentés szerint leányát az öreg grófnak adta el. A legnemesebb rúgó, az erkölcsi felháborodás dolgozott a kollégában.

— De lehet-e ilyen tekintélyes, hófehér jellemű főúrról olyasmit föltenni? — szörnyűködött Krug tanár.

— Lári-fári — pattant fel az öreg Tóth Gedeon, a fizika tanára. — Sötétben minden tehén fekete és minden excellenciás úr fehér. Világosságnál azonban másképp is lehet.

Disputa támadt pro és contra és nem lett volna baj, ha inter muros marad, de a tanár urak a konferencia után szétszéledtek, kiki a maga kávéházába, ott elbeszéltek a zsámi dolgot, s reggelre már két lap közölte, garmond ritkítva: »Egy felvidéki kastély rejtelméi« és »Hárem a hegyekben« címek alatt. Mint ahogy a méh éppen a mézanyagot szedi ki a virágból, a lapok is csak a pikáns részt szippantották ki, a kocsánt, a szarát és a gyököt ott hagyva, gyönyörűen kiszínezték a zsámi kastély paradicsomát, közölve a főúr nevének kezdőbetűit is, afféle diszkrét körülírásokkal, amiket a bolond

olvasó spanyolfalaknak néz, de amelyek voltaképpen tükrök, hogy azokban az elfedett alak a maga legteljesebb meztelenségében látszassék. A közlemények nagy port vertek fel. Az egész városban erről beszéltek. A kaszinóban, ahol az öreg excellenciást fiatalabb éveiben kaszinói zsargonban félig magyarul, félig németül »Zupajkos«-nak nevezték, megnőtt a renoméja, hanem, hm, mit szól majd az excellenciás asszony? És mit szólnak az udvarnál, ahol grata persona? Saprísti, ez nem olyan egyszerű eset!

Várták, hogy majd csak történik valami, cáfolat, párbaj, tovább való bepillantás a dolog meritumába, de hetek múltak el és semmi se történt, mindössze a miniszter bekérte a gimnáziumtól az ominózus jelentést.

S az erre következő napon este nyolc órakor egy kétlovas bérkocsi állt meg a Puttony utca amaz egyemeletes háza előtt, ahol Druzsba úr lakott.

Egy finom öltözékű úr ment fel a lépcsőkön s minthogy Druzsba tanár urat lakásán találta, illően meghajolva bemutatatta magát, hogy ő a miniszter nevében jön, aki olvasván az ő zsámi jelentését, érdeklődik a további részletek iránt, minél fogva sürgősen magához kéreti. A kocsi lent vár a kapu alatt.

Druzsba úr csodálkozott és valami balsejtelem mardosta, mindenféle kifogásokat hozott fel, hogy most este illetlen, hogy nincs a frakkja kivasalva, hogy nagyon gyengének és kábultnak érzi magát, de az erőszakos úriember mindenben sarokba szorította; izzadt a homloka, erei kidagadtak, egész arca kínlódást, gondolkozást fejezett ki. Izgatottan csavarta le a lámpát, mivelhogy füstölt, azután megint felcsavarta, mert nem eléggé világított, ötölt-hatolt, érthetetlen félszavakat morgott, végre nagy szorultságában megragadta az utolsó szalmaszálat:

— Tetszik-e tudni, hogy ma péntek van és nem volna tanácsos pénteken... Még valami szerencsétlenséget hozna öexcellenciájára, ha engem pénteken fogadna.

Az idegen mosolygott.

— Ön áldott jó ember, Druzsba úr, de ne féltse öexcellenciáját, mert régen elvitte volna az ördög, ha azok a felek mind szerencsétlenséget hoznának rá, akikkel ő pénteki

napokon tárgyal, hehehe. És végre is, ami fő, őexcellenciája kívánságának nem lehet ellenszegülni.

— Hát ez igaz, no, ez igaz — hagyta rá Druzsba úr gyámoltalanságba esve és minden ellenszegülést abbahagyva, akkor hát megyek is.

Lement s hagyta magát beültetni a koosiba, mely legott megindult. Robogott, robogott, érezni lehetett, amint befordul utcáról-utcára, vagy valamely másik fogatnak kitér. Odakünn piszkos, sárgásfehér őszi köd gomolygott, csak a gázlámpák fénye hatolt át rajta s az is csak olyannak tűnt fel a kocsi ablakain, mintha egy gyertyának a fénye tojáson át világítana. A kocsi ment-ment, Druzsba úr behúzódtott a jobb szögletbe és egy szót se szólt, elhagyta magát, mintha nem is élne, s ahogy a kocsi kátyúba zökkent vagy félredőlt valamely kiálló kövön, az ő teste is aszerint dőlt, hajlott jobbra-balra. Innen is, onnan is sajátságos hosszú árnyak jöttek elő, melyek hangtalanul osontak tova. Hovatovább rejtélyes zúgás keletkezett, aminő az erdőkbén van. S valóban, az ablakon kitekintve, különös alakú, száz csápú szörnyek látzottak úszni a ködbén, mint bogarak a tejben.

Végre megállt a kocsi egy pillanatra, egy vaskapu megnyílt előtte és begördült egy udvarra : a kapu ismét becsukódott.

— Itt vagyunk — mondá az idegen úr. — Ah, ön elaludt?

— Nem, csak elgondolkoztam — szólalt meg Druzsba úr, letargiájából fölrázatva.

Aztán ő is lekázmálódott és egy nagy kastély parkjában találta magát, éppen a bejáratnál.

— Ez nem a minisztérium — mondá sötéten.

— Őexcellenciája nyaraló villája — felelte az idegen.

A lépcsőzetnél nyájas öregúr mutatkozott bojtos házi-sapkában, körülötte néhány szolga lámpással.

Barátságosan kezét fogott a jöttel, aztán a karjára fűzte.

— A miniszter már várja önt. Cudar időnk van, uram.

Druzsba úr nem felelt semmit, szelíden hajtotta le a fejét és hagyta magát vezetetni, ment, ment, egyik lábát a másik után emelgetve, lépcsőről lépcsőre fölfelé a nagy eleven sírba, melynek a neve tébolyda.

Néhány nap múlva kommuniké jelent meg a lapokban, hogy a zsámi kastélyról forgalomba hozott pikáns hírek, melyek közéletünk egy tisztos, kimagasló alakját is kellemetlenül érintették, egy megtébolyodott tanár, Druzszba Tivadar megbomlott agyában keletkeztek, vagyis ennek jelentéséből szivárogtak ki, s természetesen minden alapot nélkülöznek. Az illető tanár jelenleg a lipótmezei tébolydában van gyógykezelés alatt.

Ezzel aztán végképp el is aludt volna a »zsámi ügy«, ha a vánkosokat ki nem rángatja alóla az ellenzék. Ezek az urak mindent megtudnak, mindent megéreznek, és olyan jó szakácsok, hogy még a csontot is kitűnő mártással tudják körülönteni és delicia azt a közönségnek szopogatni.

A zsámi ügy emellett nem is volt pusztán csont; sokan suttogták, hogy a szegény Druzszba tanár olyan jó eszű, mint akárki, de igazat mondott, tehát be kell törni a fejét. Mégpedig az övét belülről volt a legkényelmesebb betörni. A hosszúkezü főurat csak nem is lehetett kiszolgáltatni a rossz nyelveknek. Hisz azért vette fel a kormány programjába a jogállam kiépítését, hogy még nincs kiépítve. Ha a főurat elesni hagynák s Druzszbát szabadon járni a leleplezéseivel, akkor már megvolna a jogállam. A kormány tehát csak következetes. A képviselőházi folyosó tele volt ilyen diskurzussal; maguk a Zólyom megyei követek is titokzatosan húzogatták fel a szemöldjeiket:

— Hja, ha mi szólhatnánk, szólnánk. De ha szólnánk, bolondok volnánk.

Így kujtorgott és settenkedett a zsámi ügy hetekig, hónapokig, uzsonna-asztaloknál, korcsmákban, klubokban, folyosókon, míg végre egy nap kipattant a Ház plénumában, mint interpelláció.

Mély csöndben hallgatta a jobboldal, a szélsőbal nyugtalanul fészkelődött, különösen annál a passzusnál, hogy a tébolydába hurcolt tanár a kormány ellen szavazott a múlt választásoknál. (Zajos közbeszólások: Mindjárt gondoltuk!)

A zsámi ügy tehát fel lett bolygatva, bár az interpelláció magában csak annyi, mint mikor az alvó medve a másik oldalára fordul aludni.

Így feküdt a zsámi ügy a másik oldalán sokáig, elejtettek róla. Közbejöttek más nagyobb dolgok, a húsvéti szünnapok is, úgyhogy a miniszter csak május egyik szerdáján válaszolt.

Nagy, zsúfolt karzat jött össze, öreg, előkelő dámák, strucctollas kalapokkal (csak úgy sustorgott a tömérdek selyem), kaszinótagok, főrendek (csak úgy villogtak a monoklik), a »Páva« törzsvendégeiből is kivillant néhány ismerős fej. Nini, Mliniczky úr. Nini, Kovik úr. Amott meg az éneklőkanonok úr.

Nem lehet feladatunk kiszínezni az ülést, egyszerűen közöljük a Ház naplójából a miniszter beszédének elbeszélésünkhöz szükséges részét :

. . . A t. képviselő úr interpellációja két részből áll, t. Ház, egyik, mely a zsámi kastély rejtelmekre vonatkozik, a másik, mely a Druzsba Tivadar tanárral szemben tanúsított eljárást érinti. (Halljuk, halljuk!) Úgy a főispántól, mint egyéb közegeimtől beszerzett hivatalos adatok alapján a következőket hozhatom a t. Ház tudomására.

A zsámi kastélyt, az előttem fekvő eredeti szerződés szerint, néhai Kopál ügyvéd zólyomi lakostól bizonyos Catherina Maylingen nevű, poroszországi illetőségű koros úrhölgy bérelte ki több évre, ki is rendes személyzetével a múlt nyáron késő őszig orvosai rendeletére ott tartózkodott. November elején azonban visszament hazájába s azóta a zsámi kastély üresen áll. (Egy hang balról: Ne erről beszéljen, hanem a grófról!) Hiszen órála is beszélek, mikor konstátalom, hogy nem ő bérelte a kastélyt, hogy neki ahhoz semmi köze, hacsak azt nem vesszük, hogy egyszer-kétszer, de tudomásom szerint csak egyszer, látogatást tett a tiszteletreméltó koros úrhölgynél, ki berlini attasé korából ismerőse. (Nyugtalanság balról.) De ez nem olyan eset, t. Ház, mely egy miniszterre bárminemű intézkedés és közbelépés szükségét hárítaná. (Derültség és helyeslés a jobboldalon.)

Ami mármost az interpelláció másik részét illeti, a Druzsba tanárra vonatkozó részt, az első részre adott felelet egyszersmind indokolása az eljárásnak, mely irányában követtetett. Eltekintve az orvosi megfigyelésekről tett jelentésektől, melyek elmekór fennforgását plauzibilissé teszik, maga

az a jelentés, amit a szerencsétlen tanár a zsámi kastélyban tett tapasztalatairól szerkesztett, nagyban és egészben nem lehet más, mint egy kóros elme túlfeszített működésének fantasztikus szüleménye. (Úgy van, úgy! a jobboldalon.) Annival inkább tisztelt Ház, mert abból semmi sem bizonyult valóznak, sem a hírbe került főúrnak szereplése, aki nekem is igen tisztelt barátom, s akitől távol áll minden ilyen inkorrektnek nevezhető üzelemnek még árnyéka is, sem pedig ama budai polgárleánynak — hogy is mondjam csak — kényes kalandja, ki azon idő alatt krakkói rokonainál tartózkodott, most pedig csöndben és szeplőtlen hírnévben özvegy anyja házában él. Világos tehát, hogy mindez a légből, sőt nem is a légből, de egy lázas, megbomlott szerkezetű agyból kikerült vízió szükségessé tette, hogy a nevezett tanár, mint elmebeteg, a megfelelő ápolásban ott, azon a helyen, ahol van, részessüljön.

Kérem válaszat tudomásul venni. (Általános, zajos helyeslés.)

A Ház a választ felállással tudomásul vette.

Mikor az ülés végén mint köpüből a méhek kifelé tódultak a képviselők, a korridoron, a karzatról levezető lépcsőn egy erős, rekedtes hang verte ki magát a formátlan zsvajból :

— Meg mernék rá esküdni, hogy egy szóig igaz, amit Druzsba állt.

Többen fölnéztek a hang irányában. Egy kifent bajuszú, robusztus alak jött le, köpcös hölgyet vezetve karon. Senki se ösmerte, csak a »Páva« törzsvendégei. Manusek Vince volt, aki, úgy látszik, új özvegyasszonyra akadt azóta.

Nem tudni azonban, a miniszter szavaiban való kételkedésnek vegyük-e, vagy csak túlságos lelkiismeretességnek, a megszavazott dolgok fölötti meditatálásnak, hogy egy osomó képviselő, kivált a fiatalja, összebeszél, hogy a »Páva«-ba megy vacsorálni és megtekinti az interpelláció egyik tárgyát.

Szép csöndes májusi este volt, hát el is mentek, és lett nagy sürgés-forgás a »Páva«-ban erre a megrohanásra. A sok előkelő úr a fényes cilinderekben valami ünnepies pompát kölcsönzött a »Páva«-nak.

Lótott-futott Jahodovska, majd hogy százfelé nem szakadt. A sipsirica is segített. Nagyon csinos volt, jaj, de

megenni való volt a tarka perkálszoknyájában, rózsaszín almavirág-gallyal a hajában, csak az a kár, hogy olyan szomorúnak látszott, mint egy apáca.

A képviselők próbáltak vele incselkedni, de nem is igen felelt, csak éppen mosolygott bágyadtan, betegesen.

— Nem csoda — magyarázta Mliniozky, aki átült egy kis trics-tracsra a képviselők asztalához. (Az efféle imponál a többi törzsvendégeknek.) — A leányka sokat szenvedte lelkileg, mióta került haza Krakkóból, emiatt a szerencsétlen pletyka miatt. Az ilyen fiatalka jobban érezi dolgokat. Hogyne, hogyne? Ma is kerülte ház pokrócára, akarok mondani szőnyegre. Fáj az neki. Szégyenli.

— Hát nem igaz, ugye, hogy az anyja eladta volna?

— No, persze, hogy nem igaz, — kiáltott fel Mliniczky megbotránkozva s hevesen hadonászva a kezével. — Oh, hogyisne! Csak örült ilyet kitalálhatta. Az anyja? a Jahodovska? Hiszen imádja, hiszen reszket érte. Milyen anya! Remek egy anya! Több. Egy szent. És annak tartotta Druzsba is. Hanem hát elveszett az esze és nem is érdemes megkeresni többé, mert ha megtalálna őtet, jobban megbolondulna, amint megtudna vele, hogy milyen galyibát csinálta nélküle . . . Hej, sipsirica, lelkecském, hozza nekem is egy fröccset!

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

- MK** = Mikszáth Kálmán.
MK_m = Mikszáth Kálmán munkái. (Borítóklapon: Mikszáth Kálmán Összegyűjtött Munkái.) 1–33. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1889–1908.
Jk = Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1–32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
Hi = Hátrahagyott Iratok. (A Jk folytatása.) 1–19. köt.
MK_mR–Fr = Mikszáth Kálmán Művei. 1–50. köt. Bp. Révai–Franklin kiad. Évszámjelzés nélkül [1929–1931].
Krk = a jelen kritikai kiadás.
K = kézirat (kizárólag Mikszáth Kálmán műveinek kéziratjai).
M = megjelent (újságban, folyóiratban, könyvalakban).
OSzK = Országos Széchényi Könyvtár.
MTAK = a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.
[Szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező kiegészítései.
<Ékzárójelben> a kéziratban (K) törölt szavak, illetőleg szövegrészek.
<...> = A kéziratban (K) olvashatatlanul törölt szavak, illetőleg szövegrészek.
<<Kettős ékzárójelben>> a kézirat (K) törölt részeiben kihúzott szavak, illetőleg szövegrészek.

F I L I

Kézirat, kiadások

Kézirata (röv.: K) az OSzK kézirtárában; jelzete: Quart. Hung. 2968. Címe: 1. <A »dupla« lengyel.> 2. *A kétszeres lengyel. (Rajz a régi világból.)* Terjedelme: 1–17. számozott levél, illetőleg 33 lap. (A 11. levélnek csak egyik lapján van kézirat!) A K lapjainak mérete: 16,5×20,5 cm. A Pesti Hírlap (PH) 1902. évi folytatások közléseinek nyomdai kézírata.

Ezt a kéziratot — MK-nak a PH-ban megjelent több más elbeszélése és oikke kéziratával együtt — 1949-ben vásárolta az OSzK Platthy Árpádnétól, akinek az apja a PH nyomdásza volt, s kegyelettel megőrizte MK ottani kézíratait. A kéziratlapokat az OSzK negyedréti lapokra ragasztva bekötötte. A K kötetésekor gépszámozással (1–17. sorszámú levél) látták el a ragasztott lapokat.

MK folyamatosan számozta végig a K-lapokat: 1–8,8 $\frac{1}{2}$ [= egy féllapnyi szöveg], 9–16, [a 17. számot kifejejtve:] 18–33. l. A K utolsó lapja [= 34. l.] hiányzik! Ezen a hiányzó lapon volt az utolsó hat bekezdés. A 33. lapon a K a következő szavakkal végződik: »Fili lehajtotta fejét, megfordult és elsompolyodott szó nélkül, szomorúan, ödöngő léptekkel. Végigment« [A jelen kiadásban a 28. lap 20. sora.]

MK lapszámozásai híven jelzik az író műhelymunkáját, az egy-egy alkalommal írt részletek terjedelmét. A lapszámozások nyomán megállapítható, hogy MK ezt az elbeszélését három részletben írta.

A K részei — MK lapszámozása szerint — a következők:

1. 1–8 $\frac{1}{2}$ l. Elejétől »A reperáció szinte eltartott az egyik Szent Mihály-naptól a másikig ...« kezd. szakaszig.
2. 9–16. l. Az eml. szakasztól »Zsályán pisztrángos patak van ...« kezd. mondatig. [A jelen kiadásban a 18. lap 36. sora.]
3. [A 17. l. kifejejtve!] 18–34. l. Az eml. mondattól végig. Ld. még *Szövegváltozatok* c. jegyzeteinket is!

M. I. *Pesti Hírlap.* (Felelős szerk. Kenedi Géza.) 1902. február 11–15. (XXIV. évf. 41–45. sz.) Ily címmel: *A mi lengyelünk. (Rajz a régi világból.)* [A címhez csatolt szerkesztői megjegyzést ld. az elbeszélés *Keletkezéséről* szóló jegyzeteinknél!] A tárcarovatban, öt folytatás-

ban, a folytatások sorszámozásával, az alábbi részletezés szerint :

1. február 11. (41. sz. 1—3. l.) Elejétől »Maradt is aztán a dîner után tömérdek apprehenzió...« kezd. szakaszig.
  2. február 12. (42. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »Rédeky nevetve lépkedett...« kezd. szakaszig.
  3. február 13. (43. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »— Hogy ki vetett rád szemet?...« kezd. szakaszig.
  4. február 14. (44. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »Némelyek a felosztás mellett kardoskodtak...« kezd. szakaszig.
  5. február 15. (45. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól végig.
- II. *A Kisfaludy-Társaság Évkönyvei* (röv.: Kt). Új folyam. 36. köt. 1901—1902. (Bp. 1903.) 42—61. l. Ily címmel : *A kétszeres lengyel. (Rajz a régi világból.)*
- III. a) *Vasárnapi Ujság* (röv.: VU). (Szerk. Nagy Miklós.) 1902. február 16—március 2. (49. évf. 7—9. sz.) Ily címmel : *A kétszeres lengyel. Rajz a régi világból.* [A címhez csatolt következő szerkesztői jegyzettel:] A Kisfaludy-Társaság nagygyűlésén fölolvastott elbeszélésből. [= Kivonatol közlés.] (Goró Lajos két rajzával.) Három folytatásban, az alábbi részletezés szerint :
1. február 16. (7. sz. 98—99. és 102. l. [A 100—101. lapon idegen képanyag.]) Elejétől »— Hogy ki vetett rád szemet?...« kezd. szakaszig. [= PH 1—2. folyt.]
  2. február 23. (8. sz. 114—115. l.) Az eml. szakasztól »— Ne tegyétek azt velem!...« kezd. szakaszig.
  3. március 2. (9. sz. 134—135. l.) Az eml. szakasztól végig.
- b) *Képes Folyóirat*. A Vasárnapi Ujság füzetekben. (Szerk. Nagy Miklós.) 31. köt. 1902. 740—747. l. A III. a) áttördelt, de változatlan szövege [= szintén kivonatol közlés!], Goró Lajos ugyanazon két rajzával.

Kötetkiadások :

- IV. [1. kiad.] 1903. *Mikor a mécses már csak pislog. Elbeszélések* c. kötetben. Bp. Légrády Testvérek. A kötet tartalma : *A sípsírca* (1—126. l.), *Mindenki lépik egyet* (127—212. l.), *Füli (Rajz a régi világból.)* (213—251. l.), *A kladovai menyecske* (253—276. l.), *A hályog-kovács* (277—286. l.), *Méretlen hús Tóthéknál* (287—299. l.).
- V. a) [2. kiad.] 1906. *MKM* (23. köt.) [A sorozat kötetszáma csak a boríték IV. lapján van feltüntetve.] A kötet címe: *Mikor a mécses már csak pislog. Elbeszélések.* Tartalma ugyanaz, mint az 1. kiadásé, de az új szedésben a lap

- számozás következőképpen módosult : 1—134, 135—224, 225—264 (*Fili*); 265—289, 291—301, 303—316. A Révai Testvérek-cég által forgalomba hozott kötet — a címlap hátlapján található jelzés szerint — a Légrády Testvérek nyomdájában, 1905-ben készült.
- b) 3. kiad. 1909. *MKm* (23. köt.) [A 2. kiad. címlapkiadása.] A címlap hátlapján a nyomda jelzése évszám nélkül : Légrády Testvérek nyomdája, Budapest.
- VI. a) [4. kiad.] 1910. *Jk* 23. köt. 115—146. l. Nagyobb elbeszélések II. köt. A kötet tartalma : *Páva a varjúval* 1—48. l.; *A szökevények* 49—113. l.; *Fili* 115—146. l.; *A mi örökös barátunk* 147—170. l.; *Egy éj az »Aranybogarban«* 171—220. l.
- b) [5. kiad. 1917.] Ua.; sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]
- c) [6. kiad. 1926. Címlapkiadás.]
- d) [7. kiad. 1930.] *MKmR—Fr* 16. köt. [Címlapkiadás.]
- VII. [8. kiad. Címlapon csak :] *Gavallérok*. [így!] Tartalma : *A gavallérok* 5—74. l.; *Kozsibrovcsky üzletet köt* 75—137. l.; *Fili* 139—172. l. Bp. (1948.) Révai Irodalmi Intézet. (Révai Könyvtár 19. sz.)
- VIII. a) [9. kiad.] 1955. MK Válogatott Művei. Elbeszélések III. köt. 1900—1910. (Válogatta Király István. Sajtó alá rendezte Csapodiné Gárdonyi Klára. Illusztrálta Csernus Tibor.) Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó. 168—191. l. Megjelent 15 000 példányban.
- b) [10. kiad.] A VIII. a) kiadás a közös román—magyar könyvkiadás keretében is megjelent. Bukarest, 1955. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó.

Kiadástörténeti adalékok.

A jelen kötet mindhárom elbeszélése 1903-tól 1909-ig MK *Mikor a mécses már csak pislog* o. gyűjteményében jelent meg. E kötet első ízben (1903) a Légrády-cég, másod- és harmadízben pedig (1906, 1909) a Révai-cég kiadványaként került piacra.

E gyűjteményes kötet is beletartozik abba a sorozatba, amelyet Révaiék 1905-ben sommásan vettek át Légrádyéktól.

Szükséges e kiadói ügyletet közelebbről megvilágítanunk; mert ma is tanulságos látni : hogyan válik egy nagy alkotó tehetségnek a munkája kereskedelmi cikké; áruvá? Hogyan lesz a halhatatlan szellemi termékéből üzleti tőke?

A Mikszáth-hagyatékban fennmaradt iratok között találjuk a Légrády Testvérek és a Révai Testvérek rt. 1905. június 30-án kelt szerződését, amely szerint a Légrády Testvérek eladják, a Révai Testvérek pedig örök áron megveszik MK tizenhét kötetnyi munkáját, köztük a szóbanlevő *Mikor a mécses már csak pislog* o. gyűjteményt is. E művekért ívenként 320 koronát fizet a Révai-cég a Légrády-cégnek. Az egész sorozat 245 és fél ívet tett ki, vételára tehát

78 560 korona volt. A Révai-cég ugyanakkor átvette a Légrádyék raktárában eladatlanul heverő, mintegy 120 000 korona értékű Mikszáth-kötetek íveit (crudáit) a bolti ár 30%-áért; vagyis 36 000 koronáért. E számok nagysága (vagy ahogy a szerződés jellemző ortográfiája mondja: »tetemes« összege) szinte megdöbbentő. A szóbanlevő 200 000 koronás tétel értéke századunk első éveiben csak hatalmas földbirtokok és bérházak ellenértékével mérhető fel!

S vajon mit kapott maga az író, Mikszáth Kálmán, ugyanezen alkotásaiért ugyanezen üzletemberektől? Erre a kérdésre a vele kötött szerződések felelnek. Egy 1903. évi szerződése szerint egyik munkájáért ívenként 260 koronát fizetett neki a Révai-cég »egyszersmindenkorra«! Egy másik kötetéért (A vén gazember, Kozsibrovsky stb.), amelyet szintén »örök jogon« adott át a Légrády-cégnek, 4160 koronát kapott kézhez 1905-ben. A szerződés szerint az »esetleg még fizetendő többlet a kötet megjelenésekor lesz esedékes«.

Egy 1909. évi újabb Révai-szerződés szerint pedig a jubiláris sorozat (Jk) kiadásakor ilyen nagylelkű részesedést nyújtottak az írónak: »a részletüzleti úton elhelyezett példányok minden egyes kötetéért Nagyságodnak [MK-nak] 20 fillér [= húsz fillér!] *tiszteletdíjat* [!] fogunk fizetni az 1911. év végéig tényleg elszállított kötetek után ...«

Ezekhez a számadatokhoz alig kell kommentár! Az író halhatatlan munkáinak egy-egy ívéért *egyszersmindenkorra* 260 koronát kap, a kiadó pedig e műveknek egy-egy ívét két év múlva már 320 koronáért adja tovább, miután az első kiadás hasznát is bezsébelte!

Az író egy-egy klasszikus szépségű kötetéért négyezer s párszáz koronát kap »örök jogon«, a kiadó pedig évtizedeken át élőködik—gazdagodik az így megkaparintott kincsekből!

Az író negyven éves munkásságának jubileumára készül a nemzet. A kiadó országszerte beharangozza a jubileumi kiadást, s a fennmaradt töredékes iratok arról tanúskodnak, hogy ebből a százazres—milliós üzletből az alkotó-munkásnak »a részletüzleti úton elhelyezett példányok« után kötetenként 20 fillér »*tiszteletdíj*« jutott!

Íme, a hazai könyvkiadás történetének néhány beszédes szakasza! Íme, a Légrády-cég Váci úti (ma Bajcsy-Zsilinszky út) és a Révai-cég Vadász utcai kiadói és nyomdai nagyüzemének eredete!

Keletkezése, forrásai

A kéziraton és az első közlések némelyikében az elbeszélés címe: *A kétszeres lengyel*. Az elbeszélés hőseit ugyanis Lengyel Fülöpnek hívják, foglalkozása pedig »lengyelkedés«, ingyenélés a rokonok nyakán.

Az elbeszélés megírására Jókai »A mi lengyelünk« című regénye adta a közvetlen indítékot. Jókai regénye először a Pesti Hírlap hasábjain folytatásokban jelent meg 1901—1902-ben. A regény »Második szakasz«-ának befejeztével a folytatásos közlés egy időre félbeszakadt. Ezt a szünetet tölti ki Fili története, melyet Mikszáth mintegy »beugrott« Jókai meséjének pótlására. Mikszáth a PH-beli

közlésben Jókai regénycímét is átkölcsönözte: az elbeszélés ezúttal (a PH tárcarovatóban) *A mi lengyelünk* címmel jelent meg. Mind ezekre nézve a címhez fűzött szerkesztőségi lábjegyzet (PH, 1902. febr. 11. sz.) a következő tájékoztatást nyújtja:

„Jókai Mór elutazván, félbeszakítá rövid időre „A mi lengyelünk” című hosszabb regényét. MK munkatársunkat kértük meg, hogy közbül [= közben] egy beszélyt írjon, mire azt felelte levelében: „Ha Jókai elhallgatott az ő lengyelükkel, hadd álljon elő rövid időre a mi lengyelünk. Egy lengyelt egy másik lengyellel még lehet pótolni, de Jókait egy másik íróval nem.”

Az azonos címen kívül más hasonlóság nincs Jókai regénye és Mikszáth elbeszélése között. A regénybeli lengyel Jókai jellegzetes mesealakjainak egyik változata: vitéz szabadságharcos, sokoldalú gazda, ügyes üzletember, hódító szerelmes stb.

Mikszáth *Filijének* mintáit és rokonait tehát nem Jókai regényében kell keresnünk. A novella a »fin de siècle« egy eléggé gyakori típusát mutatja be: a munkás életre, tervekre, alkotásokra képtelen, enervált nemes figuráját. Ilyen alakok imbolyognak Justh Zsigmond regényeiben, s Mikszáth egyik barátjának, Petelei Istvánnak is van egy hasonló tárgyú elbeszélése. Mindezeknek a hazai példáknak közeli rokona, mondhatni közös őse a világirodalom egyik remekművé figurája, Goncsarov »Oblomov«-ja: a kiábrándult, fáradt, tehetetlen nemes prototípusa.

MK Beöthy Zsoltról rajzolt írói arcképében úgy nyilatkozott, hogy Beöthynek »A zsebrák« című rajza jelentős hatással volt rá a rajz-műfaj kialakításában.

Fennmaradt szóhagyomány szerint hasonló nyilatkozatot tett Petelei Istvánnal kapcsolatosan is. Mikszáth szerette s becsülte Peteleit; meghitt barátság fűzte össze őket.

E kötetnek mindhárom elbeszélésében felismerhetők olyan elemek (témák, jelenetek, stílusvonások), amelyek a Peteleivel való szellemi találkozásokra is utalnak. Az a mozzanat, hogy időben egybeeső (1902. évi) novellákról van szó, jelzi az évkört is, midőn Petelei ihletése láthatólag érvényesült. *Filijé* a típus megmintázásában, a *Mindenki lépik egyet* című elbeszélés témájában, *A sipsirica* pedig egyik jelenetében utal Petelei egy-egy novellájára. Eleve hangsúlyozzuk, hogy itt nem irodalmi kölcsönzésekről vagy átvételekről van szó, hanem inkább csak olvasmányélményről, ráhatásról: Mikszáthot meghílették Petelei témái, hangulatai, stílusfordulatai, s mintegy beleélve magát e novellák világába, ő maga is kedvet kapott megírni némelyiknek mikszáthi változatát.

Peteleinek egyik, 1893-ban megjelent kötetében olvasható »A vén nemes« című novellája. (A jelen kiadványban szóba kerülő mindhárom elbeszélést ld. Petelei: »Lobbanás az alkonyatban« o. gyűjteményes kötetében is. Sajtó alá rendezte és bevezető tanulmány-nyal ellátta Bisztray Gyula. Bp. 1955. Szépirodalmi Könyvkiadó.) A vén nemes — Ófalusi Kárdos Dániel úr — szintén a rokonok portá-

ján élőködik. Lengyelkedését azonban menti és magyarázza az a körülmény, hogy 48-ban minden vagyonát feláldozta a hazáért: egy egész századot szorult föl s annak élén küzdötte végig a szabadságharcot. Azután hazatérvén, házát, birtokát feldúlva találta. Mindenéből kifosztva rokonai támogatására szorult. A rokonok kézről kézre adták Kardos Dániel urat, erősen ügyelve arra, nehogy a nyakukon maradjon, nehogy éppen náluk érje utol a vég, mert temetése jelentős költségeket okozna. Petelei novellája tehát mindvégig romantikus, patetikus és tragikus árnyalatú.

Mikszáth *Filije* a múlt század második felének egyik jellegzetes figurája; a feudális társadalom enervált, semmit sem akaró, semmire sem vágó, céltalan életet élő nemzedékének képviselője. De Mikszáth ezt az ismert századvégi típust nemcsak mint figurát mutatja be, hanem érdekes események részesévé is teszi. Olyan változatot alakít ki, amely az ő derűsebb világszemléletéhez idomul.

Fili alakját Mikszáth láthatóan sok elnézéssel, szeretettel rajzolja meg, akárcsak Petelei »a vén nemes«-t. Jóindulatú, jámbor férfiú, szívesen segédkezik mindenütt, valóságos ikerpárja a szegény nő-rokonoknak, akik mint valami ingyen-cselédek tengődtek a régi kúriákban. Ellátja a ház körüli teendőket, résztvesz a gazdaságban, foglalkozik a gyermekekkel, egyszóval igyekszik tőle telhetően viskozni a rokonok vendégszeretetét . . .

Petelei novellájának ihletését egy-egy stílusfordulat, mondat-szerkezet is jelzi. Peteleinek szívesen archaizáló és kissé modoros stílusára emlékeztet a *Filiben* pl. ez a részlet: »Igaz egyébiránt, hogy amennyiben ő megúván magát, odább megyen, éppen úgy megúnhatják őt is . . .« stb.

A történet csattanója egy szerelmi epizód. Jellegzetesen mikszáthi lelemény. A szép Mariska szemet vet Filire, de ez annyira gyámoltalan, hogy még a keringőre való felhívást sem veszi észre, s csak hosszú idő múlva tudja meg, éspedig magától a szépasszonytól, hogy több is lehetett volna számára, mint egy csalódás emléke . . .

Ez az elbeszélés nem emelkedik ki Mikszáth utolsó évtizedének terméséből. Az irodalomtörténet is alig említi. Legfőbb jelentőségét abban állapíthatjuk meg, hogy egy hazai és világviszonylatban általánossá vált, közismert századvégi típust úgy ábrázol a maga egyéni színeivel és vonásaival, hogy ez a figura nem vész el a hasonló tárgyú rajzok, elbeszélések sorában, hanem egyéni értéket nyer: igazi mikszáthi alakká válik egy érdekes, pikáns, mikszáthi novella keretében.

*

Mikszáthné Visszaemlékezései szerint (1922. kiad. 187. l., 1957. kiad. 251. l.) *Fili* meséjét MK orvos-barátjától, Farkas Lászlótól hallotta. Mikszáthné két olyan elbeszélést nevez meg, amelyet férje »Farkas László orvos-praxisából« merített: *A zöld légy és a sárga mókus* meséjét (Krk 8. köt.), valamint *Fili* történetét.

Ismételten rámutattunk arra, hogy Mikszáthné Visszaemlékezéseiben meglehetősen sok tárgyi tévedés akad, ami egyébként a

memoárokbak éppen nem szokatlan jelenség. Úgy véljük: ezúttal is valamely más, orvosi tárgyú elbeszélést akart megnevezni, s csak szórákozottságból került tollára *Fili* története, hiszen ennek semmi-féle orvosi vonatkozása sincs! Nézetünk szerint MK a *Filit* nem hallomás után írta, hanem ifjúkori emlékeiből formálta ki. Az élményszerűség kétségtelen! A Pesti Hirlapban, Jókai félbeszakított regényéhez kapcsolódva mondja, hogy: »Ha Jókai elhallgatott az ő lengyelükkel, hadd álljon elő rövid időre a mi lengyelünk.« E hangulatos szavakat illeszti novellája címével is az első közlés alkalmával. Lengyel Fili alakját és történetét Mikszáth gyermekkorra óta őrizte emlékezetében (10: 11–12). Érdekelte, foglalkoztatta e különös figura, akiről valószínű legenda képződött szülőföldjén (28: 35–39). Leír egy édesanyjával Filiről folytatott párbeszédet is (11–12. l.). A párbeszéd annál tanulságosabb, mert korábbi, romantikusan túlzó nyilatkozataival szemben megvallja benne, hogy családja (a Mikszáth-és a Veres-család) nem tartozott a vidék »nagyobb« és »előkelőbb« famíliái közé. (Ez a vallomás Mikszáth társadalomszemléletét is jobban megérteti!) E vallomás-szerű szubjektív részletek alapján nyilvánvaló, hogy Fili, vagyis »a dupla lengyel« történetét Mikszáth nem kölcsönzött témából dolgozta fel, hanem gyermekkori — ifjúkori emlékeiből formálta ki, Petelei említett novellájának hangulati elemeitől is ösztönözve.

*

Megfigyelhettük, hogy amikor Mikszáth a kiváltságos osztályok egy-egy jellegzetes figuráját kipellengérezti, mellettük, közvetlen közeliükben rendszerint egy-egy ellentétes példányt is feltüntet. Az író szigorú társadalombírálatát enyhítő, kiegyenlítő eljárásához tartozik ez. A *Beszterce ostromában* a némileg menthető Pongrácz gróf mellett a két Behenczy báró képviseli az arisztokrácia züllött, immorális rétegét. Legtöbbször az apák és fiúk nemzedékét állítja egymás mellé. Az apákat elmarasztalja, de a fiakat mentgeti, mintegy sejtetve annak a reményét, hogy ezek különbek lesznek elődeiknél. Pl. A *szökevényekben* a megyebiztos, Kropotka báró a reakció szolgája, fia ellenben hazafias érzésű ifjú. A *vén gazemberben* a léha, könnyelmű Inokay báró mellé rokonszenves fiút rajzol stb. Hasonló jelenséggel találkozunk a *Filiben* is. Fili történetét Mikszáth megtoldja Fili szüleinek történetével, akik kizárólag előkelőségük címén tartatják el magukat a népes rokonsággal. Filinek nem is hagynak hátra más örökséget, csak »pompás rokonokat«. Az ingyenélő Fili sokkal rokonszenvesebb, mint élősködő szülei voltak. Mikszáth hangsúlyozza, hogy Fili nem volt olyan ravasz, mint az apja, inkább együgyű természet, akiben nem a számítás, hanem a ragaszkodás, a szeretet működött, amikor egész életét a rokonság kontójára rendezte be. »Fili nem volt egyéb, csak rokon« mondja Mikszáth; igyekezete, hogy vendéglátói körében valamennyire hasznosítsa magát, bizonyos mértékig enyhíti megvetendő életberendezkedését, a lengyelkedést. A konziliáriusékkal szemben fiukban, Filiben összpontosítja Mikszáth a szimpátiáját. Társadalomkritikája könnyen megenyhül, ha egy-egy

kedvére való különcöt, egy-egy hálás alakot emelhet ki a típusból (Pongrácz gróf, Fili stb.). Tolla ilyenkor átmenetileg szívesen hajlik át a szatírából az elégiába.

Végeredményben persze a *Fili* is Mikszáth leleplező írásai közé tartozik. A magyar társadalomnak két egymást követő korszakát világítja meg éles reflektorral. Mindkettőben a dzeentriről van szó. Az első korszakot látszólag sok rokonszenvvel mutatja be, hogy annál élesebben hasson kritikája a második korszakról. Az elbeszélés elején arról elmélkedik, hogy a régi világban becsületesebbek voltak az emberek és a szokások, mert a szegényrokonokat eltartották a gazdag rokonok. Utóbb megváltozott a helyzet, és a szegényrokonokat most már az állam nyakára szózzák, azzal tartatják el. Mikszáth itt a 67 előtti világot idealizálja, valami patriarkális zománcal vonva be azt. Ámde e máz alól is kiérzik a korszak társadalmának éles bírálata, mert hiszen Fili egy egész típust képvisel: a semmittevő, ingyenélő, semmire sem használható nemesség típusát. A második korszakot nem festi Mikszáth részletesen, csupán egy jelenetben villantja elének. Egyetlen képben utal a 67 utáni viszonyokra, amikor a szegényrokonokat különböző címeken az állam nyakába varrták. A kiegyezés után, részint már az Andrássy-kormány alatt, de főleg Tisza Kálmán idejében valóságos program lett az előjogaitól megfosztott, birtokát vesztett nemességet mintegy az állam eltartottjává tenni. Ezekben az évtizedekben a középnemesi réteget tömegesen sorolták be az állami és megyei hivatalokba és kialakították belőle a magyar köztisztviselők kasztját. Mikszáth ezt beteges jelenségnek tartotta, mert ezáltal az önállóságtól, függetlenségtől, az egyéni kezdeményezéstől, vagyis az érvényesülés legkiválóbb eszközeitől fosztották meg ezt a réteget, s szegényes, szürke államhivatalnokokká, az állam alárendelt szolgálivá tették . . .

Mikszáth írói művészetét kiválóan mutatja, hogy bár a két fejezet közül csak az egyiket — a korábbi — tárja fel részletesebben, míg a másikat — az újabbat — éppen csak érinti: leleplezése mégis átfogja mind a két korszakot.

Szövegváltozatok

A kéziratról.

A *Fili* kéziratán Mikszáth valamivel többet javított, törölt, módosított, mint korábbi elbeszélésein. A kéziratban feltűnően sok a teljesen áthúzott sor, illetőleg mondat. A törölések, javítások inkább az író műgondjáról tanúskodnak, nem pedig kedvetlenségéről. (*Mindenki lépik egyet* című, következő elbeszélésének kéziratából a kedvettség jeleit is kiolvashatjuk!) Az alábbi jegyzék terjedelme is mutatja a törölések, javítások, módosítások nagy számát. Ez még jobban kitűnik, ha a *Fili* szövegváltozatainak terjedelmét egybevetjük *A sipsirica* szövegváltozatainak terjedelmével. A 78 lapra terjedő *Sipsirica* szövegváltozatai mindössze 8 lapot igényelnek, minthogy — kézirat híján — csak a nyomtatott közlések szövegeit mutat-

hattuk ki. Ezzel szemben a sokkal rövidebb, csupán 22 lapra terjedő *Fili* c. elbeszélés szövegváltozatai — éppen a kézirat témérdek javítása és módosítása következtében — 20 lapot foglalnak el.

*

Kiadásunk az 1903. évi első kötetkiadás szövegét vette alapul.

Az 1906. évi kiadásra nem támaszkodhattunk; mert ez a Révai-kiadó cég valamely hozzánemértő belső munkatársának önkényes „belejavításai” miatt rendkívül romlott szöveget közvetít. A Révai-cégnek ez az illetéktelen „szöveggondozója” teljesen vak és süket volt Mikszáth világos mondanivalói és nyelvi finomságai iránt; mondatritmusát megzavarta (7 : 1), egyes szavakat kihagyott (22 : 21, 23 : 30), másokat megváltoztatott (12 : 26, 13 : 39) s több helyen érthetelenné tette az író előadását (18 : 8, 21 : 31) stb.

Az 1909. évi címlapkiadás az 1906. évi kiadás raktári íveiből észült; ezt tehát föl sem tüntetjük a *Szövegváltozatok* alábbi jegyzékében.

Sajnálatos, hogy a Jk (1910), amely évtizedeken át újabbnál újabb kiadásokban jelent meg, az 1906. évi erősen romlott szöveget közvetítette, további önkényes változtatásokkal módosítva MK eredeti szövegét (pl. 10 : 33, 15 : 17 és 21, 16 : 18, 19 : 28, 20 : 4 és 6, 27 : 29 stb.).

*

Két családi név írásmódjában több-kevesebb következetlenséget tapasztalhatni.

Az egyik a *Hettyessy* név. A kéziratban a következő változatokat találjuk: 8 : 26 Hattyasy, 9 : 19 Hettyesi, 14 : 29, 16 : 6, 18 : 33 Hattyasi és 22 : 29 [első névalak:] <Hattyasi Péter>; a második névalak ugyanott: Hettyesi Kristóf. A PH szedésében lett a névalak egységesen Hettyessy.

A másik ingadozó névalak a *Liszky* név. Ez a név egyszer (11 : 22) a Jk-ig az összes szövegekben Leszky alakban fordul elő; örökletes sajtóhiba, amely az ékezetlen kézirat helytelen olvasása következtében keletkezett.

A *consiliarius*, ill. *konziliárius* szó írásmódja is következetlen a kéziratban és a PH-ban is: 14 : 4, 15 : 1 stb. *consiliarius*, 13 : 1, 11 és 14, továbbá 24 : 16 *konziliarius*.

A *fel* — *föl* szócskát kiadásunk következetesen abban az alakban közli, ahogy az alapul vett kiadásban (ezúttal az 1903. évi kiad.) előfordulnak. Megjegyzendő, hogy a szócska a kéziratban, a Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban és a PH-ban még többnyire *fel* alakban szerepel, s csak az 1903. évi kötetkiadás óta változott egységesen *föl* alakká. Ld. pl. a következő helyeken: 9 : 25, 10 : 35, 11 : 9, 15 : 28, 17 : 38 stb.

Mikszáth fogalmazásának menetét, illetőleg a törlések, javítások, betoldások sorrendjét 1., 2., 3. stb. számozással igyekeztünk áttekinthetőbbé tenni.

Lap Sor

- 5 ólm: 1903—Krk: *Fili*. K: 1. <A »duplas lengyel.« 2. A kétszeres lengyel. Kt, VU, KF: A kétszeres lengyel.
PH: A mi lengyelünk. Mindegyiknél azonos alóim: Rajz a régi világból.
- 7 1 Még állnak (1906—Jk önkényes módosítással: Még állnak) K: Még állnak a kúriák 1. már amelyek 2. a falvakban, már amelyek
3 K: beszél <meg [= még]> értelmesen;
15 K: Körülüli a szépen megterített <hangulatot keltő> asztalt
15 kandeláberekben (VU: kandelabereken)
18 K: 1. <bekecse>, torzonborz alakok 2. szürke bekecse, torzonborz alakok
19 K: minden 1. <finom> és egyöntetű. 2. elegáns és egyöntetű.
20 K: Minden az 1. <előkelőséget leheli.> 2. előkelő jólétet leheli.
20 K: A férfiak frakkot viselnek, <a hölgyek nyaka> mert ez már
22 és 12: 37 Krk: *díner*, K—1906: *diner*, (Jk: *diné*,)
23 és a *suhogó* selyemderék K: 1. a *csillogó* selyemderék 2. és a *csillogó* selyemderék
25 K: 1. De <mindegy>, nem érdemes 2. De menjünk tovább, nem érdemes
27 K: Ellenkezőleg. 1. <Minden zeg-zugban nagyobb 2. nagyobbzerű 1—2. s előkelőbb fény és> Ha az elődök 3. <Minden zeg-zugban nagyobb a kényelem> Ha az elődök 4. <Megsokszorozódott az> Ha az elődök
29 K: összecsapnák a 1. <kezüket bámulatukban> 2. kezeiket: »Oh, milyen 1. <szép ott minden> fény — mondanák —, milyen derék családnál járt, K: milyen derék 1. <ház> 2. család, 1—2. ahol járt,
8 7 Jobban fénylettek az asztalnál azok a fölszedett árvák K: *Hát igen*. 1. <Régen az asztalnál> 2. *Sokkal* 1—2. jobban fénylettek 1. azok a fölszedett árvák 2. ott az asztalnál azok a fölszedett árvák
12 és a nagy K, Kt: és nagy
13 K: Egy egész külön kaszt voltak <az elszegényedett rokonok>.
14 a kocsmán, K: a kocsmán, hogy ott pénzért <szív[esen látják az embert]> enni-inni valót kap az ember.
16 K: hogy 1. <itt> 2. ott 1—2. magyar szíveség
18 genre (Jk: zsáner)
19 K: mint a bölények.
<A szegénység pedig>
Talán a szegénység
21 K: talpaival <és a hosszúra [nyújtott kezeivel]>: tip-top, tip-top, és a hosszú keze 1. összeszorítja 2. mindinkább összeszorítja

- lap Sor
- 8 : 23 K : de szegény rokonok ennek dacára sincsenek. <Mi történik 1. velük? 2. hát velük? Hová lesznek?>
 26 stb. Hettyesy (Kt : Hettyesy)
 26 K : barátomat és <volt> képviselőtársamat
 28 akik azelőtt K : kik azelőtt
 29 K : szoknyácskáikban, 1. <s nyakukban a meg> 2. asztalkendővel a nyakukban,
 30 s akikről K,Kt : s kikről
 32 Szerettem nézni őket, mikor ettek, mert K : Szerettem őket nézni, 1. mert minden 2. mikor ettek, mert minden olyan új volt 1. <rajtuk> 2. a szájukban,
 34 K : <az> a rózsaszínű fny.
 <Hova te[t]ted őket?]>
 – Hol a Tinka, Böske? – kérdeztem
- jj 38 K : 1. <Hanem úgy> Úgy áll a dolog,
 9 : 2 belöki. K,Kt,PH : belelöki.
 11 a koporsótól K : a koporsótól a sírig. <Mindenkit bűn megcsalni, még a zsidót is, csak az államot virtus.>
 13 K : vitetett ki bennünket 1. <a gazda> 2. Kristóf 1. a <vasúti> állomáshoz. 2. az állomáshoz.
 17 K : hogy egy pár <leven> csirkét visz
 18 K : A mellettem ülő 1. aggastyán, 2. tisztos aggastyán
 20 K : idézgetett <ar> argumentumokat az állam 1. ellen. 2. törekvései ellen.
 24 K : tartalmát 1. <mesélte el> 2. ősmertette. (Kt : ismer-tette.)
 27 fogatott két K : fogatott be két
 32 K : magyarázta <a kocsis bosszúsan>.
 37 K : 1. <Hm persze, az állam is!> 2. Oh, <oh> az állam is? 3. Oh jaj, hát az állam is?
- 10 1 – Méltóztatott valamit mondani? K : – Méltóztatott talán valamit mondani?
 9 a saját lovait. K : a saját katonáinak a lovait.
 10 K : Az <effajta> elszegényedett rokonoknak
 11 K : 1. Úgy is hittuk 2. Gyerekkoromban úgy is hittuk
 13 K : kinek a természet <roppant> csodálatos erőt adott
 19 K : »hop[p], <állj meg> egy szóra <atyámfia> hékás [!]
 22 K : 1. mint ahogy az ember elássa 2. mint ahogy az ember sokszor elássa 1. a <fölösleges> értékeit 2. az értékeit
 24 egyebet, mint poharat, K : egyebet, csak poharat,
 32 K : 1. Hát <ugyan> kell az erdő minden fájából szerszámot faragni? 2. Hát kell <az>-e az erdő minden fájából okvetlenül (Jk : okvetlenül) szerszámot faragni?
 34 K : 1. Csak amelyik 2. Csak abból, amelyik
 35 K : legyen 1. <hova> felszaladni, 2. hol felszaladni,
 36 K : 1. Arra is kell egy gally, 2. Arra is kell egy-két gally, 1–2. ahova

- Lap Sor
- 10 37 K : 1. a tarisznyáját <akasztja fel> 2. a tarisznyáját, kis pók a hálóját akassza.
- 11 : 1 Sőt olyan *fa* is legyen az erdőben, K : 1. <Még> 2. Sőt olyan is legyen az erdőn, <aminek> melynek még ennyi <Kt : még annyi> szerep se jut.
- 8 K : <F[ilit]> Sohase ítélt meg Filit
- 8 K : De már <gyerm> kis gyerek koromban <feltűnt> feltűnhetett
- 9 K : jól emlékszem, <hog> egyszer 1. <mikor még a gombokról találgattuk otthon, ki mi lesz, pap, katona vagy kutyapeceér, meg> kérdeztem anyámtól, 2. azt kérdeztem anyámtól, hogy <hát> a Fili bácsi mi voltaképpen?
- 13 K : — <A szegény> Fili bácsi rokon és semmi egyéb.
- 14 K : 1. — <És az> jó állás? 2. — Jó állás az? — tudakoltam.
- 15 K : — Hogy érted <ezt>?
- 16 K : 1. — <Hogy> lovon jár-e vagy gyalog? 2. — Lovon jár-e a rokon vagy gyalog?
- 16 <Így értettem még akkor az állásokat.> K : <Így ítélt meg én meg még> akkor az állásokat.)
- 18 K : — Attól függ, fiacskám, <hog> ki kinek a rokona.
- 19 K : 1. — Hát a Fili kinek 2. — Hát a Fili bácsi kinek
- 22 Krk : Liszokayaknak. K [pontozatlan i betűvel] : Liszokayaknak. (PH—Jk örökletes sajtóhibával : Liszokayaknak.)
- ;; 30 K : — Nekünk nem rokonunk <F[ili]>.
- ;; 34 megösmerni, <Kt : megösmerni,>
- 12 : 1 K : — <Dehogy. Nem éppen.> Sok más is kell hozzá.
- 2 konziliárius K : *consiliarius*
- 2 K : nagy dáma, <de korán elhaltak szegények.> Majd még eleget
- 4 K : 1. <Később aztán>
2. <Ilyen beszélgetést folytattunk az anyámmal akkor, de később aztán eleget> hallottam <másoktól a> is <a Fili atyjáról, Lengyel> budetini Lengyel Mihály konziliáriusról, 3. Hallottam is azután budetini Lengyel Mihály konziliáriusról,
- 5 K : aki <a Hetty[essy]> szegény ember volt és éppen a Hettyesi-féle kúriát bérelte <Kr> Vidolyon a Kristóf barátom atyjától, <Péter úrtól>
- 6 ott valami évi járadékból (1906— Jk, önkényes, értelemzavaró betoldással : *hog*y ott valami évi járadékból) K : ott <is> valami évjáradékból éldegélt <fe[leségével]> nejevel, egy előkelő tartású, hajporozott öreg dámával,
- 8 K : 1. akinek a húga 2. akinek a testvérhúga
- 9 K : az anhalti hercegnél 1. <mely nagy dolog volt és>
2. <ami nagy dolog volt és> 3. <nagy dolog volt ez akkor>
1—3 <az atyafiság szélt[ében]> <az atyafiság szemében> <nemcsak hogy beszéltek, de álmodtak is erről az udvarhölgyről.>

- 12 10 K : A <roppantul> kiterjedt atyafiság a szokottnál is jobban összetartott <ezekben az időkben>; mert egy <na[gy]> közös nagy pört folytattak <az> Esterházy <család> herceg ellen
- 14 K : <Bár szegények voltak a consiliariusék> 1. mégis 2. <és> szűkecskén éltek a consiliariusék, mégis 3. Szűkecskén éltek stb.
- 14 K : nagy *rollét játszottak* (Kt nem kurzív szedéssel!) <mért ebben az időben mondták>. A rokonság kevély volt
- 17 K : 1. <Nos> ennek fele se <tréfa>. 2. Nem tréfa ennek a fele se.
- 19 K : 1. <Lengyelék méltányolták ezt az atyafiságos látogatást és ragaszkodást> és váltig <atyafi> látogatóban voltak. 2. De ami igaz, igaz; meg kell adni, hogy ők is ragaszkodtak a rokonokhoz és váltig látogatóban voltak.
- 20 K : 1. Az egyik <rokontól> ki, a másikhoz be, <és> Filit is magokkal <cipelték>. 2. Az egyiktől ki, a másikhoz be, Filit is magokkal cipelvén.
- 21 K : évenként <az atyafiság> a rokonság ebédre : *Szt Mihály napján*.
- 25 K : <M[ilyen]> <Ho[gy]> Milyen mártást
- 26 *Hogyan volt összehajtogatva a szervéta? K : Hogy volt összehajtogatva a szervéta? (1906— Jk : Hogyan volt összehajtva a szervéta?)*
- 28 K : 1. <Bo> 2. <Istenem; istenem> mennyi 3. *Mennyi keserűség, <vizsály lett és aprehenzió>* 4. *Mennyi keserűség lett ebből*
- 28 K : 1. <Nem is csoda> mert 2. *Mert*
- 31 K : minden <társaság> fórum.
- 32 K : Nagy jelentőségű nap volt 1. <ez a> *Szt Mihály. 2. hát Szt Mihály. Kt, 1906— Jk és Krk : Szent Mihály. (PH, VU, 1903 : Szt.-Mihály.)*
- 34 K : akkor jó <volt>, de ha
- 35 K : annak lőttek <aztán vége volt>.
- 36 K : 1. hogy <a Vajda familia vagy a Laszly> 2. hogy ez vagy az a familia kezd lemenni.
- 37—13 : 17 első fogalmazása a K-ban :
 <A consiliariusék Szent Mihály nap után aztán azzal foglalkoztak, hogy az így okozott sérelmeket megreperálják. Sorba látogatták az aprehandáló rokonokat s aki leg hátul ült, megmutatandók, hogy megbecsülik; annál töltöttek legtöbb időt, néha négy-öt hetet is — mert hát nagyon jószívű emberek voltak a consiliariusék.
 A reparatio majdnem egy félévig is eltartott. De hasztalan>
- 37 *aprehenzió* K, VU : *apreheusio* (Kt : *aprehenzió*)
- 38 *referendarius* K—VU : *referendarius*
- 39 Kt, 1906— Jk, Krk : *sablonos* K; VU, 1903 : *chablonos*

- Lap Sor
- 13 1 Maguk K : Magok
 1 reperáló K : reparáló
 3 Őnagyságáék K : ő nagyságaik
 5 — Reperációban K : — Reparatióban (Kt : — Reparációban)
 8 az első vizittáé [Mindegyik szövegben így!]
 10 K : kell a <legelső és> legnagyobb flastrom,
 11 K : a sérelem nagyságát <d[e]> is, de
 15 A reperáció K : A reparatio
 16 K : Ebben nem 1. <ösmertek a consiliariusék> 2. kíméltek 1—2. se időt, se fáradságot,
 17 K : mert ilyen a finom 1. <gavalléria.> 2. <szépség.> 3. <lélek.> 4. lelkek gyöngédsége.
 20 K : az illetőkre, s 1. <egyre többen tettek a consiliariuséknak szemrehányást.> 2. néha <kiki> ki-tört a szemrehányás.
 21 Jk és Krk : etikettet! K és Kt : etiquette (1903—1906 : etikettet!)
 21 K : pattant fel 1. <egyszer Lengyel Mihály úr ő nagysága.> 2. ilyenkor a nagyságos úr.
 27 attak K, PH : atak (Kt értelemzavaró sajtóhibával : alak [!])
 28 megreperáлом — dörmögte a konziliárius méltatlankodva.
 K : megreperáлом — 1. <mentegetőzött ő nagysága> 2. dörmögte <heves> méltatlankodva.
 <— Nem ér <<semmit>> semmit.
 — Mit? hogy a reparacio nem ér semmit? hüledezett a consiliarius.
 — A világ>
 — Mit ér, ha a világ stb.
 33 K : Ebben az ígéletben aztán 1. <megis> nyugodtak egyelőre 2. megnyugodtak egyelőre
 35 K : vált 1. <szavajárásává ő nagyságának.> 2. vérévé.
 36 K : <bűv> bűvige.
 38 néhány (Jk : néhány)
 39 K : elégitett ki 1. <néhány> ezer 2. négy ezer 1—2. embert; (1906— Jk hibásan : *egyezer* embert,)
 14 1 K : 1. a kenyeret sütni, de 2. a kenyeret sütni kellett, de
 „ 4 A konziliárius úr *legalább* megtette, K : legalább 1. <megis> tette; tanulmányozta 2. megtette, amit ígért, tanulmányozta (Kt : A konziliárius úr megtette,)
 6 K : a spanyol etiquette nem alkalmazható <a vidolyi kúriában>, mert
 7 K : itt volna most már a 1. <régiség.> 2. származás.
 9 Jk és Krk : a *káoszba* K : hogy <szinte> a chaosba (Kt—1906 : a chaosba)
 9 K : 1. Laszly <Fere> Ferenc, aki 2. Laszly Ferenc uram, aki

- Lap Sor
- 14 11 a *Caligula lovának* bőréből K : 1. a Nagy Sándor <híres lovának> a Bucefalusnak 2. a Nagy Sándor-féle Bucefalusnak 1—2. a bőréből (Kt : a *Nagy Sándor-jéle Bucefalusnak* a bőréből)
- 12 kontemplálni K : contemplalni
- 14 K : 1. <De> végre is 2. Végre is 1—2. addig <addig> törte ravasz fejét, hogy <végre> sikerült <neki> egy célszerű methodust megalkotni, (Jk önkényes módosítással : megalkotnia,)
- 16 aperte : K : apperte :
- 17 apprehendáltak K, Kt : aprehendáltak
- 20 hogy úri személyek K, Kt : hogy személyek
- 25 K és Krk : Amen. (Kt—Jk : Amen.)
- 26 K : beljebb <verte> verte
- 27 K : Szelíden indult meg ugyan 1. [a] versengés, de nem sokáig 2. a versengés, de előreláthatólag nem sokáig 1—2. maradt meg <okos> <az okoss[ágban(?)]> csendes medrében.
- 31 ezt és az utána következőket K, Kt : ezt is, mint az utána következőket
- 33 Laszlyék egy kant, K : Laszlyék egy *pompás* kant,
- 34 K : mangalicát, <míg> úgy hogy
- 36 az asztalnál, Vajdáné K, Kt : az asztalnál az *atyafiak*, Vajdáné
- 36 K : asszony<néninek> néninek
- 38 messalliance K : mint 1. messalliance 2. elvitázhatlan messalliance (Kt : elvitázhatatlan messalliance Jk : mezalliansz)
- 15 : 1 K : vonogatta <a> vállát
- 4 szóba állani, K : szóba állni,
- 7 No, ha a sertés teste beszél, hát egyszerre rávetették magukat az atyafiak K : No, ha a sertés teste beszél, hát *lesznek itt olyan beszédek, hogy eláll a consiliariusék szemszája. Nosza*, egyszerre rávetették magukat az atyafiak
- 9 K : sok hús <fől> és zsír fölfér
- 10 K : »fundamentumot« és <az egy[iket]> minthogy
- 14 Liskayné asszonynéni K : <Liskay János uram> Liskayné asszonynéni (Kt : Liskay asszonynéni)
- 15 K : a Demosthenes 1. hátát, ami 2. hátát és lapockáit, ami
- 17 okvetlenül (Jk : okvetlenül)
- 19 K : <Rédeky contra Liskay.> Az ördögbe is
- 19 Ilyen *sem* K : Ilyen *se*
- 20 K : 1. <Az egész> vármegye 2. A fél vármegye
- 21 bulletinek (Jk : bülletinek [!])
- 22 K : s fogadások 1. <köttettek> 2. történetek 1—2. mindenfelé.
- 25 K : 1. lassan emelkedtek 2. lassan, de szépen emelkedtek súlyban és 1. <tekintélyben — már-már azt lehetett volna

- hinni, hogy a dicsőségük srig tartó lesz, midőn a »Pesti Hirlap«, a Kossuth lapja) 2. hírbén, egyszer csak — sic transit gloria mundi — a »Jelenkor« című lap azt a néhány sornyi
- 15 : 28 K : hentesmester 1. <négy mázsásra nevelt egy sertést> 2. ötödfél mázsásra hízlalt fel egy sertést,
- 31 K : 1. Soha még ilyen nem érkezett a nagy Napóleon 2. Soha még ilyen sensatioos hír nem érkezett erre a vidékre a nagy Napóleon
- 33 K : Súlyosabb 1. <az> angol murphi-nál, <a> melyet 2. a híres angol Murphi-nál, melyet
- 34 öltek a londoni hentesek. K : 1. leöltek. 2. leöltek a londoni hentesek. Olvastátok, hallottátok? <No, ez aztán a nagy eset!>
- 36 redőkbe vonódott s elhatározta, hogy megveszi a sertést. Készül tehát az útra, K : redőkbe vonódott. Egész éjjel merész gondolatok nyargaltak <a> fejében, míg végre 1. <hopp no, elhatározta, hogy mi tevő lesz. Hát <<megyek>> <<me>> mit egyebet, elmegy egyenest Debrecenbe és megveszi a hatalmas óriást a consiliariusnak szánt ajándéknak.> 2. elhatározta : »hopp, <no, el>megyek <Debrecenbe és megveszem.« De legyen ez mélységes titok, ne tudja kenyeret evő lélek. Készül tehát az útra, <Kt : redőkbe vonódott. Egész éjjel merész gondolatok nyargaltak fejében, míg végre elhatározta : »hopp, megyek, megveszem.« De legyen ez mélységes titok, ne tudja kenyeret evő lélek. Készül tehát az útra,)>
- 38 K : mintha 1. <Kassára menne a püspökhöz, aki nagybátyja> 2. Pestre *indulna* betegem, a híres <Stahlit> <Stahli> <Stahlíhoz> Stahly doktorhoz. Mire aztán 1. <megindult> 2. elment 1—2. éj idején <egyenest Debrecennek> a nagy mozgató gondolattal viselősen egyenest Debrecenbe,
- 16 1 K : a Bikában, 1. <o[tt]> 2. <vagyis annak az ebédlőjében> 3. <a Bika ebédlőjének ajtajában> 4. vagyis annak az ebédlőjében,
- 3 a látományra, K, Kt : *arra* a látományra;
- 6 K : Egy nagy kerek 1. asztal<nál> 2. körül 1—2. ültek
- 9 Azonnal elérte a szituációt . . . K : De bizony okos ember Rédeky <bácsi, s> azonnal elérte a szituációt . . . <No> No, hát <Kt : *De bizony okos ember Rédeky*, azonnal elérte a szituációt . . .)>
- 10 K : megvenni a 1. <nagy sertés-titánt> 2. sertés Goliathot,
- 11 K : Hisz itt <most> egy örült licitáció
- 14 Rédeky <Kt itt : Rédeky>
- 17 legfőlebb K : legfőlebb
- 17 Legokosabb tehát, ha az a pénz, ami elpocsékolatnék K : *Tehát quid nunc? A legokosabb dolog*, ha <a pénz <<a Bujdosó Mátyás hat>> az atyafiságnál marad> rebus

- hic stantibus a sertés a lehető legjutányosabb áron <jutt>
jut ama 1. bizonyos atyáncfiának 2. bizonyos vagyis
bizonytalan atyáncfiának birtokába, 1. s ami elpocsékol-
tatnék 2. s ami pénz elpocsékoltatnék
- 16 : 18 K és Krk : az *oktalan* ráigéréseknél, (Kt—1906, a K hely-
telen olvasásából keletkezett s örökletessé vált hibával:
az *okveilen* [!] ráigéréseknél, Jk : az *okvetellen* ráigérések-
nél,)
- 20 csak egy modus vivendi mutatkozik, ha K; Kt : csak
egyellen egy modus vivendi (Kt hibásan: vivendii [!])
mutatkozik *célirányosnak*, ha
- 22 aki *leghamarabb* letörlik, K : aki hamarabb letörlik;
- 24 másodmagával (t. i. a sertéssel) *teheti tiszteletét visszamenet*
a konziliáriuséknál. K : másodmagával 1. <értve a sertést>
2. (t. i. <ő és a sertés>) 3. (t. i. a sertéssel) *pályázhat vissza*.
<... hegyeink közzé.> (Kt: másodmagával (t. i. a sertés-
sel) *pályázhat vissza*.)
- 26 Rédeky nevére lépkedett a kerek asztalhoz : K : Mind-
ezeket így 1. <érte elő Rédeky uram> 2. találta ki Rédeky
nagy igazán és <nagy> nevére lépkedett a kerek asztal-
hoz : (Kt : *Mindezeket így találta ki Rédeky nagy igazán és*
nevére lépkedett a kerek asztalhoz :)
- 28 K : 1. *Folytathatnám* <ezt a> különös sertés (háborút);
mely sok esztendeig tartott; <tovább is> — <de ennek>
de nem folytatom. 2. . . . És hát folytathatnám e különös
sertés háború rajzát stb.
- 29 K : 1. <Nekom> 2. Hisz 1—2. csak arra kellett bizonyíték-
nak, hogy <a jó> Lengyel Fili <már> bácsi már gyerek-
korában ilyen sertés húsokon <élt> táplálkozott.
- 33 *Szülei* halála voltaképpen K : 1. <A konziliáriusék elhal-
ván> 2. *Az öregek* halála voltaképpen kevés változással
járt 1. <Filire> 2. rá 1—2. nézve. (VU : *Filire* nézve.)
- 36 a *szentmihálynap* K : a *sz*t mihálynap
- 38 haldokolva megsimogatta *a fiú* fejét K : haldokolva *ágyá-*
hoz hirta, megsimogatta *a* fejét, (Kt : haldokolva *ágyához*
hirta fiát, megsimogatta *a* fejét,)
- 17 3 K : ezt a ragaszkodást. 1. <Járta őket> 2. Járt az egyik-
től a másikhoz, <és ott hetelt> és sohase unta meg őket.
- 5 K : de ő 1. <rendületlen> 2. állhatatos 1—2. maradt. Apja
furfangos esztét nem örökölte, 1. <becsületes, egyenes szívű
jó fiú volt, de egyéb semmi. Valami nagy parádét nem
praetendált, megelégedett, ha túrik. Azt szerette legjob-
ban, ha észre se veszik.> 2. <Fürösztötték tejbé[-vajba]>
3. <s csak Fili volt az egész> 4. se a <ímét> (hát nem)
rangját
- 6 K : 1. <F[ilit]> 2. őt hát
- 7 K : de nem is pretendált ő 1. <semmit.> 2. illet.
- 8 azt szerette legjobban, K : *és* azt szerette legjobban,

- Lap Sor
- 17 9 hogy ott van. K : hogy ő ott van. <Valami> *Valami* végtelenül csekélynek tartotta magát és ebben volt 1. <valami> 2. egy kis 1—2. kedvesség.
- 11 ha ölébe ült. K : ha <az> ölébe ült.
- 12 K : dohányt vágott <cser[ebogármalmokat]> <és> sárgarépát tett közé, (Kt—1903 is így!) hogy nedves legyen. <A gombolyagot tartotta valamelyik húgocskának... A pamut> a *legombolyítandó* pamutot tartotta <a néni>nek <a néni>nek, <azu[tán]> azután
- 15 K : 1. <lúd[tollat]> 2. frótollat faragott
- 18 K : nem volt 1. <való.> 2. alkalmas.
- 19 K : Az ördög cipelje <azt> a nehéz puskát. *Azonfelül pedig hóhér szív kell ahhoz, azt a szegény ártatlan nyulat, amelyik a légynek se vét, meggyilkolni.*
- 22 szelíd arcán és merengő szemein. K, Kt : a szelíd arcán és a merengő szemein.
- 23 K : de *hát* ki bántotta volna
- 24 K : <Azok a régi rokonok 1. gyöngéd, finom 2. a durva bekecseikben, gyöngéd, finom 1—2. lelkek voltak.>
Rossz arcokat vágni a vendég előtt, *ürmöt önteni a pohárba*, csípős célzásokkal
- 26 adják Kt : adjuk
- 28 K : elég kritika, <a rokonok> *nem győztek* <eléggé> *sopánkodni* : — Mire veszi az életet ez a 1. <szegény> 2. boldogtalan 1—2. Fili. (Kt : elég kritika, *nem győztek sopánkodni* :)
- 29 K : Hát így akar ez maradni 1. <mindéig?> 2. <mindig> 3. örökké? 1. <Hát> *nem szegényli* 2. *Nem szegényli* 1—2. magát, hogy 1. <maholnap megöregszik> 2. innen-onnan vén kutya lesz és még semmi.
- 32 K : 1. <Elvehetne valami> 2. Nem tud elvenni egy 1—2. vén saraglyát,
- 34 K : zsindeyezni. <Ez . . .> Szép ember, *eszes ember* és mégis ilyen mihaszna.
- 37 K : Valamelyik asszony, <nem> gondolom,
- 18 1 — Hát mért nem mondjátok meg neki? K : — Hát mért nem mondjátok *ezt* meg neki.
- 3 — Előismerem, (Kt : — Előismerem,)
- 6 K : — 1. <His[zen]> 2. Nem bátor ember? Ön,
- 7 K : <— Az más> <Más az>
— Hja, az csak
- 8 visszaölhetett (1906—Jk hibásan : *viszölhetett* [!])
- 9 nagyot nevettek, a nevetés elfújta K : nagyot nevettek, *mert a megölt medve nem igen szokott olyan agilis lenni, hogy 1. <vissza ölje az embert> 2. összetépjén valakit és <ebben a> ez a nevetés elfújta* (Kt : nagyot nevettek, *mert a megölt medve nem igen szokott olyan agilis lenni, hogy összetépjén valakit, és ez a nevetés elfújta*)
- 10 K : Fili feje <föl>felől a 1. <veszedelmet.> 2. felhőt.

- Lap Sor
- 18 : 11 Hogy *ezt* Filinek K, Kt : Hogy *ezt a* Filinek (VU : Hogy *a* Filinek)
- 12 K : 1. <Egy> 2. A 1—2. gazdag rokonnak
- 15 K : De 1. <egy> 2. a 1—2. szegény rokon
- 17 de rokon nem. K : de rokon nem. *Osak a Liszkyayné bohókás szép fejében teremhet <egy> ilyen lehetetlen kívánság.* (Kt ugyanígy!)
- 18 Így volt ez akkor és szép volt így. K : Így volt ez akkor és szép volt *ez* így.
- 24 K : Mindenütt volt <valami> valami
- 26 K : főz 1. <Vajda> néni 2. Ágnes néni
- 28 K : herócei — <Ferenc József mit> <amelyeknek láttára évek óta azt az egy a> amelyeknek megízlelésénél minden alkalommal így kiált fel 1. <a Fili nagy lelkesedéssel :> 2. <a> Fili : 3. Fili :
- 30 K : nem eszele — *amin* <a kedves> *Ágnes néni olyan édesdeden tud mosolyogni.* Korontán remek
- 31 van *Osapóéknak*, K : van *Liszkyayéknak*, s 1. <pompás> 2. kedves 1—2. kertre nyíló
- 32 K : Orgonavirágzásakor 1. <odahúzza a szíve> 2. <oda kezdte <<a sz[íve]>> húzni az ösztöne.> 3. odahúzza a vándorló ösztöne.
- 33 Vidolyon Hettyessyéknél (mert azok laknak most a megszokott házban) sok apró gyerek várja már nagynehezen Fili bácsit. Kampát, métát, duplexet lehet velők játszani. K : Vidolyon *Hattyasiéknál* (mert azok laknak most 1. <az ő házukban> 2. a megszokott házban) sok apró gyerek *van, akik* már nagynehezen *várják* Fili bácsit. Kampát, *mártogatási* lehet velők játszani. (Kt ugyanígy!)
- 36 a *Laszlyék* (Kt és PH itt hibásan : a *Liszlyék*)
- 36 K : a *Laszlyék* kertje alatt s a <...> pisztrángoknak Fili az ördögük, 1. a pásztorok <meztanították> 2. a pásztoroktól megtanulta, hogy 1. <melyik> 2. a »halaló fű«, <amellyel megéteti a <<a>> halakat>, 2. a »halaló fűvel meg lehet őket étetni, (Kt : a *Liszlyék* kertje alatt s a *pisztrángoknak Fili az ördögük*, a pásztoroktól megtanulta, VU hibásan : a haldló [!] fű)
- 38 és szabad kézzel *fogdoshatók össze*. K, Kt : és szabad kézzel *lehet összefogdosni*.
- 19 1 K : 1. <de> 2. bár 1—2. egy idő óta
- 3 elbódulni ... (Kt : elbódolni ...)
- 3 K : 1. Fili <azonban nem> megy <többé Szalánra.> 2. de Fili mégse megy.
- 5 K : 1. <Mesélnék olyasmit> 2. Olyasmit mesélnék, 1—2. hogy a szép *Liszkyayné* megsértette volna <a Filit>. Pedig *dehogy sértette*. Valami 1. <nagy> társaság 2. vidám társaság
- 8 Újfaluban *Vajdáéknál*, K, Kt : Újfaluban *Hajduéknál*,
- 16 K : csinos 1. <ember> 2. férfi 1—2. volt.

- 19 : 18 K : valamikor *valami* szerelmi viszonyod ?
 21 — Fili, Fili, nagy kujon! K : 1. — *Ejnye*, Fili, Fili. <Becsü-
 letedre mondo[d?]> <El mernéd-e becsületedre mondani?>
 2. — *Ejnye*, Fili, Fili, nagy kujon! (Kt és PH is : — *Ejnye*,
 Fili, Fili, nagy kujon!)
- 22 K : — Becsületedre mondom; *sohas* 1. <kettem senki-
 nek> 2. vetett énrám szemet senki — *monda* 1. ünnepé-
 lyes<...> <hangon a szegény Fili> 2. Fili ünnepélyesen.
Még a két ujját is feltartotta.
- 26 K : 1. <Fili> pedig kényes volt 2. *Pedig kényes volt*
- 26 K : 1. <Ezek azok a> 2. Tetszik tudni, azok a
- 27 Fili az egyik *Rédeky-kisasszony* osontlegyezőjét tartotta, míg
 az a táncosával keringett, midőn mellette suhant el
 Liszkayné. K : Fili *valamelyik nőrokona* osontlegyezőjét tar-
 totta, míg az a táncosával kerengett, midőn 1. <odalépett
 hozzá a> Liszkayné. 2. mellette suhant el Liszkayné.
 <G[yönyörű(?)> Almavirág-szín ruhába (Kt : Fili egyik
Lengyel-kisasszony osontlegyezőjét tartotta stb. Jk : ... míg
 az táncosával keringett; stb.)
- 31 Filihez : K : a Filihez :
- 32 K : (Mintha csak a szépen faragott 1. legyező<t nézegetné>.
 2. legyező tűnt volna fel neki.)
- 34 K : felelte Fili 1. <tréfásan.> 2. közömbösen.
 <Hamisan>
 Megfenyegette <féltréfásan> pajkosan :
- 37 K : az eskümet (az imént)? <kérdéző Fili a szép asszonytól.>
- 38 K : Liszkayné, 1. <kedélyes> 2. <hamiskásan> 3. <ingerlőn>
 4. kihívóan 1—4. ringatva
- 39 a darázs derekát (Kt : darázs derekát)
- 20 : 2 K : és 1. <lehajtotta> 2. lehajtá 1—2. a fejét szemérmesen.
 <S ezzel elsuhant a táncos[ával]>
 Ezzel kód előtte, stb.
- 4 K : a sok <ember között> ruha, a sok <pacsu> <pacsi
 fej> emberfej közt. (Jk : *között.*)
- 6 és az (Jk : s az) K : és az <hajtotta>, *üstölkélte*, hajtotta
 Liszkayné után. <Nagy nehezen akadt rá, de ráakadt>
 Nem volt nyugta, míg rá nem talált az ebédlőben, <ahol
 éppen egy> ahol éppen egy
- 8 K : amitől egyszerre 1. <minden> 2. ezer piros rózsá nyila-
 dozott az arcán.
- 11 K : fehér fogai <abban a bíborpiros foglatban>!
- 12 — *Hogy ki vetett rád szemet? Hát ugye mégis szeretnéd
 tudni? Hát ugye mégse vagy olyan szent, amilyennek mutat-
 kozol? Csak ezt akartam tudni, barátja az erénynek.*
 — Ugyan mondd meg! *Ne okoskodj!*
 K csak ennyi : — *Hogy ki vetett rád szemet? Hát ugye
 mégis szeretnéd tudni?*
 <— Nem>

- <– Mondd meg> Ugyan, mondd meg! (Kt és VU : Ugyan, mondd meg! *No*, ne okoskodj!)
- 20 : 16 – Hát megmondom; ha behunyod a szemedet; belesúgom a füledbe. K : – Hát megmondom, *ha rám nem nézel*; ha behunyod a szemedet, belesúgom a füledbe. *No, hajolj <ide> le <hát> egy kicsit, mert föl nem érlek.* (Kt : – Hát megmondom, *ha rám nem nézel*, ha behunyod a szemedet; belesúgom a füledbe. *No, hajolj le egy kicsit, mert föl nem érlek.* VU : – Hát megmondom, *ha rám nem nézel*, ha behunyod a szemedet, belesúgom a füledbe.)
- 18 azután K : *s* aztán
- 20 K : amely <be> beharsogta
- 21 K : – No, hát én [tollbotlás :] <voltál> [azután helyesen :] voltam <ha te, Fili> az, Fili. <Volt> Régen volt. El múlt. <Mire p[edig]> Másé lettem. Mert te nagy mamlasz voltál. (VU : én voltam az, Fili.)
- 24 K : de <a>mikor a szemét kinyitotta – *hát* nem volt ott senki az ebédőben,
- 26 Az asszony eltűnt azalatt. K : Az a kis bohó asszonyka elfutott azalatt. <Volt hát már Filinek> Íme, lett már hát Filinek (Kt : Megint eltűnt a bohó asszonyka azalatt. PH : Az asszony *megint* eltűnt azalatt. VU : Az asszonyka *megint* eltűnt azalatt.)
- 28 K : birzgálta a [tollbotlás :] <lelkessedt> [után helyesen :] lelkét, halványodott, [tollbotlás :] <színteled> [után helyesen :] színtelenedett,
- 29 K : hogy <ez> a jelenet <talán> meg se történt
- 30 K : és a 1. <pajkos ördög> 2. <pálinka ördögével> 3. Belzebúbbal <holmi> álmokra <koekázott> kártvázott.
- 32 K : pedig <csak> <de éppen oda> vágyott <erősen> oda.
- 33 K : Lisz kay <nem> bosszankodott emiatt.
- 35 megpirongatta, ha valahol találkoztak. K : megpirongatta *egyszer, nem tudom már hol* találkoztak.
- 21 1 K : a rokon szeretet <olyan, mint a mor[zsa]> <a> kenyér-morzsa
- 2 de *abba* a morzsának K : de *annak* a morzsának
- 3 K : megsavanyodik <tőle>.
<Végre megharagudott az asszony és azt üzenete a rokonoktól, hogy ebben az életben sohase hívja meg többet; ha egy hét alatt el nem jön.
Fili most se ment el, habozott, sokáig habozott, de meglehet nagy tusákat vitt a lelkében, de a végén mégse ment, amivel>
- Pedig sok találgatásra stb.
- 5 Hát még a Fili is felhúzza az orrát? Lássá meg az ember!
K : Hát még a Fili is <fel . . .> felduzzá az orrát? 1. <No> lássa meg 2. Lássá meg az ember! (Kt, PH és VU is : felduzzá)

- Lap Sor
- 21 9 K : Hisz 1. <az enyim — tied> csak fogalom. 2. csak fogalom az egész.
- 10 nekem *négy* házam van K : nekem *három* házam van
- 11 K : a másik ember <azt mo[ndja]> azzal dicsekszik :
- 12 Fili elszámolja az ujjain : K : a Fili (Kt, PH és VU is így, névelővel!) elszámolja <az> ujjain : <†tizen négy... családdal vagy[ok]> *száztizen négy* rokonom van *ezen a vidéken* (Kt is így!) és <minden[ik]> <mind> mind a három ember arca 1. <egyforma módon majd kicsattan> a megelégedéstől. 2. egyformán fénylik a megelégedéstől.
- 15 K : <Tíz> Tíz vagy tizenöt kúria az otthona, <mint> egy-egy
- 17 K : mint 1. <δ> 2. Fili 1—2. a lakóhelyeit,
- 21 odább K : odébb
- 21 Megesett egypárszor. K : *És hát az is* megesett egypárszor.
- 26 a nyakokról. K : a nyakokról. Csakhogy arra is megvolt 1. <akkor> 2. az akkori világban 1—2. a gyöngéd forma.
- 29 K : — Nini, Fili 1. <bátyám> 2. öcsém — jutott eszébe 1. <a gazdának> 2. Rédekynek —
- 31 de olyan fontosat, (1906—Jk értelemzavaró hibával : de olyan fontosat,)
- 33 K : <Fili> <Fily> Fili járatos a rokonológiába
- 33 K : megérti a <dör> dörgést.
<Fily>
— Ejnye, de jó! stb.
- 35 kérdezi a gazda K : kérdezi *meg* a gazda
- 37 De ha *most* ott (Kt : De ha ott)
- 38 K : 1. el ne <felejtkezzél> 2. el ne felejts
- 22 : 2 K : *nem* fogadom el 1. <csak> újra továbbította, 2. ott tartotta, aztán újra továbbította,
- 6 Így élt és sohase gondolt rá, K : Így élt *a kétszeres* <lengyel> *lengyel* és sohase gondolt rá, (Kt, PH és VU is így!)
- 7 *cserben* hagyta, K, Kt, PH és VU : *cserbe* hagyta,
- 8 mert nem rokon K : mert <nem v[olt]> az nem rokon
- 9 K : volt egy <egy> atyafi, aki <Fili> *öcsémnek* szólította, a nagy többségnek 1. <bácsija> 2. Fili bácsi lett.
- 11 K : de ez 1. <nem> 2. sem alterálta *Filit*, (Kt, PH és VU is így!), mert
- 13 K : mint egy vén 1. <bútort> 2. <órát> 3. órát,
- 13 K : Fili(ér) értéke <is> inkább egyre nőtt. <Most már több érdekeset is tudott.> És ha ez így megy,
[Ezután a K-ban hosszabb törölt rész következik, a későbbi szakaszok első megfogalmazása :]
<Egy haláleset azonban mégis megzavarta egy kicsit. 1. <Nem> 2. Sehogy se 1—2. kerülhetett el, hogy el ne menjen Szobránóra, mert meghalt a szegény Liszka Pali. Hát az mégse lehet, hogy a temetésére el ne menjen... Hiszen mindég szerető jó atyafiak voltak. Csak az asszony zavarta

még a dolgot . . . Az asszony veszedelmes volt, Fili érezte azt és nem ment a veszedelembé . . . Fili karakter.

Most azonban már özvegy az asszony és még mindég szép . . . és most már csak Tóth Mari, nem Liskayné. Hát mért nem menne a temetésre?

A temetésen aztán a gyásztor után ott tartóztatta az asszony.

— Maradj itt nálunk egy ideig, Fili, míg valami új rend lesz. Neked úgy sincsen semmi dolgod. <<No, ne rázd a fejedet, tudom, hogy nem sokat használsz.>> 1. <<De a>> 2. És ezek a tolvaj 1—2. cselédek még a házat is széthordják a fejem <<fölül>> <<felül>> fölött, ha nem 1. <<éreznek itt>> 2. látnak itt 1. <<egy férfit>> 2. valakit, akinek a fején kalap van.>

- 22 : 16 kísértések (Kt hibásan : kísérletek)
 17 meghalt Liskay, K és Kt : meghalt *a szegény* Liskay,
 18 arra kérte a rokonokat az özvegy : maradjon ott K : arra [tollbotlás :] <kértem> [utána helyesen :] kérte a rokonokat az özvegy (*még most is szép volt abban a fekete ruhában*), *hogy maradjon*
 20—22 K : még <az> a házfődelet is széthordják 1. a feje fölött 2. az δ még az árvák feje fölött, ha nem látnak *itt* valakit, (1906—Jk kihagyással: ha nem látnak valakit,) aki kalapot hord.
 26 Fili vörös lett, mint a *karmazsin*, K : Fili vörös lett, mint a *kapos*, és szabatkozni próbált.
 27 veszi Mariska. K : veszi *a* Mariska.
 29 K : pörkölt rá 1. <Hattyasi Péter> 2. <a fiatal, ötletes> Hettyesi Kristóf,
 31 K : mint egy felállított <Bakkusz> bakkusz
 33 K : az asszonnyal 1. <o[lyan]> 2. <f[urcsa]> 3. és olyan furcsa, nyugtalan érzései 1. <voltak> 2. támadtak. <Hanem a gyerekekkel> Valami jelenettől tartott.
 „ 35 élete folyásáról. K : *az δ élete folyásáról.*
 23 : 1—21 [Első megfogalmazása a K-ban ; törlését MK elmulasztotta, bár alább újból megfogalmazta!]
 K : Valójában a gyerekeké volt 1. a<zok> 2. Fili. Az asszony egész nap sírdogált — ott is, ahol nem látták. <Szóval unalmas volt> Mert csak az ilyen <az> az unalmas. Fili egyébiránt nem találta annak. Hiszen 1. <mindegy> még nagyon új 2. úgy is jó ránézni. Aztán még nagyon új a fekete <ruhája> szoknyája. Majd beszédesebb lesz később. <És hát az is elég, hogy olyan sokat vannak együtt>
 [Ezután következik a K-ban a végleges szöveg :]
 Valójában a gyerekeké volt Fili, (1906—Jk : *a* Fili,) azok majd megbomlottak érte. stb.
 3 K : mert a 1. <gyerekek> 2. kis zsarnokok

- Lap Sor
- 23 : 6 K : felfordította <nekik>. Tetézett nekik 1. <hogyan> meredt négy lába. 2. a fölfelé meredt négy lába.
- 10 K : Aki kapja, az marja.
<Fordítsa fel most már a>
A mama haragudott, zsörtölődött.
- 14 K : 1. <Ejnye> 2. Csitt, ti kis
Filivel, ha kérte, hogy nézzen utána ennek, annak.
- 17 K : Filivel, ha <olyasmi> *olyasmire* kérte, hogy nézzen utána ennek *vagy* annak.
- 28 K : mert <néha> a sárga
- 29 a Filire, (Kt : Filire,)
- 30 K : Hanem elmúltak hetek; 1. <ho(n)napok> 2. havak, és az asszony (1906—Jk kihagyással : az asszony)
- 31 nem enyhült; *hidegsége, közönyössége megmaradt*. Fili türelmetlen kezdett lenni. K csak ennyi : nem enyhült.
S a Fili türelmetlen kezdett lenni.
- 32 K : A nagy 1. <jelenetet, ami> 2. jelenet
- 36 K : Ha nem is az egészet, <de> (mert az
- 37 K : valami 1. <részecskéjét> 2. részét, valami rügyecskét, amiből <virág> <ki leh[et]> ki lehet már sejteni <a bimbót> a <virágot> <tavaszt> <ta> virágot.
- 24 : 1 K : ruha is [tollbotlás:] <elfogyott> [utána helyesen :] elkopott már, de nem jött 1. <el> a <tavasz> 2. rügy.
- 3 K : 1. <Tavasz> helyett azonban <megérkezett a genfi egyetemről> 2. Rügy helyett azonban megjött a pünkösdi ünnepekre 1—2. az odavaló 1. <papnak> 2. református papnak, <a> nagytiszteletű <Fek> <Baló Sámuel úrnak> Fekete Sámuel úrnak
- 5 vasutat épít most *Szibériában*. K és Kt : vasutat épít most *Szibériában*.
- 6 Szép, deli fiatalember volt ; úgy látszik, hogy már régebben otthonos Liskayéknál, be-benézett a kastélyba és egy kicsit szétbeszélte az asszonykát. Nagyon szellemesen tudott csevegni, meg is neveltette egyszer Liskayné, Fili még örült neki. K : Szép, deli fiatalember volt <kedvesen tudott beszél[getni]>. Eljött 1. <oda> 2. a kastélyba is 1—2. egypárszor és egy kicsit szétbeszélte az asszonykát. Nagyon szellemesen tudott 1. <beszélgetni és meg> 2. csevegni, meg is neveltette egyszer Liskayné.
Oh, de édes volt a nevése. Hiszen azelőtt is nevetett eleget, a Fili ezeme közé is nevetett nem egyszer, de ez most új volt és elbűvölő. (Kt : Szép, deli fiatalember volt ; úgy látszik, hogy már *azelőtt is ismerős* volt Liskayéknál, stb.
Oh, de édes volt a nevése stb., mint a K-ban.)
- 11 K : befagyva — 1. <dicse[kedett]> 2. jelezte *Fili* (Kt is így!) nagy örömmel a 1. nótárius<nénak>nak, akivel a réten 1. <megállt beszélgetni> 2. találkozott.
- 14 K : a kívülágban. <A> Ha volnának .

- Lap Sor
- 24 : 16 fűvetni. K : fűjteni.
- 18 Esterházy K : Esterházy
- 24 az eladást *tanácsolták*, K és Kt : az eladást *javal[í]ták*,
- 26 *gazdálkodjék benne*, K : *gazdálkodjon rajta*,
- 27 K : a saját 1. <munkája> 2. fáradtsága 1–2. *újb* díját;
- 29 Elfogadták nagy többséggel. K : *Ezt aztán el is fogadták*
nagy többséggel.
- 30 — De most már ki menjen (Kt hibásan : — De most már
ki *ne* menjen)
- 33 K : <Ha> A hála is
- 35 jó lesz a Fili. K : jó lesz *oda* a Fili.
- 37 1. legyen <már> egyszer úr 2. legyen egyszer úr már 1–2.
a Fili *is*.
- 38 S amint szokás K és Kt : S amint *már* szokás
- 39 *és még valaki harmadik, de már elfelejtetem, ki*; K : és még
valaki harmadik, de elfelejtettem, (VU-ban hiányzik ez a
mondat !)
- 25 : 1 K : és megvitték neki a <teljhatalmú> megbízatásról kiállít-
ott okmányt 1. <nagy parádéval> Szalánra 2. Szalánra
nagy parádéval.
- 3 K : a lovak sörényébe.
<Alig hogy . . . a kocsiról Rédeky uram, ott mindjárt
az udvaron nyakába esett a Filin[ek]>
- 4 Ahogy bejárt *a* kocsijuk későn este a szalánói kúriára;
K : 1. Ahogy bejárt<ak> későn este 2. Ahogy bejárt koo-
si-
juk későn este a szalánói kúria *udvarára*,
- 5 elébők. K : elébők.
- 7 K : 1. <levette> szépen 2. lekapván szépen
- 8 pózba K és Kt : pózba
- 10 K : tekintetes <ko[r]mányzóját>; nemes;
- 14 nem *ösmerjük* (Kt : nem *ismerjük*)
- 16 — Budetini (Kt : — Budítini)
- 16 hívják. K : hívják *ökelmét*.
- 18 K : elmosolyodott, <és tünődve> de olyan
- 20 K : Eddig még csak < . . . > Fili csodálkozott;
- 23 és áporodottá lett az ábrázata — *amin aztán őt csodálkoz-*
tak. K csak ennyi : és áporodottá lett az ábrázata.
- 26 K : — Ne tegyétek azt velem! — 1. <szólt fájdalmas[an]>
2. <nyöszörögte.> 3. mondá egészen megriadva. (VU :
mondá *Fili* egészen megriadva.)
- 27 miért K : mért
- 29 csak éppen a rokonok nem tehették. K : csak éppen a ro-
konok nem tehették. *Mert* [tollbotlás :] nálunk [= náluk]
minden érzést elfojtott a csodálkozás.
- » 33 — Nem lehet . . . K : — Nem lehet, *no . . .*
- 34 hogy én *magamra hagyatva, nélkületek maradjak !* K : hogy
én *magányosan legyek, hogy olyan messze menjek, ahonnan
nem szaladhatok át hozzátok, amikor kedvem tartja.* (Kt :

- hogy én magamra hagyatva, nélkülöletek maradjak: *Istenem, Istenem!*
 25 : 36 — Majd elmegyünk hozzád K : — Majd *mi* megyünk *el* hozzád
 „ 38 K : <Hogy> mikor eddig mindig
 26 : 3 hozott fel, de (VU : hozott fel *Fili*, de)
 3 magukat, K és Kt : *magokat*,
 4 K, Kt és Krk : visszaérveltek, (PH—Jk : visszaérvelték,)
 4 K : 1. lehetetlen <volt> 2. lehetetlenné tették.
 8 K : — Mégse lehet, <mégse lehet> — nyöszörgé (Kt : nyöszörgé)
 10 K : — 1. <Hát ugyan mért ne lehetne> 2. Ej no! Mi jutott megint eszedbe?
 11 — Hát hogy *a* Liszkayné se enged el. K : — Hát *az* *jutott eszembe*, hogy *a* Liszkayné se 1. enged (i) 2. enged el. (Kt : — Hát hogy Liszkayné se enged el.)
 13 mért? (Kt : miért?)
 19 K : — No, <hát> majd megkérdezem tőle reggel.
 23 nem aludt, nyugtalanul hánykolódott ágyában, K : nem aludt, *nem hagyták ezek a dolgok*, 1. <ügy> hánykolódott <mint> 2. nyugtalanul hánykolódott ágyában, <az> mint az,
 24 K : de <már> már
 25 Egyéb reménye sincs, csak K : Egyéb reménye sincs *már*, csak
 27 künn az ambituson K : *már* künn az ambituson
 29 K : — Felkelt-e már Mariska? <kérdé Fili>
 31 VU, 1906—Jk és Krk : plenipotenciáriusunk. K, Kt, PH, 1903 : plenipotenciáriusunk.
 32 — És mit *felelt*? K : — És mit *mondott*?
 33 a szíve tájára *zúdult* K : a szíve tájára *tolult*
 33 K : s hajtotta, hajtotta <a> <se[besen]> sebesen, mintha egy megbomlott malomkereket 1. <kergetne egy> 2. egy tenger forgatna.
 38 K : 1. füttyörészni. 2. füttyörészni, de olyan sápadt [kifejezett szó: *volt*] hozzá, mint a fal. (1906—Jk : füttyörészni,)
 27 1 K : <egy> Egy öreg kuvasz
 1 rúgott rajta *egyet*, hogy percekig *vontott*, kunkogott K : rúgott rajta *egy kegyetlenet*, hogy percekig *visított*, kunkogott
 3 K : — Hát talán 1. magunkkal viszünk. 2. mindjárt magunkkal viszünk — 1. <mondá> 2. vélte 1—2. Vajda uram.
 6 K : még egy-két napig, <míg itt eligazított némelyeket. Holnapután <<indulhatunk>> <<indulhatok>> rendelkezésükre állók.>
 <Majd ide küldjük érted [a kocsit]> Borzasztó főfájásom van
 9 K : és még mindig r[á]adást kér 1. a Fili. 2. a Fili, két napot.

- Lab Sor
 27 : 10 De hiszen K : De hisz
 „ 10 fickó Fili. K és Kt : fickó a Fili.
 „ 10 Ha nem volna ilyen, K : 1. Ha nem *olyan* volna, 2. [az *olyan* szó törlése nélkül, betoldással :] Ha nem *olyan* volna *ilyen*,
 13 K : asszonytól <és> összevissza csókolták
 15 Fili pedig K és Kt : A Fili pedig
 16 — Hát elmégysz? — kérdé K : — Hát elmégysz, *Fili*? — kérdé (Kt : — Hát elmégysz, *Fili*? — kérdi)
 18 De a lelkében forrt valami. Birkóztak benne a gondolatok, *Mártogatta a szívet az elméje játékaiba: kétszer keserűbe, egyszer zsonglóba . . .* Hátha csak kevély az asszony? stb. K : De a *Fili* lelkében (PH és VU is így, Kt : De *Fili* lelkében) forrt valami, *cukor és méreg összevegyülve. Boszorkány étel.* Birkóztak benne a gondolatok. Hátha csak kevély az asszony? Hátha neki kellene 1. <piszkálni> 2. előhozni 1—2. a múltat, az újfalusi táncestélyt? <Minden asszony asszony. Talán . . . akar, . . . akar.
- S ebéd után, mikor azt látta, hogy a menyecske a parkba megy a kis kosarával, melyben a kötése van)
 Az ebédnél nem lehetett *semmit* beszélni stb.
- 22 Jk és Krk : a guvernant K—1906 : a gouvernante (Kt : a
- gouvernante*
- !])
-
- 23 K : és a gyerekek. <De> Közönyös
-
- 24 fogta az
- asszony*
- a kosarat, K és Kt : fogta a kosarat,
-
- 25 K : és elment a parkba <a szokott kedvenc fáihoz.>
-
- 25 Bizonyosan imádkozni és
- sírni*
- jár oda,
- mellékesen pedig harisnyát kötni, mert olyan nagy gyász még sincsen, hogy férji a pipáját, asszony a kötőtűt elhanyagolja.*
- K : Bizonyosan imádkozni jár oda, és 1. <kötőget>
- valahol leül, kötőget, nem szereti, ha háborgatják.*
- (1906—Jk: Bizonyosan imádkozni és
- sírni*
- járt oda stb. 1906 hibásan : . . . olyan nagy gyász még sincsen, stb. Jk önkényes betoldással, a mondat ritmusát is megzavarva :
- hogy a férfi a pipáját*
- stb.)
-
- 29 K : 1. Fili várt 1. <eg[y]> 2. vagy egy órát, 1—2. míg <ő> az imádságát (Jk önkényes módosítással : imádságot) elvégzi,
-
- 30 K : olyan bátor. 1. <A kertajtót egy bos[s]zús mozdulattal belökte> 2. szétlökte a 1. kertajtót, 2. a szárnyas kertajtót; 1—2. az kísértetiesen csikordult meg. (1906—Jk :
- ...hogy*
- kísértetiesen csikordult meg.)
-
- 34 K : egy pókhálón. <Min[den]> A lepkék a <virágokon> virágokon
-
- 36 K : <Mindenki> Minden lény
-
- 39 az asszony? K és Kt : az
- asszonyka*
- ? <Szet[= Szétnézett(?)>
-
- 28 : 2
- egy petrezselyem-padon meg egy galagonyaligeten*
- és odatopant a lugas
- nyílása*
- elé.

- K: egy galagonya 1. <bokrot> 2. <bokron> 3. *erdőcserén* <egy...> és odatoppant a lugas elé. (Kt: egy petrezselem-padon stb.)
- 28 5 azon a *szép*, vékony derékon, amit K: azon 1. <a fekete derékon> 2. a vékony *karcsú* derékon, a <melyeken már a> amit (már) fekete kelme borít be.
- 8 K: elkapta 1. <a kezét> 2. a karját;
- 11 K: — Beszélni 1. <szereznék> veled 2. akartam veled 1—2. — mondá a Fili
- 13 K: 1. — Majd máskor, Fili, <majd máskor> 2. — Majd máskor, édes Fili, — 1—2. szolt az özvegy 1. megosillapodva 2. megosillapodva, nyájasan. — Hanem most eredj, kérlek, valahová elszállt 1. egy rajunk, 2. az imént egy rajunk,
- 19 Fili lehajtotta fejét, *megfordult* és elsimpolyodott K: Fili lehajtotta a fejét (VU is így!)
- 20 K: szomorúan, *ödöngő* léptekkel. Végigment [Eddig tart a kézirat!]
- 21 a kis folyót, a *Boklyót*, (Kt, PH, VU: a kis folyót, a *Bortányt*.) [A K-ban is bizonyára így volt!]
- 26 Hát megbolondult az a Fili? (Kt: Hát megbolondult a Fili?)
- 38 De nem valószínű (Kt: De nem igen valószínű)

Tárgyi magyarázatok

Családi nevek és helynevek.

MK ebben az elbeszélésében is kedvelt eljárását alkalmazza: vegyesen használ költött és létező családi neveket és helyneveket.

Költött nevet visel az elbeszélés hőse: *Budetini Lengyel* Fülöp. Nagy Iván genealógiai munkája (Magyarország családai) Budetini előnevű Lengyel családot nem ismer. Nagy Iván munkája nem említi sem a *Heptyessy* (8: 26 stb.) (a kéziratban többször *Haityasi*), sem a *Laszly* (11: 21) családot.

Ellenben számontartja az alábbi családniveket:

Rédeky (11: 20) — Nyitrában, Turóban és Nógrádban élt nemes-család.

Hajdú (11: 21) — Szolnok, Udvarhely vm. stb.

Vajda (11: 21) — Hont, Zemplén és Nógrád megyében (ez utóbbi helyen a Becsei Vajda család).

Lieskay (11: 22) — Heves és Nógrád megyében a XVII. század közepe óta szereplő nemes-család.

Bujdosó (15: 27) — nógrádi nemes-család. A két *koldusdiákban* Bujdosó János mint debreceni kosztadó gazda szerepel (Krk 3. köt. 53. l. stb.), *A körtvélyesi cstyben* Bujdosó Ferenc oszmiadiamester (Krk. 9. köt. 154. l.).

Csapó (18: 31) — az ország különböző részeiben elterjedt család; a XVII. század óta Nógrádban is élt.

Megállapíthatjuk tehát, hogy Mikszáth ezúttal is (mint számos más elbeszélésében) főleg szülőföldjének, Nógrádnak családneveit kapcsolja a főalak történetéhez.

A földrajzi nevek nagyrésze költött, vagy olyan, melyet a helységnevtárak s monográfiák nem tartanak számon: *Vidoly* (8: 27), *Koronta* (18: 30), *Zsálya* (18: 36), *Holyánka puszta* (24: 16), a kis *Boklyó* folyó (28: 21) stb.

De előfordul egy-két létező helységnév is: *Köpcseny* (18: 25) Moson megyében; *Szalánc* (18: 39) — Abaúj megye főzéri járásában három ilyen nevű helység; *Újfalu* (18: 26) — a régi Magyarországon számos ilyen nevű helység volt.

Lap Sor

7: 7—12 *Mátyás király és Napóleon Mikszáth műveiben* — MK *A kis prímás* (1891) és *A szelstyeyi asszonyok* írásakor (1901) közelebbről tanulmányozta Mátyás király korát, a *Különös házasság* (1900) és *Akli Miklós* (1903) írásakor pedig Napóleon pályafutását. E tanulmányainak töredékeit több más elbeszélésében is felhasználta. Általában feltűnő, hogy utolsó évtizedének termésében minduntalan előbukkan Mátyás király és Napóleon neve, annak jeléül, hogy említett tanulmányai milyen mély hatást gyakoroltak rá.

Ennek a XIX. század második felében játszó történetnek időbeli képzetei is összekapcsolódnak a Mátyás királyra és Napóleonra vonatkozó emlékekkel. »*A fényűzés nagyobb hődtű Napóleonnál* — írja Mikszáth bevezető reflexiói között, majd pedig merészen szökelléssel visszautalva Mátyás király korára, két művelődéstörténeti mozzanatot említ példaképp: »*Ma már a hajdú is villával eszik, Mátyás király az ujjaival cselekedte.*« — Galeotto jegyző föl »Mátyás király találó, bölcs és trefás mondásairól és cselekedeteiről« írt munkájában a királynak az étkezésnél is megnyilvánult »csodálatos tisztaságát«. (Ld. részletesebben *A szelstyeyi asszonyok*hoz írt jegyzeteink közt: Krk 12. köt. 337—338. l.) — »*A falusi jegyző olyan pamlogon heverész, aminről Gara nádornak fogalma se volt.*« — Gara László nádort, a Hunyadiak nagy ellenségét *A szelstyeyi asszonyok*ban is emlegeti (Krk 12. köt. 121, 133. és 136. l.) — A 15. lap 32. sorában ismét egy napóleoni emlékkép: »*a nagy Napóleon elbai menekülése.*« — Napóleon 1814 áprilisában — sorozatos vereségek után — lemondott a francia trónról. A győztes »szövetséges hatalmak« Elba szigetét jelölték ki tartózkodási helyéül, hová május 4-én érkezett meg. De tíz hónap múlva (1815. márc. 1.) kicsiny csapatával visszatért Franciaországba, s márc. 20-án az útközben hozzácsatlakozott hatalmas sereg élén bevonult Párizsba. Am a szövetséges hatalmak csakhamar leverték s az Atlanti óceán közepén fekvő Szent Ilona-szigetére száműzték, hol 1815. okt. 16-tól haláláig (1821. márc. 5.) lakott.

- Lap Sor
- 7 : 15 *kandeláber* — karos gyertyatartó.
- „ 22 *díner* — ebéd.
- 9 : 14 *csempészett dohány* — Itt korjelző hangsúlya van ; az addig szabad dohánytermesztés a Bach-korszakban állami monopólium lett.
- 10 : 14 *prototípus* — őstípus, mintakép.
- 11 : 24 *hiszen nincs is királyunk* — A történet időpontjának újabb hangsúlyozása ; Ferenc József 1848-tól 1867-ig, megkoronázásáig nem volt törvényes uralkodó.
- 12 : 1 *királyi konziliárius* (királyi tanácsos) — pusztá ólm, melyet a király adományoz.
- 9 *»udvarhölgy volt az anhalti hercegné»* — Anhalt : németországi tartomány, az Elbe és a Saale vidékén ; »birodalmi hercegség» volt. A *gavallérokban* is említi Mikszáth (Krk. 8. köt. 219. l.).
- 14 *»nagy rollét játszottak»* — nagy szerepet játszottak ; élnék társadalmi életet éltek.
- „ 22 *Szent Mihály napja* — szeptember 29.
- „ 26 *szervéta* — szalvéta, asztalkendő.
- „ 38 *referendárius* — előadó, tanácsjegyző.
- 13 : 23 *perpetuum mobile* — örökmozgó.
- 32 *»Majd tanulmányozom a kérdést.»* — MK többször is alkalmazza ezt az ügyintézés halogató, patópálos kijelentést. Pl. A *Noszty fiúban* (I. köt. 9. fejezet, a bontóvári főispáni beiktatás jelenetében) Noszty Feri ajkára adva : »egyelőre csak annyit mondok, amennyit a lusta miniszterek szoktak, hogy előbb még tanulmányozni fogom a kérdést...» — Tréfás alkalmazása a *Mindenki lépik egyet* c. elbeszélésben : Lőrinc, a oszmiadiasegéd »tanulmányozván a kérdést...» (52 : 8)
- 34 *deklaszifikált* — lefokozott.
- 37 *klenódiúm* — kincs, ereklye.
- 37—39 *»Krisztus urunk néhány száraz keszeggel és valamely csekély kenyérrel elégtett ki négyezer embert...»* — A csodálatos kenyér- és halzaporításról mind a négy evangélista megemlékezik a biblia újszövetségi részében. Eszerint : Keresztelő János fojvételének hírére Jézus egy pusztaságra vonult. Hívei mintegy ötezren fölkeresték. Este mindössze öt kenyérből és két halból álló eledelükkel Jézus jóllakatta a sokaságot. Csodatételét később megismételte. (Máté 14. fejezet 13—21. és 15. fejezet 32—39. stb.) MK *A szelístenyi asszonyok* c. elbeszélésében is utal e bibliai történetre (Krk 12. köt. 116 : 4—6.).
- 14 : 11 *Caligula lova* — Gaius Caesar Augustus, melléknevén Caligula (= oszímácska) (élt 12—, uralk. 37—41), római császár ; kegyetlen, órült zsarnok, aki lovát különleges módon kényeztette.
- 12 *kontemplálni* — szemlélni, elgondolni ; itt : kiokoskodni.

- Lap Sor
- 14 : 32 *protokollum* — jegyzőkönyv.
- 15 : 3 *müncér* — mérleg.
- „ 12 *Cicero és Demosthenes nevű sertések* — A legnagyobb római és görög szónok nevének ez az izléstelen alkalmazása szomorúan jellemzi a századvégi dzsentri lelki kultúrátlan-ságát.
- 26 *sic transit gloria mundi* — így múlik el a világ diosósége.
- 26 *»Jelenkor«* — klerikális politikai napilap. Csak 1875. jan. 1—szept. 15-ig állott fenn. (Említése az elbeszélés e szakaszának időpontját is jelzi.)
- 33 *»a híres angol Murphi nevű sertés, melyet a szép Viktória koronázására ölték a londoni hentesek«* — Viktória angol királynő (élt 1819—, uralk. 1837—1901) koronázása 1838. június 28-án volt. MK valamely későbbi visszaemlékezésben olvashatta ezt a kuriózumot.
- 39 *Stáhlly* — híres orvosdinasztia, amely a XVIII—XIX. században működött; közülök többen egyetemi tanárok és országos főorvosok voltak.
- 16 1 *a Bika* — Debrecen központi vendéglője.
- 10 *sertés-Góliát* — sertés-óriás. (Góliát: bibliabeli óriás, akit Dávid legyőzött.)
- „ 20 *modus vivendi* — megélhetési mód; követendő út.
- 17 : 7 *pretendál* — követel, igényel.
- 18 : 8 *»aki engem is visszaölhetett volna.«* — Keszthelyi Miklós [Simonyi Zsigmond egyik álneve] »Mikszáth újabb műveiből« c. oikkében (Magyar Nyelvőr, 1905., 34. köt. 467—470. l.) mint »érdekes kombinált kifejezést« említi MK műveinek példatárából.
- 28 *pampuska* — farsangi fánk.
- 28 *herőce* — csőrőgefánk.
- 36 *kampa, méta, duplex* — szabadban játszott gyermekjátékok. *»A kampa* (vagy kómpa) kifutós labdajáték. *A méta*ban a labdaütő gyerekek és a labdát elkapó gyerekek felváltva szerepet cserélgetnek. *A duplex*ben két csoport játszik; a labdával megütött gyerekek kiesnek a játékból; a játékok addig tart, míg az egyik csoport minden tagja ki nem esik.
- 19 : 29 *»Almavirág-szín ruhába volt öltözve...«* — MK ízlésének és színkedvelésének érdekes megnyilatkozása. *A sipsirica* zárófejezetében a ómszereplő leánya *»rózsaszín almavirág gallyal a hajában«* jelenik meg (162 : 1—2).
- 34 *Fili »családi csonitoki«-nak nevezi a szépen faragott csonitogye-zőt* — *A Nosztyi*-júban Tóth Mari szintén (II. köt. 18. feje-zet).
- 20 : 30 *»a Belzebúbbal álmokra kártyázott.«* — Jelentése : részegen Belzebúbbal, a rossz szellemek fejével kártyázva, szép ál-mokat, hazug illúziókat nyert.

- 21 : 33 *rokonológia* — rokonság-tan. (Tréfásan latinosan képzett szó.) Keszthelyi Miklós [= Simonyi Zsigmond] ezt a kevérszót is kiemeli id. cikkében (ld. fentebb, a 18. lap 8. sorához fűzött jegyzetünket).
- 22 : 28 »Liszkayné *Tóth Mária* volt a családi nevént — Jellemző adat MK névlészetére. Pár év múlva *A Noszty-fiúban* is *Tóth Mari* lesz a hősnő neve. — Mikszáth szívesen ruházta ugyanazon neveket különböző elbeszéléseinek szereplőire. Erre már *A szelstyei asszonyoknál* is rámutattunk. Ott is, *A Krúdy Kálmán csejnytevéseiben* is szerepel egy-egy Schramm Mária nevű német nő (ld. Krk 12. köt. 330—331. l.).
- 31 *bakkusz a búzatáblán* — rongy-báb, madárijesztő. (Bacchus nevéből.)
- 23 : 1—15 »*Fordítsa föl az asztalt . . .*« stb. — Ismételten rámutattunk arra, hogy MK sajátmagának és hozzátartozóinak számos emlékét, élményét szötte bele meséibe. Ilyen élményt örökít meg itt is, feleségének egy gyermekkori hunoutságát ruházva át a szép Liszkayné gyermekeire. Mondanunk sem kell, hogy a harmadik parancsolat »*Fordítsa föl most már a mamát is!*« nem gyermekszáj ötlete, hanem Mikszáth leleménye.

Mikszáth ezt a kedves históriát korábban már kétszer is megírta.

1879-ben jegyezte föl először »*Vahot Imre bácsi*« című visszaemlékezésében. (Hi 5. köt. Az én halottaim. 28—29. l.) Eszerint: »*Valahányszor találkoztunk, [Vahot Imre] következetesen mindig elbeszélte, hogy milyen pajkos kis leánya volt a feleségem.*

Mintegy tizennégy évvel ezelőtt látta gyermeknek a Petőfi-kastélyban. Egy inas volt melléje adva, aki mulattassa.

— *Fordítsd föl az asztalt!* — mondá az inasnak parancsoló hangon.

Az ipam, aki nagyon szerette, intett az inasnak, hogy tegye meg a kedvét.

— *Fordítsd meg mind a bútorokat.*

Az öreg újra intett, hogy hát csak nem szabad a „kis kedvencel” ellenkezni, föl kell minden bútort fordítani a terebben.

De Ilonka még most sem fogyott ki a kívánságokból.

— *János* — selypíté türelmetlenül —, most már fordícd meg nekem kívülről az egész házat.

Az öreg János (aki még mai napig is él) katonásan fordult ipam felé, int-e még ennek a kívánságnak is? Mert különben amilyen legény volt, nyomban fölfordította volna a „Mimike” mulattatására ezt a vén Petőfi-kastélyt mind a

négy tornyával egyetemben, hogy úgy állt volna meg ott az anyaföldön, mint egy lábas-serpenyő.*

[A »Petőfi-kastélyon« a Mauks- család mohorai háza értendő; ezt a szerény küllemű falusi kúriát bizony-bizony csak igen nagy túlzással lehetett »kastély«-nak titulálni!]

Ugyanezt a jelenetet másodízben *Nemzetes uraimék* című regényében (1882—1883) írta meg Mikszáth (Krk 2. köt. 128. l.). Harmadízban itt, a *Füliben*.

24: 16— stb. *A rokonság pöre egy Esterházy ellen a hatezer holdas Holyánka-pusztáért* — MK regényeiben és elbeszéléseiben igen gyakoriak a birtok-pörök. Legjellemzőbb példa a *Nemzetes uraimék*, ahol egy egész vármegyéért (Békés megyéért) pörösködik egy familia.

Irodalom

Ez az elbeszélés előszóban került először közönség elé, mint egy irodalmi ünnepen elhangzott felolvasás. Első sajtóvisszhangjai erről a felolvasásról számolnak be.

1902. február 9-én, a Kisfaludy-Társaság 56-ik ünnepélyes nagygyűlésén olvasta fel Berozik Árpád. A nagygyűlésről az egykorú lapok feltűnően részletes tudósításokat hoztak. A hírlapok egy része (Budapesti Hírlap, Magyar Nemzet stb.) a febr. 9-i számban előzetesen is közli a tárgysorozatot. Egyébként részletes sajtójelentéseket találunk a következő újságokban: *Budapesti Hírlap* (főszerk. és laptulajdonos Rákosi Jenő) febr. 10. (22. évf. 40. sz. 1—3. l.), *Budapesti Napló* (főszerk. Vészi József) febr. 10. (7. évf. 40. sz. 1—3. l.), *Magyar Nemzet* (főszerk. Jókai Mór és Beksics Gusztáv) febr. 11. (21. évf. 36. sz. 9—10. l.), *Pesti Hírlap* (fel. szerk. Kenedi Géza) febr. 10. (24. évf. 40. sz. 2—4. l.), *Pesti Napló* (főszerk. ifj. Ábrányi Kornél) febr. 10. (53. évf. 40. sz. 2—3. l.), valamint a *Vasárnapi Újság* (szerk. Nagy Miklós) febr. 16. (49. évf. 7. sz. 98—102. l.) A névtelen beszámolók terjedelmesen közlik az elnöki megnyitóbeszédet és a gyűlést követő banketten elhangzott pohárköszöntőket. Mikszáth elbeszélését általában csak sablonosan említik, kiemelve annak »jóízűt«, »pompás« és »mély« humorát.

A Kisfaludy-Társaság nagygyűlésének külsőségeit és tárgysorozatát a *Vasárnapi Újság* következőképpen mutatja be: »Régi szokás szerint a Kisfaludy Károly halála napját követő vasárnapon, február 9-én tartotta nagygyűlését a Kisfaludy-Társaság az Akadémia nagytermében, nagy és előkelő közönség jelenlétében, melynek soraiban megjelent Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter, s közéletünk és irodalmunk számos kitűnősége, nemkülönben hölgyek is igen nagy számban. Képviseltette magát az Akadémia és a Petőfi-Társaság is. A nagygyűlésen Beöthy Zsolt elnökölt s nagyhatású elnöki megnyitót mondott az írói felelősség kérdéséről. Ezután Vargha Gyula főtitkár olvasta föl lendülettel írt titkári jelentését. Alexander Bernát „Shakspere és Katona” c. tanulmányát olvasta fel. Szabolcska Mi-

hály három szép költeményét Vargha Gyula olvasta fel nagy tetszés kíséretében. Berczik Árpád pedig Mikszáth Kálmánnak *A kétszeres lengyel* című pompás humorú elbeszélését olvasta fel. Végül Kozma Andor bemutatta Balla Miklós Bulyovszky-díjjal kitüntetett pályanyertes költeményét. A nagygyűlést a szokásos lakoma követte az „István főherceg” szállodában, hol számos pohárköszöntő hangzott el...

A *Pesti Hírlap* reklámként hangsúlyozza, hogy az elbeszélés közlését »keddi számunkban [febr. 11.] kezdjük meg». A *Vasárnapi Újság* szintén reklámot csinál magának azzal, hogy az elbeszélést szemelvényesen közli.

Két lap — a sablonoktól eltérően — néhány mondatban ismerteti az elbeszélés tartalmát. Éspedig:

Budapesti Napló: »Berczik Árpád felolvasta MK-nak *A kétszeres lengyel* című mélyhumorú elbeszélését. A szerző egy öreg barátjának látogatása alkalmából a régi kúriák felett elmélkedik. Fényűk, kényelmük a modern korban növekedett, de egy dolog hiányzik belőlük: a szegény rokonok. Ezeket most az államra sózzák. Egy ilyen szegény rokon mintaképe Lengyel Fülöp, amint hívni szokták: a Fili. Ennek komikusan szomorú történetét mondja el Mikszáth. A közőnség hosszas tapssal adott kifejezést tetszésének.«

Pesti Napló, a fentihez hasonló tartalmi bevezetés után: »... Fili apja, az öreg konziliárius, fiának vagyont nem hagyott hátra, hanem néki testálta rokonait. Ezeknél él azután Fili, csak a szép Liszkaayhoz nem megy el, mert tétlenséghez szokott életében ez a nő ébresztette benne a szerelem nemesebb érzelmét. De egyszer csak Liszkaay meghal, s a rokonok Filit az özvegyhez küldik a gazdaság vezetésére. Fili mindig lesi az alkalmat, hogy érzelmeit kitarja szép rokonának, de egy alkalommal légyotton lepi meg az asszonykát s megtört szívvel elbujdosik.«

Várdai Béla (MK. 1910: 169—170. l.) Mikszáth *Mikor a mécses már csak pislog* című kötetét ismertette a *Fili* című elbeszélésről is megemlékezik: »A mindent megértésnek az érzelmes felé hajló humorával van megrajzolva a lengyelkedő Fili alakja, ki már vénülni kezd s még mindig semmi; reménytelen szerelemre gyúl, s bánatában elbujdosik világgá. Analogonját költőnk az erdő ama fáiban látja, amelyek csak megnőnek, susognak, zörögnek, hajladoznak egy-két száz esztendeig, aztán visszarohadnak a földbe. Még madár se rakta tán rájuk soha fészket, vándorlegény ágára a tarisznyáját, pók a hálóját. Mikor szétmállik a testük, visszaadják a földnek, ami erőt, zsírt kiszíttak belőle. Mikszáth szereti ezeket az originális, nézelődő, tétlén, magukról nem gondoskodó, fantasztá alakokat, kik igazán a humorista számára termettek, s akiknek itt szóban levő képviselője megkapta ezúttal a regényes színezetet is.« — Várdai arra is hivatkozik (110. és 148. l.), hogy efféle foglalkozásnélküli, lengyeleskedő alakot, mint Fili, MK már *Nemzetes uraimék* című regényében is megrajzolt; Chalupka ez, Mácsik jobbkeze.

Zsigmond Ferenc »Mikszáth írói egyénisége mint kortörténelmi dokumentum« című tanulmánya (Debrecen, 1923: 22. lap) egyik pél-

datárába foglalva említi *Filit*. »A paródia (helyesebben : a travesztia) levegőjében fürödnek Mikszáth történeti témái. A parodisztikus célszót éppen nem mindig szándékos őnála : veleszületett hajlandóság ez, melyet a korszellem mindinkább kifejelesztett.« A korok és emberek furcsa relációit Zsigmond Ferenc gazdag példatárrel illusztrálja. Példái között szerepel a *Fili* o. elbeszélés egyik mondata is : »Ma már a hajdú is villával eszik, Mátvás király az ujjjaival evett ; a falusi jegyző olyan pamlagon heverész, aminőről Gara nádornak fogalma se volt.«

Kráhl Vilmos »Mikszáth, a jogász« o. könyvében (Bp. 1941) MK alakjait és modelljeit vizsgálva, többek között ezeket írja (124. l.) : »Az *élsdi* emberfajtának nagy irodalmi múltja és számos változata van, kezdve Plautus „Phormio”-jától Jókai „Új földesúr”-jának az „élskdöd lengyel”-jéig. Mikszáth nyilván ezt az utóbbit veszi mintául a *Beszterce ostroma* Pruzsinszky Szaniszló alakjában. De két pompás variánsal is gazdagította ezt a típust. Az egyik Chalupka, az „élsdi peregrinus” a *Nemzetes uraimék* című kisregényben . . . Egy másik változata ennek az élsdi típusnak Mikszáthnál „az élsdi rokon” aki hol egyik, hol másik rokonnál vendégeskedik hónapokig, amíg csak meg nem sokallják élsdieskedését ; akkor azután továbbmegy egy másik rokonhoz. Ez *Fili*, a hasonló című beszély igénytelen hőse. Ahogyan némely embernek a vagyona több bérház, úgy az ő vagyona az, hogy számos jó módú rokona van. Egyébként jámbor lélek, aki kevéssel beéri.«

Rubinyi Mózes »A humor nyelvi eszközei Mikszáthnál« című cikke (Magyar Nyelvőr, 74. évf. 1950 : 353—4. l.) Mikszáth humoros szóalkotásaival is foglalkozik. Például veszi *Filit*. »A léha, semmittevő Fili munka nélkül éldegélt a dzsentri-családoknál. A Filik őse már Jókainál is megvan : „A mi lengyelünk”, és Mikszáthnál is szerepel így is. Az üldözött lengyel hazafiak magyar dzsentriknél bujkáltak és éldegéltek kóbor életet. Ez a tiszteletreméltó emigráns-típus aztán átment a semmittevő nem lengyel[, hanem] magyar efféle alakokra. Így történt aztán, hogy Mikszáth egy helyen ezt a Filit is lengyelnek nevezi, pedig ez a Fili mint szegény rokon élt olyanformán, hogy ha egyik helyen megunta (vagy megunták), átment egy más családhoz. Mit csinált? Töltötte a bort a poharakba, ivott a gazdával és pletykákat mesélt. Ismerte a családok közötti rokonsági kapcsolatokat, a *rokonológiát*. S ebből a tudományból akkor jól megélt. Ugyan-csak a *Filiben* olvassuk Mikszáthnak egy tréfás szóalkotását, amely bizonyos emberséges jellege miatt humorosnak nevezhető. Ez a szó : *viszöl* [!]. Így meg sem érti az ember, csak a szövegben. Szóba került ugyanis a családokban, ahol Fili folytatta henyélt életét, hogy ezt a léha, dologtalan Filit mért nem dobják ki. Mért nem akad bátor ember, aki megmondja ennek a Filinek, hogy elég volt a vendégeskedésből. Rédeky Gábornak, akiről elismerik, hogy okos ember, meg is mondja ezt egy nőrokonra. De Rédeky azzal tér ki a megbízatás elől, hogy ő ugyan elég okos, de nem elég bátor erre a feladatra. Csodálkozva hallgatják ezt. Rédeky nem elég bátor? Ó, aki már hat medvét ölt meg? „Hja, az csak medve volt, hűgomasszony — felelte Rédeky —, aki engem is *viszölhetett* volna.” [Sajnos, ez a magyarázat kizárólag az

1906—Jk szövegében levő súlyos sajtóhibán alapszik! A helyes szónak a kéziratban is és az összes többi szövegben is: nem *viszöl*, hanem *viassaöl*, illetőleg „*viassaölhetett volna*.”] Rubinyi így folytatja: »Ennek a Fili-komplexusnak a humor-jelleget a dolog mélyén rejtőző, az akkori felfogás szerint való humánus eleme adja. Nem a mi lelktünk-ből, de kétségtelen kedvességgel és humorral teszi hozzá a költő: „Így volt ez akkor. A szegény rokonnal és a viselős asszonnyal gyöngéden bántak a régiek. Az utóbbival azért, mert *többje* van a *többinél* (szíve alatt van a gyermeke), az előbbivel azért, mert *keve-sebbje* van a *többinél* (hána alatt van a koldustarisznyája).«

M I N D E N K I L É P I K E G Y E T

Kézirat, kiadások, fordítások, átdolgozások

Kézirata (röy. : K) az OSzK kéziratárában, jelzete : Fol. Hung. 2181. Terjedelme : 1—40. számozott levél, vagyis 80 lap. A K lapjainak mérete általában 18×21,5 cm. A Pesti Hírlap (PH) 1902. évi folytatásos közlésének nyomdai kézirata. A K OSzK-ba kerülésének körülményeiről ld. a *Fili* jegyzetét (165. l.).

A kéziratlapokat az OSzK ivrétű lapokra ragasztva beköttette. A K köttetésekor gépszámozással (1—40. sorszámú levél) látták el a ragasztott lapokat.

MK eredeti lapszámozásai híven jelzik az író műhelymunkáját ; azt, hogy mennyit írt, mennyi kéziratot küldött a nyomdába egyszerre. Az egyes folytatások lapszámjai, illetőleg a papír és az élénk-kék színű tinta árnyalatai nyomán megállapítható, hogy MK ezt az elbeszélést nyolc részletben írta. Eleinte megpróbálta folyamatosan sorszámozni a K lapjait, de aztán, a negyedik folytatástól minden egyes esetben előlről kezdte a sorszámozást.

Megjegyzendő, hogy a K-ban egy rövid szakasz (a 39. lap 1—12. sorá) idegen kéz írása (valaki vagy diktálás után írta, vagy lemásolta MK eredeti kéziratát), egy másik szakasz pedig (58 : 33—59 : 7) a PH kefelevonatából van beragasztva.

(Ld. még Szövegváltozatok c. jegyzeteinket is!)

A K részei — MK lapszámozása szerint — a következők:

- 1—15. l. (Az 1. lap élén a PH szerkesztőségi utasítása a nyomda számára : Tárca[,] szombaton kezdődik. Ugyanott a cím betűfajtaját illetőleg : grik. [= garmond ritkítva.]) Elejétől »Nem maradt tehát más hátra . . .« kezd. szakaszig.
- 15[!]-19. és ismét 19[!]-21. l. Az eml. szakasztól »Elcsendesült, de csak látszólag . . .« kezd. szakaszig.
- 22—33. l. Az eml. szakasztól a csillagjelig, vagyis »Siettek. A szomorú apa szinte futott elől . . .« kezd. szakaszig.
- 1—4. l. Az eml. szakasztól »— Csak még egyszer megsegítse az Isten . . .« kezd. szakaszig.
- 1—8. l. Az eml. szakasztól »Eszéegában sem volt Aprónak ilyesmi . . .« kezd. szakaszig. [= PH 7. folyt.]

6. 1—0. 1. Az eml. szakasztól »A következő nap délelőttjén nagy tömegek verődtek össze . . .« kezd. szakaszig. A K végén előbb: Vége köv., majd ceruzával így javítva: Folyt. köv. [= PH 8. folyt.]
7. 1—10. 1. Az eml. szakasztól »Okos dolog volt két tanút vinni Apróhoz . . .« kezd. szakaszig. [= PH 9. folyt.]
8. 1—12. 1. Az eml. szakasztól végig. A K 1. lapjának élén: — Vége —. [= PH 10. folyt.]

- M. I. *Pesti Hírlap.* (Felelős szerk. Légrády Imre.) 1902. június 28— július 9. (XXIV. évf. 175—186. sz.) A cím alatt ezzel a műfajjelzéssel: *A Pesti Hírlap eredeti tárcája.* A tárcarovatban, tíz folytatásban, a folytatások sorozámozásával, az alábbi részletezés szerint:
1. június 28. (175. sz. 1—3. l.) Elejétől »Maga Máli néni is hol-hol bekukkan a boltba . . .« kezd. szakaszig.
  2. június 29. (176. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »—Ej, mit ordítasz úgy; mintha nyúznának . . .« kezd. szakaszig.
  3. július 1. (178. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »A leány rendesen szomorú volt . . .« kezd. szakaszig.
  4. július 2. (179. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »Arcán visszatükröződött az ellenszenv . . .« kezd. szakaszig.
  5. július 3. (180. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »Ezen az altató nótán szundított el Apró uram . . .« kezd. szakaszig.
  6. július 4. (181. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »— Csak még egyszer megsegítse az Isten . . .« kezd. szakaszig.
  7. július 5. (182. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »Eszeágában sem volt Aprónak ilyesmi . . .« kezd. szakaszig.
  8. július 6. (183. sz. 1—3. l.) Az eml. szakasztól »A következő nap délelőttjén nagy tömegek verődtek össze . . .« kezd. szakaszig.
  9. július 8. (185. sz. 1—4. l.) Az eml. szakasztól »Okos dolog volt két tanút vinni Apróhoz . . .« kezd. szakaszig.
  10. július 9. (186. sz. 1—4. l.) Az eml. szakasztól végig.

Kötetkiadások:

- II. [1. kiad.] 1903. *Mikor a méceses már csak pislog. Elbeszélések* o. kötetben. Bp. Légrády Testvérek. (127—212. l.) [A kötet tartalmának részletezését ld. előbb, a *Fili* o. elbeszélés 1. kiadásánál!]
- III. a) [2. kiad.] 1906. *MKm (23. köt.)* [A sorozat kötetszáma csak a boríték IV. lapján van feltüntetve.] A kötet címe: *Mikor a méceses már csak pislog. Elbeszélések.* (135—224. l.) A Révai Testvérek-cég által forgalomba hozott kötet — a címlap hátlapján található jelzés szerint — a Légrády Testvérek nyomdájában, 1905-ben

- készült. [A kötet lapszám szerinti részletezését ld. előbb, a *Fili* o. elbeszélés 2. kiadásánál!]
- b) [3. kiad.] 1909. *MKm* (23. köt.) [A 2. kiad. címlapkiadás.] A címlap hátlapján a nyomda jelzése évszám nélkül: Légrády Testvérek nyomdája, Budapest.
- IV. a) [4. kiad.] 1910. *Jk* 12. köt. 85—155. l. Kisebb regények, V. köt. *Az eladó birtok* o. elbeszéléssel.
- b) [5. kiad.] 1918. Bp. Révai. [A IV.a) kiad. sorozat-címlap nélkül. Címlapkiadás.]
- c) [6. kiad.] Ua. 1929.
- d) [7. kiad. 1930.] *MKmR—Fr.* 38. köt. [A IV.a) kiadásnak csupán címlapjában módosított, változatlan lenyomata. Címlapkiadás.]
- e) [8. kiad.] 1936. MK Emlékbizottság kiad. (MK Össze gyűjtött Művei.) [Ua., mint a IV.a—d), de új címlapokkal új sorozatba foglalva. Címlapkiadás.]
- V. [9. kiad.] *Kisregények II. köt.* (Sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes.) Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó. 315—371. l. (MK Válogatott Művei.) [A kötet tartalma nincs időrendi csoportosításban!] Megjelent 12 000 példányban.

Angol fordítása:

Step by step. Translated from Hungarian into English by *Margaret Solyom Fekete.* (*Hungary.* Bp. 1908. VI. évf. 1., 3—8., 10., 16., 21. sz., 1909. VII. évf. 9., 11., 13—16., 19—23. sz., 1910. VIII. évf. 2—6., 8—11., 15., 17—19. sz.)

Színmű-változatok:

I. *Mindenki lépik egyet.* Vigjáték 3 felvonásban, 6 képben. Mikszáth Kálmán elbeszéléséből írta: *Balázs Sándor.* Színre került először 1935. október 5-én a Magyar Színházban. Rendező: Horváth Árpád.

Személyek:

Apró István	Rózsahegy Kálmán
Ózvegy Gyéresiné	Cs. Aczél Ilona
Katica	Sennyei Vera
Kolosa	Hajmássy Miklós
Főispán	Földényi László
Mátyás	Szakáts Zoltán
Lőrinc	Mester Tibor
Kotrik	Pataki Miklós
Kertész	Boross Géza
Polgárosszony	Kováts Terus
Törzsök	Pethes Ferenc
Rákóczi	Sugár Lajos
Pribill doktor	Vándory Gusztáv

Rektorné	Bacsányi Paula
Morgáné	Szűcs Irén
Gerlics	Hajdú Zoltán
Zsuzsi	Lendvay Márta
Jancsi	Szabó Dezső
Postás	Sándor István

Történiék békeidőben, Vásárhelyen, Erdélyben. Díszlettervező: Upor Tibor.

Előadásai: 1935. október 5., 7—30.; november 3. Összesen 26 előadás. M.: Színházi Élet, 1935. november 10—16. (25. évf. 46. sz. 105 stb. l.)

II. *Mindenki lépik egyet*. Vigjáték 3 felvonásban. Írta Mikszáth Kálmán és [!] K. Pap János. Kézirat gyanánt. Szerző kiadása; Kókai Lajos bizománya. 1935. 50 l. (Fővárosi és Vidéki Színházak Műsora. 95.)

Személyek:

Apró István csizmadia-mester.
 Kata leánya.
 Kolosi bankigazgató.
 Kolovatkai Máttyás csizmadia.
 Lőrinc, Apró segédje.
 Máli néni.
 Zsuzsi, szakácsné.
 Rákóczi Arnold.
 Felügyelőbizottsági elnök.
 Morga halász.
 Misi, csizmadia-inas.
 Nagy Gergely.
 Pribél doktor.
 I. csizmadia-segéd.
 II. csizmadia-segéd.
 I. férfi
 II. férfi.

Történiék Erdélyben, egy Maros mellett levő városban, a világháború előtt.

Ideiktatjuk a szerző előszavának egy részét is, amely szerint átdolgozásának időpontja 1932, munkája tehát korábbi, mint a Balázs Sándoré (1935). A szerző, aki hosszú időn át ontotta a műkedvelőknek szánt színdarabokat, az előszóban írói felfogásáról és nyelvéről is vall:

»Ezt a színdarabot MK *Mindenki lépik egyet* című elbeszéléséből 1932-ben írtam, melyet akkor Mikszáth Kálmán, a költő fia és két kiváló bíráló is elolvasott és jónak ítelt. Az azóta ugyanabból az elbeszélésből írt és előadott Mikszáth-darabhoz nekem nem lehet közöm. Meg kell jegyezmem, hogy én teljesen a nagy író egyszerű, világos és magyaros nyelvén és természetesen, jóízű, humoros modorá-

ban dolgoztam át Mikszáth kitűnő elbeszélését. Nem követtem azoknak a modern íróknak s átdolgozóknak és bírálóknak példáját, kik a régebbi nagy írók, Jókai, Mikszáth, Gárdonyi s ezek követőinek igaz magyaros, természetes írását elavultnak, ósdinak mondják; s csak a nyugatos, sokszor érthetetlen s a darabban előforduló személyek által nem használt, természetellenes, úgynevezett színes írást tartják jónak s a tösgyökeres magyar irodalmi és színpadi nyelvet tönkreteszik.

Úgy a fővárosi, mint a vidéki közönség nagy része azt hiszi, hogy csak azok a színművek jók és hatásosak, melyek a fővárosban színpadra kerülnek. Ez igen nagy tévedés . . . stb.

Keltekzése, forrásai

Mikszáth igazi, otthonos világa a dzsentri és a nép. Elbeszéléseinek túlnyomó része a dzsentri körében zajlik, részint pedig a nép életét ábrázolja.

A harmadik réteg, a polgárság, az iparos réteg többé-kevésbé idegen maradt számára. Nem tudta beleélni magát ennek a rétegnek gondolkodásába, életformájába, lelkivilágába. Alapjában véve magyar gyökéretű, öntudatos polgári társadalom nem is igen volt nálunk; legfeljebb szórványosan, egypár nagyobb városban. Mikszáthnak sem sok alkalmá nyílt a közvetlenül megismerni ennek a rétegnek életmódját. Gyermekkorát falun töltötte parasztek között, diákéveit két kisvárosban (Rimaszombatban és Selmecen), később Pestre került, azután vissza a megyéjébe, végül szerkesztőségekbe és a parlamentbe. Jellegzetesen iparos központban (Miskolcon, Debrecenben, Marosvásárhelyt) alig fordult meg. Innen van, hogy az iparos-ság körében játszó elbeszéléseinek száma elenyészően csekély; és ezek nem is tartoznak a legsikerültebbek közé.

Az iparosok életét jórészt csak felületesen szemlélte. Ez mindenképpen megérzik ilyen tárgyú elbeszélésein, ezeknek bizonyos elmosódott, tompa színezetén. Effajta történetei — többi munkáihoz viszonyítva — általában idegenszerűek. Alakjai ábrázolásában nem találja el a megfelelő vonásokat és hangot. Iparos-figurái mind ugyanazon nyakatekert szófűzéssel, úgynevezett iparos-nyelven beszélnek. (Pl. Filcsik csizmadia, Prakovszky kovács, Disznóssy lakatos, Apró István csizmadia stb.) Sablonszerűen közvetíti mesterkéltszerű beszéd-módjukat, melyet gyakran összevegyít orvos-alakjainak nagyképű, tudáskereső tolvajnyelvével (pl. *Homályos ügy*, Krk 2. köt.; *A zöld légy*, Krk 8. köt.; *A fekete kakas*, Krk 12. köt. stb.) Nem is tanulmányozta őket alaposan. Életüket, műhelymunkájukat alig ismeri. Prakovszky kovácsműhelyéből, Disznóssy uram lakatos-üzeméből, Filcsik és Apró István csizmadia-otthonából az olvasó alig lát valamit. Felsorol néhány szerszámot, megvillant egy-két mozdulatot, — de a kézművesek életformája, problémái stb. mind-mind homályba maradnak. Jellemző, hogy a *Prakovszky*-ban is, *A vén gazember*-ben is éppen a műhelyek belső életének leírása a leghiányosabb s legkevésbé ki-elégítő.

Maguk az iparosok Mikszáthot alig érdekelték, csak egyes alakjaik, főleg a különöc figurák. *A vén gazemberben* például megismétli egy régebbi, szegedi elbeszélésének (*Milyen a magyar iparos?*) ötletét: a bicska-készítő Sziráky uram is, a lakatgyártó Disznóssy uram is gögös korlátoltsággal elzárkózik a nagyüzemi termelés elől: a nagyszertű külföldi rendelést visszautasítva, csak prezentbebe küldenek egy-két mintadarabot a rendelőnek!

Ábrázolásai arra vallanak, hogy ez a réteg korántsem tudott olyan közel férkőzni szívéhez, mint a dzsentri és a nép. Egy kicsit le is nézte, meg is vetette őket, főleg politikai éretlenségük, iskolázatlanságuk miatt, amit bizonyára képviselő korában tapasztalt, húsz éven keresztül. (Ld. a pékek és csizmadiák meghódításának jeletét *A körtvélyesi csínyben*, Krk 9. köt. 166—167. l.)

Mindenki lépik egyet című elbeszélése mindenben igazolja az elmondottakat. Mikszáth valamennyi iparos-tárgyú írása között ez a legterjedelmesebb. S mégis az iparos-életből alig láttat meg benne valamivel többet, mint amazokban. Osztályrajz helyett itt is inkább csak egy-két jellegzetes figurát találunk: Apró István csizmadiát, s Kolowotkit, a szerelmes segéd komikus alakját.

A környezetrájz hiányosságainál is nagyobbak a jellemrajz hiányosságai. A lélektani motiváció körüli bajok miatt minduntalan kiütköznek az ellentmondások. Apró uram eleinte öntudatos iparos, aki törvényhatósági bizottsági tagságára is büszkén hivatkozhat. A mese kezdetén realisan számol azzal az adottsággal, hogy lecsúszott családjának azon a szinten kell boldogulnia, ahová jutott; hangsúlyozza, hogy lányának olyan férjet akar, akinek nem kell miatta szégyenkeznie. De más az első fordulónál föladja ezt az elvet: nevetéséges módon meghunyászkodik a műhelyébe betoppánó bankigazgató előtt s lányát valósággal kiszolgáltatja neki. Az a fogása meg éppen komikumba illő, ahogy családjának bárói címével akar érvelni. Alakja az elbeszélés során menthetetlenül nevetéségesé válik. Süllyedésén semmit sem változtat az a körülmény, hogy a mese végén leánya mégis csak az előkelő ficsúr felesége lesz, minthogy ebben a megoldásban magának Aprónak — sem meghunyászkodásának, sem furfangjának — közvetlen szerepe nem volt.

Kolosynak, a bankigazgatónak és kivált szerelmi kalandjának rajzában még kevésbé tud megnyugodni az olvasó. Az elbeszélésnek ez az ága csupa lélektani zökkenő között bukácsol előre. A mese zárófejezetét voltaképpen Mikszáth választási történetei közé lehetne sorolni. Mintha csak a századforduló kortesfogásokra épített képviselőválasztásainak egyik példája lenne. A bukott bankigazgató, aki most képviselőnek lép föl, csupán kortesfogásból nyúl elhagyott kisfia után és csak szorultságból veszi magához egykori elhagyott kedvesét. Annyi tisztesség nincs benne, hogy valamely őszinte, emberi érzést kövessen, ellenben népszerűség-hajhászatból, a mandátum kedvéért képes megtenni mindazt, amit hiányzó lelkiismerete elmulasztott. Ha szatírának tekintjük e befejezést: valóban keserű és tanulságos szatírárt láthatunk! De lélektani szempontból semmiképpen sem elfogadható megoldás. Kolosy alakja ezzel az eljárásával még hitvá-

nyabbnak tűnik fel. Az olvasó csak szánni tudja a csizmadiát és leányát, akik egy *ilyen* »előkelőség« után törik magukat . . .

A *Mindenki lépik egyet* valóban nem tartozik Mikszáth leg-sikerültebb alkotásai közé. A kora kilátástalanságaiból időnként a romantikába menekülő író ezzel a novellájával felfogásában is vissza-felé lépett.

Meg kell jegyeznünk végül, hogy az elbeszélésben érezhető von-tatottság, kelletlenség a fennmaradt kéziraton is meglátszik. Mikszáth kéziratái között nincsen még egy, amely ennyi javítgatásról tanús-kodna, jelezvén a fogalmazás nehézségét, az ihlet fáradtságát és az alkotókedv elégtelenségét.

*

Az elbeszélés egyik fejezetében Mikszáth megismétli a kapita-lizmusnak az *Új Zrínyiás*ban kifejezett szatírját. Az *Új Zrínyiászt* 1898-ban írta. Ehhez az időponthoz még közeláll a *Mindenki lépik egyet* írásának ideje (1902). Talán annak témavilága is tovább hatott, amikor ez újabb elbeszélésének egyik főalakját egy vidéki nagyváros bankigazgatójává teszi és bemutatja a Pénz komédiájának egy újabb változatát, az *Új Zrínyiás*ban már szerepeltetett egy-két jellegzetes figurával . . . Egyébként a bankostrom jelenete Jókai »Fekete gyé-mántok« o. regényének hasonló epizódjára emlékeztet. Ott Waldemar herceg ugyanezzel az eszközzel semmisíti meg Kaulman Félix bányá-részvényeit.

A kiegyezés után a századfordulőig egészen sajátos szerepet tölt be nálunk a feudálkapitalizmus rendszere. A feudalizmus urai — a 48 után gazdasági alapjaikban megrendített kiváltságosak — szívesen helyezkedtek el a kapitalizmus védőbástyái mögé, a bankéletben. Mikszáth a feudalizmust és a kapitalizmust egyaránt támadta, le-leplezte mindkettő bűneit, de a feudalizmus mégis közelebb állt hozzá, mint a kapitalizmus. Egykori megyei szolgálata, képviselői tisztsége, rokonszenvei inkább vonták a lecsúszó, pusztuló történelmi osztály-hoz, a földbirtokos urak világához, mint a kapitalizmushoz, a Tölké-nek, az »átkozott pénznek« uralmához. Kortársai közül nem egy áll hozzá közel ebben a felfogásban, így pl. a szintén erősen antikapitalista Petelei István, akinek nevéhez Mikszáthnak éppen ez a novellája kapcsolódik a legzorosabban.

*

Mikszáth Kálmánné Visszaemlékezései szerint (1922. évi kiad. 187. l., 1957. évi kiad. 251. l.): Mikszáthnak »erdélyi urak beszéltek a *Mindenki lépik egyet* egyik témáját. Vajon melyik az a téma? az elbeszélésnek melyik meseszálára célt az író felesége? Három összetevő szálát különböztethetünk meg. Az egyik: a csizmadia lányának és egy előkelő úrnak a szerelme; a másik: a hitelrontás egy betétkönyvvel, aminek következtében a bank megbukik; a harmadik: az elhagyott kedves és elhagyott gyerek felkarolása — pusztán a kortesfogság. A három közül bármelyiknek a témáját vagy akár mind a háromét kaphatta Mikszáth erdélyi barátaitól. Kétség-

telen azonban, hogy a harmadik: a mandátumhajhászó jelenet semmiképpen sem függ össze az előbbi kettővel, s ezt Mikszáthnak sem sikerült azokkal egybeilleszteni.

Ha Mikszáthné kiemelte a téma erdélyi eredetét, az író pedig könnyen felismerhetően Marosvásárhelyt jelöli meg a történet színhelyéül, akkor igen valószínű, hogy főleg az első téma: a csizmadialány és az előkelő úr szerelme lehetett a kölcsönzött matéria. Éspedig azért, mert éppen ilyen különös szerelmi históriát mesél el pár évvel előbb Petelei István is, szintén marosvásárhelyi színhellyel. Petelei elbeszélésének eredeti kéziratán (az OSzK kéziratárában) az író kézzel a következő jegyzetet olvashatjuk: »Ez a nem is igen rossz elbeszélés (ha jól tudom) 1898 tavaszán jelent meg a Vas. Ujságban.« Az író rosszul emlékezett: a Vasárnapi Ujság említett évfolyamában nem található a novella; de a följegyzésből kétségtelen, hogy novellája még a kilenvenes évek végén jelent meg, tehát korábban, mint MK *Mindenki lépik egyet* c. elbeszélése. (Újabb közlése: Petelei »Lobbanás az alkonyutban« c. gyűjteményes kötetében, 1955: 378—408. l. »Szöcs Klári története« címmel.) Nyilvánvaló, hogy Mikszáth ismerhette Petelei novelláját, de lehetséges, hogy az »erdélyi urak« is éppen ezt a vásárhelyi esetet újságolták el neki. Abban az időben nagy szenzáció lehetett egy előkelő tisztséget viselő úrnak egy iparos lányával kötött házassága.

Petelei novellájában egy jámbor szöcsnek a lányát (szintén egyetlen, árva lányát) hódítja meg egy előkelő úr, egy táblai (törvényszéki) jegyző. Szöcs Klárit éppúgy kerülgetik az iparoslegények, mint Apró Katicát, de az ő szívében is csak az előkelő úrnak jut hely. Egyébként a Petelei elbeszélésének nincsenek olyan tragikus árnyalatai, mint a Mikszáthénak. Szöcs Klárit hamarabb veszi nőül a táblai jegyző, mint Katicát a bukott bankigazgató. Az apa mindkettőben esetenül segédkezik lánya érdekében, a gavallérok viszont karrierjüket féltve húzódoznak a rangon aluli házasságtól...

Petelei novellája is, Mikszáth elbeszélése is egy régóta idejétmúlt, ma már nevelésnek tűnő társadalmi kötöttség emlékét őrzi. A kettőnek tárgyi, időbeli és helyszíni egyezése külön is hangsúlyozza a téma közös eredetét, erősítve egyben Mikszáth és Petelei munkásságának bizonyos összefüggéseit.

Szövegváltozatok

A kéziratról.

Az előbbi fejezetben, az elbeszélés keletkezéséről szólva említettük már, hogy Mikszáth minden eddigi írása között ez készült a legnehezebben, a legtöbb javítással. Mondhatni: a legkedvetlenebbül. A feltűnően sok javítás nemcsak a műgond jele, melyet korábbi kézírataiban annyiszor megfigyelhettünk (*A kis prímás, A körtvélyesi csónya, A szelístyei aszonyok* stb.), hanem részben kedvezőtlen hangulat bizonyítéka. A szövegváltozatok alábbi lajstroma ezt világosan

szemlélteti. Az író ismételtelen nekikezd egy-egy szakasznak, kihúzza, újrakezdi, megint kihúzza, harmadszor is hozzáfog, míg végre kialakul a mondat, sokszor egy-egy egészen egyszerű mondat. Fogalmazásának menetét az alábbi jegyzékben a törlések, javítások, betoldások 1., 2., 3. stb. sorszámozásával is áttekinthetőbbé igyekeztünk tenni. A törléseket ékzárójelben <> tüntetjük fel; de az utólag törölt részekben belül, fogalmazás közben is kihúzott Mikszáth egyes szavakat; mondatokat; ezeket a törléseket kettős ékzárójelbe <<>>helyeztük. A kettős törlések is az írói munka akadozó, töprengő menetéről tanúsodnak.

A témérdek törlést — mint a végleges szöveg kialakulásának fokozatait — a kritikai kiadás köteles betűről betűre feltüntetni. Ennek következtében persze a szövegváltozatok jegyzéke rendkívül megduzzad. A javítások, törlések, módosítások nagy mennyiségét legvilágosabban a végleges szöveg és a szövegváltozatok aránya szemlélteti. Az elbeszélés terjedelme a jelen kiadásban 52 lap, míg a szövegváltozatoké 38 jegyzetlap. Ha tekintetbe vesszük a szöveg-lapok és jegyzetlapok sorszám-különbségét, megállapíthatjuk, hogy a szövegváltozatok terjedelme majdnem ugyanannyi, mint a végleges szöveg terjedelme!

A kézirat javításai természetesen ezúttal is számos esetben jelzik az író műgondját, előadásbeli igényességét. MK általában az első kötetkiadásig folytatta elbeszéléseinek javíthatóságát, csiszoltságát.

A K szövegét a PH folytatásos tárcái közvetítik először. A PH korrektúra-lapjain is javít az író: mellőz vagy hozzáír egyes részleteket (pl. 31 : 8, 13 és 23, 33 : 24, 36 : 1 stb.). Folytatja a javíthatóságokat az 1903. évi első kötetkiadás alkalmával (pl. 31 : 2—3 és 29, 32 : 16, 34 : 37 stb.).

Sajnos, a K szövegén nemcsak Mikszáth javított, hanem a PH szedője és korrektora is! Mindenekelőtt módosították az egyik névalakot; a karlsbadi cipész neve a K-ban mindenütt (37 : 17 és 30, 39 : 8 és 23 stb.) Mannl—Heim, a PH-ban és azóta mindegyik szövegben: Mannl—Hein. A 32. lap 26. sorában a K-ban levő hováj [= hováj] szót a PH szedője nem értette, tehát egyszerűen kihagyta! Így állandósult aztán a PH-féle hiányos szöveg. [A hováj: a csizmadiaák fakése (hosszútság, horgas fája), melyet a kaptafa és a fejbőr közé vernek, hogy ezt kitágítsák.]

Lap Sor

- 45 : 13 MK a K-ban ezt írta: Előkelő öltözéket viselt; a PH nyomdása így szedte: Előkelő öltözetet viselt, [Így állandósult!]
- 47 : 1 K: *sziszegte* siri hangon. PH-ban és azóta: *susogta* siri hangon.
- 7 *szinte kiugrani* látszottak szemei. PH-ban és azóta: *szinte könnyezni* látszottak szemei.
- ;; 38 K: szépen *kieszelgetve* PH és azóta: szépen *egyengetve*
- 48 : 33 K, Jk és Krk: Ennek a *bizalmas* tanácskozásnak PH és azóta 1906-ig: Ennek a *borzalmas* [1] tanácskozásnak stb.

Azt már csak éppen megemlítjük, mert ismételtelen szóvátettük, hogy a K-ban szinte általános *fel* igekötőket a PH nyomdája majdnem mindig *föl* alakban szedte, s ezek így váltak örökletessé (pl. 47 : 6, 52 : 13, 21 és 30, 53 : 14 stb.).

*

Kiadásunk az 1903. évi első kötetkiadás szövegét vette alapul. De a K nyomán több ízben helyesbítettük ez első kötetkiadás hibáit (pl. 34 : 11, 48 : 33, 80 : 16).

Az 1906. évi kiadást nem vehettük alapul, mert ez a Révai-kiadócéggel valamely hozzánemértő belső munkatársának önkényes bejavításai miatt rendkívül romlott, sok helyütt érthetetlen szöveget közvetít. Ez a műveletlen szöveggondozó azt hitte, hogy jogában áll Mikszáth mindazon szavait, kifejezéseit megváltoztatni, amelyeket ő nem ért, vagy amelyek nem felelnek meg az ő magyartalan nyelvtudásának. (Pl. 40 : 3, 41 : 26, 44 : 27, 61 : 25, 69 : 38 stb.)

Az 1909. évi címlapkiadás az 1906. évi kiadás raktáriíveiből készült; ezt tehát föl sem tüntetjük a Szövegváltozatok alábbi jegyzékében.

Sajnálatos, hogy a Jk (1910), amely évtizedeken át újabbnál újabb kiadásokban jelent meg, az 1906. évi erősen romlott szöveget közvetítette; további önkényes változtatásokkal módosítva MK eredeti szövegét (pl. 39 : 29, 65 : 31, 69 : 9, 71 : 9 stb.).

Egyes szereplők névalakja körül a K erős ingadozásokat mutat. Különösen *Kolotovski* neve körül! A derék csizmadia-legény neve a K-ban eleinte *Kolotovski* (37 : 18, 22 stb.); de aztán — a folytatások írása közben — Mikszáth meglepedkezett e névről s átváltoztatta *Kolotovszky*-ra (39 : 34 és 37, 41 : 39, 42 : 21 és 23, 48 : 22); ezt az új nevet még a következő négyféle alakban írja a K-ban: *Kolotovszky* (40 : 22, 41 : 20 és 30 stb.), *Kolotovszki* (40 : 28 és 34, 41 : 15 és 18 stb.), *Kolotovszki* (42 : 12, 45 : 24, 47 : 17) és *Kolotovszki* (42 : 26, 43 : 7, 45 : 10, 46 : 25).

A K-ban *Bogyi* József szíjgyártómestert MK előbb *Bognárnak* akarta elnevezni (55 : 12). Az 59. lap 31. sorában a halászgazdát *Bonga* Andrásnak írja, pedig valamivel előbb (55 : 35) *Morga* volt a halász neve. A Jk-val együtt ez utóbbi nevet alkalmaztuk.

Lap Sor

- 31 : 2—3 Mégpedig egyik legnagyobb városába, ahol Apró István lakik. K : Mégpedig egyik legnagyobb városában vagyunk. *Mert megérdemli Apró István uram, ha a Pegazus az ő kedvéért lépik vagy inkább ugrik egyet.* (PH : Mégpedig egyik legnagyobb városába. *Mert megérdemli Apró István uram, stb., mint a K.*)
- 57 4 K : Apró István 1. nem valami 2. uram nem valami
- 58 6 K : 1. (még ma is él varr) 2. (még ma is él és varr)
- 59 7 K : 1. Ha csak a csizmáról volna, bizony 2. Ha csak a csizmáról volna szó, bizony

Lap	Sor	
31	8	kár <i>volna</i> odáig fáradni, K : kár <i>lenne</i> odáig fáradni, <de> Apró uram azonban látogatott boltja K : <i>nagy</i> , látogatott boltja
	13	a kundschaftjai közé. K : a kundschaftjai között.
	16	K : törekvései. <Mikor 1891-ben> A csizmadia-hiúság
	23	küldé oda <i>doktor</i> Pribil Pál városi protomedicus. K : küldé oda Pribil Pál <i>doktor</i> városi protomedicus. (Jk : protomedikus.)
„	29	<i>olyan</i> naggyá K és PH : <i>oly</i> naggyá
32	2	vejestül K : vejestől
	6	K : a szándékuk <mikor> hetek múlva, mikor
	8	és ez K : és az
	13	— Tausend Crucifix, ez a mester! K : — Tausend <i>Krucifix</i> 1. <! Ez> 2. ez a
	15	Krk : <i>szezonban</i> K : <i>saissonban</i> (PH—Jk : <i>saisonban</i>)
	16	a Mannl—Hein- <i>féle</i> cipőben K : a Mannl—Hein cipőiben <járt> topogott (PH is : a Mannl—Hein cipőiben topogott)
	17	K : 1. két udvarias fejedelem, mindenik 2. két udvarias fejedelem cselekszi, mindenik
	20	K : 1. [kihagyással :] Hogy ily viszonyok mégsem 2. Hogy ily viszonyok közt mégsem
	20	K : a csizmáiról <volt> lett híres Apró István, 1. az a nemzet 2. az nem az ő hibája, az a nemzet
	23	Krk : a <i>nüánszokban</i> . K : a <i>művészetekben</i> . (PH—Jk : a <i>nuanceokban</i> .)
	23	Krk : a <i>nüánszokhoz</i> ; K : a <i>nuance-szokhoz</i> ; (PH—Jk : a <i>nuanceokhoz</i>) ;
	26	a kapta, szög, <i>dikics</i> , a csiriz, a oifrázó K : a kapta, <a dikics,> a hovaj [= hováj], a szög, a csiriz, a oifrázó
„	31	a lánya (1906— Jk : a leánya)
„	35	a Kati. K : ez a Kati.
33	2	a kocsmárosnak K, PH : a kocsmárosnak
	33	Krk : szépség-galériában K : szépség-galleriában (PH—Jk : szépség-gallériában)
	3	K : arcképe <vi[szi a pálmát]> veri a
	4	királyleányokat K : királylányokat
	5	K : a mi <megboldogult> megdicsőült
	6	Wittelsbach K : Witelsbach
	9	K : mint <Apró> Kati? Szebb-e 1. Apró 2. az Apró <Katinál?> leánynál?
	14	K : mind azt <emlegették> vallották magukról : <Mikor leány voltam> — Szakasztott 1. <Apró Kati> voltam 2. olyan voltam <leány koromban>, mint Apró Kati.
	16	K : hogy <meg is szólják> megszólják.
	23	ha a lúd úgy tudna énekelni, K : ha <i>például</i> a lúd úgy tudna énekelni,
	24	Jk és Krk : mint a fácáné? K—1906: mint a fácánnyé? [De a 17. sorban K—1906 is : a fácánok]

- Lap Sor
- 33 : 24 Azért nem fognák be kalitkába, K : <Még[gsom]> Azért nem fognák be *aranyos* kalitkába,
- 5, 26 K : 1. Nem vennék be se a fácánok, 2. Nem vennék be maguk közé se a fácánok,
- 28 aki egyszersmind szerszám, *segítség*. Fűrészt kell neki K : aki 1. <elkoptni való. A rozmarin szára jó a virágcserepbe, de kapanyélnak nem való.> 2. egyszersmind szerszám. Fűrészt kell neki
- 30 K : 1. egy virág? 2. egy szép virág?
- 35 *ha* csizmadia-családba házasodnék, *ez ledevalváná* [Mindegyik nyomtatott szövegben így!] *a sárga földig*. K : *hog*y csizmadia-családba házasodott, *s megszűnnék* <val[ódi]> *úr lenni*.
- 34 : 1 Van valami abban, K : Van valami *igaz* abban,
- 2 mindig K : mindig
- 4 leányai rendre férjhez mennek, K : <csúnya> leányai rendre férjhez mennek,
- 5, 8 egyik *sem* K, PH : egyik se
- 5, 10 K : 1. meg kellett elégednie, hogy 2. meg kellett elégednie azzal, *hog*y
- 5, 11 K, PH és Krk : néznek utána, (1903— Jk : néztek utána,) K : néznek utána *az utcán*,
- 12 K : és *hog*y egy 1. <berlini újság közölte is mint a szépség netovábbját> 2. szobrász 3. helyi szobrász utána <csinálta> mintázta a Mária-szobrot <is> a brassói templomnak. stb. gimnázium K, PH : gymnasium
- 14 K : amint ott <ült> ült a gépnél
- 20 *szonett* K : *sonett*
- 22 de kérő *nem*. K : de kérő *nem jött*.
- 24 K : Hovatovább <ez> mindinkább
- 25 kellemetlenül érintette, kivált K : kellemetlenül *kezde* érinteni, kivált
- 26 K : 1. — Majd meglássa kegyelmed, valami tekintetes úr 2. — Majd meglássa kegyelmed, egyszer csak itt toppan valami tekintetes úr. <Várt> Várakozó leány
- 36 K : 1. akinek olyan pofácskája van, 2. akinek olyan édes pofácskája van,
- 37 az *utcán* K, PH : az *utácán*
- 38 K : a vasárnapi templomot kivéve 1. <ki sem mozdult otthonról> 2. nem járt sehova, nem járt a világon sehova; csak nénikéjéhez, K : csak *a* nénikéjéhez,
- 5, 39 sógornőjéhez, K : sógornőjához,
- 5, 39 K : 1. aki kulcsárné volt 2. aki kulcsárné, szakácsné és házvezetőné volt
- 35 : 1 K : 1. aki kulcsárné volt 2. aki kulcsárné, szakácsné és házvezetőné volt
- 5, 3 K : nagyságos <Vidolyfi> Kolosy <Lajos> Ferenc úrnál.
- 5, 4 K : 1. <Borzasztó> szerencsés 2. Szerencsés 1—2. planéta alatt született ez a Máli néni <is>.
- 5, 5 mint mikor a bolha *egy* hideg gyékényről K : mint mikor 1. <a kukao> <a bolha a pokróó> 2. a bolha a <pokróóról>

- hideg gyékényről (PH is: mint mikor a bolha a hideg gyékényről)
- 35: 7 K: 1. finom emberhez, aki 2. finom emberhez jutott, aki
8 K: S aztán micsoda hatalom ő (ott annál) a könnyűvérű agglégénynél;
- 12 K: egy kis ékszerrel 1. kedveskedik, 2. is kedveskedik,
13 mindig K: mindég
- 14 K: amit (a kis) Katicának (félre[tett]) felbont.
14 K: 1. Katica inyenc, 2. Katica nagy inyenc,
15 K: Háromszor, négyszer 1. átszalad 2. is átszalad 1—2.
(Kolosyné [!]) Kolosyékhoz, mintha (az) csak az (Apró) éléskamrába (menne) osonna egy kis paskortára.
- 18 bekukkan a boltba. K: átszalad a boltba. (1906—Jk: bekukkant a boltba.)
- 19 K: 1. vet a nyakára, 2. vet hanyagul a nyakára, mert 1. közel 2. közel van
- 21 *Őszinte, mély vonzalmat* tanúsít az anyátlan gyermek iránt; K: (Nem élhetnek...) *Már az igaz, hogy roppant szeretik egymást.* (A sógor) 1. Apró meg is becsüli 2. *Apró uram meg is becsüli* 1—2. *a sógorasszonyt, az áldott jó lelket, aki igazi rokon szeretetet* tanúsít az anyátlan gyermek iránt;
- 22 K: ha marad utánam valami, az (Ha valami) mind a Katicáé.*
- 26 K: 1. mondá egy napon, a pápaszemét 2. mondá egy napon a bolt külön fülkéjében, pápaszemét
- 28 K: 1. (Olyan) takaros 2. Takaros
- 33 K: 1. — Mindegy. (Ké) Későn fejlődik. 2. — Mindegy. Mégis csak gyerek. Későn fejlődik.
- 38 K: 1. — Magam találok. 2. — Magam találok ki. 1—2. Ha hozzánk jön, 1. (néhánykor) 2. sokszor 1—2. elküldöm a kertbe.
- 36: 1 — *A keribe? — csodálkozék Apró. — És mi végre?* K ehelyett csak ennyi: — *Nos aztán?*
- 4 K: Hát abból tudom 1. (sógorkám, mert) mindig 2. sógor-kám, galambom, hogy a kertnek mindig 1—2. (ab) abban a részében
- 8 K: a muskátli(bok) bokrok vannak;
- 11 K: mint (a fecskék nyála) a fecske nyála
- 11 1906—Jk és Krk: filigrán K—1903: filigrán
- 16 K: hozzá se mernek szólni, (pedig van most köztük egy jeles ifjú ember).
- 22 K: 1. — (Oh istenem, hát) Ejj, van-e lelke? stb. 2. Máli néni a csipőjére vágta a kezét és a szeme zöldes fényben villogott, mint egy áspiskigyó.
— Ejj, van-e lelke? stb.
- 22 K: 1. piskótából való testét 2. piskótából való drágalátos testét 1—2. valami kérges kezű (kutya) gazember üsse-verteje.

- Lap Sor
- 36 : 25 K és Krk : Az uram se volt különb, (PH—Jk : Az uram se különb,)
- 25 K : 1. és tele volt 2. és mindig tele volt
- 28 K : Csak hadd várjon 1. a Kati. 2. még a Kati. 1—2. Ó <valami> jobbra van teremtve.
- 29 Tekintetes aszomnyá lesz, K : Tekintetes asszony lesz,
- 31 K : — <Köszönöm szépen> Valami
- 31 — Valami éhenkórász írknél. (1906—Jk hibásan: — Valami éhenkórász írknél.)
- 33 K : Az öreg Apró dörögött valamit, 1. majd <azután hangosan hozzátette> <mondá> kijelenté : 2. rázta a fejét makacsul, majd határozottan kijelenté :
- 36 K : 1. — A familia lejött a hegyről, sógorasszony.
<— Az az istentől függ, sógor.>
2. — A familia lejött a hegyről, sógorasszony, hiszen tudja, és nem akar többé fölfelé menni. <Jámbor> Becsületes stb.
- 38 K : és dikicset (. . . is az apját.)
- 39 se szégyelljen az enyém lenni. K : se szégyeneljen enyém lenni.
- 37 : 3 K : 1. fejezte be <Apró István uram> a csizmadia
6 Az Isten *ellenben* annyi K : Az isten *pedig* annyi
7 K : Ki tudhatná 1. mikor tesz 2. azt, mikor tesz (6 m) ő a maga 1. tábláján 2. sakktábláján 1—2. <egy sakk>húzást, *főlpuffadt* néhányszor. K : *felpuffadt* néhányszor. (PH : *főlpuffadt* néhányszor.)
- 12 K : 1. De nem is lehet 2. De egyáltalán nem is lehet
- 13 K : egy csizmadia májától, <ha a só[gor]> A csizmadia mindig ül
- 16 K : s Katit <ezalatt> erre az időre 1. [Szórakozottságból hiányosan, értelmetlenül :] magához lakni. 2. Máli néni vette magához lakni.
- 17 K : <Fürd> A fürdőben
- 18 K : Mátyással, <aki> aki
- 19 K : szinte túltett a <nagy> mesteren.
- 20 K : a walesi herceg <ipóit> vadászoszimáit,
- 22 Krk : nimbusz K—1906 : nymbusz (Jk : nimbusz)
- 24 K : a csizmadia 1. [szórakozottságból ide nem való szót írt :] <szép>. 2. [Főléje javította :] szem.
- „ 26 K : 1. Apró 2. Apró uram 1—2. barátságot kötött
- „ 27 K : az a <jó> gondolata támadt
- „ 30 K : 1. még Mannl-Heim 2. még a Mannl-Heim
- „ 30 K : elhomályosítják 1. ketten 2. ha ketten
- „ 35 a kundschaftoknak K : a kundschafftoknak
- „ 37 kedvéért K hibás ékezővel : kedvéért (PH : kedvéért)
- „ 39 K : sőt veszélyes <is>, mert
- 38 : 2 osorba esnek a tekintélyén. K : osorba esnek az *ökigyelme* tekintélyén.
- 3 Dictum factum K : Diktum faktum

- Lap Sor
- 38 : 4 mire az, K, PH: amire az
6 s beszélgetés közben (1906: a beszélgetés közben)
11 K: <Ez volt a másik titkos terve a legénnyel> [Azután újból:] Ez volt a másik titkos terve a legénnyel,
21 K: — <No ...> Ej, persze.
22 K: — Maga látta az én <oszmámat> cipőimet, de <n> én nem láttam
23 Látatlanba K: *Látatlanban* (PH: *Látatlanban*)
29 K: Apró uramat <az ő méltóságteljes> ki méltóságteljes magaviseletű 1. vala 2. és ünnepélyes vala, 1—2. kellemetlenül érinté az efféle díbdáb beszéd, <hát gyorsan fizetett s felkelt> a fizetőpincért kiáltá, egyszersmind
34 K: akkor <osizma> a cipő se lenne <a világon> még kitalálva.
„ 36 K: 1. <Ezen> aztán 2. Erre aztán
„ 37 K: 1. és azt találták 2. és bizonyára azt találták
„ 38 K: 1. nagyon üres lenne 2. nagyon homályos és üres lenne
39 : 1 K: bekövetkezni, <sőt, amint hűl az anyaföld, annál inkább szükségesebb a csizmadia> sőt inkább szaporodni fognak, <amint> amint egyre hűl
6 kundaftok K: *kundschaftok*
14 K: <Mikor megállott az > Soha ilyet! Azt hitte, valami tündérlátomány 1. s <élénken felkiáltott meg>döfvén 2. s oldalba döfvén 1—2. a mestert, tompa <hangon> rekedt hangon kérdé:
19 K: <Kolowot> Kolowotkit elragadta 1. a lelkesedés, s 2. a lelkesedés láza, s
20 K: a Katinak rohant <s átfogván a nyakát> meg akarta csókolni,
22 K: — Oh, dusicska moja kohanicska. * [A lap alján lábjegyzet:] Oh <lelkecske> <kedves> kedves lelkecském. [Ez a lábjegyzet a nyomtatott szövegekben nem szerepel!]
23 K: a Mannl—Heim <jobb kezét> <jobb kezének> <jobb kezétt, hogy szinte 1. csoda akkora 2. csoda volt akkora
27 K: — Meg van ez az ember 1. <veszve>? 2. bolondulva? <Ki ez> Apám, apám, segítség!
29 a pof (Jk: a pofon)
29 K: dacára is 1. <átkapni> 2. derekon kapni,
30 K: Katica sikongatott, 1. karmolta a kezeivel 2. karmolta, lökdöste vissza a kezeivel; az öreg Apró ellenben 1. félig 2. csak félig
34 Kolowotki, K: <Kolotovszky> [Törlés után ismét:] Kolotovszky
35 K: Nem szolgálóval van dolgod, <érted> hallod-e? Amit kaptál <kapt> az a tied. (PH stb. a törlés ellenére is: az a tied.)
38 K: <Katival> S ezzel 1. csillapítólag eresztette le 2. csillapítólag, <félig> barátságosan eresztette le

- Lep Sor
- 40: 1 K: Katica pedig <e> időt nyert
 3 kábultan (1906—Jk: kábuleva)
 4 Az egyik *lenszínű hajfonata* K [A munka iramában hibásan:] Az egyik *hajszínű lenfonata*
 8 K: <Igaz> Talán nem igaz, mi?
 16 K: a piros almát 1. nézni s tudni róla 2. nézni, éhesnek lenni s tudni róla
 19 hozzá *sem* K: hozzá se
 22 ha senki *sem* látta K: ha senki se látta, <de bizalmasan> s föltette magában,
 23 hogy rá se néz többet, hanem azért K: hogy rá se néz többé a *Katira*, hanem azért
 25 K: ha <pil[lanatra]> olyankor tehetto
 28 K: Mit akar <...>?
 33 Gúnyosan röhögtek ilyenkor a mester legényei, inasai K: Gúnyosan röhögtek ilyenkor 1. a legények, inasok 2. a mester legények, inasok
 „ 35 K: rögtön elsüllyed <a világ> a föld alá.
 „ 36 K: <szórakozo[ttan]> szórakozottan
 „ 37 K: <Azonfelül> Minduntalan
 „ 37 félrehívta K: félrehívta
 41: 2 hínni K: hínni
 4 K: — Ne félj, 1. Mátyás! 2. te ettől, Mátyás!
 7 K: — <De me[g]> Nem állom ki
 22 sokat ér. K: sokat ért. Azóta <még jobban> nagyon föllandult az üzlet, <a...> amióta
 15 — Nonono, nem baj, Kolowotki. Hiszen K: <Hát még mindig nem szeret> — Sebjaj, Kolotovszki. Hiszen
 20 K: (Š <Kolo[wotki]> kidüllesztette a mellét.)
 21 K: kedves vagyok, 1. hát mit akar még? 2. okos vagyok, hát mit akar még?
 22 Krk: princessz. (K—1906: princesse. Jk: princessz.)
 23 K: De 1. [Tollbotlás, a gyors írás miatt:] <haz> 2. [Főléje javítva:] ha az 1—2. volna is.
 23 K: <Szinte> <Hiszen> Inkább megfoghatatlan,
 24 mondta K: monda [= monda]
 26 megesnie... K: megesnie mert én... (1906—Jk: megesni...)
 27 K: — 1. <Mert> te persze 2. Te persze 1—2. kivételes lény vagy — <jegyzé meg> vágott közbe Apró uram gúnyosan,
 29 K: barátja az erénynek, 1. <mert> <— Mert akit> 2. vagy hagyjuk abba. <— Mert én 1. olyan 2. olyan vagyok — folytatá 1. Kolotov 2. Kolotovszky rendületlenül>
 — Hiszen éppen a logika
 30 K: Akit én utáltam eddig <valaha>, az
 32 belém kell szeretnie. K: belém kellene szeretnie.
 34 K: Kati <még> egyelőre

Lap Sor

- 41 : 37 — Én legalább semmit *sem* vettem észre. K [Szókihagyással:] — Én legalább semmit[!] vettem észre, <de nem>
38 itt van a bibé [Mindegyik nyomtatott szövegben így!] K :
itt van a bibe
- 42 : 3 K : És <szilaj> fenyegetőn emelte fel
5 K : — Láthatatlan árnyékokkal csak a <gombkötők verekednek> molnárok hadonásznak
6 K, PH és Krk : az ökleidet (1903—Jk : ökleidet)
8 és végére járok. K, PH : és a végére járok.
10 K : akkor csak várj, 1. én azt a tanácsot adom. 2. türelmesen, én azt a tanácsot adom.
12 K : — Ej, menjen <el> a pokolba
14 K : az idő nem <is csizmadia> üzlettársam, még csak nem is csizmadia,
17 K : vagy pedig 1. amerre a két szemem visz. 2. megyek el innen a világba, amerre a két szemem visz.
19 sarkára állni K : sarkára állni
22 K : szentjánoskenyerén tartotta.
<— Bízál te csak az időben, »öreg házt biztatgatta ezután is>
<— Ne szellemeskedjék maga nekem az>
— Nos, hogy leszünk,
- 26 K : segített <ebben>, de megfordítva,
28 *hanem* delirium, K : *de* delirium,
29 K : Egészen elfoglalta <ez a szerelem> ez az érzés <...>
29 K : Több szeme lett, mint <az> Argusnak, <s ebből az egyik az a bizonyos zöld szem volt> mindenkire gyanakodott,
31 Katival : K, PH : a Katival :
32 s fecsegni próbáltak *vele*, K : s fecsegni próbáltak a *Katival*,
33 kívülről üvegen át K : kívülről az üvegen át nyalták a mézet, <és> sőt
35 Katit, K, PH : a Katit,
35 K : a Katit, 1. hátha a Máli néni is 2. majd átdőfte a szemével, hátha a Máli néni is
36 öltözött K : öltözte[te]tt
- 43 : 1 K : valami <egészen> ostoba föltevés,
4 K : 1. <Néha> úgy estek 2. Úgy estek
8 K : Bolondos számvetés <az> a szerelem, ahol a 1. <számok összegéből> 2. számjelekből
10 K : Mily megnyugtató, 1. ha 2. volt, ha 1—2. Kati ott <ült> ülven a 1. gépnél 2. varrógépnél, bélelve a topánokat, <midőn ő egyenletesen berregtette> a gép egyenletesen berregett, <mint> mint
12 mint az egészséges ember ütere, K : mint az egészséges *szív* ember ütere,
14 K : 1. Minden rendben. 2. Minden rendben van.
15 K : A gép <mindent elmond> azt mondja :

- 43 : 16 A leány rendszeren szomorú volt, K : A leány rendszeren *igen* szomorú volt,
 16—17 *se* nem dalolt munkaközben, mint azelőtt, *sem* nem nevetett, [Mindegyik szövegben így!]
 18 K : hervadozva, <mint egy> mintha beteg lenne.
 19 Vajon mi bánata lehet? Mi lakhatik K, PH : Vajon mi bánata lehet? *Min tépelődik?* Mi lakhatik
 24 K : a leány szembetűnő 1. <sápadtsága, az a[rcs], a dereka> az arca 2. lankadtsága, a karjai megsoványodtak, az arca megnyúlt, 1. <megfehéredett> 2. fehér, mint a fal, 1—2. csak a <két> fekete szeme 1. <villogott> 2. égett, 1—2. mint két méceses.
 31 K : <Mindég> Egyre fogyott, egyre gyengült, ajka <vértelen> színtelen lett, a tekintete révedező.
 34 K : <Ne> Neked mégis
 38 K : 1. — <Fel> A viláért se, apám. stb. 2. Kati összereszt, mint ha valami hideg széláram fújta volna meg.
 — A viláért se, apám. stb.
 44 : 1 K : 1. <Olyan volt, mint egy> árnyék, 2. Pedig valóságos árnyék, 1—2. de még csak szebb <volt> lett így,
 2 K : 1. valami glória, ami 2. valami glóriaszerű, ami
 3 K : 1. és itt megvan 2. és itt is megvan, 1—2. <az> emberi szem nem látja,
 5 K : fogták el 1. az őreget, 2. koronkint az őreget,
 6 K : fűnek-fának <hogy> a leány állapotáról. <Vigasztal> Ahogy ez már szokás,
 8 K : — Keveset van 1. friss levegőn — 2. a friss levegőn. — 1. <tanácsolta> az egyik. 2. jegyzé meg az egyik. — <Hadd sétáljon odakint> <Gereblyét kell> Öntözőkannát kell adni 1. kezébe 2. a kezébe, 1—2. meg kis ásót, dolgoztassa <kegyelmed> a kertben.
 11 — Leányaronak K : <A> leányaronak
 13—22 [Első megfogalmazása :]
 <Maga Kolotovski jóra magyarázta a dolgot.
 — Kati eped valaki után. De miután a gép egyenletesen berreg örökké <<az a valaki ismeretlen>>, akárki lép is be a boltba, az a valaki csak <<én lehetek>> a boltban lehet.
 Vagyis hogy ő <<volna az>> Kolotovski az a valaki.
 Hanem <<egyszer>> egy nap éppen amint a szöveget verte 1. egy talpba, 2. be egy talpba, egyszerre <<mégis megakadt a gép s amint elindult, minduntalan kezdett>> <<1. megbolondult 2. elkezdett[t]>> 1—2. a varrógép 3. s kezdett sűrűn kimaradó>> konfuzus lett a varrógép. <<Meg-megállt>> Meg-megállt <<és rendetlenül 1. folyt 2. folyt szét 3. és akadozott a zörej>>
 [Ezután MK újból megfogalmazta e szakaszokat.]
 13 K : Kolotovski <azon[ban]> nem vette rossz jelnek.
 14 K : 1. <—> Eped valaki után, 2. Kati eped valaki után,

- Lap Sor
- 44 : 15 akárki *lép is* be, (Jk : akárki *is lép* be,
 15 K : 1. <a> **valaki* 2. az a bizonyos **valaki*
 16 csak a boltban lehet. A Kati tehát K bővebben : csak a
 boltban lehet. *A boltban pedig mindenki* [E legutolsó szó
 talán csak tollbotlás ehelyett : *nincsen*] *senki órajta kívül.*
 A Kati tehát
 19 K : Egy délelőtt azonban 1. fölrezzent 2. váratlanul föl-
 rezzent Kolotovski,
 20 K : aki háttal fordulva 1. szögeket vert 2. Katinak, szöge-
 ket vert
 21 K : 1. A gép egyszerre 2. A varrógép egyszerre
 26 K : belépni <aki> Apró 1. nagy alázatosan 2. Apró uram
 nagy alázatosan
 27 arany-*szironyos* (1906—Jk : arany-*zeinóros* [!])
 28 K : 1. <Valami> nagy 2. Nagy 1—2. potentát lehet <az
 bizonyos> az illető.
 29 Kati idegesen gyűrte a varrást. K : *A Kati ugyan* <ön-
 kénytelenül> idegesen <gy> <össze>gyűrték [Tollbotlás
 ehelyett : gyűrték] a varrást. (PH : *A Kati idegesen gyűrte*
 a varrást.)
 30 *s a lány* arca K, PH : *s az* arca
 30 mint *egy égő fáklya*. (1906—Jk : mint *az égő fáklya*.)
 33 belőlről K : belőlről
 35 — *Szervusz*, Apró! — szólt az idegen *úr* kevélyen, K : —
Servusz <ap> Apró! — szólt az idegen kevélyen,
 36 sárga kesztyűivel K : *a* sárga kesztyűivel PH : *s a* sárga
 kesztyűivel
 39 K : 1. a szerencsét? 2. a nagy szerencsét?
 45 : 1 S posztókötényével egy széklet *letörölni* *sietett*, K : S posztó-
 kötényével egy 1. <széknek a porát> 2. (és PH :) széklet
sietett letörölni.
 5 K : — 1. <Ejh> *ördög vigye* 2. *Ördög vigye* 1—2. most a
 <oipöket> mértéket! Nem magához jöttem <most>, hanem
 a kisasszonyhoz.
 8 K : A nagyságos úr 1. <veled akar beszélni> 2. hozzád jött
 9 áradt szét ruháiból, K : áradt szét *a boltban* ruháiból,
 10 tetőtől talpig K : tetőtől talpig
 12 K : de szépek <voltak> üdék voltak <még> a vonásai.
 13 Előkelő öltözetet viselt, K : Előkelő öltözetet viselt,
 13 K : szürke csíkos 1. <egyszínű ruhát> 2. kabátot, 1—2.
 ezüst <ny[elű]> fogantyújú <bot> <pálcát> pálcával
 15 Krk : *mandzsetta* (K—Jk : *manchetto*)
 16 K : de <a nagy pirosságból> most) most egyszerre
 17 K : <az> ajkai 1. <pedig> 2. láthatólag 1—2. remegtek.
 18 K : — Egy kis üzenetet hoztam <magácsk> <magácská-
 nak>. —
 18 *mondta* a jött, K : <A> *mondta* a jött 1. elfogulatlanul 2.
 könnyedén, elfogulatlanul.

- 45 : 19 A nénije künn van a szüreten hajnal óta, a szőlőmben, *ide* üzente az imént, K : A nénije künn van l. (a szőlőmben) 2. a szüreten a szőlőben hajnal óta, *betüzente* az imént,
- 21 K : Ha <hát> tehát
- ;; 23 K : 1. Kati fürkészte 2. Kati az apja arcát fürkészte
- ;; 26 — Oh, *hogyme*. K : — Oh, *hogyme, hogyme*.
- 46 1 — Apa, apa, ne káromolja az Istent, *mert megbünteti*; úgy borzong K csak ennyi : — Apa, apa ne káromolja az Istent ; úgy borzong
- 3 K : — Hadd el <fel> fiam;
- 5 mert az ilyet *én* aztán K : mert az ilyet
- 9 K : — Persze <hogy neki>. Vagyis behívok ilyenkor l. egy koldust, és mértéket 2. egy koldust az utcáról, és mértéket 1—2. <vesz neki> veszünk a lábáról,
- 13 K : 1. »Maga furfangos <ember>, Apró gazda.« 2. »Maga ugyancsak furfangos kópé, Apró gazda.«
- 19 felelte mosolyogva, K : felelte *az* mosoly[og]va <és> egy <és egy> udvarias mozdulattal
- 29 Kolosy K : Kolosi
- 31 K : a fejét és <...> a szeme közé
- 33 — Ugyan, miért ölnéd meg? K : 1. — Mért ölnéd meg? 2. — Ugyan, mért ölnéd meg?
- 34 K : — 1. <Mert> nem tetszik 2. Nem tetszik 1—2. nekem a pofája, l. <mert>... 2. azért...
- ;; 38 K : Kár <volna> volna az ilyen kundschaftot megölni.
- 47 1 *szusogta* siri hangon. K : *sziszegte* <...> siri hangon.
- ;; 3 K : <— Oh, te bolond lengyel — kacagott fel Apró uram.> — Már mint ő? stb.
- 5 K : <Hát mi> — Onnan, hogy mi köze l. <neki> a leányhoz? 2. volna különben a leányhoz?
- 6 A oszmadia *félkacagott* vidáman, édesdeden, hogy szinte *könnyezni* látszottak apró, fényes szemei. K : 1. <Apró> *félkacagott* édesdeden <gondtalanul>, hogy szinte <ugrán->doztak> *az* apró fényes szemei. 2. A oszmadia *félkacagott* vidáman, édesdeden, hogy szinte *kiugrani* látszottak az apró, fényes szemei.
- 10 ha nem örököltök tőle egy szép összeget. K : 1. ha nem <csinos örökséget> örököltök tőle egy szép összeget. 2. ha egy nap nem örököltök tőle egy szép összeget. (1906—Jk : ha egy nap nem örököltök [!] tőle egy szép összeget.)
- ;; 12 mondta K : monda [=mondá]
- ;; 14 K : <Lecsillapodott> Elcsöndesült
- ;; 15 K : behunyva. <A mester legények> Ahhoz nem rendel
- ;; 18 K : elújságoták <hogy> Aprónak, hogy
- ;; 19 K : pisztolyt vásárolt a <Krenner> Perger kereskedésében l. és a jóslások is megindultak : 2. és mindig magánál hordja, sőt a jóslások is megindultak :

- 47 : 23 K : vagy magát lövi <meg> agyon, vagy a <Katicánkat> **Katkát**.
- 25 K : hogy <rögtön> végez a dologgal. <A jó szerencse> Ráparancsol a leányra,
- 27 K : vagy pedig 1. elküldi 2. rögtön elküldi 1. a <...hez> 2. a hűgához, aki Magyarországon <...> Hajdúszoboszlón kocsmárosné (1903. kiad. óta: **kocsmárosné**. <Vagy vagy> Tessék választani.
- 29 állana is útban. K : állana is az útban.
- 31 egy sem állott. K : egy sem állt.
- 31 K : aki állt volna; <szerencsére> éppen aznap délután átszaladt hozzá 1. és <szóbeszédben> 2. bizalmas beszélgetésre és <szóbeszédben> *hosszú* <szóbeszédben> *szókbán* 1—2. arra <akarta> próbálta <rábeszélni> rávenni, hogy
- 34 K : — De hiszen eddig <mindig te ellenezted> <mi> maga ellenezte, sógorasszony.
<— Mert bolond voltam. A leány> Máli néni ájtatosan emelte a szeméit ég felé.
— Elleneztem, stb.
- 38 szépen *egyengetve* K : szépen *kieszelgetve*
- 39 K : 1. Beteges lett, egyre hervad 2. Beteges lett a lelkem; egyre hervad, 1—2. mint a <déricsípte> rózsa a szárazságbán.
- 48 : 2 Ez az *elsőrendű* regula. K, PH : Ez az első regula.
- 5; 2 K : 1. Ezt <mondta> 2. Ezt tartotta
- 5; 9 K : <— Nos és kihez adjuk. N> Apró uram a kezeit
- 5; 10 K : Nos, hadd hallom, 1. ki legyen 2. mármost, ki legyen
- 12 K : <hát> ki is, no?
- 14 K : a lány olcsó, <az> a családfenntartás drága.
- 15 K : Aki <kapja> kéri, az marja.
- 16 hogy Kolowotki is jó volna, szereti, K : hogy a *Kolotovski* is jó volna, mert szereti,
- 5; 20 ez az én tervem is. Ejnye, K : ez az én tervem is, [Betoldva föléje, de a PH szedője elmulasztotta kiszedni, vagy MK utólag törölte a korrektúrában:] *rikkantott fel*. Ejnye,
- 21 K : de 1. <aranyból> 2. <be van [aranyozva]> 3. bearanyozni való 1. <az> esze. 2. esze van.
- 21 K : Hát persze, Kolotovszky. <Ember az a talpán> Jól mondja, hogy
- 22 *Azután* K : *Aztán*
- 24 K : Apró uram 1. <egészen föl> lelkesedett, 2. nekilelkesegett, 1—2. <a> szeméi lángoltak, <a> haja <...> izzadni kezdett.
- 26 hogy egy híres *tró*, gazdag orosz gróf, K : hogy egy híres; gazdag orosz gróf,
- 27 *passzióból*. K : *passziobul*.
- 28 K : 1. Csak még nem tudja az emberiség. <D[ø]> Nem adok 2. Csak még nem tudja az emberiség. De majd elterjed.

- Lap Sor
- Nem adok neki hűsz esztendő, 1. ha két király találkozik
2. és (majd) meglássa, ha két király találkozik
- 48 : 33 K, Jk és Krk: Ennek a *bizalmas* tanácskozásnak (PH—1906
súlyos sajtóhibával: Ennek a *borzalmas* [!] tanácskozásnak)
34 hogy még aznap este *vacsora előtt* megkeményít a szívét.
K : hogy még aznap este megkeményíté a szívét.
35 K : 1. Apró egy-két 2. Apró uram egy-két
35 a patikában, *otthon asztalbonítás után* elővette Katit K :
1. a patikában 2. a <zut[án]> 1—2. elővette Katit és <k>
újra 1. <előhoz[ta]> 2. <tárgyalás [alá vette]> 3. szőnyegre
hozta a <Kolot> Kolotovskij ajánlatát <csodálat[al]>
körülményesen és bölcsességgel világítva <meg> meg
,, 35 Krk : konyakkal (K—Jk : cognac-kal)
,, 39 K : — még a <két> pisztolyvételt se hallgatva el.
49 2 K : <A kény[szer]>
Aroán visszatükröződött az ellenszenv, beszédes szép
1. <szemeit bevont[a]> 2. szemeiben <valami> dacos
7 Holnap *elhagyod* a házamat. K : Holnap el *fogod hagyni*
a házamat.
,, 8 — *Hová menjek?* K : — *Hova megyek?* (PH : — *Hova*
menjek?)
,, 9 a fejét *lehajtva*. K : a fejét *meghajtva*.
12 K : — <K> És meddig <maradok> maradnék ott?
14 visznek valahova. Vagy ameddig Kolowotki meg nem háza-
sodik. Ide máskülönben *sohase* térhetsz vissza. K : 1. visz-
nek valahova. Ide *sohase* térhetsz vissza. 2. visznek vala-
hova. Vagy ameddig Kolotovskij meg nem házasodik. Ide
máskülönben *sohase* térhetsz vissza. (PH-ban is : *sohase*)
17 K : A leány 1. <felugrott és megrázta> a fejét és a lábával
2. szilaján rázta meg a fejét, azt a szelíd fejét, és a lábával
20 K : 1. <És> *nem* teszem, <punktum> 2. *Nem* teszem, *nem*
tehetem.
21 a vér a fejébe szállt, K : a vér <a> fejébe szállt, a szem-
karikái kidagadtak <s a tenyerével>, rettenetes lett, mint
egy ugrásra készülő fenevad, s a tenyerével
,, 25 K : 1. — Csitt, te béka, <mert> összemorzollak. 2. — Csitt,
te sápadt béka, összemorzollak.
26 K : alatt, <...> lábainai megrogytak, <önkén> önkéntelenül
(PH—Jk : önkénytelenül)
28 K : ne 1. <tedd> 2. tegye 1—2. azt velem!
29 vagy a másikat! — rikácsolta könyörtelenül. K : vagy a
másikat! — <monda ez> rikácsoló könyörtelenül. <Válassz.>
31 K : <s> mintegy hangosan gondolkozva.
33 — *Itt hagyjam* a várost, a szülővárosomat, most?... K :
— *Nem hagyhatom el* a várost, a szülővárosomat, most...
,, 39 — Gondolkozhatsz K : — Gondolkozhatsz
50 3 K : 1. — És még huszonnégy órát hozzá, 2. — És még
legalább huszonnégy órát hozzá,

- Lap Sor
- 50 : 6 K : 1. De ne (lássalak holnap) 2. Do ne <gyer[e] holnap>
3. De ne menj holnap
- 8 K : Az a szegény ember, <a> hiszen tudod ki, nem jót for-
fal, <nincs> <után> és olyan
- 15 sem ette meg, K, PH : se ette meg,
- 18 néhány nap múlva? K, PH : egy fél nap múlva.
- 20 K : Tény azonban, <hogy> hogy
- 21 még estefelé is azon a helyen K : még estefelé is ott azon a
helyen 1. <volt> 2. <hevert> 3. hevert 1—3. a ripszdívánon,
ahova <a> Zsuzs (Krk : ripszdíványon, PH—Jk : ripsz-
dívánon,)
- 25 K : a Kati volt künn. <De <<... talán>> — <<minden>>
<<vala[kit(?)]>> <<a levele>> <<a levél>> csak azért, hogy
a megírt levelet elküldhesse.> Talán
- 25 Talán a levél dolgában járt, hogy K : Talán a levél dolgá-
ban; hogy
- 28 kevéssel déli harangozás előtt K : kevéssel <a> déli haran-
gozás előtt (1906—Jk : kevéssel déli harangozás után)
- 39 K : Egész estig egyedül sírdogált a szobában, mikor pedig
<este meg> hazaérkezett Apró uram a Lőrinc legénnyel
<a vacsora után> azt mondja az öregnek :
- 51 : 3 — Igen szeretnék még a Máli nénivel találkozni, K : —
Igen szeretnék <még> még a Máli néniel tanácskozni, édes-
apám, mielőtt <regg> határoznék reggel.
- 5 mert tudta, hogy Máli néni K : <...> mert tudta már, hogy
Máli néni
- 7 A Máli néni okos perszóna. K : <A> Máli néni okos 1.
<asszony> 2. persona. (PH—1906 : persona)
- 9 K : Söt <a> vacsora után <mag[a]> ő maga 1. <biztatta
legjobbban fel> 2. emlékeztette :
- 12 K : 1. El is <ment nagy szomorúan azonnal>, de 2. El is
indult nyomban, de
- 13 K : mély szomorúság 1. <volt> 2. honolt 1—2. az arcán.
- 15 K : — Ne légy sokáig! <oda> 1. <Majd érted küldöm> a
Lőrincet. 2. Elküldjem érted a Lőrincet?
- 16 K : 1. <— Nem, nem. Minek? monda> [Törlés nélkül:] v
<vállat vonva, hisz visszakisér 1. a szolgáló 2. Kolosi
3. Máli néni.> 2. — Oh nem, minek? — monda reszkető
hangon stb.
- 20 K : tartani. <Lőrinc legény> Majd keservesen
- 20 K : a kapun, <s a Lőrinc legény> Egy éji bagoly
- 23 az ablak alatt. K : az ablakok alatt.
- 25 K : <Ment mendegélt az óramutató.> Bóbiskált
- 26 K : a mozsárban <de ő is gyakran abba[hagyta]> a holnapi
metéltre, de ő is gyakran abban hagyta.
- 33 K : Az én 1. <rózsám mindig> részeg 2. Palim sokszor ré-
szeg ;
- 35 csütörtökön, K : csötörtökön;

- Lap Sor
- 51 : 38 K : 1. Ezen <a> nótán 2. Ezen az altató nótán 1—2. szundított el Apró uram, de nem eléggé 1. <jól. Legalább Lőrinc> 2. mélyen
- 52 : 1 Lőrinc kevesellte K : Lőrinc *legalább* kevesellte
 3 K : oda 1. <settenkedik> 2. suttyan
 5 K : az öreg mindig <épen> fölplislantott.
 6 K : Hát úgy lehet, hogy <Lőrinc a mozs[árdöngés]> olyankor
 8 Apró uramat. Tanulmányozván a kérdést, K : Apró uramat. <Minthogy azonban> <Mint> *Lőrinc ekképpen* tanulmányozván a kérdést,
 10 K : a csöndességhez. 1. <Abba hagyta> tehát 2. Félbeszakítá tehát
 11 s leste *a gazdát*, amint letapadnak a szemei, K : s leste az *öreg*et, amint *egészen* 1. <lecsukódnak> 2. letapadnak a szemei,
 13 *Főkelt* s lábujjhegyen közelgett a kancsó felé, és már éppen *utána* nyúlt, mikor az öreg váratlanul kinyitotta szemeit, megrázta magát a székeben s nagyot ásított. K : *Felkelt* s lábujjhegyen közelgett *Lőrinc* a kancsó felé, és már éppen *feléje* nyúlt, mikor az öreg 1. kinyitotta 2. váratlanul kinyitotta 1—2. *a* szemeit *riadtan*, és megrázta magát a székeben 1. <és húzozkodni kezdett> 2. s nagyot ásított.
 17 K : álmodtam — <kiáltott fel> dörmögte.
 18 Kati? K : *a* Kati?
 21 K : ugrott *fel*, <minden> szemkarikái kitágultak, minden álom
 23 K : — 1. <Ugorj fel. Mi az ördög lehet az?> 2. Mit tud ott annyit locsogni?
 28 K : 1. a leány <asszony> asszonyka
 30 Jk és Krk : — No, a karbunkulusát! K—1906 : — No, a karbunkulusát!
 Ezt ugyan megcsináltuk. *Kivel beszéltél?*
 — Magával Apróné asszonyommal.
 K másképpen : Ezt ugyan 1. <megmondta> 2. megcsináltuk.
 S úgy verte magát homlokba az öklével, hogy majd leszédült.
 — Kivel beszéltél? kérdé tompán.
 — Magával Apróné asszonyommal.
- 53 : 1 hú, öreg legényéhez K : *a* hú, öreg legényéhez
 „ 3 K : adja vissza <ha> neki, ha a föld alól <hozza> hozná is ki.
 4 K : Az öreg Lőrinc csak bámult, 1. <csak> 2. egyre bámult,
 6 édes *jó* Lőrincem K : édes Lőrinc
 10 K : hogy <talán> ki kellene doboltatni
 13 K : s míg a másik nem sírt <a gyerek>, őt hitte *a* gyerekiségében férfinak,

- 53 : 18 K : — 1. <Marha vagy, Lőrinc. Utánam, fickó> 2. Ostoba fickó vagy. Vedd a kalapodat, menjünk.
 19 szótlantul K : szótlantul
 20 K : leakasztotta <a> puskáját
 28 K : egy osillag <álló csillag>
 29 K : (ni, úgy segítjen 1. <megtalálta> 2. eltrafálta — hűledzett Lőrinc)
- 33 Álmukból fölvert *szomszédok*, hálófőkötős asszonyságok kitekintettek K : 1. Álmos emberek kitekintettek 2. Álmukból fölvert, hálófőkötős asszonyságok kitekintettek
 35 K : Ki lőtt? <Mit lő[tt?]> Miért lőtt?
 37 K : kiáltá most 1. stentori hangon 2. a csizmadia stentori hangon,
 39 K : 1. A leányom <elment> 2. A leányom, Apró Katalin, elment
- 54 : 3 aki látta őt ma *abban* az órában K : aki látta őt 1. *ebben* az órában 2. ma *ebben* az órában
 7 a puskaportorony K : a[!] az *öreg* puskaportorony
 8 bebabalyázta nagykendőbe, hanem K : bebabalyázta *egy* nagykendőbe, <m> hanem mindegy, meg lehet<ett azt> őt ösmerni
 9 K : a testének <könnyed> kecses tartásáról
 10 *harmadikul* pedig a Sánta Fanda Mihály fiskális *jelentkezett*, aki lekvárt főzetett K : a *harmadik* pedig a *sánta* Fanda Mihály fiskális, aki lekvárt főzetett
 12 K : 1. a marosmenti villájában a Rekettyésnél <látta a kis Aprót Kat> látott elsuhanni 2. a marosmenti villájában és későn jött haza, a Rekettyésnél látott elsuhanni
 14 de az nem felelt, (1906—Jk kihagyással: de nem felelt,)
 16 K : — <kiáltá> mondá Apró uram <kétségbe esve> tompán. <Jó emberek, vegyetek> Fogjatok, kérlek, osákyákat,
 24 K : az ég palástján és <a vízben> nézték magokat 1. a szelíd <Marosban> 2. a Maros szelíd vizében.
 25 K : <Siete[tt]>
 Siettek. 1. <Az öreg> 2. A szomorú apa 1—2. szinte futott előre,
 27 K : <Zsuzsit i> Zsuzsit <igen> bántotta <ez> a nagy sietőség, mert a délelőtti <eseményeket> események osiklandozták a nyelvét, <de a> szaladó <embere> emberekkel pedig lehetetlen diskurálni.
 30 senki sem K : senki se
 31 K : pedig ki tudja, 1. nem <ez a legfontosabb> 2. ebben van-e a dolog nyitja.
 „ 35 K : találkoznak. — <Úgy van.>
 55 : 1 K : A hold <teljesen> teljes fényében világított. A rőzsés ember <ki a néphit szerint> <ő néz> <a néphit> <a néphit őt látja> nek a rőzséje szinte lángot fogott. [A magyarázatot végül is lábjegyzetben helyezte el.]

- Lap Sor
- 2* K: A demokratikus irányzat <lecsap[ta]> elcsapta onnan a hárfázó <dávidot> Dávidot és egy szegény napszámost tett <oda> helyére.
- 55 2 K: <Látni lehetett az ör[eg]> <Látni lehetett> Majdnem úgy volt,
 4 mint az ördög anyja. K, PH: mint az ördög *naggy*anyja.
 5 K: <Lehetőleg elkerülte a csapatot, minth[a]> Ügyet se vetett a <csapatra> sokadalomra,
 6 *részút* K: *részunt*
 6 Krk: a Kőröskényiek (PH—Jk — az ékezetlen K helytelen olvasása miatt —: a Kőröskényiek
 6 K: túlsó oldala <felé> irányában.
 8 K: <Hanem azért a Zsuzsi>
 <A> Emezek se törődtek vele,
 10 K: ha <ez> nem a mi Katink <kendőjével van ennek a boszorkány> vastag kendője
 12 K: a <Bognár> Bogyi József
 14 K: álljon meg <csak> egy szóra.
 19 K: és <és> csak ment.
 20 K: Bogyi <József]>
 22 K: <Erre aztán megállt az asszony>
 A puska ugyan
 „ 31 — Kicsoda? K: — Kicsoda *az?*
 „ 34 — Hát *miféle* kend? K: — Hát *kicsoda* kend?
 56: 1 K: — Orvosért <megyek> sietek a városba, az uram <ma>
 1. egy szép leányt 2. egy szép fiatal leányt
 5 s mint valami trombitán át harsogta: K: s *azon* <át harsogta be> mint valami trombitán <harsogta be> át harsogta *be a* <mindenséget> *mindenségbe*.
 7 K: elől <volt> járt.
 8 megértették, tovább adták. K: megértették *s* <után[a]> tovább adták. <Egyszerre csak kivágott> <fordultak> <Fordult is vissza valamennyi> Az öreg Szamos, az Apróék <komondora> kutyája, mintha megértette volna <a dolgot> miről van szó,
 11 eleibük K: eleibök
 12 K: de 1. <kutyába> se vette 2. észre se vette,
 15 K: Az az asszony hozta, 1. <attól> 2. akivel az imént találkoztunk. <Kuzmicsay [?] uram visszatértette> <Kuzmicsay [?] uram>
 16 Lőrinc mellé. K: *a* Lőrinc mellé. Legkésőbb 1. <az öreg jött> 2. Apró jött.
 17 legjobbkor, K: *a* legjobbkor,
 20 csónakján, K: *a* csónakján, <mikor amott> a Boglyás <malomnál...> malomtól nem messze, mikor a leány <v> a vízbe ugrott,
 21 K: 1. amelyik a nyakán van 2. amelyik most az ő nyakán van

- 56 : 23 K : de <aztán a kendőt látva megfordult> amint a kendőt meglátta a fűz-bokron, eltalálta a dolgot <angol ésszel> és felhozta a leányt,
- 26 K : ahol 1. meleg <be> 2. meleg ágyba
- 27 K : szesszel <szesszel> a szíve táján, <aztán úgy fektették <<a>>hogya a fej[e]>
- 30 szívta be K : szíva be
- 35 K : 1. <monda> 2. torkolta le 1—2. Bogyi uram fumigálva.
- 37 — A szesszel azonban *valami* baj történt — *folytatta* Morgáné K : <Hanem hát baj történt.>
 <Hát nincs nagy baj...>
 — A szesszel azonban *egy kis* baj történt — *beszélte* Morgáné
- 38 (a püspököt *sem* hallgatják manapság *olyan* mohósággal) K : (a püspöket se hallgatják manapság *hasonló* <megfeszített érdeklődéssel> mohósággal) — mert a másik halász, az uram <társá> cimborája, hogy 1. menkő 2. a menkő 1—2. üssön a gégejébe, <kiitta> felhörpöntette,
- 57 3 szalasztottak K : szalajtottak
- 5 K : rendezkedés. <1. A fele emberek 2. Az emberek 1—2. vissza <<h[aza] többnyire>> mentek lefeküdni, akiknek> Hamar a szekeret,
- 6 K : és hozzátok ki 1. <lóhalálban> 2. <hamar> 3. vágatva 1—3. Pribil doktort! 1. Mondjátok, hogy az én lányom. 2. Mondjátok meg neki, hogy az én édes lányomról van szó.
- 11 K : <Köszönöm> Hálás leszek hozzád koporsóm zártáig, hogy felösmerted azt a kendőt <Okos vagy> és így
- 12 és így talán *még* idejében K : és így talán idejében
- 14 füttyörészni (1906—Jk : füttyürészni)
- 15 K : hogy a gazdája humora 1. <visszatért> 2. immár ki-
 buggyant.
- 18 A csákyás emberekre *már* nem volt többé szüksége, K : <Az> A csákyás emberekre *immár* nem volt többé szükségé, (1906—Jk : A csákyás emberekre *már* nem volt többé szükségé,)
- 22 ismerte K : ösmerte
- 25 K : hogy felgyógyul <. Bár lehet> bár nincsen kizárva
- 30 Egész nap *mellette maradt* a malomban. K : Egész nap *ott maradt mellette* a malomban.
- 32 közben K : közbe
- 34 *abba* a bajba. K : *ebbe* a bajba.
- 35 amelyeket te a szívébe plántáltál. Uram, bocsásd meg K : amelyeket te a szívébe <tápláltál> plántáltál 1. <u>ram 2. Uram. Bocsásd meg
- 36 K : Nom *teszem*<t> soha többet.
- 58 : 1 a leány, bár magas láza volt. K : a leányzó, bár *még* magas láza volt.
- 4 csöndesen K : csendesen

- Lap Sor
- 58 : 6 K : bizonyosan <föl>föléptül
 8 K : <mad[ar]at> madarat lehetett <volna> vele fogatni,
 11 — Kati K : — Katóka
 11 K : mondogatta útközben 1. ragyogó ábrázattal, 2. az ismerőseinek ragyogó ábrázattal,
 12 bajuszát K : bajszát
 15 hisz K, PH : hiszen
 16 K : van leírva a 1. <napi> 2. helyi napilapban.
 17 K : egy <inast> inast
 19 K : Míg a lapot <meg>hozták, <Kolovotkinak tett> <Ko> a sápadt
 22 K : hajtotta <azt> az egyre,
 22 s a kezeit tördelte. K, PH : a kezeit tördelve.
 25 Krk : *Aperte* K—1906 : *Apperte* (Jk : *Áperte*)
 27 K : nevetett s <k...> fennhézázón
 28 elvész K : elvesz
 29 ne keseríts, ne rontsd el a mai napomat. K : ne keseríts. <Ha el akarsz> Ne rontsd el ezt a mai *boldog* napomat.
 „ 31 K : Ha el akarsz 1. menj 2. az üzletből menni, eredj
 „ 35 K : 1. Lassan 2. Lassan, nagy flegmával 1—2. bontotta ki,
 „ 37 elülről, K : elölről,
 59 2 K : majd csak valahol 1. <messze> 2. odább 1—2. kerül sorra.
 3 K : 1. Egy újdonság volt az első, <hogy> a beteg főispán <úr> 2. Egy újdonság volt az első a beteg főispánról, hogy ömértósága már
 9 a híres hírlapírói sablonokból egy fülbemászó *csodabogár*. K : a híres hírlapírói *chablonokból* egy fülbemászó 1. bogár 2. *csodabogár*. (1906—Jk: egy fülbemászó *cserebogár*. [!])
 10 K : Arról szólt ugyanis, 1. hogy 2. az újdonság, hogy
 12 K : a szolgálati 1. <pisztollyal> 2. pisztolyával
 13 K : dörmögte 1. <kedélyesen> 2. gúnyosan.
 15 K : 1. hogy előbb átszaladt 2. hogy a káplár előbb átszaladt a Perger 1. <testvérek> 2. et (PH—Krk : &) Comp. 1—2. boltjába 1. pisztolyt venni. 2. külön pisztolyt venni. <Nagy> <Kegyetlen kritikus volt> <Végre jött 1. az igazi közlemény. 2. ritkított betűkkel az igazi közlemény.>
 Ezután jött ritkított betűkkel :
 19 K : hogy a <leányt> gyönyörű hajadont
 22 K : A leányt azonban <más f> másfelé húzta a szíve s inkább <az életével számolt> <akart leszámolni, mintsem zarnoki apja szeszélyének> a halált választotta, mint <a cseh> <a> vőlegényt. 1. <Éjnek idején kergette ki> felbőszült <atyja> 2. Mivelhogy a felbőszült atya, stb.
 25 durvaságáról (1906 hibásan : durvaságról)
 27 K : 1. <Hoz[d]> 2. Keresd csak meg
 28 a lakásából K, PH : lakásából

- 59 : 29 K : a szegény leány <egyenesen> egyenest (1906 hibásan a szegény leányt)
- 31 Jk és Krk : *Morga* András halászgazdának K [Az író szóra-koztottsága miatt:] 1. <Bongának> 2. *Bonga* András halászgazdának (PH—1906 örökletessé vált hiba : *Bonga* András halászgazdának) [Az 55. lap 35. sorában mindegyik szövegben : *Morga*.]
- 32 K : 1. végül pedig még egy 2. végül pedig »lapzárta előtte még
- 35 K : kimagasló <faktor[á]val> faktorával,
- 37 diszkrécióval K : discretioval
- 37 K : de aki <el[ő]kelő> <e[gy]> különben egy itteni előkelő
- 39 K : 1. <Ebből a bolond is kit[alálhatta]> 2. No, ebből a bolond is
- 60 : 1 K : Főszisszent 1. <az öreg> 2. Apró István, mint akit 1. tüzes vassal 2. izzó tüzes vassal
- 4 K : hogy 1. <összeesik> 2. aléltan esik össze 1—2. a gazda, mondta, amint K : <mondá, amint> mondá, maint
- 8 K : s úgy <kísérte> támogatta
- 9 K : de nem volt 1. <már gyöngé> rá szüksége, a friss levegő
- 11 csak *ment* hallgatagul, K, PH : csak *ment*, *ment* hallgatagul,
- 13 K : 1. — Itt van a sógorné? 2. — Itt van még a sógorné? — kérdés <csendesen> az ajtóban Zsuzsától.
- 16 K : 1. <— És a beteg?>
2. — Hogy van a beteg? 3. — Szerencséje. Hogy van a beteg?
- 16 K : — Az apáca 1. <ül> 2. van mellette. Alszik.
- 17 K : — <Nem értelek.> 1. Szamár vagy. 2. Szamár vagy — mondá ingerülten.
- 20 K : Hát gyere be 1. a <másik> 2. a vizit 1—2. szobába.
- 22 K : Zsuzsi megszeppent egy kicsit, <de azért> <vészt> vészjósóló <arc[a]> tekintete
- 24 K : 1. — Említetted tegnap, hogy a Kati 2. — Említetted tegnap — kezdte Apró uram —, hogy a Kati
- 25 mondtad, hogy választ is kapott, csak úgy félfüllel hallgattalak, K : *azt is* mondtad, hogy választ is kapott, *én* csak úgy félfüllel hallgattalak,
- 27 ki írta K : *kinek* írta
- 31 holmi emléket, K, PH : holmi emlékeket,
- 34 K : — Bizonyosan aládájában. <Ez itt a>
- 36 magával hordta, K : *magánál* hordta, <be> bizonyosan benne
- 37 ha *bele* nem esett K : *ha be* nem esett
- 38 és hozd *ki* nekem a kulcsot. K : és hozd *be* nekem *azt a* kulcsot.
- 61 1 K : a szentencia <és meghozta a kulcsot egy idő múlva, de vissz[za]>, kereste a kulcsot

- 01 : 3 K : <Meg kell tudnom> A csizmadia tükön ült <ezalatt, majd behitt[a]> »Meg kell tudnom, 1. nyomára 2. — motyogta —, nyomára
- 5 K : 1. <Behitta Lőrinc[et]> 2. Kikiáltott Lőrincre;
- 5 K : valahol <egy> baltát,
- 7 K : mire <a csizmadia elkezdte> Apró uram nekifeszítette a vasat a 1. <ládának> 2. <griffes [ládának]> 3. griffekkel kivert tölgyfaládának,
- 10 K : 1. A legény 2. Az öreg legény 1—2. megbotránykozva nézett a gazdájára.
- 12 — Miért K : — Mért
- 14 K : 1. Apró kezeiből 2. Apró úr kezeiből
- 18 K : — No hát, <mit gondolsz, Lőrinc, b[eszélj]> most beszélj <Lőrinc!> pupák!
- 19 K : Lőrinc <go[n]dolkozni kezdett> a tarkóját vakarta.
- 20 No, már ez baj, *hogy megtörték*. K csak ennyi: No, már ez baj.
- 21 K : Most már meg kell 1. <élni> 2. agyabugyálni 1—2. valamelyiket
- 23 K : 1. <— Melyiket gondolod?>
2. — Hazudik az újság,
- 25—27 — Hogy csakugyan föl kell *fesztetni a ládát*. A valóságot okvetlenül meg kell tudni valahonnan, Katicától nem lehet. Hátha a láda is elmondaná? K másképp: <— Én már nem gondolok semmit, mert én tudok — mondá az öreg Lőrinc sötéten. — Mit?>
— Hogy csakugyan 1. feszítsük ki a ládát. 2. nincs más hátra, feszítsük ki a ládát. Itt tudni kell. Katicától nem lehet kérdezni. <H> Hátha 1. <elmondaná> a láda. 2. a láda is elmondaná? (1906—Jk: — Hogy csakugyan föl kell *a ládát fesztetni*. A valóságot stb.)
- 28 K : Nem sokból állt, <fölf[eszítették]> föltépték
- 29 kalárisok, K : klárisok,
- 29 K : 1. kendőcskék, <finom> <varrott> <kist[ikkelt]> <kist[ikkelt]> <tüll bolondságok, s> birsalma-illat 2. kendőcskék, kistikkelt abc-ék, patyolat hálóreklík, <szoknyák>; amelyekből finom birsalma-illat
- 33 K : Nézi, nézi. 1. <Hát> 2. forgatja, hát
- 34 frtról, K : ftról, 1. amely a Hunniában 2. amely összeg a Hunniában 1—2. <le[sz]> van letéve
- 36 K : — Itt a bűnjel — <motyog[ta]> hörgé
- 37 K : kifordult 1. egy levélke is. 2. <belőle> egy levélke is. 3. a könyvecskéből egy levélke is.
- 39 és a következőket K, PH : s a következőket
- 62 : 2 K : de a dolgokat 1. nem rendezhetem úgy, 2. melyeket előre láttam, nem rendezhetem úgy, 1—2. ahogy <azt a...> hasonló esetben
- 8 K : A 1. <dologhoz> 2. hozományhoz 1—2. én is hozzájárulok <e cse[kélyiséggel]> az idemellékelt csekélyiséggel.

- 62 : 9 K : most nem tehetek. <De ha netalán> Bocsáss meg
 14 K : — Meg vagyok gyalázva — szolt 1. <tompán> <— össz>
 ősz koromra [Szórakozottságból megismétli:] <össz> ősz
 koromra! 2. [Az 1. fogalmazás ismételtén leírt *ősz koromra*
 szavainak törlése nélkül:] tompa, síri hangon a csizmadia —
 nem mehetek többé emberek közé — 1—2. és tépte a haját,
 mint egy őrült.
- 19 Kati K : a *szegény Katink*
 19 K : és amit az orvos <elhallgat> eltitkol.
 21 K : riadt <Ap> rá Apró.
 23 s a gazda füléhez hajolt : K : <aztán> a 1. füléhez hajolt
 <a gazdájának és azt súgta> : 2. gazda füléhez hajolt :
 24 K : — Kicsi bántja a nagyot, <édes gazdám> — súgta.
 27 K : 1. de <csak a lábával> dobbantott 2. de biz az magához
 tért csakhamar, s olyat dobbantott
 29 K : — Most már minden 1. [A betűik egymásba torlódnak:]
 <megy>. [Föléje javítva:] mindegy.
 31 K : S ezzel kicsőrtetett, 1. széket, <dézsát, a> 2. mint egy
 megbőszült bika, széket, dézsát, szakajtót, a 1—2. mi út-
 jában állott, félrelökve, 1. <az udvarra> 2. a konyhába,
 1—2. s ott
- 35 K : <Hamar kés[t]> Kést kerített hamar, amivel majd
 levágja, <s ő is a 1. létrára 2. létra legfelső fokára 1—2.
 állott> 3. a kellő pillanatban, nosza 1. utána, 2. most
 utána, 1—2. <be> de benyitni nem mert, <és> megállt
 38 sem volt K : se volt
 38 K : valami 1. <őreg vasládát> 2. rozsdás vasládikót 1—2.
 húzott ki <a kémén[y]> egy fülkéből, mely a <kéménybe
 volt beépitve> kürtő falába
- 63 : 1 K : papír <pa[ksaméták]> paksaméták
 2 papírokat (1906—Jk : papirosokat)
 3 K : a 1. <túlvilágra> 2. másikra
 4 Zsuzsinak, K : <a> Zsuzsinak, hogy kefélje <m[eg]> le,
 mert nagyúri házhoz léssen <menetele> útja.
 6 K : 1. megkérdezte, hova megy. 2. megkérdezte négyszem-
 közt, hova megy.
 8 K : <a> Kolosyhoz — <1. monda 2. szolt 1—2. közömbös
 hangon> 3. susogta 1. rejtélyes <hangon> 2. rejtélyesen.
 11 K : — Dehogy, meg akarom ölelni. <No, mit csodálkozo[1]>
 13 K : — 1. <Nos> igen, Kolosy uramat, 2. Igen, igen, Kolosy
 uramat,
 14 — No, már abból nem eszünk, ahogy én K : — <Már>
 No, már abból nem eszünk, *instálom*, ahogy én
 19 Krk : az új köpönyegét, K : az új 1. <kalapját> 2. köpönye-
 get [= köpönyegét] (PH—Jk a K téves olvasása miatt
 öröklelessé vált hibával: az új köpönyegét.)
 20 K : közgyűlésekre 1. <viselt> 2. <rántott [magára]> 3.
 öltött fel, s melyet

- Lap Sor
- 63 : 22, 66 : 24 és 67 : 1 Krk : *decorum* (K—Jk : *Decorum*)
- 5; 22 K : öt *classist* 1. <végzett> 2. *végezvén* *decorum*nak nevezett.
- 25 K : előszobájában, <mert 1. a Hunnia banknál 2. a hivatalban, a Hunnia banknál 1—2. kereste fel.>
- 27 (Megfojtaná és még börtönbe kerülne miatta.) K : (Megfojtaná< m> *azt a boszorkányt* és még börtönbe kerülne< k> miatta.)
- 30 K : <Apró tisztességesen bemutatta mag[át]> A csizmadia-mester
- 33 K : — 1. <felelte> 2. utasítá el 1—2. a titkár
- 33 K : 1. az elnök úr ingerült, kiadta 2. az elnök úr ma ingerült és kiadta
- 36 K : — Tessék kérem 1. [Tollbotlás :] <nekem> 2. neki megmondani,
- 38 K : minthogy 1. <éppen valami> Apró-leány <miatt ingerült> 2. minthogy egy Apró-leánnyal <való . . .> összeköttetésben valami <skandalum jelent> skandalózus közlemény jelent meg
- 64 : 3 K : — Én <az> vagyok, de hát 1. maga <kicsoda> 2. <ki> maga 3. maga ki, hogy nem 1. <en[gem]> 2. akar engem, 1. köztörvényhatósági 2. egy köztörvényhatósági
- 5 K : 1. — <Én Rákóczy vagyok — szólt> 2. Csodálom, hogy nem tudja —
- 5 főnnhéjázó K : fennhéjázó
- 6 Rákóczy K [itt és a 10. sorban] : Rákóczy [de később, a 22. sorban : Rákóczy]
- 7 K : — 1. <felelte> a csizmadia <gúnyosan>. 2. gúnyolódék a csizmadia.
- 10 K : 1. S ezzel <vakmerően egyet lökvén eme bizonyos> Rákóczy(n) 2. S ezzel kutyába se vévén Rákóczyt, K : 1. <ki> taszította 2. betaszította 1—3. a zöld posztóval kipárnázott 1. <mély>ajtót, 2. <bankáros> ajtót, 1—2. mely felfogja 1. <az emberi hangot,> 2. a zajt 3. a külső zajt <és lármát>, lármát, 1—3. egyszerre bent termett <ő[ki-gyelme]> a nagyhatalmú elnök szentélyében.
- 15 K : 1. valami vis a vis-val 2. valami csinos vis a vis-val
- 16 de gondolta, K : de gondolta, <hogy> ki lehet
- 19 az úrral beszélni (1906 hibásan : *egy* úrral beszélni)
- 21 Kolosy ingerülten fordult *hátra*, K : Kolosy 1. <megrezenve> 2. ingerülten 1—2. fordult *meg*,
- 23 K : halálsápadt (< . . .> lett <s kie[sett]>) s a gukker is kiesett <a> kezéből
- 25 K : Magyar nemes volt, <előkelő vitézek sarja>. <A> Vagyont ugyan nem örökölt 1. <az> 2. vitéz 1—2. őseitől, <azt>
- 27 K : 1. Nem félt kardtól, golyótul 2. Nem félt se kardtól, se golyótul, <se anyaszülte> se embertől,

- 64 : 31 K : <Úr> Szeretett jól élni,
 32 K : <Most se ijedt hát>
 Most tehát halálra ijedt,
 33 K : Mindenkit <kiutasított> összeszidott volna <most>,
 1. de ez az egy ember 2. hogy minek háborgatja, de ez az
 egy ember
 36 K : 1. <Nyájas arcot> 2. Nyájasra <formálta el az> arcát 2.
 Nyájasra <erőltette> arcát 3. Nyájasra próbálta erőltetni
 arcát 1—3. <mikor> (miközben a fogait csikorgatta
 38 — Üljön le, Apró <uram> barátom — <Foglaljjon>
 mondá
 65 : 3 nem hagyta magát (1906 hibásan: nem hagyja magát)
 3 félrevezetni. K : félrevezettetni.
 5 K és Krk : törheti a fejét, (PH—Jk örökletes hibával :
 törhetle a fejét,)
 5 K : <De> Jobban szerette <ha> volna, ha
 7 K : Érezte <valahogy>, hogy így
 9 Tetszik talán tudni, miért jöttem? K : Tetszik talán tudni,
 hogy miért jöttem?
 10 K : 1. kérdé csöndesen, vontatottan. 2. kérdé Apró uram
 csöndesen, vontatottan.
 12—13 — Hát megmondom. Én mindent tudok. Olvastam az
 újságot, megtaláltam az ön levelét, melyet a lányomnak
 írt. K : — Hát <majd> megmondom. Én mindent tudok.
 Ön elcsábította a lányomat, <megtalált[am]> Olvastam az
 újságot, megtaláltam 1. <a> levelét, 2. az ön levelét, melyet
 a lányomnak írt.
 15 K : az ablaknál, <a kez[eit]> mint egy szobor, a kezeit
 21 kihívja K, PH : kihívja
 22 K : 1. a pisztoly<ával> 2. a pisztolygolyójával
 23 K : csizmadia vagyok, <ahhoz tartom magamat> nem aka-
 rom
 24 K : én csak <az> olyan bőrkkel dolgozo(k)m, <a>melyek
 25 K : csak annyit mondok <hanem ezt mondom>, amit
 vetett,
 28 Beismerem, K : Beismerem, hogy <egy kis> hiba terhel,
 31 K : <Ah, az ő[n]> És az ön leánya
 31 ellenállhatlan. (Jk : ellenállhatatlan.)
 32 K : szeretem őt <és igen is kész vagyok mindent> és ...
 36 K : amit megtehetek.
 1. <Nem> 2. <Hát mi az <<amit tenne>>, amit ön gondol?>
 <Mindössze is csak az a kérdés, hogy> Lássuk, miféle
 „ 38 K : — <mondá> felelte a csizmadia.
 66 : 2 — Hogy vegye el feleségül. K, PH : Hogy vegye el a
 Katit feleségül.
 4 K : remegni kezdtek <mert ezekben az ajkokban lakott a
 szertelen [gőg]>
 5 K : — Csak <ennyi>? —

Lap	Sor	
66	8	Hogy is <i>juthat</i> ilyesmi az eszébe? K : 1. <Istenem>, <i>hogy</i> is 2. <i>Hogy</i> is <i>jöhet</i> ilyesmi az eszébe?
	11	K : <Ha független> Ha független 1. <ember> 2. vagyoni helyzetben volnék, lehetne erről <beszélnem> beszélni,
	14	K : 1. A nővérem 2. az egyik nővérem
	15	K : a másik 1. <egy> főispánnál <a Felső Magyarországon>. 2. az idevaló főispánnál. Mit szólnának <ahhoz> hozzám a sógoraim,
	16	ha egy csizmadia leányát venném el? K : ha <most> egy csizmadia lányát venném el?
	18	fejét. K : a fejét.
	20	K : <— Rögton megszűnnék minden befolyásom, m) — Ezek engem
	21	ami az ő révükön <i>van</i> , K : ami az ő révükön <i>volt</i> ,
	22	K : 1. Hát igaz? 2. Hát nem igaz?
	23	K : nyöszörögte <apr> Apró,
	24	K : 1. <Bi[zony én is érzem]> 2. Szó sincs róla, nagyságos uram, a társadalmi különbséget érzem én is . . .
	27	K : 1. — <Hát akkor mért nem kíván> valami évdíjat 2. — No, ugye, ugye — mosolygott Kolosy megkönnyebbülve —, azért <mondom> mondtam én, hogy ön okos ember, de mért nem kíván akkor valami évdíjat
	31	K : 1. — Az a másik is 2. — Mert az a másik is
	33	K : <— Úgy, hogy én lépek> Apró uram fölemelte stb.
„	34	Jk és Krk : zsidf, K—1906 : zsidf,
„	34	Jk : <i>mondta</i> , K : <i>mondá</i> ,
„	38	K : vagy csak 1. <rosszul hallotta> 2. nem érti,
„	39	K : mert az öreg <me> széttárta most
67 :	4	Aprovszki K : Aprovszky
	5	Krk : és egy Telekinél K : és egy <Telekynék> Telekynél lett <gazdasá[gi]> gazdatiszt (PH—Jk : és egy Telekynél)
	7	K : a bárói nevet 1. <és> írták magokat 2. mert csúfolták volna őket, inkább írták magokat
	9	K : hitelesen, <én nem> <keresztlevelek>, bizonyítványok, keresztlevelek. <Én nem csinállok> Sohase törődtem velők. <A papiros csak <<piros>> papiros.> nem emlegettem senkinek.
	12	K : amennyinek érzi magát <A többi mind bolondság> és egy lattal se több vagy kevesebb.
	14	K : éppen olyan 1. baronesz 2. vérbeli baronesz, <amint> mint a többi
	17	K : A világfit <a> annyira váratlanul érte ez a <kifejlődés,> fordulat, hogy valóságosan 1. <belezavarodott s hogy abból> 2. zavarba jött.
	18	K : 1. <Egy szót se tudott> 2. Erre a tromfra
	20	K : gúnyos <ábrázattal> udvariassággal
	23	K : a szép szót, <amit>

- 67: 24 K: Kolosy <össze[sze]dte az> <v> <az> összerakosgatva
 31 K: és itt már 1. <kirúgta> 2. <fel... szelentyűjét össze-
 szorító> föltépte <a> gőgje 1. <a szelentyűt összeszorító
 csapat> 2. <az ildomosság szelentyű[j]jét> 3. az őnuralom
 szelentyűjének csapját, s teljes <er[ővel]> gőzerővel
 33 K: egy <B[áró]> báró
 38 K: a társadalmi <különbség> távolság emiatt még 1.
 <nem is változott...> 2. mindig <felette> szembetűnő és
 betöltetlen?
 68: 2 főlebb? K: fölfebb?
 8 K: 1. más eszközöket keresni? 2. más célravezető eszközö-
 ket keresni?
 9 K: <S ezzel m[e]g [indult]>
 S ezzel megindult
 10 Jk és Krk: szenátor. K—1906: senator.
 11 K: s önkénytelenül <tett utána néhány lépést k> kérdezte,
 13 K: 1. <Milyen eszközök[re]> 2. Nevetséges! Miféle esz-
 közökre <találánánk> gondol ön?
 14 A csizmadia visszafordult az ajtóból, mosolygott és a mo-
 solyában volt valami baljóslatú. K: A csizmadia vissza-
 fordult az ajtóbul és 1. mosolygott 2. nyájasan, furfangosan
 mosolygott, 1—2. <de> és a mosolyába volt valami bal-
 jóslatú.
 16 K: — Hát azt gondolom, 1. hogy én fölfelé 2. instálom,
 hogy én most fölfelé
 18 mégis csak találkozunk. K: mégis csak találkozunk.
Alázatos szolgálja, nagyságos uram.
 19 K: A következő nap 1. <délutánján> 2. délelőttjén
 28 K: 1. A <v[áros]> 2. A nemes város
 29 K: 1. özőnlík. 2. özőnlík a piac felé.
 29 K: <Hivatalba siető alakok vagy> Siető alakok,
 30 hivatalnokok K: hivatalnok (ámbár dehogyan siet a hivatal-
 nok) <kupeczek>. Egyszóval
 35 K: <Ott valami> Nagy spektakulum lehet — s akinek
 <nagy> sürgős dolga volt is,
 37 K: kíváncsi 1. <állat> 2. féreg,
 39 K: nézvén a 1. <kavargó> 2. hullámozó 3. folyton hullámozó,
 1—3. oszló és gyülemelő
 69: 2 Meglehet, *hogyan* valami K: Meglehet, valami
 4 K: holott ezek az 1. <arock> 2. emberek 1—2. mind ingerül-
 tek <és izgatottak>, s a botjaikkal, karjaikkal izgatottan
 hadonászva (szélednek el az eltávozók mindenfelé.)
 <Furcsa, furcsa! Ejnye no, mi az ördög lehet hát?>
 távoznak.
 <Joggal feszült>
 Ejnye no, mi az ördög az hát? Nem egy olyan <volt>
 akadt, aki nem restellte a 1. <nagy kíváncsiságban szaladás-
 ra fogta, nehogy> 2. szaladást sem,

- 69 9 K: és valahogy 1. <elm[úl]jék> 2. elmúljék 3. [Az előbbi igekötő törlése nélkül:] el ne elmúljék [= el ne múl]jék] 1—3. <addig> az eltalálhatlan (Jk: eltalálhatatlan)
- 12 K: 1. <akik[nek]> 2. akinek
- 13 K: semmi olyan, 1. <ami külön külön vagy a szemet gyönyörködtetné> 2. ami a látványosság
- 14 K: Nehány 1. díszoszima közt 2. díszoszima és topánka közt ki volt 1. <peckelve egy gummi zsinorral> 2. téve 1—2. a Hunnia-bank egy betéti könyvecskéje. 1. <A belső> 2. <A belső lapján> Kinyitva és
- 17 melyen a *betét* összeg K: 1. <hol> 2. melyen a *betett* összeg
- 18 K: <arabs számokkal> kétezer forint, arabs számokban és írásban <fel> van feltüntetve
- 20 K: 1. a könyvecskéjét 2. a betéti könyvecskéjét
- 21 K: de 1. [Tollbotlás:] <se> 2. [Helyesbítve:] mégse
- 23 az angol bank K: az angol bank
- 24 K: Mert egy 1. <könyvecske végre> 2. utalvány végre is
- 25 K: papíros — 1. <darab> 2. rongy, 1—2. ha mindjárt akkora 1. <darab> aranyat 2. súlyú aranyat 1—2. jelent is,
- 26 K: 1. <De hát <<hát>> ez forintos könyvecske> <még egy> De kétezer forintról 1. <egy> könyvecske! szülő könyvecske! nem is a betéti könyvecske K: nem is 1. <betétet> 2. [a] betéti könyvecske
- 30 szenzáció, K: sensatio,
- 31 s azon Apró István K: s Apró István
- 31 K: Ha a 1. <Schakespearé> 2. Schakespeare-*<é>* volna, 3. Schakespeare kézírata volna,
- 33 a British Museumban, K: a British múzeumban,
- 34 szonett, K: sonett,
- 35 K: 1. olvasható: »Ezen könyvecske 2. olvasható rajta: »Ezen betéti könyvecske 1—2. leszállított áron <a[zonnal]> Ezeröttszáz forintért azonnal Eladó.«
- „ 38 K: <kínos> kínos verejték
- „ 38 *ütődik* ki, (1906—Jk: *ütött* ki,)
- „ 39 a kirielejzomat! K: a kirielejzomat!
- 70: 2 másfélezeret (1906—Jk: másfélezeret)
- 3 K: vállat 1. <vonít> 2. von
- 4 hogy mentse még, ami menthető. K: hogy mentse, *ami még* menthető. (1906—Jk: hogy mentse még, ami menthető.)
- 5 K: a vidékbeli rokonoknak 1. is sürgönyöz. 2. jó ismerősöknek is sürgönyöz.
- 7 K: mert hiba <e[sett]> történt,
- 9 K: 1. ebek <lyukas hídján van>. 2. ebek szérűjén szemetel.
- 10 K: ott maradnak tanácstalanul, 2. ott maradnak habozva, tanácstalanul,
- 11 K: és nézik-nézik a <fényes> kirakatot, <még a> <míg> <míg> <még> a bent pipázgató <csiz> csizmadiát, [A tör-

- lések közé hiányjellel betoldotta ezt a részt:] hol káprázó szemük előtt stb.
- 70 : 12 K : <kal[a]majkát> kalamajkát táncol a könyvecske 1. <egy topánnal, nézik> 2. a topánkákkal, nézik
- 14 K : járkálva 1. <diskurál nagy> 2. csodálatos flegmával beszélget 1. <két vendégével> 2. valami vendégével.
- 15 K : 1. a <csoportosulással> 2. a boltja előtti csoportosulással;
- 16 K : sőt 1. <némi> 2. titkos 1—2. elégedettséggel pislant 1. <egyet-egyét kifelé> 2. ki egyszer-egyszer, majd kikíséri a vendégét, 1. <s még az ajtóban is diskurálgat> 2. s hallani, amit beszélnek az ajtóban.
- 18 K : A kilépő kundschaft <o> <m> lelkére köti,
- 20 K : — Pontosan ott lesz <a> napjára —
- 23 K : A legszebb ország <...> a világon.
- 25 K : bizonyítja Apró 1. <nagy> 2. stoikus komolysággal.
- 28 K : ókgyelmét, <hogy> mit tud
- 29 hogy ennyire *megvedlett* K : hogy ennyire 1. <beesteledett> 2. *beborult* 1. ez a jó, szilárd <intézett[!]> 2. ez a jó hitelű, szilárd intézet
- 31 de intelligens renden levők K : de az 1. <érte[lmiségiek(?)> 2. <intelligensek 1—2. restellték> 3. intelligens renden levők <nem m> restellték elárulni
- 33 K : 1. <az apr[ó]> 2. a kisebb 1. <fajtájú> 2. rangú 1—2. emberek 1. pedig 2. pediglen
- 35 K : városatyát 1. <infestálni> 2. ostoba kérdésekkel moleltálni.
- 35 K : Mert mit is kérdezösködjenek? 1. A kutya ugat, 2. Hiszen világos. A kutya ugat,
- „ 37 értékén alul adja K : <árón> árán alul adja
- „ 38 lennie, K : lenni,
- 71 : 1 Ki mert volna K : Ki <is> mert volna
- 3 K : és hogy <az csak> az egész csak a Kolosy úr kedvéért
- 4 K : most <lépik> lépik
- 7 K : boltja előtt, <ha mégis odébb ment>, de sietős munkája lévén
- 9 tizenegyre *újra* visszakerült, (Jk kihagyással: tizenegyre visszakerült,)
- 10 K : épülete <elé> elé vándorolt át. 1. De ez <már> félig <se> volt <tréfa>. 2. De ez csak félig volt tolongás, mert félig már csata volt.
- 12 K : Az erős öklüek 1. <eltaszi[gálták]> 2. hátrataszigálták 1—2. a gyengébbeket. <Nagy láрма, rikácsolás, káromlás hangjai verték fel a osöndet. 1. A kofák panaszkodtak 2. A közel sátorozó kofák arról panaszkodtak, hogy az egymás szavát>
- Csoda, hogy emberhalál nem történt, — de <betört> betört oldalborda,

- 71 : 16 káromkodás nyomta *le* a piac lármáját, [A K-ban és mind-
egyik nyomtatott szövegben is így!]
16 konverzálását. K : conversálását.
19 K : a hír 1. <az Apró-féle <<kirakat>> kirakat> <a nagy>
2. az eladó betéti könyvecskéről,
20 K : Mert <há[t] az emberek
21 K : hozza a maga ecsetjét : <ha öröm<<ről>> festéséről
volna szó, valaki okvetlenül egy kis <<ecset>> fekete
tintát ösöppent <<rá>> a kartonra.) Anch'io sono pittore,
de ha örömhírről van szó, a 1. <világ> 2. város 1—2. egy-
szerre megtelik
24 K : Amilyen nehéz volt 1. <felmenni> az emeleti helyisé-
gekbe, 2. följutni a nagy tolongásban az emeleti helyisé-
gekbe, <éppen olyan nehéz volt lejönni azoknak> szembe
a rakoncátlan <tömegekkel> tömeggel, mely fölfelé vonult
ember ember mellett, hogy egy 1. <mogyorót> 2. almát 1—2.
nem lehetett volna 1. <lehaj[ítani]> 2. ledobni közéjük, 1—2.
<szemben> <olyan> éppen olyan nehéz volt lejutni is azok-
nak, akik már elvégezték <a> dolgukat a pénztárnál.
28 ostromlá, mint aki K : ostromlá a jöttet, mint aki
31 — Beváltották a könyvecskét. K : — Beváltották a
könyvecskét teljesen.
A következő is azt újságolta :
<— Megkaptam a pénzemet. Kifizették.>
<A harmadik is kifizették.> De ahelyett, hogy
34 K : melynek gyanúja már <már> fel volt kötve, <még
csak> csodálatos módon csak <arra nem . . . , hogy még
előbb a pénztárhoz . . . jussanak, csak előre, előre, szerez-
zék meg amit lehet> <. . .>
<Engem is kifizettek> az az érzése maradt :
37 K : A harmadik 1. <is azzal jött le>, 2. ha jól emlékszem,
Borogi Mihály uram <azzal jött le> hasonló módon azzal
a <. . . szóval> hírral jött ki :
72 3 De még ez se K : De még az se
5 K : Azzal akarnak minket 1. <elámitani> 2. felültetni.
9 K : Mire Borogi Mihály 1. <hozzátette> 2. <beösmerte> 3.
annyit mondott :
10 nagy zavar uralkodik fönn. K : nagy zavar 1. <van>
2. uralkodik 1—2. odafönn <erre a megrohanásra>.
11 megnézni, az olyan sápadt, K : megnézni, olyan sápadt,
12 K : A többiek is úgy járnak <kellnek a> kelnek a
14—18 mert csakugyan páratlan eset az annálékban, hogy egy
pénzintézetet ilyen váratlanul rohanjanak meg a betevők
minden ok nélkül, egyszerre, mintha összebészéltek volna,
és mindenki kéri a pénzt.
K másképp : mert az csak <nem> ugyan páratlan <esett>
eset az annálékban, hogy egy pénzintézetet ilyen várat-
lanul rohanjanak meg a betevők <hogy egy egész város

- egyszerre, minden <<figyelmeztetés>> figyelmeztető incidens nélkül <<meglepje>> ki akarja) Ha nagy sikkasztás történik, vagy valamely szerencsétlenség út be <... az akkor indokolt, de mégis ideje van a banknak> akkor el van rá a bank készülve és gondoskodhatik, de <Apró> minden ok nélkül egyszerre csak tódul be a közönség, mintha összebeszélt volna és mindenki kéri a pénzt.
- 72: 27 és *ajtónyíláskor* látni lehetett, K: és a *nyíló ajtón* látni lehetett,
- 28 K: <A szemfüles Rákóczi Arnold ijedten szaladt> A szemfüles Rákóczi Arnold ijedt[en] szaladt
- 31 hogy pénzt K: hogy a pénzt
- 31 K: <Va[lamit csinálni kellene (?)]> Ez nem természetes,
- 34 K: 1. mint a szikla, 2. mint a kőszikla, azért, hogy 1. néhány emberrel több 2. a szokottnál néhány emberrel több
- 38 K: s utána <a> vad lárma 1. <a> minő harcoló indiánusoké. 2. harsant fel, minő a harcoló indiánusoké.
<Kolossi>
Kolosi összerendezent.
- 73: 6 K: elnök úr!
<— Ennyire>
De már erre Kolosi is
- 9 reszketeg, de mégis *nyájas hangon*. K csak ennyi: reszketeg.
- 11 Így nem lehet. Nincsen baj, kérem. Minden ki lesz fizetve, minden, minden. K: Így nem lehet. <Kérem> <Kérem> Nincsen *ezer kezem*. Minden ki lesz fizetve
- 13 K: a helyzetet, 1. <mint egy> 2. mint jó 1—2. hadvezér
- 15 K: <[—] Rákóczy — sügta>
Odaintette Rákóczyt
- 17 fönntartsák, s igyekezzék *információt szerezni* útközben, miből keletkezett K: fenntartsák, s igyekezzék *kivenni* útközben <hogy> miből keletkezett
- 20 K: — E mögött valami 1. <ma[noeuvre]> 2. <ördögös [dolog]> 3. manœuvre 1—3. rejlik. 1. <Egy> pokoli 2. Pokoli 1—2. celszövény. Van elég pénztári készletünk?
— <V[an]>
— 1. <Van> bizonyos fokig. 2. Bizonyos fokig.
— 1. <Majd> 2. Gondoskodni kell 3. Nem kell megijedni, gondoskodni kell
- 27 K: hogy <Hogy> a bizalom
- 30 K: 1. Nagy <bátors[ágot]> 2. Nagy lélekjelenlétet
- 31 K: 1. akik csak 2. akik azután csak 1—2. egyenként engedték [tollbotlás:] a *felepek* a rácshoz jönni a *feleket*.
- 33 K: Rákóczy Arnold is, <gőzö[lgő]> <szinte> gőzölgő fejjel <tágra meredt szemekkel>, 1. fontoskodó arccal, 2. fontoskodó, rejtélyes arccal <és pöffeszkedő fölénnyel; látszott rajta, hogy tud valamit>

- Lap Sor
- 73 : 35 Az elnök beintette szobájába. K : Az elnök 1. <behitta>
2. beintette 1—2. a szobájába.
- 37 K : — Mindent.
<— Az a zsvány>
— Nos? — toppantott
- 74 4 K : 1. — Kitetta a bank 2. — Kitetta ma reggel a bank
1—2. <egyik> egy
- 5 K : forinton <el[adó]> azonnal <elad> eladó.
- 9 K : a bozontos 1. <fejében> 2. fejben. Ez ugyan <szépen>
alánk gyűjtött!
- 10 K : hogy <az> a 1. könyvecské[m] 2. könyvecske az én
<tulajdon> ajándékom.
- 11 K : 1. <Oh a ra[vasz]> 2. A ravasz kutya! 3. Oh, a ravasz
kutya! <Hogy . . .> <Hiszen> <Pedig megmondta előre . . .>
- 12 K : »Most <majd> ön lépik
- 14 K : — Hát azért se találkozunk <soha> — <és a[zért se]>
dörmögte magában <az elnök> — és azért se lépek lefelé.
- 17 K : <Kolossi> Kolosi.
- 18 K : — 1. <Ott v[olt]> a <nép> 2. A közönség <oda>csődült
3. A közönség csődült a kirakathoz, <és a távirdába> s
gyanút kapott, 1. és most itt van 2. széthordta a vészhírt;
és most itt van 1—2. a folytatása a szomszéd[os] szobá-
ban,
- 21 K : azt mondja, hogy 1. <több mint ezer> 2. nem győzik
- 23 K : hogy a <bank> pénzük
- 24 szólt az elnök, K : *mondá* az elnök,
- 25 K : maga elé 1. <s idegesen <<idegesen>> forgatva ujján
<<ujjaival>> a balkezén levő smaragd gyűrűt> Ez a <mun[us]>
»Nun[us] [= run] <val[óságga]l> egyszerűen
- 26 K : eléje. <. . . most hát> És hol van most <az> a köny-
vecske?
- 29 K : és váltsák be. <Ez az első dolog. Vigyen magával két
tanút a közönségből> Az az első a sebészetnél is,
- 30 K és Krk : a sebet okozó golyót (PH—Jk örökletes hibá-
val : a sebet okozó golyót)
- 32 K : hogy <lássák> lássák,
- 33 K : Megálljon, <megállj>, megálljon <Rák> <Rákóczy>
Rákóczi! <Ezt a> <Irok> Hadd írjak
- 35 K : lesz szükségünk. 1. <Útköz[ben]> 2. <Odament>
3. Együttel 1—3. adja fel a sürgőnyt is.
- 37 K : 1. Négy <fogalmazványt is> elrontott, 2. Négy-öt
blanquette-et elrontott,
- 38 K : S milyen reszketeg <dúlt betűk, <<mintha>> mintha>
kusza betűk! Mintha csak
- 75 1 K : Okos dolog <volt> volt két tanút vinni Apróhoz ;
<bizonyára okos dolog.> akadt is
- 2 K : Herenczy János, 1. mindig <is> szerette keresni az
igazságot, 2. arról híres, hogy mindig szerette keresni az

- igazságot, 1. <az igaz, hogy sohase találta,> 2. de sohase találta meg;
- 75 4 K: Hortyán Boldizsár volt; 1. <ő is specialitás> 2. szinze (Jk: szintén) unikum a maga nemében;
- 6 K: azokkal is <tartott>, akik bíztak benne.
- 7 K: De iszen 1. <nagyeszű ember> 2. <okos úr> 3. jól kifőzte ezt 1–3. Kolosy Ferenc.
- 7 A pezsgőtől K: A pezsgőtől
- 9 K: milyen dilemma elé 1. <ál[1]ít[ják]> 2. <állítják> 3. állítja 1–3. a csizmadiát. <O> <Odamennek> Ha ideadja
- 12 K: akkor 1. <önként következik> 2. nagy gazember és bizonyítványt állít ki
- 14 K: be is 1. <lehetne> 2. lehet 1–2. pörölni.
- 17 K: Odamentek, de <még> nem volt otthon. Kolozotki azt mondta, hogy egy jó <ór[a]> óra előtt 1. <a törvényszékhez ment> 2. a vizsgálóbíróhoz ment, ahova tanúnak 1. <volt beidézve> 2. idézték.
<Nem [csoda!]> <Élete egyik legnagyobb dicsőse[get aratta.]>
– Megvárjuk — 1. <mondá Rákóczy> 2. jelenté ki Rákóczi <Rákóczy>
- 24 K: 1. az volt röviden 2. az volt ugyanis röviden
- 27 K: néhány ezer <fton>ft ára
- 27 K: ismeretlen tettesek <a kocsisával együtt> kirabolták <e megölték> s a kocsisával együtt megölték.
- 29 K itt: Mányaí
- 29 K: az is eltűnt a 1. <szekérről> 2. kocsikasból.
- 31 K: fölismereni vélvén azt 1. egy Prager János nevű fiatal hentesmesteren, <aki feltűnő mód[on gazdagodott]> 2. egy feltűnő módon gazdagodó, Prager János nevű fiatal brassói hentesmesteren,
- 33 K: éppen olyan szokatlan <vás[zonszalagból]> színű és minőségű vászonzsalagból készült,
- 35 K: egyenesen 1. <a> 2. egy
- 37 de később aztán 1. előállított egy *idevaló* csizmadiát, K: de később aztán 1. előállított 2. ő is előállított 1–2. egy <brassói> *íteni* csizmadiát,
- 39 K: Ő tényleg neki is 1. <volt egy> olyan vászonzsalagja, 2. olyan vászonzsalagja volt,
- 76 1 K: 1. Sőt bebizonyult, 2. Sőt ugyanaz, mert bebizonyult, 1–2. hogy <tal[án]> mintegy
- 2 Aprótul (Jk: Aprótól)
- 3 K: Minthogy Apró uram 1. <az ellenkező> 2. <a magáénak> 3. is a maga munkájának 1–3. ősmerte el a cszímát,
- 4 K: fejlődött ma 1. <a törvényszék> előtt 2. a vizsgálóbíró előtt, 1. <hogy ki varrta hát a cszímát <<Blokner>> Blok vagy Apró.> 2. aki egyenest Brassóból

- 76 : 5 utazott ide *őket szembeisteni*. K : utazott ide *erre a célra*.
 <— Ha ő varrta — így szólt 1. Apró uram 2. Blok
 3. Apró 1—3. — mondjon hát valamit a belső>
 <»A csizmát én varrtam — mondá Blok — és elad-
 tam a hentesnek>
 A bíró felmutatta a nevezetes corpus deliktit.
- 8 K [tollbotlás a siető írás közben]: <Kio[smeri]> [azután helyesen:] — Ki ösmeri
- 9 Jk és Krk: felelték (PH—1906— az ékezetlen kézirat helytelen olvasása miatt — : felelték)
- 13 K : — 1. <Ne[m szoktam]> 2. Sohase szoktam
- 16 K : A bíró a 1. <nyaka csigáját> 2. tarkóját 1—2. vakarta zavarában.
- 17 K : 1. — <Mind a kettőjüket> nem bocsáthatom 2. — Nem bocsáthatom
- 22 — Én Mányay úrnak adtam el, *emlékszem és vallom*. K : —
 Én Mányay úrnak adtam el *ezt a csizmát*.
- 26 K : mit csinálni 1. <Hiába való volt> 2. a két emberrel,
 27 kedvtelenül (PH hibásan : kedvtelenül)
- 28 K : két ilyen hazug fickót! 1. <Hogy igazodjam <<el>> itt el?> 2. Lehetetlen rajtok eligazodni.
- 30 K : Megszúrta ez a szó Apró uramat <ez a szó s> sértődve
- 30 K : 1. a bíró felé : 2. a bíró felé kemény hangon :
- 32 K : — 1. <Szeren[cséje]> 2. Ha nem a király nevében
- 33 K : <hogy> ha nem bír eredményre jutni, 1. <hát> bízza egy kicsit 2. bízza rám egy kicsit 1—2. a kérdezést.
 35 mondta K : monda [= mondá]
- 36 K : Apró uram <egész> csizmadiásan
- 36 rakta a kezeit, K : rakta kezeit, s így szólt, a felső <test> testét
- 39 K : tulajdonságairól <ha kelmed varrta>.
- 77 1 jegyezte meg : K : jegyzé meg :
- 2 K : — Nem ember a csizma, <hogy> Apró uram, hogy
- 4 PH és Krk : Tessék megnézni és fölfejtetni K : Tessék megnézni <bíró úr, szakértők[kel]> és felfejtteni szakértőkkel azt a csizmát, 1. és tessék 2. bíró úr, és tessék (1903— Jk hibásan : Tessék megnézni és fölfejtetni)
- 6 K : az orrától 1. a hetedik 2. kezdődve a hetedik
- 8 K itt ismét : Mányai
- 10 K : a jelzett [tollbotlás:] <vag> [utóbb helyesen:] vakvágást
- 11 K : nyilatkozának 1. <Apró[rul]> 2. nagy csodálattal Apró[rul],
- 14 K és Krk : Nagy glóriával (PH—Jk a K helytelen olvasása miatt örökletessé vált hibával : Nagy glóriákkal[!])
- 14 K : s bár 1. <már későn> 2. <harangszó után j[árt az idő]> 3. jól túljárt az idő a déli harangozáson ; <vissza> mégis

- be akart még nézni a boltba, 1. <hogy> lelkét 2. hogy bosszút lihegő lelkét 1—2. ott <a> fris[s] hírekkel
- 77 : 17 K : nézte 1. <az élénken kiáltozó sokaságot...> 2. a csoportosulást. *Ezek is mind nekem dolgoznak* <majd a boltba nyit[ott]> <gondolta [tollbotlás:] mellét> [kiegészítve újraírta:] dörmögte mellét dagasztó érzések közt.
- 21 K : az ott dangubáló <társakat> polgártársakat
- 26 Rákóczi peokesen fölemelkedett a kerek székről, melyen ült, s kezét az Apró karjára ereszté le. K-ban nincs meg ez a mondat; MK csak a PH korrektúrájába toldotta be.
- 29 K : tisztelt <Ap> Apró úr — s kivette a tárcáját, hogy 1. <a p[énzt]> 2. a másfél ezer *ftol* kiolvassa.
- 31 a bal agyaráról áttolta a jobboldali agyarrá, megszortyogtatta egy kicsit, aztán így szólt: K : a bal agyaráról 1. <áttette> 2. áttolta 1—2. a jobboldali agyarákra, <m> megszortyogtatta a pipáját, aztán így szólt:
- „ 36 K : adta el? — <f[aggatta]> tudakozódék
- 78 : 7 K : az előbbi <és> dühösen és
- 8 K : — Én azt <...> teszek ki a kirakatomba, 1. <ami nekem tetszik> 2. amit akarok, punktum.
- 10 K : 1. — <De az meg nem engedhető, ...> Hatósági 2. — Paperlap! Azt mi nem engedhetjük, érti-e? Hatósági
- 11 K : protestálok <és> a Hunnia-bank
- 13 K : hogy ha ilyen közel áll 1. <kissé> betakarjam 2. hozzám, betakarjam
- 17 K : fülig pirult, <majd hogy> és dühösen
- 19 K : be kellett szüntetni, <s ez> ami
- 22 Krk : lincselni (K—Jk : linchelni)
- 22 K : maga <Kolossy> Kolosy is
- 24 K : hogy a bankot <megmentsék> megmentse
- 26 K : szomorú város volt akkor. <A Lipót- 1. városban 2. városrészben 1—2. a szokottnál is hosszabbak voltak az orrok. Egy fekete nap <<a>> a börzén>
- Nem volt ugyan stb.
- 28 K és Krk : ahova a sárkány ellen készülő királyfi beállt, (PH—Jk hibásan, a K helytelen olvasása miatt: ahova a sárkány ellen készülő királyfi beillett, [!])
- K : beállít, 1. <a szomorúság> 2. de külső jelek 3. [a *de* szócska törlése nélkül:] *bár* külső <s> jelek <mutatkoztak> <mégis mutatkoztak> <itt is mutatkoztak> itt is mutatkoztak Krk : *bár* külső jelek (PH—Jk hibásan, a K helytelen olvasása miatt: *de bús* [!] külső jelek)
- 30 az orrok hosszabbak a szokottnál. K [tollbotlás]: <azo> [utána helyesen:] az orrok hosszabbak voltak a szokottnál is.
- 32 K : Kolosy tárgyalt a pénzintézetekkel, 1. <járt> 2. fordult fűhöz-fához, 3. a kormányal, fordult fűhöz-fához,

- 78 : 35 K : Harmadnap ezt 1. sürgönyözte 2. <a> az <egy> előre megállapított szót sürgönyözte 3. az előre megállapított egy szót sürgönyözte
- 36 K : jelentett <hogy> *a csata <el van veszve> elveszett,
- 38 Krk : likvidált. K—1903 : liquidált. (1906—Jk hibásan : liquidált.) [Hibás, mert kevéssel utóbb, a fejezet végén Apró uram is arra utal, hogy a bank már elpusztult, megszűnt!]
- 38 K : ott ült a 1. <leánya lábainál> 2. <beteg leánya lábainál> 3. Kati ágyánál,
- 39 aki véletlenül aznap lett K : aki ma lett
- 79 : 1 és akivel először lehetett értelmesen beszélni. K : és akivel ma először lehetett értelmesen beszélgetni.
- 2 K : Fehér volt 1. <mint <<egy>> liliom, de> néha rámosolygott 2. gyöngye volt még, mint egy lehelet, de néha rámosolygott
- 4 K : 1. Csevegett, csacsogott. Minden apróságot 2. Csevegett, csacsogott. Új volt neki, szegénynék az innenső világ. Minden apróságot 1—2. <meg> <megkér[dezett]> <Meddig> <kikérdezte> kikérdezett. <Meddig vo[lt]> Mióta volt beteg
- 8 K : Hát a Szamos kutya? <Épen> <Hallgasd csak,>
- 12 K : — <C[sak]> Nem, nem, semmi se pusztult el. Csak egy fehér rózsza 1. <hervadt el a> 2. <pusztult el az ablakban, a Kati bizonyosan elfelejtette> megönteni, 3. az ablakban, Zsuzsi <pet[róleummal]> tévedésből petróleummal találta megönteni,
- 14 hát elcsúnyult, elpusztult. K : hát elpusztult.
- 19 K : <A> Apró elharapta a mondatot.
- 20 K : 1. — Csak a fehér rózsza, vagyis csak 2. — Csak a fehér rózsza — motyogta —, vagyis csak
- 80 : cím: Befejezés. K és PH : Epilog.
- 1 K : 1. A Hunnia megbukott 2. A Hunnia tehát megbukott
- 3 K : az <még> mindég lehet valami. <Ennélfogva>
- 4 K : Korán örült [tollbotlás:] <aplo> [utána helyesen:] Apró;
- 6 K : valahol <Ma> Felső Magyarországon.
- 7 K : Az ördög nem hagyja 1. a maga 2. el a maga
- 8 K : véget ért, 1. megválasztatta 2. a főispán megválasztatta 1—2. <kép> képviselőnek.
- 11 K : mellyel a <választók> közbe[n] járásért <folyamodó> alkalmatlankodó választók <...> jönnek <hozzá> tarkabarka kívánságaikkal.
- 16 K : 1. <Szeretve tisztelt képviselőnek> 2. Éltrevaló politikusnak 1—2. bizonyult, mert
- 16 K, PH és Krk : jól tudta (1903—Jk hibásan : jól tudja)
- 18 K [tollbotlás]: ahhoz [utána helyesen:] ahhoz
- 18 de ez nem lényeges. K : de ez nem is lényeges. 1. A törvény<kezés> 2. A törvény hozatala

- 80 : 21 *hívják* K : *híjják*
 22 A tollat <már> gyárilag csinálják.
 24 Krk : meglátogatta a kerületét, (PH—Jk, K ékezetlen betűjének hibás értelmezése miatt: meglátogatta a kerületet,) máskor *is*, hanem K : máskor, hanem
 24 K : 1. A <belügyminiszter> 2. A kereskedelmi miniszter
 25 1—2. *ő*xcellenciáját
 „ 26 *aki valami* K : *ki valami*
 „ 27 *a városban létesíteni*. K : *a városban állapítani*.
 „ 28 *fehér ruhás* K : *fejér ruhás*
 „ 29 K : *diadalkapu*, <örömtüzek>, *taracklövés*ek és *örömtüzek*.
 „ 30 K : *a legtöbbet*, <mert> legalább
 81 : 2 *kis* gyerekek, (1906—Jk : gyerekek),
 3 K : *ami* <cs> *nem csoda*,
 4 *e városban*. K : *a városban*.
 6 K : *felült a fölpántlikázott négyesre*, 1. <azonban> 2. <eközben mögüle> 3. majd 1—3. a képviselő 1. ismert [majd, e szó törlése nélkül:] 2. ismerős 1—2. alakja bontakozott 1. <ki a kíséretből s újra felharsant a lelkesedés zaja, akik önkéntelenül:
 — *Éljen Kolosy*.
Egypár nő virágot dobott feléje
 2. *ki a kíséretből* (de mennyire összetört, megöregedett a derék úr.)
 9—10 sor között a K-ban az alábbi szöveg olvasható, amelyet azonban MK már a PH-beli közléskor kihagyott :
 Az asszonyok közül némelyek virágot dobtak felé, egyet-egyet elkapott, s fonnyadt, erőltetett mosollyal igyekezett megköszönni <mindezt, szemével a . . . keresve.
 Eközben <<a támadt tisztásra, ahol most a>> aardon alól, ahol a 1. tömeg be nem 2. <<tömeg szorongott>> 3. képviselő áll, várva az előálló kocsit, kilépett>
 A rendezők a másik kocsi után stb.
 11 K : <de> úgy látszik,
 13 K : egy pillanat műve volt <az egész>, kilépett
 15 K : <feje> <fején> *fején*
 15 *sapkában*. K : *sapkában*.
 17 K : *mellbe* 1. <hagyította> 2. *hajítá*
 18 *Nosza, egyszerre* K <a szó hiányos kiírásával>: *Nosza, egyszer*
 19 K : *ilyen-olyan* 1. <k[ölyke!]> 2. *porontya!*
 20 K : *ami* 1. <megbosszant[otta]> 2. *bosszantani látszott a honatyát*.
 21 K : *kicsinyesnek*, 1. <nevetés> 2. <maga is> 3. *kedélyes* <nevetésre> *nevetést színlelve*,
 22 *maga szabadította ki* K : *maga szabadítá ki*
 23 *rugdosta* őket. K : *rugdosta, harapta* őket.
 26 *mért haragszol rám?* K és PH : *hát mért haragszol rám?*

- 81 : 27 vakmerően K és PH : vakmerőn
 28 K : — mert rosszul bántál az anyámmal.
 <Hm, az bizony meglehet — gondolta magában
 <<gondolta magában>>. Sok mindenféle <<ügylete>> tör-
 tént annyi év alatt, míg itt bankelnök volt. <<Már>>
 <<— Kinek a fia vagy? kérdé>>
 — Jársz-e már iskolába>>
- 29 K : — Éljen! Éljen! — a <gyáva> tömeg éljenezni kezdte
 32 K : belemászott, s l. <m> 2. <jó lesz tovább> nem kérde-
 zősködni,
 32 s nem tanácsos *tovább* kérdezősködni, mert nem lehetet-
 len, hogy bankigazgató *korában* valami igazságtalanság tör-
 tént a fiú anyjával, és a gyerek *most* kikottyantja.
 K : s nem tanácsos kérdezősködni, mert *bizony* nem lehet-
 etlen, hogy <bank> bankigazgató *korából* valami igazság-
 talanság történt a fiú anyjával, és a gyerek kikottyantja.
- 36 K : szólt l. <az> orcáját 2. a szép piros orcáját 1—2. meg-
 csipkedve —, (PH : megcsipkedve, — *te ugyan nem fogsz*
megijedni a magad árnyékától.)
- 82 37 — kinek a fia vagy? K és PH : — kinek a fia vagy, *hékás?*
 2 K : fogják l. <beszélni.> 2. mesélni. Kolosy <elhanya[tlott]>
 elsápadt,
 3 K : <Valami> Valami sajtáságos l. <mámmal> 2. kéjjel
 1—2. vegyes szédület fogta el.
 4 K : tört ki. <Az öreg Apró unokája. »Főlséges gyermekek
 hőmpolygott végig a népeken.> <»Az öreg Apró unokája»
 Csupán egyes mondatokat> Minden ember beszélt stb.
 5 K : asszonyok a l. kendőiket 2. csipkés kendőiket
 7 »Főlséges gyerek!« K : »Főlséges gyermek!«
 9 K : l. csönd támadt. 2. csönd támadt a zaj után.
 10 K : megszűntek l. <pihenni [= pihegni]> 2. dobogni.
 Vajon l. eltalálja, <hogy> 2. eltalálja-e, 1—2. mit kell
 tenni?
 12 a gyermeket K : a gyereket
 14 K : l. <»Elviszlek, kópé, az anyádhoz, tudom, hogy majd
 kikapsz.« Ezzel maga is felült a fickó mellé és a négy prűsz-
 kölbő paripa megindult, a szívek pedig elkezdtek újra dobog-
 ni s ezer száj ordította>
 2. — Elviszlek, kópé, az anyádhoz, tudom, hogy
 majd kikapsz.
- 17 K : a miniszter fogata <elé> után,
 18 K : szabadult meg, <hogy> oly egetrázó
 19 és a levegő rezegve hőmpolygotta a város felé. K : és a
 levegő rezegve, *morogva* <vitte> hőmpolygotta a város felé.
 22 mint valaha, a bánatos, szelíd arcával, *finom, törékeny ter-
 melével*. K : l. mint valaha, a *nyakába vetett pepita* kendő-
 ben. 2. mint valaha, a bánatos, szelíd arcával, a *nyakába*
 vetett pepita kendőben.

Lap Sor

- 82 : 24 K : <de hogy> de miről beszéltek,
26 K : Csak. Apró uram 1. <mo[ndta]> 2. <dicseke[dett]>
3. említette aztán este nagy dicsekedve : 4. említette aztán
este a »Polgári kör«-ben nagy dicsekedve :
27—30 K : 1. és megkérte a leánya kezét.
— Mindnyájan léptünk egyet — <fejezte ki magát
rejtélyesen.> Én is, ő is,
2. és megkérte a leánya kezét, de az esetre nézve még
csak annyit mondott rejtélyesen :
— Mindnyájan léptünk egyet. Én is, ő is, de a gyer-
mek,

Tárgyi magyarázatok

A történet színhelye és időpontja.

MK nem nevezi meg Erdélynek azt a nagy városát, ahol Apró István lakik. (31 : 1—3.) Csak körülírásokkal kerülgeti : »A történetünk színhelyét képező város...« (39 : 3). De a város református jellegének hangsúlyozása (49 : 34), s főleg a közelben folyó Maros emlegetése (54. l.) kétségtelenné teszik, hogy Marosvásárhelyről van szó. (Az elbeszélés dramatizálója névszerint is Vásárhelyt tüntette fel a történet színhelyéül ; ld. a 203. lapon.)

A történet ideje : az 1890-es évek. Apró uram 1891-ben már harmadizben keresett gyógyulást Karlsbadban (31 : 18—23), s hamarosan újból oda kellett mennie (37 : 10—16). Mikszáth tehát ezúttal (1902-ben) egy erdélyi iparos-városban lezajlott, egészen friss keletű históriát dolgozott fel.

Személynevek és helynevek.

Mikszáth — kedvelt eljárásához híven — ebben az elbeszélésben is vegyesen használ létező (történelmi) családneveket és költött neveket ; hasonlóképpen valódi és fiktív helyneveket. Jellemző, hogy még ebben az Erdélyben játszó történetben is főleg szülőföldjének, Nógrádnak és környékének névkészletét alkalmazza!

Az *Apró* (másképp Kovács) család Nógrádból való ; de már a *báró Aprovezki* név (67 : 4) fikció. A lengyel eredetű *Luzsénszky* család (66 : 14) egyik ága szintén Nógrádban élt. *Hortyán* Boldizsár neve (75 : 4) a Nógrád megyei Hartyán községre és Hartyány családnévre utal. A többi név Nógráddal szomszédos megyék családjait idézi. A *Köröskényi* (vagy Kereskényi) (55 : 6) és *Mányai* család (75 : 25) Hont megyei stb.

Költött, vagy rokonhangzású nevekből átalakított neveknek kell tartanunk a következőket : *Pribil* Pál (31 : 23), *Bizédi* Gábor (32 : 2), *Borogi* Mihály (71 : 37), *Herenczy* János (75 : 2).

Visszatérő motívumok.

Mikszáth elbeszéléseiben sűrűn fordulnak elő ismétlések; ugyanazon jeleneteket, mozzanatokot újra meg újra megírja különböző történeteiben. Efféle visszatérő motívumaira már többször rámutattunk (Krk 12. köt. 266. l.; 16. köt. 218—220. l.; 17. köt. 220—221. l.). Különösen feltűnő az ismétlődések nagy száma Mikszáth utolsó évtizedében, az 1900-as évek folyamán. Egyfelől fokozott munkássága, másfelől kényelemszeretete s fantáziájának kifáradása készítette arra, hogy minduntalan felhasználja korábbi írásainak egy-egy tetszetős ötletét vagy epizódját.

Ebben az elbeszélésében is számos olyan jelenettel találkozunk, amelyet korábbi írásaiból vesz át, vagy valamelyik következő írásában felhasznál. Ilyenek:

32 : 15—19 Apró István és Manni-Hein, a híres karlsbadi cipész egymás cipőiben jártak, »mint ahogy két udvarias fejedelem cselekszi, mindenik a másik uniformisában hivalkodva«. Vö. *Akli Miklósban* (Krk 16. köt. 77. l. és jegyzetünk a 219. lapon): Kovács Gyuri Laube apóval, a császár öreg komornyikjával találkozik. »A hesszeni ezred ruháit viszem a császárnak — mondja az öreg —, mert ebédre várjuk a hesszeni uralkodót, s az a bolondos komédia járja ezek közt, hogy az egymás uniformisában jelennek meg...«

40 : 4 Katica »egyik lenszínű hajfonata kioldózott s sziszegve verdeste a perkálszoknyája alsó fodrát — mert egész odáig ért le.« — A hosszú, hullámos haj Mikszáthnál másutt is a női szépség fontos tartozéka. A kioldózó hajfonat motívumát ld. még *A kis primásban* (Krk 4. köt. 77. l.), ahol Mátyás király Beatrix »kibontott nagy hajában« gyönyörködik, és *A szeléstyei asszonyokban* (Krk 12. köt. 195—199. l.), ahol hasonló szerepet játszik a szép székely asszony »csodaszép, tömérdek« haja, amely kibontva »beborította elől-hátul, mint valami fekete sátor...«

44 : 8—10 »Keveset van a friss levegőn. Öntöző kannát kell adni a kezébe, meg kis ásót, dolgoztassa a kertben« — ajánlják a halvány Katicának gyógyszerül. — *A fekete kakas* jegyzeteiben (Krk 12. köt. 215. l.) rámutattunk arra, hogy Mikszáth az orvosokkal és orvosságokkal szemben — tehát tudományellenesen — a legjobb orvost a természetben látja. Az ő betegein sohasem a tudomány segít, hanem a természet. *A fekete kakas* egyik kedves öreg alakja, Kupolyi bácsi pénztelenül és gyógykezelés nélkül is meggyógyul, mert reggeltől estig a földeken és az erdőben dolgozik. *A Különös házasságban* Horváth Piroskát az erősíti meg, hogy nap-nap után fiatal nyírfákat vagdos szekerével.

52 : 17. »Hah, de rosszat álmodtam — dörmögte Apró István. — Lefeküdt már Kati!« — Az apa megéri a veszedelmet: lánya öngyilkossági kísérletét. A szülők távolbaérzése Mikszáthnál többször előforduló mozzanat. Legjelentősebb példa: *Prakovszky*. (Krk 8. köt.)

76 : 38—39 Apró István körülményeskedő beszédmódja az úgynevezett »iparosnyelv« újabb példája. Mikszáth stílusának egyik jellemző vonása a nyakatekert hivatalos nyelvnek (pl. Krk 2. köt. 37.

és 38. l.), az orvosok tolvajnyelvének (pl. Krk 12. köt. 29. l.) és az iparosok mesterként beszédmódjának szatirikus alkalmazása. Kivált ez utóbbival találkozunk számos esetben: a *Nemzetes uraimékban* Filcsik csizmadia (Krk 2. köt. 117. l.), *A körtvélyesi csínyben* Munczy szabó (Krk 9. köt. 137—138. és 146—147. l. és 212. l. jegyzet), *A Krúdy Kálmán csínytevéseiben* ismét Filcsik csizmadia (Krk 11. köt. 77. l. és 299. l. jegyzet), *A vén gazemberben* Disznósy lakatos (17. köt. 16. l. stb. és 223. l. jegyzet). Ld. még Nagy Sándor: Mikszáth humora (Irodalomtörténet, 1914) és Rubinyi Mózes: A humor nyelvi eszközei Mikszáthnál (Magyar Nyelvőr, 1950).

Itt jegyezzük meg — amire a *Fili* jegyzeteiben is rámutattunk —, hogy Napóleon korának tanulmányozása MK számos művében érezeti hatását. Napóleonra vonatkozó olvasmányainak töredékeit gyakran beleszővi különböző elbeszéléseibe. Ezúttal két ilyen mozzanatot: 77: 12—13 »Napóleon minden katonáját ösmertet«, továbbá 78: 36 Waterloonak, Napóleon utolsó csatájának, sorsát megpecsételő csatavesztésének (1815. június 18) említése.

- Lap Sor
- 31 : 36 *a Schlossbrunn* — a várkút (Karlsbadban).
- „ 37 »*Deák Ferenc-szemöldökű*« — bozontos szemöldökű.
- 32 : 13 *tausend Crucifia!* — ezer ördög!
- 25 *korodván, bagaria, chagrín* — bőrfajták; a legutóbbi: ripacsos felületű bőr.
- 26 *bicskia, kapta, dikics, cifrazó, sodró, ár* — csizmadia-szerzőszámok.
- 33 : 2—4 »*a müncheni szépség-galériában egy barna suszter-leányzó arcképe veri le a hercegnőket és királyleányokat, akik ott következnek a falon hosszú sorban*« — A müncheni szépség-galéria a királyi palotában van. MK müncheni útja alkalmából hosszabban írt róla. (Ld. Utazás a németek közt. Jk 34. köt. 83—84. l.) A fentemlített szépség: Helene Sedlmayr (1813—1898), egy cipész leánya, aki mint cseléd került Münchenbe. (Ld. részletesebben: Augusta von Oertzen: Die Schönheiten-Galerie König Ludwig I. in der Münchner Residenz. München, 1927. 62—65. l. Uo. a szép leány arcképe is.)
- 6 *Wittelsbach Erzsébet*, »*mi megdicsőült szépséges királynéknak*« (1837—1898) — Miksa József bajor herceg leánya, Ferenc József felesége.
- 21 »*akármicsoda perkál lifityhes*« — akármilyen egyszerű, olcsó ruhácska.
- 34 : 19 *paniperda* — kenyérpusztító, semmirekellő, haszontalan.
- 29—30 »*egyszer csak üt toppan valami tekintetes úr. Várakozó leány várat nyer.*« Továbbá 36 : 29—30 »*Tekintetes asszonnyá lesz, majd meglátja.*« — Ezekben a kifejezésekben alighanem Jókai egyik elbeszéléseinek (»Mégsem lesz belőle tekintetes asszony«) olvasmányélménye nyilatkozik meg.
- 35 : 17 *paskorta* — nyalánkság.

- Lap Sor
- 37 : 20 *a walesi herceg* — az angol trónörökös.
 20 *a Dudley ladyk és missek* — Dudley : angol főnemesi cím, melyet több család viselt. — MK az előkelőség és gazdagság képviselőiként emlegeti.
- „ 23 *aureola* — sugárkör, dicsfény.
- 38 : 3 *dictum factum* — mondva téve ; alighogy megmondta, megtette.
 7 *Melnik* — gyümölcs- és szőlőtermeléséről ismert csehországi város ; bora szép vörös színű »kék burgundi«.
- „ 15 *mädi* — kislány.
- 39 : 5 *cirkuláré* — körlevél ; itt : üzleti tájékoztató.
- 42 : 22 *»a reménység szentjánoskenyerén tartotta«* — olcsó reménységgel tartotta. (A szentjánoskenyér a legolcsóbb gyermekcsemege volt.)
- „ 30 *Argus* — a görög mitológia szerint száz-szemű óriás.
- 44 : 27 *aranyszíronyos házisapka* — arany cifrázatokkal kihímzett házisapka.
- 47 : 14 *»a zöldszemű szörnyeteg«* — Így nevezi Jágó a féltékenységet Shakespeare »Othello« című drámájában (III. felv. 4. szín).
- 48 : 26 *»egy híres író, gazdag orosz gróf, üres idejében csizmákat varr«* — Tolsztoj. Nemcsak írásaiban, hanem a gyakorlati életben is azonosulni akart népével.
- „ 31 *durák* — népies kártyajáték ; aki vesz benne, az a »durák«.
- 51 : 34—37 *»Részeg hétfőn, részeg kedden...«* stb. — Hasonló nóta *Beszterce ostromában* (Krk 6. köt. 169. l.) :
 Jó a bor reggel, jó a bor délben,
 Jó a bor este, jó a bor mindig ;
 Hétfőn, kedden, csütörtökön,
 Jó pénteken, jó szombaton,
 És az egész vasárnapon.
- 52 : 8 *»Tanulmányozván a kérdést...«* — Ld. jegyzetünket a *Fili Tárgyi* magyarázatai közt, a 13. lap 32. soránál.
- 56 : 29 *Gloria in excelsis* — Teljes szövege : Gloria in excelsis Deo : Dicsőség a magasságokban Istennek ! (Egyházi ének. Éneklí az angyalok kara, mely Krisztus születését adja hírül.)
- 57 : 34 *Mea culpa, Domine* — az én bűnöm, Uram.
- 58 : 25 *aperte* — nyíltan.
- 59 : 4 *»a főispán ömeltósága az ágyát őrzi«* — Keszthelyi Miklós [= Simonyi Zsigmond] »Mikszáth újabb műveiből« c. cikkében (Magyar Nyelvőr, 1905. 34. köt. 469—470. l.) mint »elterjedt németes szöveget« emeli ki a Mikszáthtól itt gúnyosan használt kifejezést.
- 61 : 8 *griffekkel kivert tölgyfaláda* — Utalás a régi ládák szárnyas griffekre emlékeztető vasalására.
- „ 30 *kistikkelt abc-ék* — hímzett betűminták.
- „ 34 *o. é. frt* — osztrák értékű forint.
- 63 : 21 *latinizáló ember* — latinos műveltségű ; aki »diák-iskolába« (gimnáziumba) is járt.

- Lap Sor
- 63 : 22 »*mint nagyenyedi diák* — Az 1622-ben létesített nagyenyedi Bethlen-kollégium volt Erdély leghíresebb református főiskolája.
- „ 22 *decorum* — dísz; itt: díszruha, ünnepi öltöny.
- 64 : 8—9 »*Eppen tegnapelőtt adtam egy forintot a maga hamvainak hazaszállítására* — A magyarosított nevű Rákóczi banktisztviselővel szemben alkalmazott gúnyos célzás. Rákóczi Ferenc fejedelem hamvait 1906-ban hozták haza s helyezték el a kassai székesegyházban. De a gyűjtés e hazafias célra már évekkel előbb megindult.
- „ 34 *immunis* — sérthetetlen.
- 65 : 21 »*aki önt kihívja párbajra . . .* — A századfordulón dühöngő párbaj-őrület emléke.
- „ 34 *domine magnifice* — nagyságos uram.
- 66 : 19 *instálom* — kérem, kérem alásan. Főleg Erdélyben szokásos udvariassági szólás. MK is mint erdélyi nyelvi sajátosságot alkalmazza; többször használja *Katánghy* első megválasztásának történetében (Krk 9. köt.).
- 87 : 12 *lat* — régi súlymérték (csekély súly).
- 15 *viganó* — a XIX. században divatban volt rövid szoknya. Nevét egy Viganó Mária nevű olasz táncosnőről kapta.
- 23 *a dolgok merituma* — érdemi része, lényege.
- 31 »*itt már föltépte gögje az önuralom szelentyűjének csapját s teljes gőzerővel küört* — A technika világából kölcsönzött kép, mely Mikszáthnál másutt is előfordul.
- 68 : 24 *Teleki Mihály csizmája* — Mikszáth »a krónika szerint« előadott anekdota forrását nem nevezi meg. Az esetet Cserei Mihály jegyezte föl *Históriájában*. (Kiadta az Újabb Nemzeti Könyvtárban Kazinczy Gábor, 1862.) Az 1679. év krónikáját írva (a 122. hasábon) részletesen eseteletli: hogyan harácsolta össze Teleki Mihály — mint Apafi fejedelem mindenható kancellárja — vagyonát, s hogyan kaparintotta kezébe a hatalmat a gyöngye fejedelem mellett. Majd így folytatja: »De csakhamar kitelék Teleki generálisságának ideje. Mert Szatmár alatt odaveszté bolondul a sok szép hajdúságot és a Debrecenből s Patakából odagyúlt deáki ifjúságot. Ott is practicához fogott vala, azt tudta, az erdélyi urakra talál, és a szatmári commendánssal colludált, hogy a várat neki feladja. A commendáns napot praeficiál, mikor menjen oda Teleki, azalatt a több officérek megérték a dolgot, a commendánst árestálják; a praefigált napra, mikor Teleki mint kész dologra menne, a német praesidium kijöve, s ott vágják le a szegény magyar-ságot, maga mégis elszalad és egy sárban dőlven a lóva, gyalog esik, az egyik csizmája ott marada aranyos sarkantyúval együtt, s gyalázatára a szatmári kapuban szegezék fel. Eleget mesterkedék, hogy ajándékért onnan levegyék, mind ott tarták, míg Erdély német keze alá esvén,

- úgy vevék le. Ilyen szép triumphusa lón Teleki Mihálynak a német császár ellen . . .
 68 : 35 *spekiákulum* — látványosság.
 69 : 22 *a westminsteri herceg* — hatalmas jövedelmeiről híres angol főúri család feje.
 34 *madrigál* — olasz és francia szonett-szerű versforma, 7—11 soros versszakokkal, kombinált rímelhelyezéssel, idilli, szerelmi tartalommal.
 39 *a kirielejszomát!* — Kirie elejszom = Uram irgalmaz! görög-nyelvű keresztény imarészletből formált szitokszó kb. ezzel a jelentéssel: a mindenségét!
 70 : 12 *kalamajka* — Kolomea galiciai városról elnevezett, élénk, lengyel tánc, melyet négy-hatsoros dal, »kolomejka« kíséretében járnak.
 „ 26 *sztoikus* — itt: rendíthetetlen, egykedvű.
 71 : 22 *Anchio sono pittore* — én is festő vagyok! Állítólag Correggio mondotta Raffael egy képe előtt. Itteni jelentése: Én is érdekelve vagyok!
 72 : 15 *annálé* (annalis, annales) — történelmi évkönyv.
 „ 26 *pulpitus* — emelvény, dobogó.
 74 : 25 *run* — bankpánik; a pénzüintézetek megrohanása a betétek kivételére.
 „ 37 *blanquette* (blanketta) — úrlap.
 75 : 26 *Szent Mihály napja* — szeptember 29.
 76 : 4 *salamoni jelenet* — Célzás egy gyermek tulajdonjoga felett perlekedő két asszony esetére, melyet a bölcs Salamon király úgy döntött el, hogy a gyermeket ketté akarta vágatni és így elosztani; az igazi anya, hogy gyermekét megmentse, inkább lemondott a tulajdonjogáról.
 77 8 *dixi!* — megmondtam! elmondtam! végeztem!
 „ 21 *dangubál* — álldogál, lézeng.
 78 6 *injuria* — jogtalanság.
 10 *paperlapap!* — ostobaság! ostoba beszéd!
 15 *»mert én az arcomat nem szemétem szediem«* — Mikszáthnál különböző változatokban többször előforduló kifejezés. Pl. *A vármegye rókája* (Krk 1. köt. 143 : 10), *Szegeden* (uo. 235 : 13), *Akli Miklós* (Krk 16. köt. 161 : 8) stb.
 „ 20 *konsternáció* — megbotránkozás, felháborodás.
 80 5 *kataszter* — kataszteri (földmérő) hivatalnok.
 20—22 *»a törvényhozó olyan, mint a tollkés. Tollkésnek hívják és mindent faragnak vele a világon, csak tollat nem. A tollat gyárilag csinálják.«* — Ezt a szellemes hasonlatot Mikszáth két év múlva szinte szószerint megismétli *Választók között* c. cikkében (Vasárnapi Ujság, 1904. nov. 13., 783. l.): »törvényhozónak is hívják a képviselőt, mint ahogy a bicskát hívják tollkésnek is, pedig mindent farag, vág, csak éppen tollat nem.«

Irodalom

I.

AZ ELBESZÉLÉSRŐL

Réger Béla »Mikszáth, Herczeg, Ambrus. Ismertető felolvasások« c. füzetében (Szentgotthárd, 1908 : 29—30.) *A sipsirica* tárgyalása után méltatja e művet :

»Mikszáth a *Mindenki lépik egyet* című elbeszéléssel ismét új körbe vezet bennünket. Erős küzdelem folyik itt egy csizmadiák és [egy] bankigazgató között, amelyben végül a csizmák tervezője lett győztes. — Jellemzi Mikszáth humorát, hogy a csizmadiával még a nyelvészet terére is elkalandozik. Mikor Apró uramnak azt mondják, hogy ómltósága lábbadozik ugyan, de még mindig az ágyát őrzi, mérgesen pattan fel : „Ostobaság! . . . Hát el akarja valaki lopni a méltóságos úr ágyát?” Egy komikus suszterlegénnyel is találkozunk ebben az elbeszélésben, aki halálosan szerelmes Apró uram lányába és pokoli kínokat áll ki, mikor látja, hogy a lánynak a bankigazgató tetszik. Már-már drámát akar rendezni, hogy ugyan kit öljön meg : önmagát, a lányt, vagy Kolosyt. Addig-addig töpreng ezen a kérdésem, míg végre nem tud választani, s egyiket sem öli meg.«

Oláh Gábor »Írói arcképek« című kötetében (Bp. 1910 : 53. l.) a szóbanlevő elbeszélés főalakját példaképpen említi annak szemléltetésére, hogy Mikszáth »mindig túllő az igazságon« : »Apró uram is nagyszerű jellem volna csizmadiának, csak ne sütné ki róla Mikszáth, hogy elszegényedett bárók ivadóka. Azokból nem lesznek csizmadiák, hanem mások . . .«

Várdai Béla (MK 1910 : 169. l.) következőképpen méltatja az elbeszélést : »Legkidolgozottabb alakja a megejtett lánya becsületéért minden fegyvert felhasználó s végre sikert is arató suszter apáé. Ővé főérdeklődésünk, s mellette még egy originális alaké, ki Mikszáthnak egyik legpomósabb, burleszken komikai alakja. Kolowotki Mátyás ez, a viszonzatlan szerelmétől nekivadult mesterlegény, ki ha tőle függne, menten a rémdráma felé rántaná a cselekvényt, s éppen ezzel idézi elő a legélvezetesebb komikai hatást. A Kata leányzó alakja, szerelmi históriája azonban bizonyos eszményítő távolban van tartva, félig vesszük csak ki, félig kisejtjük, mint a távoli zenét. Azt felesleges is említeni, hogy a költő, ki a sejtetés nagy művészetének bizonyult már előzőleg is, ezúttal is teljes hatásossággal irányítja egypár fő jelzéssel a helyes irányba képzeletünket.«

Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete (VII. köt. Bp. 1934 : 408. l.) csupán címszerűen említi ezt az elbeszélést, mint a *Mikor a mécses már csak pislog* c. gyűjteményes kötet egyik darabját. Magát a gyűjteményt és MK többi novelláskötetét egyetemlegesen következőképpen méltatja (394. l.) : »Ezekben a novellás kötetekben sok eredeti alak lépett a közönség elé : vidéki magyar urak, megyei tisztviselők, földbirtokosok, parasztok, iparosok, polgárok, papok, katonák, politikusok, diákok. A történetek egy része anekdota-jellegű, de a pompás kidolgozás megadja nekik az irodalmi értéket. Az író derűs hangon

szórakoztatja olvasóit, a szomorúbb jeleneteket megnyugtató kedvességgel meséli el, bőven merít élményeiből, egyik-másik motívumát megismétli, néhány alakját többször is fölépteti. Mestere a magyaros ízü humoros novellának.

Kráhl Vilmos »Mikszáth, a jogásza« című tanulmánya (Bp. 1941: 15., 32. és 122. l.) címe és célja szerint csak a Mikszáth műveiben található jogi elemeket vizsgálja, de olykor általános jellegű megállapításokkal is szolgál. A szóban levő elbeszélést is részben csak általánosságok között emlegeti. Utal arra a közös motívumra, amely a *Mindenki lépik egyet* és a *Még egy megyei történet* című novellában található: mindkettőben előfordul »a gyermeki jogait követelő természetes gyermek« motívuma. — Kráhl Vilmos MK alakjait elemelve, hangsúlyozza, hogy Mikszáth jellemei nem hősi jellemek, hanem többnyire csak átlagemberek, akiknek hibái és erényei a mindennapi életviszonyok között nyilvánulnak meg. Ez a jellemzés — úgy mond — ráillik Mikszáth legtöbb szereplőjére, akár kurtanemesek, akár megyei urak, akár paraszti sorban élő emberek, akár iskolákat végzett emberek vagy városi kispolgárok, illetve lateinerek, mint pl. Apró uram a *Mindenki lépik egyet* kisregényben . . . Kráhl Vilmos MK kispolgári, illetőleg iparos-alakjai között két jellegzetes figurát lát: az egyik a Mikszáth novelláiban gyakran visszatérő Filcsik csizmadia, a másik pedig ugyanennek a kispáros-típusnak egy másik képviselője, javított változatban, a módos, egyben nagyralátó kispáros: Apró uram . . .

Király István (MK Bp. 1952: 144—145. l.) Mikszáth romantikus elbeszéléseit vizsgálva megkülönbözteti azokat, amelyek haladó, és amelyek visszaeső tendenciát mutatnak. A *Mindenki lépik egyet* ez utóbbiak közé tartozik: »Mikszáth romantikus történeteiben megszólalt az a Mikszáth is, aki nem értve a társadalmi fejlődés törvényeit, távliattalanul állt a jövővel szemben, s a valóságon kívül, az idillben keresett fogózót álmai számára, és olykor szerette volna tényként venni az élet igazságának ellentmondó egyéni vágyait. Voltak művei, amelyekben az ilyesfajta valóságellenes álmok tengtek túl — elég csak a *Mindenki lépik egyet*, vagy *A vén gazember* hazug, szentimentális történeteire gondolni. Romantikus meséinek volt azonban egy másik, előremutató arca is. Nemcsak a jövőt nem értő ember szólalt meg bennük, hanem az életigenlő nagy művész is. . .

Az 1955. évi kiadás (MK Válogatott Művei) névtelen utószava (513. l.) csupán ennyit mond az elbeszéléstről: A »*Mindenki lépik egyet*« című elbeszélésben is az adomázó kedélyes mikszáthi hang uralkodik. A befejezésben pedig az írónak az a szándéka érződik, hogy széptípus a valóságon, a becsületes embert is igazához juttassa.

II.

A SZÍNPADI ÁTDOLGOZÁSRÓL (1935)

Eddigi gyakorlatunkat követve, elsőnek ezúttal is a színpadi szerzőt, illetőleg átdolgozót szólaltatjuk meg.

Balázs Sándor a Magyar Színház Mikszáth-újdonságáról három ízben is nyilatkozott.

Először a *Magyarország* 1935. szeptember 28. számában (16. évf. 221. sz. 12. l.), »A „két Kálmán”, Mikszáth és Rózsashegyi a Magyar Színházban« című cikk keretében :

»A Magyar Színház a jövő héten mutatja be *Mindenki lépik egyet* címen Mikszáth novellájának változatát. A színmű bemutatóját irodalmi körökben is nagy érdeklődés előzi meg. A színpadra vitt Mikszáth-novelláról Balázs Sándor, az átdolgozó a következőket mondotta :

— Ez a furcsacímű, kedves novella akkor akadt kezembe, mikor Rózsashegyi Kálmán a Magyar Színházhoz szerződött. Valamikor már olvastam, de most sok tekintetben meglepetés volt számomra. Először is a modernségével lepett meg (akár ma is írhatta volna Mikszáth), aztán alakjainak elevenségével és az egész történet drámai lökötésével. Nagy kedvvel írtam belőle darabot, s a néző, ha a *Mindenki lépik egyet* előtt felmegy a függöny, ne várjon édeskés biedermeier mesét ; mai történet ez, még ha a háború előtt történt is. A bátor leány, aki szerelméért mindent feláldoz, a haragvó apa, aki furfangjával bankbukást idéz elő, a bankigazgató, aki szanálni akarja magát, a kormányhű főispán, a krisztusi lelkű suszterlegény, — ma is itt élnek közöttünk. Nincs itt levendula, Makart-csokor, hanem erős és kemény realitás, csak annyi romantikával, amennyi a mai életben sem ritka. Mikszáth és Rózsashegyi — ez a két kitűnő Kálmán ösztönözt a darab megírására. Igyekeztem mindkettőhöz hű lenni, egyiknek a hangját megőrizni, a másiknak jó szerepet írni.«

Balázs Sándor második nyilatkozatát a *Magyar Színpad* című műsorlap 1935. október 1—8. számában (38. évf. 273—280. sz. 1—2. l.) olvassuk. Előrebocsátja, hogy ő csak a »másika« szerző, majd így folytatja :

»Az „első”, az igazi, sajnos, nem beszélhet és tőrnie kell, amit róla mondanak. Mikszáth majdnem mindig a Felvidékről, a tót atyafiak, a sárosi svihákok, a jó palócok, a szepesi gavallérok világából veszi tárgyát. Ebben az elbeszélésben azonban leruccant Erdélybe, a székelyek közé, nyilván azért, mert olyan furfangos embert, mint Apró István uram, csak a ravasz göbék közt találhatott.

A legjobb a dologban az, hogy Apró uram, amint a novellából kiderül, nem is igazi székely, hanem lengyel bárói családból származott, de már annyira áthasonult, hogy túljár mindenki eszén.

Egyszóval erdélyi történet ez, erre mutat a címben a „lépik” ige, ami oly furcsán hangzik a pesti fülnek. Nyugodtan adhatta volna a novellának ezt a címet is : „*Mindenki lép egyet*”, de mennyivel kedvesebb, frissebb így a „lépik”-kel. A szavaknak hangulatuk van, nem hiába, hogy eredetileg csak hangutánzó szavak voltak, még ha ma nem is érezzük rajtuk. Én például a „tántorog” szóban egész világosan látom a részeg ember bizonytalanságát, a „bámul” szóban a szem és száj kitágulását, a „lép” ige nekem egy nagy lépést, a „lépik” több, gyors lépést jelent. Persze, ez inkább csak érzés dolga. Aki nem érzi, annak hiába magyaráznom, annak a lépik csak annyi, mint a lép.

Tehát: mindenki lépik egyet. Apró uram is, Katica is — ök felfelé lépnek, Kolosy bankigazgató úr is, aki lefelé lépik. Útközben aztán találkoznak és a tragikusnak indult történet szerencsés véget ér.

Ami az én munkámat illeti, az nem volt egyéb, mint a Mikszáth-novellát lehető híven színpadra vinni. Persze, ez nem ment simán, sokat el kellett hagyni, sokat hozzá kellett tenni. A színdarabnak mások a törvényei, mint az elbeszélésnek, és a reflektorok éles világitásában sok elvész abból, ami Mikszáth írásait megédesíti. Hogy a színpadravítel hogyan sikerült, azt majd megmondja a közönség és a kritika. Egy bizonyos: ami dicséretet kap, az Mikszáthé, ami kifogást, az az enyém... †

Balázs Sándor a *Budapesti Hírlap* 1935. okt. 1-i számában (55. évf. 223. sz. 13. l.) harmadszor is nyilatkozott munkájáról. Nyilatkozatát »Mikor a tanár úr vizsgálzik Mikszáthból« címmel, interjú formájában közli a lap:

»Balázs Sándor, a kitűnő tanár-író, a Magyar Színház szombati bemutatójának szerzője egyáltalán nem izgatott. Már három sikeres bemutatója volt s ebben az évben kerül sor a negyedikre és az ötödikre.

— Első darabom is a Magyar Színházban került színre. *Feleségünk* volt a címe — mondta Balázs Sándor. — Azután az *Álarcosok*, majd *Az öreg tekintetes* [Gárdonyi Géza regényéből] a Nemzeti Színházban került előadásra. Most pedig visszatértem első darabom színpadára, a Magyar Színházba. Ugyancsak itt adják elő márciusban *Bikfic tanár úr* című darabomat is.

— Amikor tavasszal a Magyar Színház leszerződött Rózsahegyi Kálmánt, engem bízott meg, hogy Jókai, Gárdonyi, vagy Mikszáth egyik művéből szerepet írjak a nagy magyar művészeknek. Beültem egy könyvtárba és egy hétig olvastam egyfolytában. Az egyik kötetből szemembe szökött ez a név: Apró István. Nagyon illet Rózsahegyi számára. Magyar tanár vagyok, hivatalból ismerem Mikszáthot, sokat tanítottam róla növendékeimnek, nagy örömmel kezdtem hát a munkához. Mikszáth ugyan bosszút állt rajtam, hogy bátor voltam hozzányúlni *Mindenki lépik egyet* című kisregényéhez és elvette a vakációmát. Két hónapig, ameddig a szabadságom tartott, Mikszáth írását dramatizáltam. A poétikában ugyan azt tanítottam a hatodikos Werbőczystáknak — a Werbőczy-gimnáziumban tanítok —, hogy más a regény és más a dráma. De már *Az öreg tekintetes*-nél megtanultam, hogy a dramatizált elbeszélés is lehet dráma. Hiszen elegendő, ha csak a mese közös bennük s a műfaj változik.

— Az utóbbi idők legnagyobb színpadi sikerei gyakran Mikszáthhoz fűződtek. Elég, ha *A Noszty-fiúra* és *A vén gazemberre* emlékezünk. Még nagyon sok téma vár feldolgozásra Mikszáth kimeríthetetlen kincsesházából.

— A *Mindenki lépik egyet* feldolgozásánál igyekeztem hű szolgálja lenni Mikszáthnak s nem vétetni a szelleme ellen. Nehéz munka volt. Azt tartom: nehezebb dramatizálni, mint belülről fakadt témát megírni. Hogy hogyan sikerült, majd elvállik. Szombaton a tanár úr vizsgálzik Mikszáthból — fejezte be Balázs Sándor. †

Az interjú végén a névtelen cikkíró megjegyzi: »Egy bank szobájában, egy boltíves, petróleumlámpás, öreg, erdélyi cipészüzletben s egy ugyancsak jellegzetesen erdélyi lakószobában játszik a cselekmény hat képe. A képek forgószínpadon váltják egymást.«

Ideiktatjuk a színmű tartalmi ismertetését is, minthogy ez tükrözi leghívebben az átdolgozás módját és mértékét. A tartalmi ismertetést a *Magyar Színpad* c. műsorlap az előadások egész folyamán közölte az okt. 1—8. számtól (5. l.) kezdődően:

I. felvonás. 1. kép. A vásárhelyi Hunnia-bank igazgatója, Kolosy Ferenc szereti a tekintélyes csizmadiamester, Apró István uram lányát, Katicát. Mikor azonban a bankot több oldalról veszteségek érik, Kolosy kénytelen elfogadni a főispán ajánlatát, hogy ő lesz a hivatalos képviselőjelölt, ha elveszi sógornőjének, özvegy Gyéresinének a lányát. Kolosy fájó szívvel búcsúzik Katicától. — 2. kép. Apró István cipészüzletében Apró társa, Mátyás reménytelenül szerelmes Katicába. Ezt tudja Gyéresiné is, aki eljött az üzletbe kitapogatni, hogy mi a szándéka Mátyásnak Katicával. Mikor Apró megtudja, hogy Katica nem akar Mátyás felesége lenni, más vidékre akarja küldeni. Erre a lányt, akit Kolosy halálosan megsért, a Marosba ugrik.

II. felvonás. 1. kép. Katicát kimentették, de az újság megírja, hogy boldogtalan szerelme miatt akart meghalni. Apró uram indul Kolosyhoz, hogy helyrehozassa vele a leányán esett sérelmet. — 2. kép. Kolosyt előbb Gyéresiné, majd a főispán látogatja meg. Az előbbi feloldja a leányának adott ígéret alól, de a főispán figyelmezteti, hogy most már nem teheti, amit akar, a bank léte, a becsülete forog kockán. Kolosy kénytelen neki igazat adni és mikor Apró jön és okmányokkal igazolja, hogy az ő lánya született bárókisasszony, tehát köztük a társadalmi különbség megszűnt, mégis azt kell mondania, hogy nem veheti el Katicát. — 3. kép. Apró uram megfenyegette Kolosyt, hogy most majd ő „lépik” egyet lefelé. Ezt el is éri, mert az amúgy is ingadozó bankot egy furfangos csellemel megbuktatja.

III. felvonás. Apró uram látja, hogy Katica még most is szereti Kolosyt, és hogy kigyógyítsa, elmondja neki a családi titkot, hogy ő született bárónő és Kolosy mégsem akarta feleségül venni. Katica most már kész innen elköltözni és Mátyáshoz nőül menni. A helyzetet Gyéresiné oldja meg, aki rákényszeríti Kolosyt, hogy a leányt elvegye.«

A színdarabnak feltűnően »jó sajtója« volt. A napilapok a bemutató előtt és az előadások folyamán számos kommunikében és színházi hírecskében ajánlgatták és dicsérgették a darabot, részint Mikszáth nevével, részint a színészek játékaival. Így a már említett *Magyar Színpad* okt. 9—15. száma (281—287. sz. 2. l.) »A „Mindenkinek lépik egyet” sikeret címmel ezeket írja: »A Magyar Színháznak új, nagy magyar sikere van: Balázs Sándor vígjátéka, amely MK remek novellájából készült és Mikszáth aranyos humorát, báját és meleg derűjét sugározza minden jelenetében...«

A *Budapesti Hírlap* szept. 17. száma bejelenti a színmű próbáinak megkezdését; a szept. 25. és 27. sz. a bemutató-előadás időpont-

ját (okt. 5.) jelzi; az okt. 5. számban rövid közlemény a főpróbáról. A Budapesti Hírlap két kedves anekdotát is följegyzett a színművel kapcsolatosan (okt. 2. sz. 13. l. és okt. 3. sz. 11. l.):

További vegyes reklámközlemények:

Az Est: okt. 1. és 9. sz.

Esti Kurir: szept. 27. és okt. 2. sz.

Magyarország: szept. 29., okt. 2., 5. és 11. sz.

Magyarország: szept. 29 (főszereplők), okt. 2., 5., 12., 25 (a huszonötödik előadásról).

Nemzeti Újság: szept. 29 (főszereplők).

Pester Lloyd: okt. 12.

Pesti Hírlap: okt. 1., 2., 3., 4 (a képes mellékletben két kép az előadásról), 8., 9. és 12. sz.

Pesti Napló: okt. 3. (Rózsashegyi Kálmán nyilatkozik szerepéről) és 12. sz.

Újság: szept. 28 (főszereplők), 29. (jelzi a bemutatóelőadás napját), okt. 2., 5. és 12. sz.

a) *A napilapok színikritikái:*

Budapesti Hírlap, október 6. (55. évf. 228. sz. 17. l.), ismerteti *Illés Endre*:

»A színpadi átdolgozó a műből a mesére esküszik, s a mesét azonosítja az íróval. Ki mire esküszik, — olvasói fogékonyság kérdése. De a mesét az íróval azonosítani az irodalmi tengerszín alatt csak jónéhány ezer méter mélyen lehet. Ponson du Terrail vicmentnél például, vagy Wallace mesternél. Ennél s csakis ennél az írótpusnál egy az író a mesével. De Mikszáthnál, Jókainál, Gárdonyinál? Vagy éppen Dosztojevskijnél és Tolsztojnál? Minden ilyesfajta kísérlet — elszegényítés, kompromittálás és vaskos tévedés. A test halhatatlan, a lélek halandó, — burzsoát megbotránkoztató paradoxonnak talán megjárja az ilyesmi; de kiváló írókhoz és sokszor remekművekhez közeledni ezzel az elvvel, — éppen a remekmű megtagadása és a „mesére” való esküvéssel Ponson du Terrail lovaggá ütése. Pedig körülbelül erről van szó. Mert ami egy íróban, illetve műben erő, íz, szín, szóval megfoghatatlan sugárzás, lélek, — az dramatizálóink előtt holt anyag. Ami pedig csak alkalom volt a vallomásra és megmutatkozásra, a tréfára, vagy drámára, — a meseváz: azt halhatatlannak és továbbadni valónak ítélik.

Tehát Mikszáth a színpadon? Szó sincs róla. A színpadra Mikszáthból csak az kerül, ami avuló, legkevésbé fontos benne, s ha néha jellemző is, csak gyengéire és botlásaira jellemző. Milyen távol vagyunk attól a századvégi romantikától, amelynek divatja elől még Mikszáth sem tudott kitérni; a szegény csizmadiamester lányáról kiderül, hogy bárókisasszony, s az előkelő megyei úr, a bankelnök és képviselő-jelölt, aki előbb csak megejtette, most már feleségül is veheti. Ez a Jókaitól örökölt meseromantika mindig gyengéje volt Mikszáthnak. De milyen élőnek, frissnek érezzük az ilyesfajta történeteken túl

Mikszáth prózájában ma is a stílus mondhatatlan édességét, milyen keménynek a késői írásokban ironiáját és kritikáját, milyen keserűnek vallomásait a megalkuvásról, mosolyában, pipafüstjében és bele nyugvásában is milyen lázadónak bölcsességét.

Balázs Sándor dramatizálásában mégis az kerül a színpadi világitás éles fényébe, ami ma már teljesen távoli, s ami jelentéktelen volt a mikszáthi novellában megjelenése idején is: a mese. S mint egy iskolai tartalomkivonatolásban, éppen az vész el a színpadon, ami a Mikszáth-írások titkát rejtí: a hangsúly. S ez nem is annyira Balázs Sándor alulmaradása, inkább a műfaj helyrehozhatatlan tévedése.

Balázs Sándor az ügyvel-bajjal lebonyolított mikszáthi mese közben ott maradt alul, amikor a színpadon elmondhatatlan szöveg akadályai és avultságai elé állította a színészeket. Érzelmessége ragadós, mint a méz. A szerelmi vallomásokat és a drámai fordulatokat nem lehet mosoly nélkül hallgatni. Tréfái viszont elkomorítanak, mint egy-egy beváltott fenyegetés...»

Az Est, október 6. (26. évf. 228. sz. 12. l.), ismerteti *B. Gy.*

[*Bálint György*]:

»MK könnyed és mégis súlyos elbeszélést írt az előkelő vármegyei úr és a csizmadialány viszontagságos szerelméről. A kis történet eljut ugyan a happy endhez, de ennek a „boldog befejezésnek” nagyon kesernyés mellékíze van.

Fanyar és rezignált társadalomkritika hatja át a látszólag igénytelen szerelmi történetet, melyre elég sötéten vetik árnyékukat Mikszáth korának fokozatosan súlyosodó problémái: korrupció, osztályellentétek, politikai hatalom és bank szövetsége stb. Azok közé az igazán nagy írók közé tartozik Mikszáth, akik a legjelentéktelenebb dologról is jelentékenyt tudnak mondani és pár odavetett mondattal hihetetlenül eleven és reális világot tudnak beleépíteni az olvasó képzetébe.

Balázs Sándor, aki Mikszáth kis elbeszéléséből vígjátékot írt, ügyesen és becsületesen igyekezett a novella erejéből és szépségéből átmenteni a színpadra, ami átmenthető. Jól megrajzolt embereket állít a színpadra, friss és eleven hangulatokat teremt. Az a különös drámai erő azonban, amely Mikszáth minden apró elbeszéléséből csodálatosan kisugárzik, a dramatizálásnál természetesen meglehetősen veszendőbe megy. Balázs munkája ennek ellenére kedves és kellemes.»

Esti Kurír, október 6. (13. évf. 228. sz. 10. l.), ismerteti (*b. m.*):

»Apró Katica megható leánysorsáról szól a Magyar Színház új darabja, amelyet MK örökszép románcából írt át színpadra Balázs Sándor. Munkája minden dicséretet megérdemel: a nagy olyan egységes és drámai, mintha nem is regényből készült volna — a legnagyobb érdeme mégis az, hogy magát Mikszáthot adja. A regény remekbe alkotott alakjai olyan életszerűen jelennek meg, mintha egyenesen Mikszáth fantáziájából lépnének elénk, és a nagy palóó ízes szavai, elképzelései, hangulatai csodálatos erővel elevenednek meg a színpadon...»

A Magyar Színház mai bemutatója emlékezetes állomása ennek a nagyműtű művészhajléknak.»

Kis Ujság, október 6. (48. évf. 228. sz. 6. l.), ismerteti (*sz. d.*):
»*Mindenki lépik egyet* a címe annak a bűvbajos Mikszáth-novellának, amelyből Balázs Sándor a Magyar Színház új darabját írta. Mindenki lépik egyet, ki fölfelé, ki lefelé — mondja erdélyi tájszólásban Apró István csizmadiamester, akinek Katica leányát a bankigazgató-képviselőjelölt elcsábította, azután nem akarja feleségül venni. Katica öngyilkos lesz, mire a tekintélyes, okos, ügyes Apró uram Kolosy vezérigazgató ellen fordul. A darab vége: Kolosyban győz a szerelem az érdekek felett és feleségül veszi Katicát, akiről időközben kitud, hogy báró lány. — Helytelenül jelzi vígjátéknak a színlap ezt a darabot, amelynek egész második felvonása drámai jelenetek sorozata és amely sokkal erősebb szatírája a békebeli társadalmi állapotoknak, semhogy vígjátékká lehetne degradálni.[?] A békebeli erdélyi kisvárosban olyan dolgok zajlanak le, amelyek a mai magyar vidéken sem ismeretlenek. MK nagyszerű scenáriumát Balázs Sándor kitűnő színpadi érzékkel dramatizálta. Életszaga, levegője, színe van a színpadnak és ami rajta történik, mindvégig érdekes, ha néhol egy kicsit hosszú is. (A darab húzva jó . . .)«

Magyarország, október 6. (42. évf. 228. sz. 10. l.), ismerteti a. gy.:

»Mikszáth azt vallja valahol, hogy írni egyrészt Macaulay és Carlyle, másrészt a magyar paraszt tanította meg. Írni igen, de mesét szöni-bonyolítani Jókai. A *Mindenki lépik egyet* című hosszabb Mikszáth-elbeszélés is megírásában remek, meséjében azonban gyenge lábön áll. A drámai csomópont az, hogy a csizmadiakisasszonyról kiderül, hogy bárókisasszony.

Nehéz dolga lehetett a kitűnő Balázs Sándornak, amikor erre az ingatag alapra építette új színművét, és érthető, ha nem merete magasra húzni az épületet, hanem megelégedett alacsonyabb szinttel is. Talán el lehetett volna mélyíteni a történetet, ha az átdolgozó mélyebbre feketíti, élesebbre rajzolja azt az árnyékot a tiszakálmáni kívül fényes, belül rothadt kor árnyékát, amelyet Mikszáth majd minden történetére rávetített. Balázs Sándor ehelyett a valóságos mesét helyezte színpadra és a kor hangulatát inkább stílusában és humorában érezteti.

Tiszteletreméltó szándéka, hogy a színpadon irodalmat adjon, a célon túl sikerül, — a színészek kénytelenek úgy beszélni, mintha szerepüket könyvből olvasnák és a nézőnek is az az érzése, mintha könyvet olvasna, persze nem Mikszáthot, hanem szerényebb igényekhez mért századvégi pirostáblás regényt. — A színészek nem adhattak mást, mint ami a darab lényege . . .«

Magyarország, október 6. (16. évf. 228. sz. 21. l.), ismerteti *Vámos Magda*:

»Ferenc József nagy arcképére esik először a néző szeme, amikor a Magyar Színházban a függöny széttárul, hogy Apró István uramat, Mikszáthnak ezt a feledhetetlen figuráját színpadon is bemutatassa. Mindenki lépik egyet — mondotta bölcsen Apró uram, vagy negyven esztendővel ezelőtt. Igaza is lett. Azóta mindannyian „lépigetünk” egyet — lefelé.

Ma már Ferenc József arcképe kell a falon, hogy megérthessük, milyen nagy eseményeknek kellett történniük ahhoz, hogy a megyehíres csizmadiamester lányát: Katicát feleségül vehesse a bank vezére, a képviselőjelölt úr. Pedig akkoriban egy megyehíres csizmadiamester, gyanítjuk, jobb módú volt, mint ma egy vidéki bank vezére. Meg Apró uramnak még kutyabőr is volt a ládafiában, bárói címerrel — ami nagy szó —, és így nem kell csodálnunk, hogy némi furaanggal eligazította a lánya dolgát, és szombat este Apró Katica bemutatkozhatott a Magyar Színházban, mint az összes gépirókisasszonyoknak és tisztes polgárlánykáknak őse, akik immár annyiszor bankelnökhöz mentek feleségül.

Mindenki lépik egyet: Mikszáthnak ez a tüneményes kis elbeszélése inkább csak vázlat. Ami borongás van benne, az is csak annyi, mintha valaki egy fényes tükörrre ráfúj. A kortársak talán csak a villogó tükröt látták, az utódok inkább a nagy palóc pipafüstös, keserű lélegzetét. Akárhogy is legyen, az elbeszélésből nem volt könnyű színdarabot kerekíteni, és talán ez az oka, hogy az átdolgozónak, Balázs Sándornak ez nem is sikerült maradéktalanul. Az elbeszélésben az alakok inkább csak biztos kézzel odavetett kontúrok, a színpadon kiteljesednek, de sokat veszítenek kemény élességükből, az anekdota keserű magva megédesül, az egész történet elszelídül. Mindegy így is kedves.

A szövegben szétszórtan Mikszáth mondatai felragyognak, mint kristály a köztetben. Balázs Sándor a maga erejéből is egy-két szép jelenettel gazdagította a darabot és főleg nagyszerű szerepeket teremtett. Ezek a szerepek voltak a paradés alkalom arra, hogy a régi Nemzeti szombaton este a — Magyar Színházban tartsa meg bemutatóját. A legújabb dramatizált Mikszáth-novellát a közönség a bemutatón szívesen fogadta.*

Nemzeti Újság, október 6. (17. évf. 228. sz. 27. l.), ismerteti *Posszonyi László*:

»A pesti színházak annyira szűkölködnek valódi magyar levegőt sugárzó színművekben, hogy a Balázs Sándor által rendkívül elevenen és fordulatosan, de magasabb igényeket nem formálóan színpadra dramatizált Mikszáth-vígjátékokat csak örömmel fogadhatjuk. Balázs Sándornak igen nagy érdeme, hogy vissza tudja sugározni némi törésséssel a mikszáthi levegőt, s darabja csak ott zökken, ahol a játékos kedvű Mikszáth is megkerülte a témát s miután macskaüggyességgel eljátszogatott a témagalacsinjával, eldobta azt. Mert Mikszáth többnyire olyan problémákat kapart elő zsenijével, amit kissé cinikus okosságával nem tartott okosnak teljesen felfejteni. A csizmadialányba tehát beleszeret a századvégi dzsentrirokonságú bankigazgató, s mikor a tragédia, a fenyegető bankbukás, az anyagi összeomlás és a képviselői ambíciók meghiúsulása fenyegetővé válik, Mikszáth szépen megkerüli a társadalmi problémát és Apró csizmadiamestert kinevezi Magyarországra származott Aprozski bárónak, aki jó iparossá lett s csak a tükör mögötti faliszekrényben őrizgeti mágnási kutyabőrét. Mikszáthnál a töltelék volt a fontos, az ő aranyos humora, kissé cinikus, de maró társadalomlátása, ő vadászhatott és megelégedhetett

az anekdotatémák területén, azonban az elbeszéléséből készült színdarab csak úgy ússza meg sikerrel ezt a társadalmi salto mortálét, hogy egész könnyed szinten fut tovább. Balázs Sándor pedig, aki Mikszáth szerelmese, kitűnően falaz a nagy mester irodalmi csínytevéséhez, annyira beleéli magát a mikszáthi játékba, hogy sokszor valóban elfeledkezünk róla, hogy Mikszáthon kívül másnak is van köze ehhez a darabhoz. És ez Balázs Sándornak a legnagyobb dicsérete, hogy önmaga visszavonul és csak Mikszáthot akarja érvényesíteni.

A darab tehát rendkívül mulatságos, könnyed és szeretetreméltó portéka, a színház pedig mindent igyekszik megtenni, hogy sikerre vigye. Igaz, hogy a közönség mai problémalátással lép be a színházba és a drámai expozíció mai problémamegoldásra teszi éhessé, de azután, mikor látja, hogy csak játszanak vele, belenyugszik a felszínes látásba és hagyja magát sodortatni attól a jókedvtől, ami a színpadról árad feléje. De mielőtt a főmulattatókra térnénk, álljunk meg egy valóban mikszáthi alaknál és egy alakításnál, amely a darab legnagyobb meglepetése és értéke volt. Mátyás úr ez, a szerelmes fiatal ciszmadialegén, aki Apró-Aprovsky baronesz suszterkisasszonyba szerelmes. Balázs Sándor önállóan is formálta ezt az alakot, de valahogy ebben tudott a legmikszáthibb lenni. A Mátyás úr halálosan szerelmes a bankigazgatóval szerelemben sodródó Katicába, előbb a munkába görnyedő legény boldog fiatal ágaskodásával és a polgári mentalitás családalapító vágyával. Azután mielőtt a csalódott és rossz hírbe keveredett Katica a Marosnak megy, hogy szegényét ne kelljen túlélnie, újra reménykedik, hogy most, törötten, megalázva megkaphatja a lányt. S végül, mikor a pillanatnyi izgalmat azt mutatja, hogy övé lehetne, nem nyúl utána, lemond róla, mert jobban szereti, nagyobb szerelemmel, mint hogy magához láncolja és elvegye attól, akit igazán szeret. Ebben az alakban szerencsés megjelenítése folytán is, de a legkitűnőbb Mikszáth-levegőt éreztük. Azt a mikszáthi nagyságot, mikor a nagy palóc csak a lelkére, költői érzéseire hallgatott, mint a *Fekete kakasban* és a *Gavallérokban*...

Népszava, október 6. (63. évf. 228. sz. 15. l.), (d.) jegyű cikk-írótól:

»Amikor fölgördül a függöny, Ferenc József életnagyságú képét látjuk a vásárhelyi bankvezér szobájában, az akkori időből való divatok elevenednek meg a színpadon, ahol MK egyik elbeszélésének figurái szólalnak meg. Az első jelenet első perceiben tehát jogos az aggodalmunk, hogy itt egy elfelejtett-eltemetett múlttal lesz találkozásunk, egy kihűlt-kimúlt világgal, amelyet időszerűtlenül vittek a színpadra. De már az első két jelenet meggyőz bennünket arról, hogy az az „elfelejtett” múlt, bizony, még nagyon is itt settenkedik körülöttünk és szelleme, erkölce ma is úgy tükröződik vissza vidéki városaink közéletében, ahogyan azt ez a vígjátékká formált mikszáthi kor- és kórrajz megőrökíti. A vidéki dzsentri-főispán, a kormánykegyek osztogatója, a helybéli, stramm bankvezér, akit az anyagi összeomlás veszélye kerülget, amikor — éppen jókor — a főispán úr Budapesten hivatalos mandátumot jár ki neki, amivel természetesen együttjár a

közpénzen való szanalás is és aminek (a mandátummal együtt) „csak” az az ára, hogy a megszorult bankvezérnek be kell házasodni a főispáni családba — mindez fájdalmasan figyelmeztet arra, hogy az élet megváltozhatott, sokat és nagyot változott azóta, de közéletünk ma is még ennek a régi világnak hagyományait és szellemét őrzi. Es ezért köti le érdeklődésünket, ezért hat ma is elevennek, frissnek ez a vígjátékká szélesített Mikszáth-elbeszélés. Balázs Sándor érdeme ez, aki nagy rutinnal, írói leleményességgel, az eredetihez való hűséges ragaszkodással, de azt még gazdagítva — oldotta meg a színpadra való átültetés nem könnyű feladatát. A mindvégig kedvesen keserű-fanyarkás Izü vígjáték minden jelenete fordulatos, eseményekben gazdag, utolsó képe kissé túlzásúfolt is. A vígjátékot kitűnő előadásban mutatja be a Magyar Színház . . .»

Pester Lloyd (Morgenblatt), október 6. (82. évf. 228. sz. 16. l.), ismerteti K. S.:

»Das Genie des grossen Erzählers Koloman Mikszáth hat die Feuerprobe bestanden: sein Werk lebt. Sein sonniges Gemüt, sein saftiger Humor, seine krausen Einfälle, seine kluge, wenn auch nicht tiefe Lebensphilosophie, seine herrliche Sprache, kräftig und charakteristisch auch in ihren oft gewollten Schlappeiten, werden ihn von der kalten Gruft der Literaturgeschichte für immer bewahren. Vor diesen reichen, bezaubernden Tugenden seiner Schriften steht die Kritik mit Bewunderung, ganz entwaffnet. Hingegen entgeht der kritischen Analyse jener Mangel nicht, der fast jedem grösseren Erzählungswerk Mikszáths anhaftet: der schlaue „Palóc” nimmt, wenn er sich in den Maschen seiner verwickelten Märcen und Fabeln zu arg verfangen hat, zu romantischen Notbehilfen Zuflucht, die ganz und gar der überzeugenden Lebensechtheit entbehren und in befremdendem Gegensatz zu seiner Wahrhaftigkeit, seiner Unmittelbarkeit und zu seinem hochentwickelten Wirklichkeitssinn stehen.

Auch in seiner lebenswerten, taufrischen Novelle „Jeder macht einen Schritt”, die der vortreffliche Belletrist und Bühnenautor Alexander Balázs dramatisiert hat, begegnen wir einem wunden Punkte. Der wackere Schustermeister Apró, dessen Tochter Herr Kolosy, Generaldirektor und Abgeordneter, verführt hat, will den stolzen Gentryspross damit zu einer Ehe mit der verunglückten Schönen zwingen, dass er sich auf Grund beglaubigter Urkunden als Baron Aprowsky entpuppt. Solcherart ist der soziale Abstand zwischen dem Kasinomitglied und der Schustertochter viel geringer geworden, ja vielleicht ganz verschwunden. Apró macht einen Schritt aufwärts, Kolosy einen Schritt abwärts und so werden sie sich in der Mitte treffen. Die Schande, die dem ehrbaren Handwerker — Vorstand der Gewerkekorporation, Mitglied des Munizipalausschusses, stadterehrte Persönlichkeit — widerfuhr, ist aus der Welt geschafft. Und dem Happy ending steht nichts mehr im Wege. Schlamm ist nur, dass einerseits die sensationelle Enthüllung ihre Wirkung völlig verfehlt; andererseits aber ist der Generaldirektor ein kläglicher Geselle, der weder die Hand einer achtbaren Bürgerstochter, noch die Liebe einer so reizenden, schönen, klugen Maid wie Katka Apró, verdient. Zum

Glück urteilen die gutherzigen Dichter über menschliche Schwächen viel milder als die kategorischen Normen der Moral.

Alexander Balázs hat alles Gute, was er in der Novelle vorgefunden, getreulich bewahrt: die prächtigen Figuren, den unnatürlichen Dialog der Mikszáthschen „Kleinen Leute“, die sonnenbeschienene Wärme des ungarischen plein air. Und was er hinzugedichtet, dient dazu, das Epische dramatisch zu gestalten, der Motivierung der Fabel eine tiefere psychologische Grundlage zu sichern, durch Heranziehung neuer Personen die Aktion zu beleben. Es ist eine nette, saubere, wirkungssichere Arbeit, die er vollbracht hat. Für das, was er von Mikszáth beibehalten, erhielt er heute den sich in lauten, oft wiederholenden Applausalven kundgebenden Dank, für die eigene Leistung aber die Genehmigung des Publikums.

Man hat die Novität im Ungarischen Theater glänzend gespielt...«

Pesti Hírlap, október 6. (57. évf. 228. sz. 20. 1.), *Fóhly János* tollából:

»Hálátlan feladat regényt drámává írni. Ami a darabban jó, azt mindig a regény javára írja a közönség, ami rossz benne, azért mindig a dramatizálót teszik felelőssé. Különösen nehéz feladat Mikszáthot színpadképesé tenni, hiszen ennél a varázsos elbeszélőknél majdnem mindig azon van a hangsúly, hogyan mond el valamit, nem pedig azon: mit mond. A Mikszáth-írárok olyanok, mintha a fehér asztalnál kedélyes kvaterkázás közben mesélné el őket egy nagyszerű és joviólis társalgó, akinek gondolatmenete együtt fodrozik, szeszélyes-édesen kalandozva, a pipafüsttel. Annnyira hogy az író még komoly mondanivalóinak keserű piruláit is az anekdota édes borában adja be olvasóinak, — majdnem azt mondtam: hallgatóságának. És mégis évről évre növekedik a színpadra átirrt Mikszáth-regények sora, aminek okát — a mikszáthi Magyarország verőfényes báján túl — abban kereshetjük, hogy a Mikszáth-világ szinte kínálja a hatásosnál hatásosabb színpadi szerepeket. Balázs Sándort, akinek drámaírói és dramatizálói képességét már ösmerjük régebről, a *Mindenki lépik egyet* című Mikszáth-novellában is az kísérthette, hogy Rózsahegyi Kálmánnak valami egészen rendkívüli szerepet írjon.

Ha ebből a szempontból nézzük a darabot, akkor a vállalkozás sikerült. Rózsahegyi Kálmán, a leánya becsületéért harcoló öreg vásárhelyi csizmadia alakjában, olyan szerephez jutott, amelyet alig játszott az utóbbi időkben.

Vannak magának a szerzőnek is jól megrajzolt, bár nem mindig egész tisztán átlátható rendeltetésű alakjai. Elsősorban bizonyos bárondé, akiről nem derül ki, az asszonyi jóakaratot, vagy az intrikát, a való életet vagy a mulattató szatírárt képviseli-e a darabban. Igen jó a főispán alakja, akiben egy darab ferencjózsefi Magyarország elevenedik meg; viszont a derék csizmadiamester lányának csábítója, a bizonytalan jellemű Kolosy, csak addig elfogadható, amíg — a harmadik felvonás végén — hősszerelmes nem válik belőle. Ekkor elviselhetetlen...«

Pesti Napló, október 6. (86. évf. 228. sz. 22. 1.), *K. A.* [*Kárpáti Aurél*] tollából:

»Megint egy dramatizált novella. Ezúttal Mikszáthé Balázs Sándor megmunkálásában. Az ilyen színpadra való átírások már a regényesített életrajzoknál is divatosabbak kezdenek lenni. Pedig akármennyire sikerültek is különben, rendszerint valami elégedetlenség érzése jár a nyomukban. Az ember azt mondja: jó, jó, mindez nagyon szép, de az eredeti mégiscsak más. Az az igazi. Az egyetlen lehetséges megoldás, amelyben tartalom és forma szükségképp összevág. Emez csupán kényszerű s éppen azért mindig kissé megalkuvó változat. Második felöntés, az elsőnek teljes-üde íze és zamata nélkül. Nem egészen indokolatlan hát vele kapcsolatban a hiányérzet jelentkezése. Ezt leszámítva, Balázs Mikszáth-dramatizálása a megszokott átlag közepes jegyeit mutatja. Nem egészen Mikszáth, de nem is idegen tőle. Mindenestre hasonlít hozzá. Legfeljebb az a kár, hogy inkább stílárius hűség, mint az írói szemlélet benső azonossága tekintetében. Holott a szövegragaszkodásnál többet jelentene ilyenkor a lényeg megragadása.

A *Mindenki lépik egyet* tipikus fordulópont-novella. Anekdotikus csattanóra kihelyezett „furfangos” történet. Vidámságát azonban Mikszáth elnehezedő, szúrós-fanyar kedve szinte tragikus borulásokkal felhőzi, az egésznek egyenetlen gomolygásában a korabeli magyar társadalmi élet nem egy sötét árnyfoltját mutatva föl. Így esik aztán, hogy ha az elcsábított iparoslányt végül el is veszi feleségül a sarokba szorított bankigazgató-képviselőjelölt: ebben a „szerencsés” befejezésben több öröm érzik, mint öröm. Viszont az is igaz, hogy az osztályellentétek sűrűlő felületét annál édesebb „szociális olajcseppekkel” igyekeznek simára kenni s ebbeli buzgalmában attól sem riad vissza, hogy a válásos pillanatban nemesi kutyabőrrel léptesse elő a megszorodott osztradiakissasszonyt, akit a jészívű átdolgozó meg éppen bárói koronával ajándékoz meg, — bevallhatjuk: kissé valószínűtlentül. [Apró uram, a csizmadia nemcsak a színpadi átdolgozásban lép fel családjá egykori bárói címével, hanem az eredeti elbeszélésben is!] A darab színpadilag különben elég ügyesen kikerekített. Talán csak a harmadik felvonás nagy érzelmi visszafordulása (a leány apjának váratlan átváltása a dühöngésből a megbocsátásba) marad némiképp tisztázatlan a néző előtt, aki — szerencsére — pont abban a pillanatban kapja meg a végsőt, amikor már-már erőt venne rajta az enyhe unalom. *

Új Nemzedék, október 6. (17. évf. 228. sz. 5. l.), B. jegyű cikkírótól:

»Mikszáth novellájának élettől duzzadó alakjait, megható és mulatságos meséjét, ízét, zamatát, színét szerencsés kézzel menti át a drámai formák közé Balázs Sándor gondos keze. Birkózik ő is — sokszor támolyogva! — a régi problémával, a tökéletesen meg nem oldható feladattal: jó novellából jó drámát írni. Küzködik a vérbeli literátor lelkében feltámadó kegyeletes érzéssel is, amely arra ösztönzi, hogy Mikszáth szövegéből minél többet szólaltasson meg a színpadi lámpák tűzében. De küzdelme szép és az eredmény: a színpadról az élet illata árad. Nem papiroszörgést hallunk, hanem a valóságos élet szavát. Balázs Sándor nem ollózza, nyírja a mikszáthi szöveget, hanem magába olvasztva a mikszáthi világot, újra alkotja azt. . . *

Ujság, október 6. (11. évf. 228. sz. 22. l.), (v.) jegyű cikkirótól:

»*Mindenki lépik egyet*: elsőnek MK novellája, amelyet kedves, bölcs, kerek, jóleső vígjáték öltözékében üdvözölhettek ismerősei a Magyar Színház színpadán. Öröm nézni, hogyan ifjodott meg a régi mese, hogyan simultak, rendeződtek a három felvonás kimért medrébe a történet messzeágazó vizei. A novella sorai egyszeriben pattogó színpadi dialógusokká váltak, a pasztikus, élettelen Mikszáth-alakok pedig folytatták az életüket: Balázs Sándort, a kongeniális átdolgozót éppen az dicséri, hogy Mikszáthot úgy transzponálta a Mikszáthnak idegen színpad távoli hangnemére, hogy átmentette minden csengését és harmóniáját...»

b) *A folyóiratok színikritikái:*

Az *Élet* 1935. okt. 13. számában (26. évf. 41. sz. 855—856. l.) B. L. [Berényi László] ismertetése:

»Régen láttunk olyan épkézláb dramatizálást, mint aminő a Magyar Színház újdonsága, amelyet MK remekbeszabott elbeszéléséből az esztéta áhítatos kegyeletével és a vérbeli drámaíró biztos színpadismeretével Balázs Sándor elevenített színpadra. Elevenítette, mert a darab egységes szerkezetű és mindvégig drámai lüktetésű, s mégis — vagy: mert — mese, alakok, hangulat és nyelv az igazi mikszáthi levegő sajátos illatát árasztja...»

A *Katolikus Szemle* 1935. novemberi számában (49. évf. 11. sz. 713—714. l.) Szira Béla színikritikája:

»Irodalmi igényű és talpraesett átdolgozás Balázs Sándornak Mikszáth novellájából szerkesztett *Mindenki lépik egyet* o. vígjátéka. A tartalmilag lényegében hű, stílusában meg éppen tapadó átirás a téma időbeli egységesítése kedvéért itt-ott változtatni volt kénytelen az anekdotázó Mikszáth fanyar világlátásán: elkerülte a társadalmi ellentét kiélezését, az elcsábított csizmadialeányt lelkileg tette méltóvá a képviselőség után futó úri bankigazgatóhoz. Meglátta s bátran kibontotta a novella drámai lehetőségeit, leleményes fordulatokkal pótolta a mese lanyhaságát, új alakokkal frissítette meg a bárói címerével ütőkártyázó, józan csizmadia környezetét (különösen a szerelmes fiatal üzlettárs és a körülményesen fogalmazó ipartestületi jegyző alakja tetszett), szívet és becsületet írt az intrikus főrangú hölgy lelkiváltozásába s a visszatérő bűnös jóvátételébe. „Mindenki lépik egyet” a jószág felé, a néző is a tisztább irodalom napsugaras levegőjébe...»

A *Magyar Írás* o. folyóirat (Tornalja) 1935. nov. sz. (4. évf. 9. sz. 124—126. l.) »Budapesti színház» o. rovatában *Eme* ismerteti: »Mikszáthnak talán bármelyik írását jobban el lehetne képzelni színpadra, mint a *Mindenki lépik egyet* [címűt]. Ebben az írásában Székelyföldre „látogat” el a nagy palóc, hogy megírja egy előkelő úr és egy koldus[?] báróleány viszontagságos szerelmét. Megírásban ez a novella is igazi mikszáthi. A jelentéktelen kis mesében is szinte élőképeket ad problémákkal súlyos korából. — Balázs Sándor komoly

igyekezettel színpadosította Mikszáth elbeszélését, de Mikszáth valószínű drámái erejét már nem tudta szolgálataiba állítani. Megelégedett azzal, hogy életszerű figurákat rakjon a színpadra, és mivel a humor kapósabb és kisebb munka [?!], — vígjátékot szerkesztett. A volt nemzeti színházi színészek különös ambícióval igyekeztek, de a többiek is jól kiszolgálták a színpadot. Horváth Árpád és Upor Tibor részére a rendezés és a díszlettervezés nem volt igazi feladat.»

A *Magyar Kultúrában* (1935. október 20; 22. évf. 20. sz. 385—386. l.), *Balassa Imre* beszámolója :

»Regényt, novellát színpadra vinni olyan vállalkozás, amely tökéletesen sohasem sikerül. Az elbeszélő forma epikai bősége és a drámái forma komor szűkszavúsága úgy ütközik össze, hogy semmiféle dramaturgiai Népszövegség nem tudja ezt a két örök ellenséget teljesen kibékíteni. Kegyetlen, kegyeletlen és majdnem kilátástalan vállalkozás a vérbeli elbeszélő szélesen hömpölygő meséjét beleszorítani a színpad kőgátjaiba. Kegyetlenség, legtöbbször irodalmiatlan brutálítás széjjeltörni, mozsárban péppé gyúrni az epikát és ebből a megsemmisített remekműből fölépíteni egy kevésbé remek művet. A regényt dramatizáló író egy örök dilemma meggyötört áldozata : vagy meghamisítja az elbeszélést, egyszerűen anyagnak tekinti azt, amit írt és ebből drámát alkot, vagy kegyelettel igyekszik átmenteni az író kincseit a színpad veszedelmes zsilipjein. Ebben az esetben pedig csak drámái formába öltöztetett elbeszélés lesz, ami a közönség elé kerül, de nem dráma. És nem is fog kelleni a közönségnek. Mert a színpad megbünteti az ellene lázadókat. A színpad könyörtelenül alkalmazza a maga több-évezredes törvényét, amely lényegében ma sem más, mint Aristoteles dramaturgiája.

Balázs Sándor Mikszáth elragadóan kedves elbeszélését úgy vitte színpadra, hogy mind e veszedelmekkel becsületesen megbirkózott. Vérbeli író kegyeletével, gyengédségével tiszteli Mikszáth szövegét. Igyekszik minél többet abból megmenteni, drámái életté varázsolni. Mikszáth alakjait sikerül is neki valóban élő, drámái figurákká át-tüzesíteni és feltűnően sokat ment meg dialógusaiban Mikszáth eredeti szövegéből, Mikszáth párbeszédeiből. Óhatatlan, hogy a kegyeletes literátor le ne nyomja olykor a kíméletlen dramaturgot és itt-ott ismétlésekbe, terjengősségekbe ne essék. De az ilyen ismétlések is dicsérni valók, mert a dramatizáló író főhajtásainak hat a halott regényíróval szemben. Egészben véve : élettel teljes, megható és mulatságos akció kerekedik ki Mikszáth novellájából. Hálás anyag kitűnő színészek számára!»

A *Magyar Szemlében* (1936. júliusi sz. 259. l.) *Bisztray Gyula* »A színházi év mérlege« című beszámolója e Mikszáth-novellából dramatizált vígjátékot a Magyar Színház ama újdonságai között említi, amelyek »semmivel sem emelkednek ki a megszokott variánsokból«.

A *Napkeletben* (1935. november 2 ; 13. évf. 11. sz. 765—766. l.), *Rédey Tivadar* színikritikája :

»Gárdonyi Öreg tekintetes-e után most egy erdélyi környezeténél fogva is különleges Mikszáth-novellát dramatizált Balázs Sándor,

ki a maga lábán is jól megállt már a színpadon. Mindkét esetben szükségese is volt jó adag önállóságra, mert ezek az elbeszélő művek — ha néhol drámai hatásúak is — éppen nem drámai természetűek. Kivált Mikszáthban akadhatott sok nehézség, hiszen itt a kitűnő anekdotamagvat meg a még kitűnőbb, meglehetősen vitriolos szatírájú korképet leszámítva, éppen az eseményes rész, a szorosabban vett mese a leggyöngébb. Balázs, ki már Gárdonyi művét is alaposan kilúgozta és jó végre juttatta, most Mikszáth elbeszélésének is mintegy kihúzta a méregfogát. Nagy kegyelettel megőrzi hangjának varázsát, de ezen a hangon azután nem egészen arról beszél, amiről Mikszáth. Balázs kezében valamennyi alak megenyhül és megnemesedik, még a léhák is lelkiismereti harcokat vívnak, az érzékiség sóhajtozó lírává szellemül át, s az egész darab afféle zenélőórás, kanárimadaras, uborkásüveges biedermeier hangulatképpé szelődül.

Így is tagadhatatlan, hogy az átdolgozás általában szerencsésen megéreztetni Mikszáth stílusának savát-borsát, igazán szölvá: inkább a savát mint a borsát. Alakjai jobbára szerepek is hálásak, leghálásabb az agyafúrt csizmadiáé, aki (s itt árulódik el az egész darabnak eredendő anekdotaszerűsége) alapjában csak amolyan „jól megadta neki!”-féle ötletért lett világra, de szavaejtésében, egész lényében pompás teremtménye a mikszáthi humornak. Rózsahegyí egyéniségéhez pedig különösen jól talál, széltére ki is aknázza benne a hálás játékkalkalmat. Cs. Aczél Ilona csillogó vígjátéki szerephez jutott (merőben a darabíró leleményéből) egy igen kedves s éppoly valószínűtlen bárónő alakjában...»

A *Nyugatban* (1935. november; 28. évf. 11. sz. 388—389. l.) *Schöpslin Aladár* színikritikáját olvassuk:

»Rózsahegyí Kálmán elkerült a Nemzeti Színházból a Magyar Színházba, de itt is csak azt kell játszania, amit eddig, régi helyén, a régi, nagyszerűen bevált szerepkört. Az ő számára dramatizálta Mikszáth *Mindenki lépik egyet* novelláját Balázs Sándor. A dramatizálásból, a dolog természete szerint, kiesett a novella legfőbb értéke, az a különös varázsú, a kedély öntudatlan mélységeiből feltörő hang, amely Mikszáth legszajátabb tulajdona és legfőbb értéke. Maradt a népmese naivitású mese és ami a fő, megmaradtak az alakok. Balásznak az a főérdeme, hogy a mesét sikerült színpadilag hatásos új szerkezetbe átépíteni s az alakokat életízűen átmenteni a színpadra. Az utóbbi különösen nehéz feladat: a színpadon az alak összehasonlíthatatlanul részletesebben kell hogy ábrázolva legyen, amit a novellaíró néhány nagy vonással összefogott, azt szét kell bontani szavak, mozdulatok, magatartások hosszú sorára és mégis úgy, hogy az alak mindig egy, mindig önmagával azonos maradjon. Ez elsősorban a főalak, a derék és jómódú, tekintélyes csizmadiamester figurájában sikerült. Ez a jóízű alak a darab javarészeben kívül áll a cselekményen, amely leányának és a csábító kisvárosi bankigazgatónak a vonalán halad, de azért olyan, mint a híd pillére, reá támaszkodik az ív. Mégsem passzív, mert az árnyéka mindig rajta van a cselekvényen és a többi alakokon és megvan a maga mélysége is, három dimenzióba van beállítva — nincsenek hamis mozdulatai vagy szavai. Nem humoros

alak, inkább kedélyesen derűs, rajta van egy a maga kis területén sikeres ember nyugodt, egyszerű önérzete. A dramatizálás a légkörrel együtt emelte át a színpadra. Azt a motívumot, hogy a végén igazolja bárói származását, jobb lett volna elejteni, — ez már a novellában is naiv volt. A többi alakok nincsenek ilyen pontosan kidolgozva, az értelmes, szelíd, szerelmes iparoslánya, a szerelmét karrierének feláldozó bankigazgató, a cinikusan gyakorlatias főispán Mikszáth galériájából való, életük inkább szerep-élet, de a báróné alakja, a dramatizáló saját leleménye, nagyon jól van felépítve, színes és hatásvos. Aczél Ilona kitűnően is játssza. Érdekes az is, hogy éreztetve van a cselekménynek negyven év előtti, ma már szinte történelmi levegője.

Az ilyenfajta színdarabok a magyar színpad legszívósabb hagyományából valók; Kisfaludy Károly óta él a formájuk, lényeges műfaji vonásaik változatlanul megmaradtak, s a közönség változatlanul élvezi őket. Egyszerű, kissé naiv mese, a vidám és érzelmes jelenetek megfelelő arány keverése, polgáriás szellem, néhány népszerű alak pontos és részletes ábrázolása, egyszerű bonyodalmú, de szabályosan felépített cselekvény a műfaj fő jellemvonásai. Német földről jutott hozzánk, de évtizedek hosszú során — mint színházi közönségünk nagyobb része is — megmagyarosodott.*

A *Protestáns Szemlében* (1935. nov; 44. évf. 11. sz. 547—548. l.)

Vajthó László színikritikája:

»Balázs Sándor Mikszáth novellájából írt vígjátéka, *Mindenki lépik egyet* nem nagyigényű munka, de kedves és szórakoztató. A közönséghez mindig közel van ez a műfaj, mióta a színpadon valamire való drámai élet folyik. Van benne érzelmes szerelem, mely a színmű határát súrolva, boldogsággal végződik; van benne szociális nevelő hang a magasabb rangúak felé, s bizonyos romantikus nagyítása az alsóbbrendű alakoknak. Van néhány tipikus kisvárosi ember, igen hálás epizódfigurák, hogy a bonyodalmat mozgalmasabbá tegyék. S ami fő, a becsület diadalmaskodik. Az élet erre aránylag kevés esetet mutat fel, s így a jóhiszemű, érzelmes néző annál inkább élvezheti a színpadon győzedelmeskedő igazságot. Az út ideig elég keserves és kaoskaringós s néhol mintha el kívánkoznék a vígjáték területéről. Egyébként Balázs Sándor ügyes kézzel viszi színpadra Mikszáth elbeszélését; módosításait, hozzáköltéseit a darab műfaja jórészt igazolja. Természetesen éreznünk kell, hogy a novella eredeti formájában drámaiban hat, mint a színpadon...*

Az *Új Idők* 1935. október 13-í számában (41. évf. 42. sz. 565—566. l.), *Hamos György* ismertette a darabot:

»MK kedves, mozgalmos novelláját dramatizálta Balázs Sándor. Mikszáth aranyhumorú, melegszívű, bölcs figuráinak adott testet. Nem vállalkozott könnyű feladatra. Mikszáth vérbeli epikus; kellemes, elmes, pompás humorú mesélgető, akinél nem az „akció” a fontos, hanem a hang, a szereplők szájába adott mély és jóízű bölcseségek. Látszatra nem is színpadra való, mert nem bírja el a színpad telítettebb, izgalmasabb és „külsőségesebb” világát.

Ez a látszat; — a valóság ezzel szemben az, hogy a dramatizált Mikszáth-novella hangulatos, mozgalmos, sohasem lankadó — a

komédia és tragédia közt hullámzó, hatásos színdarab. Egyfelől arról tanúskodik, hogy a zseni a színpadon is zseni, másfelől azt bizonyítja, hogy Balázs Sándor kitűnő arányérzékű, művészi szellemű, izléses dramaturgus.

A regénydramatizálónak három fontos és nehéz feladatot kell megoldania. Meg kell találnia az átdolgozásra alkalmas regényt, meg kell „tartania” a regény meséjét, de a színpad hangján kell ezt a mesét elmondania; szinte át kell hangolnia a történetet színpadra. Azonkívül, ha olyan jelentékeny és egyéni ízű íróat visz színpadra, mint Mikszáth, még egy feladat vár az átdolgozóra: minél többet meg kell tartania az íróból; egyéni hangjából, jellegzetességeiből.

Balázs Sándor mind e feladatot megoldotta. A változatos, mulató és megindító Mikszáth-novella meséje a színpadon sem változott sokat. A kisváros nagybankjának vezérigazgatója és a város tekintélyes csizmadiamesterének a leánya szereti egymást... [Rövid, tartalmi kivonat következik, melyet a cikkíró így fejez be:] Mikor a furfangos csizmadiamester látja, hogy leánya még mindig szerelmes, felhagy a bosszúhadjárattal és „megfejei” a romlásnak indult szerelmet. — Az előadásnak három kiváló színészi produkció a gerince... (Az 566. lapon két kép az előadásról.)

A dramatizált színművet *Rubinyi Mózes* is számontartja »Húszonöt év MK életéből (1910—1935)« című dolgozatában (*Irodalomtörténet*, 1936; 25. évf. 16. l.). Megemlíti, hogy MK-nak ezt az elbeszélését Balázs Sándor »nagy sikerrel dolgozta fel a színpad számára.«

A SIPSIRICA

Kiadások

Kézirata nem ismeretes.

- M. I. a) *Vasárnapi Ujság*. (Szerk. Nagy Miklós. Főmunkatárs: MK.) 1902. november 23 — december 28. (49. évf. 47—52. sz.) Hat folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:
1. november 23. (47. sz. 766—768. l.) Elejétől »Fesztelen, családias hang honolt...« kezd. szakaszig.
  2. november 30. (48. sz. 779—782. l.) Az eml. szakasztól »Jahodovska felkacagott, egész lénye...« kezd. szakaszig.
  3. december 7. (49. sz. 795—799. l.) Az eml. szakasztól »Druzba úr ereiben fölpezsdült a vér...« kezd. szakaszig.
  4. december 14. (50. sz. 810—815. l.) Az eml. szakasztól a Második rész-ig.
  5. december 21. (51. sz. 827—832. l.) A Második rész, elejétől »Főlséges nyári délután volt...« kezd. szakaszig.

6. december 28. (52. sz. 846—854. l.) Az eml. szakasztól végig.
- b) *Képes Folyóirat*. A Vasárnapi Ujság füzetekben. (Szerk. Nagy Miklós.) 1903. (33. köt.) A folyóirat Regénytár c. részében, négy folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint :
1. 281—287. l. : a Vasárnapi Ujság (VU) 1—2. folytatása.
  2. 353—363. l. : a VU 3—4. folytatása.
  3. 417—426. l. : a VU 5. folytatása.
  4. 521—531. l. : a VU 6. folytatása.

Kötetkiadások :

- II. [1. kiad.] 1903. *Mikor a mécses már csak pislog. Elbeszélések* c. kötetben. Bp. Légrády Testvérek. (1—128. l.) [A kötet tartalmának részletezését ld. előbb, a *Fili* c. elbeszélés 1. kiadásánál!]
- III. a) [2. kiad.] 1906. *MKm* (23. köt.) [A sorozat kötetszáma csak a boríték IV. lapján van feltüntetve.] A kötet címe : *Mikor a mécses már csak pislog. Elbeszélések*. (1—134. l.) A Révai Testvérek-cég által forgalomba hozott kötet — a címlap hátlapján található jelzés szerint — a Légrády Testvérek nyomdájában, 1905-ben készült. [A kötet lapszám szerinti részletezését ld. előbb, a *Fili* c. elbeszélés 2. kiadásánál!]
- b) 3. kiad. 1909. *MKm* (23. köt.) [A 2. kiad. címlapkiadása.] A címlap hátlapján a nyomda jelzése évszám nélkül : Légrády Testvérek nyomdája, Budapest.
- IV. a) [4. kiad.] 1910. *Jk* 9. köt. 67—171. l. Kisebb regények II. köt. *A gavallérok* c. elbeszéléssel (1—65. l.).
- b) [5. kiad. 1929.] Ua., mint a IV. a), de sorozat-címlap nélkül. [Címlapkiadás.]
- c) [6. kiad. 1930.] *MKmR-Fr.* 35. köt. Ua., mint a IV. a) kiad., de új címlapokkal új sorozatba foglalva. [Címlapkiadás.]
- d) [7. kiad.] 1936. MK Emlékbizottság kiad. (MK Össze gyűjtött Művei.) Ua., mint a IV. a) kiad., de új címlapokkal új sorozatba foglalva. [Címlapkiadás.]
- V. [8. kiad.] MK : »Kisregények. II. köt.« (Sajtó alá rendezte : Rubinyi Mózes.) Bp. 1955. Szépirodalmi Könyvkiadó. 425—510. l. (MK Válogatott Művei.) Megjelent 12 000 példányban. [Az utószó (515. l.) *A sipsirica* első kötetkiadását (1903) nem ismeri ; helyett a második kiadást (1906) tünteti fel.]
- VI. [9. kiad.] *A sipsirica*. (3—121. l.) — *A gavallérok*. (123—195. l.) Bp. 1956. (Szöveg : az 1955. évi Válogatott Művek alapján.) (Czibor János : MK élete és művei : 196—199. l.) Szépirodalmi Könyvkiadó. (Olcso Könyvtár.) Megjelent 59 800 példányban. [Az utószó megismétli az

- VII. 1955. évi kiadás tévedését, azt mondván, hogy: »A *sipsiricát* pályája végén, 1906-ban írta Mikszáth...« [10. kiad.] MK: »Kisregények.« [Tartalma:] A beszélő köntös, Galamb a kalitkában, Az eladó birtok, A kis primás, Ne okoskodj, Pista!, A gavallérok, A *sipsirica* (359—433. l.). Az utószót írta Szabó Gyula (435—438. l.). Jegyzetszótár 439—452. l. Bukarest, (1956.) Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. 452, 2 l., MK arcképével. (Magyar Klasszikusok. Szerk.: Kacsó Sándor.) Megjelent 9080 fűzött és 1020 kötött példányban.

Végül megemlítjük, hogy a kisregényt *Sipsirica* címmel [névelő nélkül!] huszonhárom folytatásban újraközölte a *Hírlap* c. napilap is (A Független Kisgazdapárt lapja): 1949. június 29—július 24. (4. évf. 148—170. sz.)

Színpadai változata:

Mikszáth Kálmán: *Sipsirica*. Szatíra 3 felvonásban. Színpadra írta *Benedek András*. Színre került a Katona József Színházban (a Nemzeti Színház kamaraszínháza). Bemutató előadása: 1956. június 9.

Személyek:

Jahodovska	Olty Magda
Sipsirica, a lánya	Gyurkovics Zsuzsa
Druzsba, tanár	Major Tamás
Balázs, szerkesztő	Sinkovits Imre
Kovik, doktor	Szemethy Endre
Mliniczky	Rajz János
Manusek Vince	Juhász József
Kopál, ügyvéd	Márkus Ferenc
A gróf	Tassy András
György	Tarsoly Elemér
A festő	Suka Sándor
Grabovics	Szabó Gyula
Löffelholz	Siménfalvy Sándor
Kati, konyhalány	Margittai Ági f. h.
Zsuzsa, szakácsné	Sitkey Irén
Kutorai, altiszt	Maklár János
Diák	Harkányi Endre f. h.
Lerner, tanár	Somogyvári Pál
Wildungen, bányaigazgató	Mányai Lajos
Vőneki, bányaapénztárnok	Raksányi Gellért
Weszelný, kapitány	Hindi Sándor
Egy lány	Töröcsik Mariann f. h.
Egy úr	Láng József f. h.
A miniszter	Balázs Samu

Történik a múlt század hetvenes éveiben, egy tabáni vendéglőben és egy felvidéki kastélyban.

A díszleteket Varga Mátyás, a jelmezeket Nagyjaitai Teréz tervezte.

Rendezte: Gellért Endre.

Előadásai: 1956. június 9, 14, 16, 17, 19, 22, 24, 25, 26, 28, 29, 30; július 3; szeptember 1, 3, 6, 7, 9, 12, 14, 26, 27, 30; október 4, 12 (huszonötödik előadás); 1957. február 11, 13, 18, 21, 26; március 4, 11. Összesen 32 előadás.

A sajtóvisszhangokat ld. alább, az *Irodalom* c. fejezet II. részében.

Keletkezése, forrásai

A *sipsirica* keletkezésének körülményeiről nincs följegyzés sem MK írásai közt, sem feleségének Visszaemlékezéseiben, sem a rá vonatkozó egyéb irodalomban. A kis bakfis kalandos történetéről csak annyit tudunk, amennyi az elbeszélésből magából kiolvasható.

Ez a történet is — mint Mikszáth legtöbb novellája — részint élményekből és emlékekből, részint költött elemekből alakult ki. Személyes emlékekre, élményekre utal a környezetrajz: a tabáni kocsmák s kisvendéglők világa, melyek közül néhányat Mikszáth névszerint említ, asztaltársaságának egyik tagját, a novellista Balázs Sándort is megnevezve (85—86. l. stb.). Kétségtelen, hogy a többi érdekes, egyéni figurát szintén élő modellek után mintázta meg. Az egyéni figurák mellett elmaradhatatlan néhány sablonos alak és szerep. Ilyen elsősorban a képmutató Jahodovska, a lányát áruba bocsátó anya. A gonosz szülőknek már eddig is sok típusváltozatával találkozunk Mikszáth műveiben. Hasonló szerepet játszik novelláiban két apa is: Borcsányi *Az eladó birtokban* (Krk 5. köt.) és az öreg Gáll a *Prakovszkyban* (Krk 8. köt.), a *Mindenki lépik egyet* c. elbeszélésben pedig Máli néni, az árva Katica nagynénje, aki őt a bankigazgató kezére keríti.

Egy másik sablonos alak: a vén kéjenc, a sipsiricát megvásároló »excellenciás úr«. Fiatal lányokat rejtett kastélyban őrző hasonló figurák másutt is szerepelnek Mikszáth műveiben; a sipsirica grófjához legközelebb áll a valóságos háremet tartó Quendel apó MK utolsó regényében, *A fekete városban*. Ezeknek a szép lányokat őrző titokzatos kastélyoknak mintáját MK alighanem Jókai »Névtelen vár« c. regényében találta. Jókai a Hanság mocsaraiban elrejtett várban őriztet egy emigráns gróffal (de fiatal gróffal!) egy francia királylányt . . .

Megjegyzendő, hogy a sipsirica története feltűnően hasonlít Vajda János Ginájának történetéhez. Lehet, hogy Mikszáth éppen ezt a szomorú históriát szötte meséjébe. Ginát a budai Várban olyanformán adta el anyja (szintén özvegy polgáraszony) egy dús-gazdag magyar mágnásnak, mint a Tabánban Jahodovska a sipsiricát.

Részint a kis sipsirica is Mikszáth sablonjai közé tartozik. Ugyanolyan egyéni vonások nélküli, elmosódott körvonalú, kedves, bájos fruska, mint Mikszáth elbeszéléseinek többi serdülő leánykája (*Az eladó birtokban*, *Beszterce ostromában*, *Szent Péter esernyőjében*,

Aklában stb.). Többé-kevésbé egyforma típust alkotnak valamennyien, csak sorsuk mutat kisebb-nagyobb eltéréseket. Történetük megoldása majdnem mindegyik mesében azonos: férjhez mennek egy-egy hozzájuk illő ifjúhoz. A sipsirica sorsa nem ilyen szerencsés. Míg többi bakfis-társai mindvégig megőrzik hamvas ártatlanságukat, ő anyja nagyravágásának áldozatául esik s elbukik. Szerepe azonban lélektanilag alig elfogadható! Naivságában még csak föl sem fogja szerepének csúnyaságát. Miközben a grófi kitartott szerepét játssza, szerelmével egy fiatal bányamérnököt is boldogít. S a mese végén, otthonába visszatérve, úgy adja tovább a szende hajadont, mintha gyalúzatos kalandja csak rossz álom lett volna. Csupán az arca lett szomorú s a mosolya bágyadt...

Kevés elbeszélése van Mikszáthnak, ahol a sablonok mellett annyi egyéni figurával is találkozunk, mint itt. Többi elbeszélésében a két-három főszereplőn kívül alig látunk más alakot élesebben kirajzolva. Itt viszont népes csoportot alkotnak az egyénileg kiformalt figurák. Még a sablonos szerepet játszó Jahodovskát is gazdagon árnyalja egyéni vonásokkal. Fürgén mozgó testes alakjának, kacérságának, féltékenységének, kétszínűségének mesteri rajzával Mikszáth legéletszerűbb regényhősnői közé tartozik. Kitűnő regényhős Druzsba tanár úr is, érzelmeiben és hivatásának teljesítése közben egyaránt megnyilatkozó ideges, hullámzó természetével. Sikerült epizódfigura Kutorai, a pedellus, akinek különös peche van a szarvak körül; továbbá a hetedfélszázad múlva is Kuthen királyt sirató Vőneki, valamint a bányai igazgató stb.

Az elbeszélésnek leghangulatosabb, különlegesen gazdagon árnyalt részei azok, amelyekben Mikszáth a »Fehér Páva« törzsvendégeinek együttesét mutatja be. Azok a fejezetek, ahol a tabáni vendéglők s kocsmák kispolgári környezetét rajzolja, ahogy e vendéglők világát — testes gazdasszonyaikkal s kedélyes háztartásukkal — élénk állítja: oly meleg lírai hangulatot árasztanak, melyekhez hasonlót később Krúdy Gyula műveiben találunk. Krúdynak Mikszáth legjobb mestere volt. Átvételeit már láttuk a *Kisérlet Lublón* és *Beszterce ostroma* történetében (Krk 5. köt. 232—233. l. és Krk 6. köt. 318—321. l.). Nos, ezúttal Krúdy hangulatos tabáni képeinek egyik mintájára is rámutathatunk Mikszáth *Sipsiricájában*.

*

Az író erős társadalomkritikája mindvégig megnyilatkozik az elbeszélésben. Bírálata a kéjenc mágnás személyén keresztül az uralgó osztályt éri legélesebben, amely kiváltságait (tekintélyét, gazdagságát) bűnös üzemekre fordítja.

A *Kozsibrovszky* keletkezéstörténeténél (Krk 17. köt. 283. l.) rámutattunk arra, hogy Mikszáthnál a konklúziók mintegy a régi oktatómesék »morál«-jainak megfelelő erkölcsi tanításokban csendülnek ki. Kritikája ezúttal is általános érvényű: nemcsak a sipsiricát megrontó mágnásra vonatkozik, hanem minden olyan társadalom kiváltságosaira, akiknek számára lehetséges, hogy a törvény ereje alól mentesüljenek.

De emellett az általános érvényű ítélete mellett korának politikai viszonyairól is vannak súlyosan elmarasztaló nyilatkozatai. Köztudomású, hogy Mikszáth Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején és azután is mint kormánypárti képviselő működött. Elég gyakran vádolták azzal, hogy mameluk-módra kiszolgálta e kormányokat. Nos, *A sipsirica* két szakasza (126. és 130. l.) világosan tanúsítja, hogy Mikszáth az uralkodó plánetákkal szemben is megőrizte kritikai magatartását és nyilvánította önálló véleményét. Rendszerint nem közvetlenül nyilatkozott, hanem alakjainak reflexióiba rejtette a maga nézeteit. A »liberális« Tisza Kálmán hitvány elvtelenségét azzal a megjegyzéssel leplezi le, hogy »a liberálisták zászlójával sokszor letörölte az antiliberálisok könnyeit« is; Szilágyi Dezső igazságügyminiszterről pedig megállapítja, hogy »sok téglája van, de nem tud házat építeni« — azaz : nagy lehetőségei és képességei mellett sem tudta teljesíteni feladatait.

Ámde Mikszáth politikai és társadalom-kritikája legelősebben az elbeszélés végén csúcsonyul ki, Druzsba tanár jelentésében és e jelentésnek reá visszaható tragikus következményében. Druzsba tanárt, az igazság fanatikusát leleplezéséért bolondokházába zárják. Ezzel a jelenettel Mikszáth szimbolikus értékűvé emeli merészségben szinte páratlanul álló szatírját.

Hogy a Druzsba-féle följelentésnek volt-e valami reális, »epikai« alapja egy efféle, könnyen föltételezhető erkölcsbotrányban : — nem tudjuk. De a megoldás mindenestre jellemző : a kiváltságos osztályok még a XIX. század végén is büntetlenül úzhették középkori garázdálkodásaikat, anélkül, hogy a törvény keze utólrhette volna őket. A hivatali fórumok nekik kedveztek s eltussoltak mindent, ami bűnös üzemeiket leleplezte volna . . .

Íme, így lesz Mikszáth tolla alatt egy romantikus történetből — az író utolsó évtizedében — leleplező társadalomkép, történelmi értékű dokumentum.

*

A sipsiricában is felismertünk Peteleire emlékeztető, az ő témáival rokon részleteket. A leányukat áruba bocsátó gonosz anyák történetének körébe tartozik Petelei egyik hasonló tárgyú novellája is : »Lobbanás az alkonyatban«. Az a mulatságos jelenet pedig, ahogyan a természetes Jahodovska féltékenységből elkergeti második férjét, a burgzsandárt, s holmijait »kihajigálja az utcára« (107—111. l.) : rendkívül emlékeztet Petelei »Orvosság« c. novellájának hasonló jelenetére. (»Lobbanás az alkonyatban« c. gyűjteményes kötetében 462—473. l.) Itt szintén egy féltékenységi komédia játszódik le, de nem az asszony dobja ki a férjét, hanem a férj, »az őszülő számadó őrmester« hajítja ki az asszony körül legyeskedő úrfit. A kihajított ficsúr után az őrmester éppúgy dobálja holmijait, mint Jahodovska a burgzsandár után ; s ennek a spektakulumnak is népes közönsége van . . .

Amikor a *Fili*, a *Mindenki lépik egyet* és *A sipsirica* néhány elemének Petelei elbeszéléseivel való érintkezéseire rámutattunk, céltunk mindössze az volt, hogy a Mikszáth fejlődésében érvényesült

ősztönzések (Jókai, Beöthy Zsolt, Dickens, Bret Harte stb.) sorát kiegészítsük egyik szeretett és sokra értékelt íróbarátjának hasonlóképpen ősztönző hatásával. Ezekkel a párhuzamokkal nem kívántunk egyebet bizonyítani, mint azt, hogy Mikszáth szívesen és tetszéssel olvagatta Petelei novelláit, s ezek az olvasmányélményei is gazdagították teremtő erejét.

Szövegváltozatok

Kiadásunk az 1903. évi első kiadás szövegét vette alapul. Ennek korrektúra-ivein MK több ízben módosította az első közlés, a Vasárnapi Ujság (röv. : VU) szövegét. (Pl. 86 : 21 és 36, 94 : 5 és 35, 116 : 32, 121 : 32, 125 : 24.) Az 1903. évi kiadásba becsúszott és örökletessé vált hibákat viszont a VU nyomán javítottuk, pl. 99 : 10, 113 : 38 stb.

Az 1906. évi kiadást (MKm 23. köt.) nem fogadhattuk el alapszövegnek, mert a Révai-kiadócég valamely illetéktelen tényezője számos helyen »belejavított« (értsd : belerontott) Mikszáth szövegébe. A Révai-kiadócégnek ez az ismeretlen belső munkatársa teljesen értetlenül, idegenül állott Mikszáth szép magyar nyelve, izes beszéde előtt. Nem tudott magyarul s nem értette Mikszáth mondanivalóját! Kontár munkája lépten-nyomon elképesztő tudatlanságot árul el. Néhány kirívó példa : 90 : 17, 98 : 3, 105 : 10, 122 : 10, 122 : 33, 126 : 30, 137 : 26, 140 : 36. A nyomdai szedés gondatlan ellenőrzése miatt is romlott a szöveg ; a kihagyott szavak, sőt kihagyott mondatok sokszor teljesen eltorzították vagy teljesen értelmetlenné tették az író világos előadását. (Pl. 91 : 19, 111 : 17, 116 : 1—6, 124 : 5, 129 : 22 és 24, 142 : 22, 150 : 37, 162 : 1.)

Az 1909. évi kiadás az 1906. évi kiadás raktári iverneik felhasználásával készült (címlapkiadás!) ; ezt tehát a szövegváltozatok alábbi jegyzékében föl nem tüntetjük.

Sajnálatos, hogy a Jk (amely 1910 óta számos kiadásban forgott közköze, sőt *A sipsirica* legújabb, 1956. és 1956. évi kiadásainak is alapjául szolgált) az 1906. évi romlott szöveget közvetíti, számos újabb hibával és önkényes módosításokkal tovább rontva Mikszáth előadását. (Pl. 98 : 14, 103 : 14, 108 : 22, 111 : 28, 122 : 14, 142 : 17, 144 : 18, 162 : 23 stb.)

Mikszáth regényeiben és nagyobb elbeszéléseiben — amelyeket folytatásokban közölt — minduntalan előfordulnak következtetlenségek, főleg a névalakokban. Ezúttal is! A »Fehér Páva« korcsmárosnéjának egykori férje — első említésekor (86 : 23) — Jahodovsky *Mihály* ; de második- és harmadízben (136 : 29 és 156 : 6) már Jahodovsky *József* néven szerepel! Kiadásunkban a névalak egységesen : Jahodovsky *József*. — Hasonlóképpen baj volt a második férj nevével is! Ezt Mikszáth előbb (96 : 16—17) Manusek *Vencel*nek nevezte, később pedig (100 : 20, 103 : 20 és 22) Manusek *Vincének*. A névalakot először a Jk írja egységesen *Vincének*. Kiadásunkban is így szerepel. — A »Fehér Páva« egyik törzsvendégének neve a VU—1906. kiadás szövegében elsőízben (91 : 26) *Mlinyiczki* (a Jk-ban : *Mliniczki*) ;

kiadásunkban — későbbi, sűrű előfordulásának megfelelően — egységesen: *Mliniczky*.

Az 1906. évi kiadás műveletlen »szöveggondozója« nem értette *Jahodovskyné* szlávós névalakját (*Jahodovska*), s helyett (a VU és az 1903. évi kőtetkiadás helyes közléseitől eltérően!) az özvegy megjelölésére mindvégig a férj nevét alkalmazza (*Jahodovsky*), pedig MK (a 86. lap 22—26. sorában) világosan megmondta, hogy *Jahodovsky* nem korcsmáros, hanem vasuti tisztviselő volt, és csak a felesége (*Jahodovska*) nyitott »csekély nyugdíj mellé korcsmát«. E nyelvi tudatlanság és kontár »szöveggondozás« következtében az 1906. évi kiadásban *Jahodovska* szinte mindenütt *Jahodovsky* néven szerepel (86 : 22, 87 : 21, 27 és 38, 88 : 22, 95 : 1, 114 : 19, 116 : 15, 144 : 24 és 34, 154 : 26, 161 : 38, 162 : 16.). Az 1906. évi kiadásban egészen kivételes egypár helyen a *Jahodovska* névalak, mint pl. 94 : 24, 115 : 26 és 32, 144 : 26 és 35. A nyelvi tájékozatlanságból származó hibás névalak két ízben a Jk-ban is előfordul (136 : 29 és 156 : 6); mindkét helyen *Jahodovska* Józsefné szerepel, pedig a második előfordulási helyen még az 1906. évi kiadás is ráhibázott a helyes *Jahodovsky* Józsefné névalakra!

Hasonló nyelvi tájékozatlanságra mutat a korcsmárosnéak második férje (*Manusek* Vince) után viselt szlávós névalakja (103 : 16), amely a VU-ban és 1903-ban: *Manusovska*, 1906—Jk-ban pedig: *Manusovka*. Kiadásunk ez utóbbi, helyesbített névalakot alkalmazta,

Lap Sor

- 85 : 3 Jk és Krk : a gazdag, a pompás, (VU—1906 : a gazdag pompás,
25 stb. Krk : *fiáker* (VU—Jk : *fiakker*)
30 Jk és Krk : a »Fehér Páva« (1903 és 1906 itt : a »Fejér Páva«)
- 86 : 10 Jk és Krk : epikuri (VU—1906 : epicuri)
„ 21 pettyegtetett (VU : *petyegtetett*)
„ 35 csak üzletével (VU : csak az üzletével)
- 87 : 1 Ő maga szolgálta fel a vendégeit, [Mindenk szövegben így!]
- 88 : 12 Jk és Krk : bakfist (VU—1906 : bakfisch)
„ 17 Jk és Krk : a klavirt (VU—1906 : a klaviert)
- 89 : 9—10 *Isten különös módon komponálja össze a női arcokat, oda lehel valamit és ez a rálehelés teszi meg.* [Pongyola szerkezetű mondat, mindegyik szövegben így!]
36 1906—Jk és Krk : — Még eddig nem tanultuk (VU, 1903 hibásan : — Még eddig nem tanultunk)
- 90 : 4 Krk : Sodoma-Gomorában. (VU és 1906 : Sodoma Gomorában. 1903 : Sodoma gomorában. Jk : Sodoma-Gomorrában.)
„ 5 S ő azt feleli, (Jk kihagyással : S azt feleli.)
„ 7 kis sipsirica! (1906 itt hibásan : kis sipsirika!)
„ 17 Ez volna (1906—Jk hibásan : Ez volt)
„ 36 — Hát mért nem szólsz? (1906—Jk : — Hát miért nem szólsz?)

- Lap Sor**
- 91 : 19 Mert a rostélyoshoz fokhagyma kell; *a fokhagymához ellenben teljes függetlenség kell.* Ő pedig nem független, (1906—Jk értelemzavaró kihagyással; Mert a rostélyoshoz fokhagyma kell. Ő pedig nem független,) (VU—Jk: fokhagyma)
- 92 : 26 hogy egészen tönkretette (1906—Jk hibásan: hogy egész tönkretette)
- 26 peccsenyeszagokat. (1906—Jk: peccsenyeszagot.)
- 27 és 93 : 13 csütörtök (VU: csütörtök; de a 80 : 17 VU is: csütörtök)
- 93 : 3 — Ha gyalog jönnek (1906 hibásan: — Ha gyalog jönnek)
- 94 : 5 csak egyszer jött egy héten; míg a »Herkules« (VU: csak egyszer jött egy héten *a fiakkerjén*, míg a »Herkules«)
- ;; 23 Föl sem vette (1906—Jk hibásan: Föl se vette)
- ;; 35 csak kerti lámpák (VU: csak a kerti lámpák)
- ;; 37 egy darabka (VU: egy-egy darabka)
- 95 : 28 hát mért nem VU—valószínűleg az ékezetlen kézirat betűhív szedése következtében — : hát mert nem 1906—Jk: hát miért nem)
- 96 : 16 hogy a Herkules (1906—Jk hibásan: hogy Herkules)
- 17 Jk és Krk: Manusek *Vince* (VU—1906: Manusek *Vencel*) [Egyszeresen *Vince* nevet használunk, mert a név később mindvégig így fordul elő, pl. 100 : 20]
- ;; 39 Csukja be korcsmáját, (Jk: Csukja be a korcsmáját,)
- 97 : 17 Merőn szeme közé nézett (Jk: Merőn szeme közé nézett)
- 98 : 3 kiálta fel. (1906—Jk hibásan: kiáltá fel.)
- 5 szörnyülködék (1906—Jk önkényes módosítással: szörnyülködék)
- ;; 14 *karjait*. (Jk önkényes módosítással: *karját*.)
- 99 : 10 VU és Krk: felváltva mulattatták az *özvegy* és a sipsirica. (1903—Jk örökletes sajtóhibával: felváltva mulattatták az *öreg* [!] és a sipsirica.)
- 102 : 26 Krk: frekvenciát (VU—Jk: frequentiát)
- ;; 31 szilvórium (1906—Jk hibásan: szilvórium)
- 103 : 6 Krk: per tu (VU—1906: per-tu Jk: pertu)
- 14 Kati (Jk: Kata)
- 16 1906—Jk és Krk: »Manusovká«-tól. (VU és 1903 hibásan: »Manusoveká«-tól.)
- ;; 18 bort *ide* a barátaimnak! (VU: bort a barátaimnak!)
- 104 : 6 mondták (1906—Jk: mondták)
- 13 néhány (VU és 1906: néhány)
- 30 egyforma rím (VU: *ilyen*forma rím)
- ;; 33 a keresztlányom. (1906—Jk: a keresztlányom.)
- 105 : 10 Kérdzem (1906—Jk hibásan: Kérdeztem) [Hibás, mert Kutorai inentől jelenidőre váltja át az előadását!]
- 106 : 11 bajszát, (VU: bajszát,)
- ;; 14 »Wrabe et Comp.« (VU: »Wrábe et comp.«)
- ;; 18 és 115 : 31 Krk: zsuzsu (VU—Jk: jou-jou)

- Lap Sor
- 106: 18 aki csibukját (VU : ki a csibukját)
 32 VU és Krk : bólingatott (1903—Jk : bólingatott)
 „ 34 lányának (1906—Jk : leányának)
 108: 9 — Lehetséges ez? (VU — Lehetséges-e?)
 22 az igazi oka (Jk : az igazi ok)
 37 de a Mályva utca [= utcának] erről a részéről is (1906—Jk
 önkényes módosítással: de a Mályva utcán erről a részről
 is)
 38 Jk és Krk : Hajcsárok ökörcsordát tereltek (VU—1906 :
 Hajcsárok [!] ökörcsordát tereltek)
 109: 5 midőn tanítványait (VU : midőn *ostoba* tanítványait)
 „ 11 a csoportosulóktól (1906—Jk : a csoportosulásból)
 110: 37 behúzta fejét (1906—Jk : behúzta a fejét)
 111: 17 anélkül, hogy a végjelenetet látta volna, (1906—Jk és azóta
 is az összes újabb kiadásokban súlyos, értelemzavaró hibá-
 val: anélkül, hogy a végrendeletet [!] látta volna.)
 18 gyerekek, (1906—Jk : gyermekek.)
 28 Csak *minden úgy volt* ezentúl is, (Jk önkényes módosítással :
 Csak *úgy volt minden* ezentúl is.)
 112: 11 — Vince barátunk (VU : — A Vince barátunk)
 „ 36 ha az a leányom (VU : ha ez a leányom)
 113: 7 és 8; 116: 26 és 27, Jk és Krk : gloriolát ... gloriolával
 (VU—1906 : gloriollát ... gloriollával)
 38 VU és Krk : Mliniczky úr *tálat* fel (1903 : tálat fel 1906—Jk
 hibásan, értelmetlenül: *talált* fel[!])
 115: 15 nincsen benne (1906—Jk : nincs benne)
 20 VU és Krk : kockákra (1903—Jk : kockára)
 29 *vörnyeges* (1906—Jk : *vörhenyes*)
 32 szerencse-malaccal... — Mert lássa, (VU : szerencse-
 malaccal... *Szegény kis malac! Eljutsz-e még valaha a*
gazdasszonykádhoz? ... Mert lássa,)
 116: 1—6 és minden szívdobbanásom az övé. *Oh, istenem! dehogy*
is akarom lerázni. Nem úgy van az, mint ahol öt-hat leány
van. Mert némelykor nehéz a fának a saját gyümölcse is, ha
sok van. Sokszor le is törik alatta. De mikor csak egy van!
Oh, istenem! csak egyetlenegy! És attól is el kell válni,
stb. (1906—Jk és azóta is az összes újabb kiadásokban ki-
 hagyással, értelmetlenül: és minden szívdobbanásom az
 övé. Oh! istenem, csak egyetlenegy.! És attól is el kell
 válni. stb.) [E hibás szöveg valószínűleg a két hasonló
 kezdésű mondat miatt keletkezett: »Oh, istenem! dehogy
 is akarom... Oh, istenem! csak egyetlenegy... « A nyomda
 hibáját a szöveggondozók azóta sem vették észre!]
 26 Jk és Krk : festetjük *le*, (VU—1906 örökletes sajtóhibával :
 festetjük *el*.)
 118: 20 hólyaghúzó (1906 sajtóhiba : hólyoghúzó)
 „ 26 1906—Jk és Krk : förmedt rá (VU és 1903 : förmedt rá)
 119: 1 a vakációnak (1906—Jk hibásan : a vakációknak)

Lap	Sor	
119	: 2	kezdődnie, (1906—Jk : kezdődni,)
120	: 11	egy érdekes <i>htr.</i> (VU : egy érdekes <i>tárgy.</i>)
„	24	a korcsmárosné és (VU : a korcsmárosné <i>is</i> és)
121	: 7	— Egyébiránt (1906—Jk : — Egyébként)
	10	Azelőtt (1906—Jk : Ezelőtt)
	32	micsoda beszédek ezek! (Bosszúsan fordult a bíróhoz.) Hát mit jelent az, (VU micsoda beszédek ezek! <i>Túl van az apamályi aklon? Éppen csak annyit, [így!] mint mikor Budán annyit tudtam, túl van a nagy Krisztofon. (Majd ismét a bíróhoz fordult tótul.)</i> Hát mit jelent az,)
„	39	— Hát az (1906—Jk : — Hát ez)
122	: 10	<i>csörgő</i> patakok (1906 : <i>csengő</i> [!] patakok Jk : <i>csergő</i> patakok)
	14	őt is <i>ösmernék</i> (Jk : őt is <i>ismernék</i>) [MK került a monotoniót!]
„	33	utasaik, (1906—Jk hibásan, értelmetlenül : utasaik,)
123	: 3	Jk és Krk : Jánosik (VU—1906 : Janosik)
„	5	vacsorájukat. (VU a vacsorájukat.)
„	12	isten ujjá, (VU az isten ujjá,)
124	: 1	a lányok, (VU : a leányok,)
	5	a fák, melyek csodaszörnyeknek látszottak, remegve vonaglottak az út szélén. <i>Az égen sötét felhők vágattak és egyetlen csillag se volt, (1906—Jk kihagyással : a fák, melyek csodaszörnyeknek látszottak, remegve vonaglottak és egyetlen csillag se volt,)</i>
„	14	és megigazgatta (1906—Jk : és megigazította)
„	34	<i>még</i> haszon is volt. (VU : <i>meg</i> haszon is volt.)
125	: 17	Éppen vacsorához akartak ülni, (1906—Jk : Éppen a vacsorához akartak ülni,)
	22	valószínűleg azért nem (VU : valószínűleg ezért nem)
	24	Wildungen <i>úr</i> viszont bemutatta két vendégét és délceg fiát, (VU : Wildungen viszont bemutatta két vendégét, délceg fiát,)
	28	leánykáját, (1906—Jk : leánykáját,) melyek[!] közül [Mindenek szövegben így!]
	34	1906—Jk és Krk : — Én csak pedellus vagyok, (VU, 1903 : — Én csak a pedellus vagyok,)
126	: 5	1906—Jk és Krk : koccingattak (VU és 1903 : koccingat-tak)
„	30	a lakomán (1906—Jk hibásan : a lakodalmán)
127	: 1	1906—Jk és Krk : fennmaradásunkra (1903 hibásan : fennmaradásukra)
	13	idősb Wildungen (1906—Jk : idősebb Wildungen)
	27	aki fülig pirult (1906—Jk önkényes módosítással : aki fülig elpirult)
128	: 9	— Hisz éppen (VU : — Hiszen éppen)
	24 és 131 : 28	Krk : póni (VU—Jk : ponny)
	28	Krk : <i>gouvernant</i> , (VU—Jk : <i>gouvernante</i> ,)

- Lap Sor**
- 128: 29 két szakácsnő, (VU: két szakácsné,)
 „ 29 1906—Jk és Krk: frájla, (VU—1903: frajla,)
 129: 5 néhány (VU: néhány)
 „ 22 a lakóházról, (1906—Jk értelemzavaró hibával: a lakóház-
 zakról,)
 „ 24 menedékházul. (1906 értelmetlenül: menedékházán. Jk:
 menedékházának.)
 38 Krk: machinációban (VU—1906: machinacióban Jk:
 makhinációban)
 130: 15 a kocsmába, (1906—Jk: a korcsmába,)
 131: 3 Jk és Krk: selypité (VU—1906: selypíte)
 132: 11 amelyikért szinte leüthetik... De minthogy (VU: amelyi-
 kért szinte leüthetik... de minthogy Jk: amelyikért
 szintén leüthetik... De minthogy)
 133: 29 a halványságot (1906—Jk: a halaványságot)
 134: 30 neveznek; (VU: nevezték;)
 135: 1 néhány (VU: néhány)
 „ 3 ezt diktálta: (1906—Jk: azt diktálta:)
 „ 17 Délután aztán ön odamegy (VU: Délután ön aztán oda-
 megy)
 26 a kastélyba repülne, a levéllel egyenest ahhoz a titokzatos
 nagy úrhoz száll (VU a vessző másképpen tagolja a monda-
 tot: a kastélyba repülne a levéllel, egyenest ahhoz a titok-
 zatos nagy úrhoz száll)
 136: 29 Jahodovský Józsefné (1906—Jk hibásan: Jahodovska Jó-
 zsefné)
 137: 2 meg sem nézte (1906—Jk: meg se nézte)
 26 és akkor... (VU: és akkor, akkor...)
 26 vigye el azt az írást, amit adok, (1906—Jk hibásan: vigye el
 ezt az írást, amit adok,) [Hibás, mert a szóbanlevő iratot
 nem egyidejűleg, hanem csak később adja át, ld. 137: 38—39]
 138: 3 eleibe lépve (1906—Jk: eleibe lépven)
 139: 20 stb. veranda (VU: verenda)
 140: 36 — Egy villamáram [= villamos áram] (1906—Jk: villám-
 áram [!])
 141: 15 bárgyún, (1906—Jk: bárgyúan,)
 „ 30 szörnyűködés (1906—Jk önkényes módosítással: ször-
 nyűködés)
 142: 17 kecses kis zug, (Jk hibásan: becses kis zug,)
 22 Az ember denique mégis okos lény, hogy ilyeneket kitalál.
 De ha meggondoljuk, hogy egy csinos női pojácska kedvéért
 erőlteti meg magát ennyire, hát mégsem okos lény. Nos, ez a
 tapétaajtó (1906—Jk kihagyással: Az ember denique
 mégis okos lény. Nos, ez a tapétaajtó) [A mégis okos
 lény és mégsem okos lény szavak ismétlődése miatt kelet-
 kezett nyomdai hibát az 1906. évi szöveggondozó nem
 vette észre, s e hiba azóta a legújabb (1956. évi) kiadásig
 örökletessé vált.]

Lap	Sor	
143	12	aki férje ellen (VU : ki a férje ellen)
144	5	és borzalmas kifejező (1906 hibásan : és borzalmas kifejező)
	18	benyomásokkal (Jk : benyomással)
	28	a kackiás főkötd (Jk : kackiás főkötd)
145	11	túrhøtelønlø (Jk : tørhøtelønlø)
	21	politørozott asztal, (Jk hibásan : politørozott[!] asztal,)
	31	s mint diákok (Jk : s mint a diákok)
146	17	kalapácsol. (1906—Jk : kalapácsolt.)
147	1	mondá (VU : mondia)
149	7	No, ez pompás, <i>de milyen pompás!</i> (Ès tapsolt kis kezeivel.) Jk kihagyással : No, ez pompás! (Ès tapsolt kis kezeivel.)
	27	milyen szép vagy! <i>Istenem, de nagyon szép vagy!</i> Fordulj meg (Jk kihagyással : milyen szép vagy! Fordulj meg)
„	38	Hiszen ø maga (VU : Hisz ø maga)
150	26	egy kicsinyt, (1906—Jk : egy kicsit,)
	37	innen nem messze van egy uradalma, <i>de ott a fia lakik; van aztán más uradalma</i> is, más vármegyében, (1906—Jk kihagyással : innen nem messze van egy uradalma is; más vármegyében.)
151	7	<i>hanem</i> ismét csak bölintott (Jk nyomdai hiba : <i>ha-</i> ismét csak bölintott)
	12	egy szempillant alatt. (1906—Jk : egy pillanat alatt.)
	16	Ugye ø adott el? (VU : Ugye, <i>hog</i> y ø adott el?)
„	34	a halálos ágyánál, (1906 hibásan : a halálos ágynál,)
152	23	fehér, (VU : a fehér,)
154	12	az utcán elkerølte, (VU : az utcán <i>is</i> elkerølte,)
	14	a gazdasszonyával (VU : a <i>gazda</i> asszonyával; de alább; a 17. sorban a VU-ban is : a gazdasszony)
„	24	a leplet <i>elh</i> úzza. (VU : a leplet <i>elh</i> úzza.)
155	4	az isten szerelméért, (1906—Jk : az isten szerelméért,)
	10	a grádicsokon : (VU : a <i>gar</i> ádicsokon :)
	22	Krk : votum <i>separatum</i> (VU—Jk örøkletes hibával: votum <i>seperatum</i>)
	34	Velünk igen <i>szépen és értelmesen</i> elbeszélgetett. (VU : Velünk igen <i>értelmesen és szépen</i> elbeszélgetett.)
156	6	özvegy Jahodovsky Józsefnétøl (Jk hibásan : özvegy Jahodovska Józsefnétøl)
	8	még <i>hat</i> hasonló (1906—Jk : még <i>tøbb</i> hasonló)
	9	kis kivétellel (1906 hibásan : kis kivétellel[!])
	12	1906—Jk és Krk : a vakáció utáni elsø tanári konferencián (VU és 1903 : a vakációk utáni stb.) [Vö. 119 : 1, ahol szintén a <i>vakáció</i> -ról van szó!]
	25	szørnyøködøtt (VU : szørnyøködøk)
„	28	Világosságnál (VU : <i>A világosságnál</i>)
157	15	amaz <i>egyemeletes</i> háza eløtt, (Jk : amaz <i>emeletes</i> háza eløtt,)
158	6	mely <i>legott</i> megindult. (VU : mely megindult.)
	22	és begördølt (1906 hibásan : és begördøl)

Lap	Sor	
158	: 28	1906—Jk és Krk: lekaszmálódott (VU és 1903, az ékezetlen kézirat helytelen olvasása miatt : lekaszmálódott)
„	30	Krk : miniszterium (VU—Jk : miniszterium)
159	: 11	mindent megéreznek, (1906—Jk értelemzavaró hibával : mindent megéreznek,)
„	16	be kell törni a fejét. (VU : be kellett törni a fejét.)
„	29	kocsmákban, (1906 : kocsmákban,)
160	: 22	Jk és Krk : <i>Catherina</i> (VU—1906 <i>Chaterina</i>)
161	: 1	a zsámi kastélyban tett tapasztalatairól (1906—Jk hibásan, értelmetlenül: a zsámi kastélyból[!] tett tapasztalatairól,)
162	: 1	a tarka perkálszoknyájában, <i>rózsaszín almavirág-gallyal a hajában</i> , csak az a kár, (1906—Jk kihagyással: a tarka perkálszoknyájában, csak az a kár,)
	3	olyan szomorúnak látszott, mint egy apáca. (VU : olyan szomorúnak látszott, mint egy apáca. <i>Vagy hogy talán azért volt olyan rokonszenves.</i>)
	4	A képviselők próbáltak vele incselkedni, (1906—Jk: A képviselők próbálkoztak vele incselkedni,)
	10	érezzi (1906—Jk : érzi)
	20	ha megtalálna ötet, (1906—Jk, Mliniczky »tótos« beszédét megzavarva : ha megtalálná ötet,)
	23	egy fröccset ! (Jk : egy fröccsöt !)

Tárgyi magyarázatok

A tulajdonnevek ezúttal is részint valódiak, részint költöttek. Valódi, illetőleg ismert családnév csak három fordul elő :

111 : 22 *Szeleczky* — a XV. század elejéről Bodrog megyéből származó család, mely újabban Heves, Pozsony stb. megyékben élt. (Akliban az egyik »inszurgens« is ezt a nevet viseli. Krk 16. köt. 110 : 33.)

120 : 13 *Radvánszky* — régi, Zólyom megyei birtokos család.

162 : 4 *Csetneki* — Trencsén megyei nemes familia.

A többi tulajdonnév költött, vagy legalábbis nem ismeretes. A piktort *Topánfalvy Győző*nek hívják (118 : 4); Topánfalva : Alsó-fehér megyei község.

Druzsa tanár (89 : 19 stb.) nevével kapcsolatosan megjegyezzük, hogy a Mikszáth-irodalomban többen is emlegetik a *Druzsa*—*Abszurd* anagrammát. Ez a szójáték nem Mikszáthtól való ; úgy lát-szik Oláh Gábor leleménye. (Ld. az *Irodalom* jegyzeteinél, 289. l.)

Visszatérő motívumok.

88 : 18 és 110 : 38 »Szeretnék szántani.« Százszor egymásután ez a nóta. — Mikszáth bakfisi és unatkozó asszonyai rendszerint ezt a kezdetleges dalt zongorázzák. Ld. még : *Ne okoskodj, Pista!* (Krk 8. köt. 54. l.), *Prakovszky* (uo. 126. l.).

101 : 38 »atyát kell neki szerezni« — mondja mintegy öngazolásul a férjhez menendő özvegyasszony. *Az eladó birtokban* Borcsányi Erzsike özvegyember kérője hasonlóképpen hajtogatja kisleányával kapcsolatosan, hogy : »Anyá kellene neki!« (Krk 5. köt. 103. l.)

119 : 3 stb. Csekély értékű birtoknak jótékony célra adományozása másutt is előfordul MK műveiben. Pl. *Kozsibrovszky üzletet köt* (Krk 17. köt. 148—149. l.), továbbá *A Noszty-jiú* I. kötetében (Krk 20. köt. 64 : 14—31) : hozzáférhetetlen erdőből való fa adományozása tűzkárosult falusi templomok részére.

122 : 31—32 »a kocsi nagyot reccsent ; bedült egy szakadékba.« — Az utasaival feldűlő kocsi (vagy pusztán tengelytörés) gyakori s fontos epizód Mikszáth meséiben. *Az eladó birtokban* tengelytörés miatt kerül Erzsike és nagynénje a juhásztanyára (Krk 5. köt. 86. l.) ; *Szent Péter esernyőjében* a glogovai pap kocsiját éri baleset ; ezzel kapcsolatos Veronka s Wibra Gyuri megismerkedése (Krk 7. köt. 102. és 120. l.).

128 : 5 stb. Az öreg gróf a zsámi kastélyt pompásan renováltatta és berendezte ; »hetekig hordták társzekerek Bécsből a bútorokat ; szőnyegeket, drágaságokat és csecsebecsét, mindenféle járműveket, hintót, ernyős kocsit, bársonybélésű talyigát...« — Hasonló fényűzéssel rendezi be Pongrácz gróf is Apolka számára a nedeci kastélyt (Krk 6. köt. 108—110. l.). A sipsiricát mint a kastély úrnőjét szolgálja a cselédség (150 : 18—20) ; Apolkát hasonlóképpen veszi körül nyolc udvarhölgye (Krk 6. köt. 110—111. l.).

149 : 18—23 A hasbeszélő »bolondos Weszelny kapitány«. — MK elbeszéléseiben a várak, kastélyok, kúriák mulattatói általában kitűnő hasbeszélők. Ilyen az öreg Bogozó *A gavallérokban* (Krk 8. köt. 227. l.) és Mujkó *A szelistyei asszonyokban* (Krk 12. köt. 121. l.).

156—157. l. Az újságok szenzációhajhászata és az újságírók »diszkréciója«. — Mikszáth nagy kedvteléssel mutatja be az újságírás kulisszatitkait, melyeket négy évtizedes publicisztikai pályáján alaposan megismert. Vö. a *Mindenki lépik egyet* hasonló jelenetével (58—59. l.).

A cím : *sipsirica* — lengyel szó, jelentése : serdülő lány, bakfis. (MK is megmagyarázza a 88. lap 11—14. sorában.)

Lap Sor

85 : 15 *respektive* — illetve, azaz, vagyis.

16—17 »a budaiak már egyszer (az Anjou-korban) letették Lajos pap vezérlete alatt a római pápát is« — Erre a történelmi eseményre MK egytízben már hivatkozott, éspedig *A szelistyei asszonyokban* (Krk 12. köt. 134 : 12—14). *A szelistyei asszonyokat* 1901-ben, *A sipsiricát* 1902-ben írta. Az időbeli közelség magyarázza, hogy ezt az olvasmányemlékét két különböző elbeszélésében is hasznosítja. Amott forrására is utalt : Salamon Ferenc »Budapest története« című munkájának II. kötetéből (270—286. l.) merítette ezt az adatot. Az esemény az Árpádház kihalása utáni trónviszályok egyik epizódja. Buda polgársága Vencel-párti volt,

- Károly Róberttel szemben. Az egyházi beszolgáltatások megtagadása miatt a pápai követ kiátkozta Buda polgárait; s ekkor Károly Róbert hívei elhatározták, hogy megtámadják a kiátkozott várost. A budai polgárok azonban elűzték falaik alól az ostromlókat, s viszonzásul ők vetették átok alá VIII. Bonifacius pápát s az őt követő valamennyi magyar főpapot. A forrásmű a budaiakkal tartó papok közül megnevez egy Lajos nevűt is. Erre utal Mikszáth. (Részletesebben ld. *A szelístei asszonyokhoz írt jegyzeteinknél*: Krk 12. köt. 331—332. l.)
- 85 : 27—28 A felsorolt budai vendéglők közül ma is fennáll a *Diófa* (Zöld Diófa, ma Zöldfa, Krisztina-tér 9) és a *Márványmenyasszony* (Márvány utca 6.).
- 86 : 1—2 *Balázs Sándor, »kit második Dickensnek neveztek a maga idejében«* — Balázs Sándor (1830—1887) író és szerkesztő; humoros elbeszéléseket és vígjátékokat írt; Dickens és Thackeray magyar tanítványa.
- ” : 20 *»Oltsó ételek, italok és pettyegtetett kiszolgálát.«* — MK itt egy régi följegyzését hasznosítja. *Az igazi humoristák* c. könyve (1879) *»Humor az utcán«* c. fejezetében említi *»a hírhedt Szerecsen-utcai föliratot a vendéglő ajtaján: »Jutányos ételek és pettyegtetett kiszolgálát.«* Hát ez úgy eshetett, hogy e sorok alkotója a német „pünktlich” szó után indulván, a szótárban úgy találta, hogy az magyarra fordítva annyit tesz: „pontos... pettyegtetett”. Nos; neki jobban tetszett a „pettyegtetett”.
- ;; 22 *Jahodovska* — Jahodovskyné (szlávós névalak).
- 87 : 3 *Hebe* (Hébe) — a görög mitológiában az örök ifjúság megszemélyesítője, Zeus és Hera leánya. A mitológia szerint az olimpuszi lakomákon nektárral kínálgatja az isteneket. — MK tréfásan hasonlítja a testes Jahodovska sürgés-forgását Hébe szerepéhez.
- 12 *»Numerus clausussal dolgozott, de nem úgy, mint a fiskálisok szeretnék. Éppen megfordítva...«* — Numerus clausus: zárt szám, előre meghatározott létszám-keret. Az ügyvédek minél szűkebb létszámkeretet szeretnének, hogy annál több klienshez jussanak. Ezzel szemben a Fehér Páva vendéglősnéje nem akart több vendéget, mint amennyi van.
- ;; 15 *stammgast* (94 : 9 *»stamm«*) — törzsvendég.
- ;; 17 *bestek* — evőeszköz, evőkészlet.
- 88 : 24 *éneklikanonok* — a kanonoki tisztségben az utolsóelőtti fokozat.
- 90 : 38 *canis mater* — ebanya! az ebanyját!
- ;; 38 *para pro toto* — rész az egész helyett.
- 91 : 26 *»longeber«* — hangadó; vezető egyéniség.
- ;; 27 *vitalitium* — életjáraadék.
- 92 : 1 *statutum* — szabályrendelet.
- ;; 10 *preferánc* (preferansz) — egy kártyajáték neve.

- Lap Sor
- 92 : 12 *intermezzo* — szünet.
 28 *gyűrűs havanna-szivar* — finom szivar (a közepére húzott papírgyűrűn volt jelezve a márkája).
- : 32 *messzely* — régi ürmérték (kb 4 dl).
 33 *Nemzeti Kaszinó* — Széchenyi István kezdeményezésére 1827-ben alakult az angol klubok mintájára; mint »Magyarország legelőkelőbb társasköre« az arisztokrácia gőgösen elkülönült fellegvére volt a Kossuth Lajos utca 5. sz. palotájában.
- 93 : 25 *Wesselényi-mellkasú férfi* — utalás a Wesselényiek (itt különösen Wesselényi Miklós, az árvízi hajós) atléta-alakjára.
- 94 : 32 *gravamen* — sérelem, panasz.
 38 *lady Dudley* — Ld. jegyzetünket a *Mindenki lépik egyet* Tárgyi magyarázatai közt, a 37. lap, 20. soránál.
- 95 : 29 *Pulszky Ferenc* (1814—1897) — író és régész; a politikában is részt vett; 1869—1894-ig a Nemzeti Múzeum igazgatója volt. (Erre utal Mikszáth.)
- 96 : 1 *triumphator* — diadalmenetben hazatérő győztes hadvezér.
 99 : 11 *Kugler* — híres pesti cukrász, a Gerbeaud-cég elődje.
 100 : 33 *kánoni akadály* — egyházi törvény által emelt tilalom.
 36 *Horváth-kert* — budai parkrészet: a Krisztina körút és az Alagút bejárata közötti terület.
- 102 : 17 *gálócsi dohány* — Gálóc: Ung megyei község. Híres dohányját MK gyakran emlegeti.
 21—22 »*A fehér pávát is bemeszeltette, minthogy fehér páva nincs a világon.*« — Téves állítás. A fehér páva nagy ritkaság, de előfordul. (A Budapesti Állatkert épp nemrég kapott egy fehér páva-párt.)
- 103 : 8 *Mungo* — MK: *A kladovai menyecske* o. elbeszélésében is előfordul, »Mungóról elhíresült operettre« való utalással. (Jk 24. köt. 142. l.)
 14 »*Arany Szarvas*« vendéglő — Budán, a Szarvas-téren volt.
 23 »*Míg tele a pince, fénylik a Vince*« — A szállósgazdák ismert szállóigéjének visszaja. A szállóige: »Ha fénylik Vince (vagyis ha szép, napos idő van Vince napján, április 5-én); tele lesz a pince!«
- " 36 *víg »spécia*« — jó alak, jó pofa.
 104 : 25 *»neped szőlő*« — túlrejt szőlő.
 105 : 24 »*Majd kombinálok és meditállok fölöttem*« — majd gondolkodom fölöttem.
 ; 26 *pamiperda* — kenyérpusztító, mihaszna.
 ; 39 *ad personam* — személy szerint.
 106 : 17 *re bene gesta* — dolgát jól végezve.
 107 : 1 *Worth* — híres párizsi divatszabász.
 ; 4 *dangubál* — ácsorog.
 ; 12 *spektabilis* — tekintetes úr.
 111 : 39 *hadi bulletinek* — hadi jelentések.

- Lap Sor
- 112 : 19 a *Mörzska* — a törzsvendégek.
- 114 : 10 *utuncque* — akárhogy, valahogy.
- 116 : 27 *Szent Veronika* — A hagyomány szerint az a jeruzsálemi jámbor nő, aki Krisztusnak a Golgotára vezető úton fátyolát (kendőjét) nyújtotta át verejtékének letörlésére, és úgy kapta vissza, hogy rajta maradt Krisztus tövissel megkoronázott fejének képe.
- 28 *Szent Borbála* — 306-ban vértanúhalált szenvedett; a bányászoknak, erősségeknek, tűzérsgnek stb. védőszentje.
- 117 : 26 a *Párlák* — az emberek sorsát alakító három istennő a római mitológiában.
- 32 *sapristi* — teringettét! (szitokszó,)
- 36 *Vizikátor úr* — a hólyaghúzó bogarak (*Vesicantia*) nevéből formált. gúnynév. A 118. lap 20. sorában : *hólyaghúzó izgonc* — e bogárfajta nyelvújítási neve. A legismertebb idetartozó bogarak: a nünüke, a kőrishogár és a hollőbogár.
- 118 : 14 *preliminál* — előirányoz, tervez, megállapít.
- 122 : 7 *magnus asinus fuit* — nagy szamar volt!
- 12   12 *magyalbokor* (*Aquifolium*) — krisztustövis.
- 12   12 *tövises iglic* (*Ononis*) — más néven : ekenyűg, gerlicetövis, kecskezanót; a hüvelyesek egyik pillangós virágú fajtája.
- 123 : 3 a *detvai rablók* — Mikszáth ifjúkorában sok rablőhistóriát hallott és számos ilyen tárgyú ponyvafüzetet ismert. Legelső nagyobb elbeszélése (*Ami a lelket megmérgezi*. Krk 1. köt.) éppen a betyárromantikát népszerűsítő ponyvakiadványok ellen szól. Ezek közé tartozik a detvai rablók története is. (Detva vagy Dettva, ill. Gyetva : Zólyom megyei nagyközség.)
- 3 *Jánosik György* (1680—1713) — betyár, a szlovák népköltészet legnépszerűbb szegénylegény-alakja. MK gyakran említi. Ld. *Eladó birtok* Krk 6. köt. 114 : 21; *Beszterce ostroma* Krk 6. köt. 154 : 18 (részletes jegyzetünk a 257. lapon); *A Krúdy Kálmán csínytevései* Krk 11. köt. 68 : 3; *A Noszty-fiú* I. köt. Krk 20. köt. 84 : 35.
- 126 : 28 *Türr István* (1825—1908) — olasz kir. altábornagy, az olasz szabadságharc és a magyar emigráció egyik vezéralakja. Garibaldi oldalán harcolt, majd pedig II. Viktor Emánuel szárnysegédje lett. 1861. szept. 10-én nőül vette III. Napóleon unokahúgát, Buonaparte-Wyse Adél hercegnőt. (Erre utal Mikszáth.) A kiegyezés után hazatért s élénk részt vett az ország közművelődési és gazdasági életében.
- 127 : 6 *Kuthen* (Kötöny) — a Dnyepre és a Don között lakó kunok vezére volt 1238-ban; a mongol veszedelem elől negyven-ezer főnyi népével IV. Béla királytól kért befogadtatást. Béla letelepítette a jövevényeket, de 1241-ben, a mongol betöréskor (a tatárjáráskor) a magyarok a mongolokkal való cimborasággal vádolták meg a kunokat, s Kuthent házánépével együtt lekaszabolták.

- Lap Sor
 128 : 24 *trapper* — ügetőló.
 „ 30 *groom* — kis inas, lovászcsergő.
 129 : 33 »*A kicsike valami trónkövetelő hercegnő, talán egy Orleans vagy egy Bourbon kisasszony . . . Idedugják, a világ egy elhagyatott zugába, hogy azután alkalmas órában eldövegyék.*«
 — Ez a részlet Mikszáth egyik olvasmányélményére utal. Jókai »Névtelen vár« (1877) című regényének, hősnője egy Bourbon-kisasszony, a kivégzett királyi pár leánya, akit hívei a Fertő-tó környékén egy titokzatos várkastélyban őriztek.
 132 : 38 *borzag* — bodza (palóc tájszó).
 134 : 1 *kassai kuba* — Kassán készített »kubai« szivar (kicsinyítő jelentéssel).
 2 »*valami tót dal*« — MK nagyon szerette a szlovák népköltészetet, gyermekkorának kedves emlékeit. Sokszor idéz saját fordításában szlovák dalszövegeket. Pl. *Szent Péter esernyője* Krk 7. köt. 42. l.; *A vén gazember* Krk 17. köt. 68. l. stb.
 135 : 15 *major domus* — háznagy, jószágfelügyelő.
 „ 36 *penecilus* — zsebkés, bicska.
 138 : 18—20 *A különleges természetű óra kezelése* Vö. *A vén gazemberben* Borly Laci nagyapjától kapott órájával (Krk 17. köt. 20. l.).
 140 : 19—21 »*A mennyezeten gazdag színpompájú freskókép a magdeburgi asszonyokat ábrázolta, akik a hátukon viszik ki férjeiket.*«
 — Ezt a mondát MK ismételtlen emlegeti különböző műveiben; első ízben a szegedi árvíz alkalmával írt *Árvízi apróságokban*, Hí 6. köt. 32. l.; azután *Katánghy* első megválasztásának történetében (Krk 9. köt. 52 : 7—8). A monda, amelyre Mikszáth céloz, nem Magdeburghoz, hanem Weinsberghez fűződik. III. Konrád császár állítólag megengedte, hogy az ostromlott városból a nők sértetlenül kivonulhassanak s magukkal vihessék, ami nekik legkedvebb. Erre férjükkel a hátukon a várost elhagyták. (Ld. részletesebb jegyzetünket a Krk 9. köt. 200—201. lapján.)
 141 : 1 *bignonia* — amerikai eredetű kúszónövény, fehér, vörös vagy narancsszínű, nagy, tölcserforma, fürtös virággal.
 24 stb. *A borotválkozó majom jelenete* — E jelenetben Mikszáth egyik ifjúkori olvasmányának emlékét újítja fel. Forrása : Poe Edgar »The Murders in the Rue Morgue« c. novellája, amelyet francia fordításból Mikszáth maga ültetett át magyarba *Rejtélyes gyilkosság* címmel. (Megjelent Mikszáth »Magyar Néplap«-jának »Mulattató« c. társlapjában 1875. 9—11. sz.) A »rejtélyes gyilkosságot« egy oragután követte el, amelyet borotválkozási kísérletében matróz-gazdája megzavart. Ezt a borotválkozási jelenetet iktatja be Mikszáth *A sipsírca* titokzatos kastélyának rejtelméi közé. — Poe e novellájának hatása egyébként közvetlenül az olvas-

- mányélmény után is megmutatkozott; éspedig Mikszáth *Homályos ügy* c. elbeszélésének (1875) nyomozási jelenetében. (Krk 2. köt. 261—266. 1. és jegyzeteink a 326. lapon.)
- 143 : 26 *immunitás* — mentelmi jog, sérthetetlenség.
- 145 : 17 »*a versaillesi park mintájára szépen nyesett magas gyertyánfalak*» — A »francia park» különleges formákra nyírott, nyesett fa-sorainak körülírása (ellentéte a fákat, bokrokat természetes formájukban hagyó »angol park».)
- 146 : 3—147 : 23 A lányok játéka feltűnően emlékeztet Shakespeare »Szentivánéji álom» c. színművének tündérajátékára.
- 147 : 34 »*elméjének feszereje*» — nyelvújítási szó: feszítő erő, feszültség; itt: rugalmasság, élénkség.
- 38 »*Mein Gott! Mily spektakulum!*» — Istenem! Micsoda látvány!
- 151 : 1—4 »*Sipsirica belesúgta a nevet s még hozzakiáltotta pajkosan: huhuhu!*» — Hasonló jelenet *A körvélyesi csínyben*: »A kis Katica volt a legkíváncsibb, ő tolta oda legelőbb az apja torzonborz szakállához a fülecskéjét.
— Huhuhu! — süvített bele az öreg, kőtekedvén a kedvencével . . .» (Krk 9. köt. 126. l.)
- 154 : 21 »*légy» az ajka alatt* — francia divatú apró áll-szakáll.
- 155 : 27 »*diligentia* — szorgalom; itt: szorgalmi idő, iskolai tanítás.
- 156 : 16 »*per amorem dei* — az isten szerelmére!
- 157 : 6 »*Zupajkos*» (zu: német nyomatékosító szó) — igen pajkos. Vö. *A demokratákban*: »zu kedves» (Krk 10. köt. 12. l.).
- „ 8 »*grata persona* — kedvelt személyiség.
- „ 11 »*a dolog merituma* — a dolog lényege, érdemi része.
- 159 : 13 »*delicia* — gyönyörűség.
- 30 »*a Ház plénuma* — a képviselőház teljes ülése, teljes nyilvánosság.
- 160 : 39 »*plauzibilis* — valószínű, nyilvánvaló.
- 162 : 1—2 »*A sipsirica rózsaszín almavirág-gallyal a hajában*» — Ld. a *Füli* Tárgyi magyarázatainál 19 : 29.

Irodalom

I.

AZ ELBESZÉLÉSRŐL

Réger Béla »Mikszáth, Herczeg, Ambrus. Ismertető felolvasások» c. füzetében (Szentgotthárd, 1908 : 28—29.) *A sipsiricát* első kiadásának címe alatt (*Mikor a méceses már csak pislog* címmel[!]) mutatja be :

»E novellájában Mikszáth Druzsba tanár póruljárását adja elő. Druzsba szerelmes a budai Fehér Pávához címzett korcsma tulajdonosnőjébe. Hihetetlenül aljas és ravasz teremtés ez a nő. Szegény Druzsbat folyton azzal tartja, hogy sohasem megy férjhez, mert ő

kastély leírása káprázatoságával kitűnő nyilvánulása az illető nemben Mikszáth képzeletének.*

Zsigmond Ferenc Mikszáth-tanulmányának egyik fejezetében (MK Bp. 1927 : 23. l.) az író kettős ábrázolásmódját fejtegeti: a történelmi nagyságokat Mikszáth »leemberesíti«, a kisembereket pedig olykor rendkívüli méretekre emeli: »A történeti alakok leemberesítésének, nagy jelentőségű események és életpályák kicsinyes okokból való származtatásának Mikszáthnál se szeri, se száma... Ugyanennek a hajlammak a megfordított irányú működése abban nyilvánul, hogy kicsinyes okok lesznek nagy eredményeknek, esetleg történelmi fontosságú következményeknek a forrásává. [Például:] Az elbújtatott „sipsirica” hamarosan átváltozott a nép tudatában legendás hősnővé: „holmi trónkövetelő hercegnő” lett belőle...»

Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete (VII. köt. Bp. 1934 : 408. l.) csupán címszerint említi ezt az elbeszélést, mint a *Mikor a mécses már csak pislog* c. gyűjteményes kötet egyik darabját. Magát a gyűjteményt és MK többi novelláskötetét egyetemlegesen ismerteti. (Ld. a *Mindenki lépik egyet* c. elbeszélés jegyzeteinél!)

Kráhl Vilmos »Mikszáth, a jogász« című tanulmánya (Bp. 1941 : 32. és 142. l.) csak futólag érinti ezt az elbeszélést. MK jellemző alakjai között említi Druzsba tanár urat és asztaltársaságát; ezeknek az alakoknak hibái és erényei »a mindennapi életviszonyok között« nyilvánulnak meg. — Kráhl Vilmos rámutat arra, hogy MK-nak legkedveltebb figurái: a pusztuló nemesember, az okos és egyenes paraszt, a gyermek és végül az ügyvéd. »Más értelmiségi pályák köréből való alakokat csak helyell-közzel szerepeltet Mikszáth. A pedagógiai pálya köréből vett jellemekek vannak megrajzolva — az ifjúsági reminiscenciákon felül — *Az arany kisasszony* című elbeszélésben és *A sipsirica* című nagyobb beszélyben. A pedagógiai életkörből vett itteni alakok kapcsán azonban tanügyi vagy nevelésügyi problémák nincsenek érintve.*

Karácsony Sándor (A cinikus Mikszáth. Bp. 1944. Exodus) könyvének három különböző fejezetében foglalkozik ezzel az elbeszéléssel. »Mikszáth és a vallás« viszonyát tárgyalva (66—67. l.) ezeket írja: »*A sipsirica* a mikszáthi relációs-látás remeke. (Ezért tartják cinikusnak.) Druzsba úr a bolondok házába kerül, mert leleplem egy liliomtípró főrendet. Igen, de Druzsba éppolyan tökéletlen fráter, mint társai a Jahodovska kocsmájából. Hiába áll ezúttal a morális oldalon. Isteni törvény, hogy a gyarló ember önjerején még ilyenkor sem győzhet. (A kereszténység gyönyörű elve ez; Mikszáth, lehet; nem is ősmerte, de őszinte riportot írván a létről, lelátta róla: „Élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus” és az győzhet csak, én nem.)« — »Mikszáth és a társadalom« c. fejezetében (72—73. l.) a »szabadság« mikszáthi értékfogalmát Karácsony *A sipsirica* egyik szakasza alapján vizsgálja (72—73. l.): »Nézzük, milyen társadalom épül, van, legalábbis szűrődik meg Mikszáth oeuvre-jében az ő jelkép-rendszerének társadalmi értékén, a szabadságon. A „szabadság” értékfogalmát annyira érzi Mikszáth, hogy azt is érzi, tele vannak fogalomzavarral a legtöbben, akik szájukra veszik és fogalmazás köz-

ben használják. „Locsog a szabadságról — értekezik egyik hőse, egy bányagazgató *A sipsiricában* —, de azt sem tudja, mi fán terem. Azt hiszi, a szabadság azt jelenti, hogy nem kell dolgozni. Innen is van, hogy mikor pihenni akar, szabadságot kér . . .” stb. [Idézi ezt a szakaszt, majd így folytatja:] Megint jelképesen és relációban mutatott meg valamit Mikszáth, ami sokkal komolyabb, mint a bányagazgató előadásából látszik. „Szabad” ez a tettrendszer kritériuma, nem tűr tehát fogalmi jegyei között semmit, ami nem-tett. — Végül »Mikszáth és a technika« c. fejezetében (a »technikán« az író kifejezőeszközét: a nyelvet értve) *A sipsiricából* is idéz egy példát annak ábrázolására, hogy a nyelvi jelrendszer teljesen hatástalan, ha »a szóló és a megszólított nem értik egymást«. Karácson Sándor az elbeszélésbeli kocsis beszédmódjával illusztrálja tételét (89. l.): Druzsba úr beszédbe elegyedik a kocsissal. — Hej, barátom, ösmeri a Kopál-féle birtokot? — Hogyne. — Jó birtok? — Jó a fene. — Mégis, mit érhet? — Nem ér az fenét sem. — Nem ázunk meg? — Tudja a fene. — Van-e a faluban vendéglő? — A kocsis fejét rázta, hogy nincs. — Hát hol hálunk meg? — Az én uramnál, vagy mi a fene — felelte kevélyen.◊

Király István monográfiája (MK Bp. 1952: 20. és 225. l.) elsősorban MK társadalomkritikáját vizsgálja. Ebből a szempontból foglalkozik ezzel az elbeszéléssel is: »A kiegyezéskori magyar világ keresztezte a Mikszáth álmodta hősök kibontakozását. Nem véletlenül adta *Sipsirica* című kisregényében főhősének a Druzsba nevet. A különös név az abszurd szó megfordításából keletkezett: Druzsba visszafelé olvasva abszurd. Abszurdumnak, hihetetlen, képtelen dolognak tartotta Mikszáth, hogy ilyen emberek nőjenek fel a kiegyezéskori Magyarországon. Mert Druzsba jellemében minden komikus volta ellenére is volt egy rendkívüli vonás: nagyon tudta gyűlölni a gazságokat, még a hatalmasokkal is szembezállt igazáért. „Egy rettenetes vádiratot” írt „a hatalmasok ellen, kik égbekiáltó istentelenségek elkövetői . . . Megnevezte a piperkőc nagyurat, ki a király és a nemzet tiszteletét bírja, de isten előtt alább jön a koldusnál, ki tízezer forintot vásárolta meg özvegy Jahodovsky Józsefnétől annak hajadon gyermekét.” Felfedezéséért be is csukták Druzsbat az örültekházába: a félfedális magyar világ nem bírta el az igazságos, bátor tetteket. Ezért váltak „különcökké” környezetük szemében Mikszáth polgáreszményei. Nem volt itt számukra levegő; sekély vízben paritavetettek a nagy halak. Bolondos, eredeti figuráknak tartották a regény többi szereplői Medve doktort, Horváth Miklóst, Tóth Mihályt egyaránt. Ezzel is éreztetta az író a polgár-eszményt körülfogó légüres teret.◊ — »Keserűség öntötte el az ellen a társadalom ellen, ahol — mint a *Sipsirica* gyilkos szatírja vallotta — a nagy úr a törvények fölött áll.◊

Az 1955. évi kiadás (MK Válogatott Művei) névtelen utószavából (511—515. l.) idézzük az idetartozó szakaszokat:

◊Az itt összegyűjtött kisregények Mikszáth művészetének érett korszakában, a századforduló körül keletkeztek, a nagy társadalmi regények szomszédságában. Ezek az évek Mikszáth világnézeti fejlő-

désében fontos állomást jelentenek. Felismeri az uralkodó osztály züllöttségét, a dzsentri elaljasodását, a közéleti rendszer romlottságát. S ítélező hangját nem lágyítja meg többé sem a szabadelvű párt megtévesztő, hazug liberalizmusa, sem a régi nemesi erények tisztelete... A nagy regények eszmei mondanivalójához, Mikszáth életművének fő vonalához *A gavallérok* és *A sipsirica* állnak a legközelebb. Mikszáth világnézeti fejlődése, tisztulása ezeken mérhető le legjobban... *A sipsiricában* is [éppúgy, mint *A gavallérokban*] a befejezés adja meg a történet értelmét. A kis süldőlány, a sipsirica eleinte csak úgy szerepel, mint a budai kiskocsmák törzsvendégeinek féltett kincse, s a szomszéd gimnázium diákjainak bálványa. A csábítás története, a lány elrejtése a tündéri szépségű kastélyban, ahol keresztapja, a bogaras tanár rátalál, egyszerre politikai váddá érik, amikor a botrány a parlament elé kerül. Az pedig, hogy az előkelő főúr becsületén folt ne essék, a tanárt csukatja a bolondokházába. Így válik Mikszáthnál egy szerelmi kaland is a politikai erkölcs-telenség, a bűneit takargató úri politika leleplezőjévé.

Ezek a kisregények művészileg is érettebbek a korábbi daraboknál. Schöpflin Mikszáth-tanulmányában hangsúlyozza, hogy bár az egyes részek itt is megállnak önmagukban, mintegy külön elbeszélések, de a részletek „már nem esnek úgy szét, mint a régebbi egy-két elbeszélésben, az író megtalálja a módját, szorosan összefűzi őket a hang egységével, és azzal, hogy minden részlet szélesebbre tágitja a képet, ismerősebbé teszi az alakokat, úgyhogy a végén az utolsó fordulatig már szinte az olvasók maguk fűzik tovább a dolgot az író útmutatásával.”

Czibor János az »Olcso Könyvtár« (1956) Sipsirica-kiadásának utószavában (199. l.) így jellemzi ezt az elbeszélést: »*A sipsirica*; Mikszáth egyik legélesebb kritikájú műve, a feudális önkény erkölcsön és törvényeken túllépő, korlátlanul garázdálkodó barbárságát bélyegezi meg a „köztisztületben álló” főúr, s az örülnek nyilvánított; szegény Druzsba tanár történetében. „Hisz azért vette fel a kormány a programjába a jogállam kiépítését, hogy még nincs kiépítve” — írta a kisregény végére Mikszáth, jelezve a keserű humorú megállapítással, hogy *A sipsirica* története nem holmi képzelgés, hanem a századvég nagyon is időszerű bírálata...»

II.

A SZÍNPADI VÁLTOZATRÓL (1956)

Előljáróban a dramatizált *Sipsirica* tartalmi kivonatát közöljük, és pedig a *Heti Műsor* o. lap (a Színház és Mozi melléklete) 1956. június 8—14. (9. évf. 23. sz. 10. l.) stb. számából. Az ismertetésből kitűnik, hogy az átdolgozás alig tér el az alapul vett elbeszéléstől. Benedek András híven követte MK meséjét:

»*I. felvonás.* Az özvegy Jahodovskába — az anyák mintaképebe —, a tabáni Fehér Páva vendéglő tulajdonosnőjébe minden törzsvendég szerelmes, de különösen Druzsba tanár. Jahodovska kislányának, Sipsiricának kérője akad egy fiatal bányamérnök szemé-

lyében [1]. Az özvegy elutasítja a kérőt s eljegyzi magát Manusekkel, a délcég nyugdíjas burzsandárral. A törzsvendégek felháborodnak az eljegyzésen, Druzsba pedig megfogadja, hogy a lábát ide többé be nem teszi.

II. felvonás. Druzsba hosszú idő után ürügyet talál a visszatérésre, mivel diákjai szerelmükkel ostromolják Sipsiricát, aki neki keresztlánya. Manusek elősdi módjára pusztítja Jahodovska vagyont. Az asszony megelégteli ezt, s mikor rejtélyes körülmények között tízezer forinthez jut, kirakja férje szírért. Druzsában megérlelődik az a szándék, hogy nyugalomba vonul és elvállalja egy felvidéki kastélyban létesítendő tanári üdülő gondnokságát, s ott fognak élni kettesben Jahodovskával. Sipsiricát a gondos anya elküldte Krakkóba, a rokonokhoz.

III. felvonás. Druzsba útnak indul a felvidéki kastély megtekintésére és ott Wildungen bányaigazgató házában igen különös dolgokat hall a kastélyról és lakóiról. A tanár leleményes módon bejut a kastélyba s a legnagyobb megdöbbenésére Sipsiricával találkozik, aki egy köztisztelőben álló főúr szeretője lett. Druzsba megpróbálja leleplezni a kéjenc főurat és az álszent anyát. De a bűnösöknek hajuk szála sem görbül meg, őt viszont — amiért az igazságot ki akarja deríteni — becsukják a bolondokházába.

Az *Irodalmi Újság* (A Magyar Írók lapja) 1956. július 7-i számában (7. évf. 27. sz. 6. l.) *Bényi János* ismerteti a színművet:

„Kevés színpadi mű címe, kevés szerző neve mellé ragasztotta oda az idő a klasszikus jelzőt a magyar drámairodalomban. Ez a hiány az oka a dramatizálás mostani divatjának. A klasszikus név varázsa vonzza a közönséget. És ha nem lehet Katona József vagy Madách Imre nevét sűrűbben kiírni a színlapra — lévén alapjában mindketten egyművi szerzők —, a dramatizálás révén oda lehet írni Móriczét, vagy Jókaiét. Jelen esetben pedig Mikszáth Kálmánét.

Ebben a szűkreszabott bírálatban nincs mód a műfaj jogosságát feszegetni, de valami mégis kikívánczik. Jókai is, Móricz is kacérkodott a színpaddal, több-kevesebb sikerrel. Nem ok nélkül, mert műveikben, főleg Móriczéiban, sok a drámai elem. Mikszáthéban is, mondhatná valaki. Igaz. Az átdolgozás alapjául szolgáló *A sipsirica* című kisregényben is ott van a *Különös házasság* nagy konfliktusa: a konzerválódott magyar középkor és a modernebb szellem összezapása, s az utóbbi veresége. Druzsba tanár úr története Jahodovskával, a budai vendéglősnővel és fruska-lányával, a sipsiricával, tökéletes kis tragikomédia, de — tökéletesen „drámaiatlanul” van megírva. Mint minden Mikszáth-mű.

Benedek András, a dramatizáló nehéz helyzetben volt. Vagy lefordítja a színpad nyelvére a kisregényt (és akkor bizvást letörölheti Mikszáth nevét a színlapról), vagy megkíméli Mikszáthot, de akkor oda a dráma. Benedek ezt választotta. Így aztán a Nemzeti művészeinek segítségével előadásról előadásra illusztrálja a Mikszáth-művet a Katona József Színház színpadán. Az azonban, hogy az élő illusztrációk szájából néha szelíden, néha csípősen szellemes mikszáthi mondatok hangzanak el, végső soron — színházról lévén szó — nem

kárpótol az elmaradt drámáért. Hát még ha az illusztrációk itt-ott nem is hüek. Mert az átdolgozó annyira ragaszkodott a regény szövegéhez, hogy sokmindent elmondhat a szereplőkkel a nézőnek, amit az író a saját szavaival mond el az olvasónak. Ezek a mondatok aztán rendszerint elválnak a figura karakterétől, mint az olaj a víztől. Amit hozzátévesz Mikszáthhoz, azzal is inkább elvesz belőle (így pl. néhány erőszakolt aktualizálással stb.), egyetlen szerencsés leleményt kivéve.

Mert drámát ugyan Mikszáth épségbentartásával nem tudott csinálni *A sipsiricából* Benedek — nem is lehetett —, kitűnő érzékét bizonyítja azonban, hogy csinált egy jó szerepet. Már a regényben se a címszereplő a főszereplő, hanem Druzsba tanár úr, ez a magyar Don Quijote, aki minden óvatossága ellenére végül csak nekiugrik a malomkerekeknek. Össze is töretik. Benedek még inkább megerősíti Druzsbat: beiktat néhány jelenetet, amelyek nagy alakításra adnak alkalmat a Druzsbat játszó színésznek...*

A *Köznevelés* (Az Oktatásügyi minisztérium folyóirata) 1956. okt. 1-i számában (12. évf. 19. sz. 452. l.) *Hársing Lajos* «Színházi évrjárt II.» c. szemléjében — az egyes színházak előadásait számbavevé — ezt írja: «A Katona József Színházban az idén is elvihetjük a tanulókat Csehov „Ványa bácsi”, Garcia Lorca „Bernarda háza”, Molière „Tartuffe” című drámáinak, valamint MK *Sipsiricája* dramatizált változatának előadásaira.»

Magyar Nemzet, 1956. július 7. (12. évf. 159. sz. 5. l.), ismereti *Flórián László*:

«A századforduló után érte el MK emberi és művészi fejlődésének legmagasabb csúcseit. Ekkor jelennek meg a *Különös házasság*; *A Noszty fiú esete Tóth Marival*, *A fekete város*: Mikszáth legértetebb alkotásai. Erre az időre esik a *Sipsirica* című elbeszélés megírása is; melynek színpadi változatát a Katona József Színház mutatta be.

„Szatíra három felvonásban” — így határozza meg a színjáték műfaját a dramatizáló Benedek András. Az elbeszélés, az eredeti mű nem szatíra, de témaválasztásának, mondanivalójának tendenciája erre mutat. Mikszáth emberi és írói fejlődésének e korszakában már világosan látja az uralkodó osztály züllöttségét, a közéleti rendszer romlottságát, s kegyetlenül ítélkező hangját csak kevéssé enyhíti változatlanul anekdotázó stílusa.

A múlt század hetvenes—nyolcvanas éveiben játszódó *Sipsirica* a budai polgárság idillikus ábrázolásának indul, amely alig-alig észrevehető átmenetekkel csap át a körülötte élő világ kritikájába. A jámbor és jóindulatú Druzsba tanár úr az őrltek házába kerül, mivel felfedezte és a nyilvánosság elé tárta egy koros főrangú úr nővására-lási ügyét. S ez a rövid történet alkalmas arra is, hogy a valóság színeiben mutassa meg a budai kiskocsmák boldognak és egyszerűnek látszó világát, ahol a minta-anyagát játszó kocsmárosné 10 000 forintokért eladja „föltett kincsét”, a bájos Sipsiricát. A patópálok a parlamentben is megvédik a főúri becsületet, nehogy ez az aljas szerelmi kaland az elnyomó politika és erkölcstelenség leleplezőjévé válhassék.

Ennek az egyszerű szerkezetű elbeszélésnek színpadra való átirása nehezebb dramaturgiai feladat. Benedek András gondosan építi be a mikszáthi mondatokat a párbeszédbe, a budai kiskocsmák világát színesen és hitelesen költi át színpadra, csak a harmadik felvonásban válik érezhetővé, hogy más műfajnak színpadi változata, s a befejező parlamenti jelenet — hatásossága mellett — elütő szín a színdarab szövetében.

A színpadi szatíra árnyalatokkal élesebbre hangolt, mint az elbeszélés, jobban hangsúlyozza az író társadalmi mondanivalóját. Ezzel ellentétes „ál-demokratizálás” a szegény bányamérnök alakjának megteremtése a bányabárá fia helyett, aki Sipsirica kedvese a hivatalos főúri szerető mellett. Csökken-e ezzel, vagy elfogadhatóbbá válik-e az „ártatlan” Sipsirica erkölcsstelensége? Inkább gyengíti; rózsaszínűvé teszi Mikszáth céltudatosan reális jellemzését.

A kiegyenlített, gondosan csiszolt előadás rendezése pontosan; hatásosan adagolja a különböző elemeket, s a kisebb szereplők számára is talál egyéni színeket. A budai kiskocsmá és emberei néhol nemcsak Mikszáth, de Krúdy Gyula világából is merítenek egyes jellemeket. Milyen önfelelt lelkesedéssel tudnak vitázni a csirkesült és a rostélyos fölött... A színpadi változatban Druzsbá, a kiséssé bogaras, pedáns tanár, Sipsirica keresztapja válik a központi szereplővé, elsősorban ő a cselekvő személy... »

Művelt Nép (Kulturális hetilap), 1956. július 8. (7. évf. 28. sz. 6. l.), ismerteti: (k. j.) [Kelemen János]:

»Mikszáth *A sipsirica* című hosszabb elbeszélését Benedek András alkalmazta színpadra. A Mikszáth-művek dramatiszálására hálás feladatnak látszik: a nagy elbeszélő üde ironiáját, finom malicióját aránylag könnyű átmenteni a színpadi változatba, s olcsó eszközök hajszolása nélkül is könnyű és biztos a siker. Sokkal nehezebb azonban kihámozni Mikszáth műveiből a drámaiságot, Mikszáth epikumából drámát alkotni. Mikszáth írásművészete a maga gazdag epikuságában, epizódikus elágazásaival, mesélő kitérőivel együttesen drámai hatású, nem pedig szerkezetében. Ezért csak műveinek teljes felforgatásával lehetne Mikszáthból igazi drámát írni. A *Sipsirica* sem színpadra alkalmas drámai magvat rejt magában, hanem igenis — egy nagy társadalmi regény lehetőségét, mint az író annyi más elbeszélése is. A színpadi változat nem az átdolgozó hibájából, hanem a dramatiszálhatatlan mikszáthi anyag miatt nem válhatott igazi drámává. Az átdolgozó életképet csinált, derűs, hangulatos életképet a múlt századi Tabánról, s a néző alig is sejti, hogy sötét, komor esemény van készülömben. A kis sipsiricát ugyanis (sipsirica lengyel szó, süldőlányt jelent) közszeretetlen álló édesanyja tízezer forintért eladja egy köztisztelőben álló grófnak, s a lányka ezt rendjénvalónak találja, éppúgy, mint ifjú szerelmese is. A tabáni asztaltársaság tagjai álnok bárgyúsággal figyelik a botrányt. A dolog ellen csak Druzsbá tanár úr lázad fel, őt azonban tébolydába zárják. Az ügy fölött aztán napirendre is tér mindenki. — Benedek András igyekezett Druzsbá alakját központivá emelni, de nem elég erővel és határozottsággal. Druzsbá alakja nem nő meg, csak néha kínosan tragi-

komikussá torzul. Az utolsó jelenetben Druzsba valóban tébolyodottként viselkedik (ellentétben a mikszáthi figurával), úgyhogy környezete teljes joggal hiheti róla, hogy őrült, s helye a bolondok házában van. Általában az alakok egy fokkal korlátozottabbak és gonoszabbak, s ezzel egyszersmind szegényesebbek is, mint elbeszélésbeli őseik. Mikszáth olvasója igen, a darab nézője azonban nem érez erkölcsi felháborodást. Mindenesetre kitűnően szórakozik. — A rendezés annyiban javít a darabon, hogy legalább a kor avatag, korrupt és oinikus jellemvonásait erőteljesen kidomborítja... (Kép: az előadás egyik jelenete.)

Szabad Hazánkért (A Magyar Néphadsereg irodalmi és művészeti folyóirata), 1956. augusztus hó (4. évf. 8. sz. 25. l.), ismerteti Nagy Péter:

»A *sipsirica*: van-e, akinek ez a csodálatosan remekművű kisregény nem visszhangoz valahonnan, ifjúkora elejéről, még mindig magában hordozva a kamaszkor rejtelmes és izgalmas erotikumát s az öreg író kesernyés, kiábrándult, s mégis a fejlődést, haladást váró humorát? Van-e, aki ne szeretett volna bele e kisregény olvastán a bűbajos Sipsiricába, de talán még inkább az esetlen, komikus, de oly tisztá, oly szeretnivaló Druzsba tanárba? Hányan vannak, akik *A sipsirica* mosolygósan szörnyű történetén keresztül ébredtek rá arra, hogy a feudális önkény mit jelentett, akik számára ez hozta valóban kézzelfogható közelbe a ferencjózsefi kor aranyfüsttel befuttatott mocskos valóságát? Mikszáth öregkorának egyik legnagyobb sikerű műve ez, ott született valahol *A Noszty fiú* és *A fekete város* között, jó egypár hasonlóan remekművű kisregény, elbeszélés társaságában; de ezek közül is kevés van, amely felvehetné a *Sipsirica*-val bájjban és maró gúnyban, könnyedségben és mélységben a versenyt.

Eredetileg kisregény a *Sipsirica*, s el lehetne gondolkozni azon, hogyan is van az: a magyar irodalom utolsó két századában, amióta igazándiból van prózairodalmunk, Mikszáthtól Krúdyig, Móricztól Déryig, Kosztolányitól Szabó Pálig mindegyik a legremekebbet a kisregény műfajában produkálta. Nem akarnám én ezeknek az írónak s a többieknek az egyéb prózai termését bagatellizálni; nem vitatható, hogy mindegyiknek van olyan nagyregénye, amely méltán maradt fenn eddig is az olvasók szeretetében, s irodalomtörténetünk nagy büszkeségei; mégis, mintha valamennyien inkább otthon lennének, kényelmesebben mozognának a kisregény keretei között, mintha valamennyiüknek jobban sikerült volna az, ami pedig a legnehezebb: egy kisregény keretei közé szorítani a világ sokrétűségét, sokszínűségét, minden mélységét és magasságát. Talán összefügg ez a magyar nép történelmének sajátos fejlődésével, azzal a furcsa, vonaglóan kínos és többszörös abortussal, amely megakadályozta, hogy a polgári fejlődés kiteljesedhessék hazánkban; talán éppen a fejlődés ellentmondásossága okozta, hogy a szűk keretek, a szűk életszelet ábrázolása a maga lezártágában nagyobb mélység és sokrétűség látszatát kelti, mint a valóban sokrétű és széles, a maradéktalan kifejtést és oknyomozást követelő epikai formák.

Az öreg Mikszáth ebben a kisregényben máig érvényes, mindnyájunk szívében visszhangzó, humorra váltott haraggal és lírai ellágyulással harcol a pénz korrupzív ereje, a feudális arisztokrácia korlátlan, embertelen hatalma és élvhajhászása ellen, s ugyanakkor mérges nevetéssel leplezi le a polgári erények álszentségét is. Kiábrándult, haragos írás, de nem cinikus vagy pesszimista: az egész világgal szemben ott áll az asztaltársaság tiszta idealizmusa és szegény, félszeg Druzsha tanár úr harcos hite az igazságban, az emberségben; az érzelmek tisztaságában és jogaiban. A „Fehér Páva” asztaltársasága és elsősorban Druzsha tanár úr magatartása afelé a magyar értelmiség felé mutat, amely egypár esztendő múlva Ady zászlaját emeli magasra, amely az élet ideáljaiért nemcsak szavalni, hanem tenni, szenvedni is képes.

Mikszáthnak ezt a kis remekét dramatizálta Benedek András. Hadd jegyezzük itt meg: nem vagyunk hívei a dramatizált regényeknek. Igaz: látszólag hasznos dolog ez. Két legyet üt vele egy csapásra minden színház: látszólag új magyar darabot mutat be, s közben a magyar vagy a világirodalom egy-egy remekét is közelebb viszi a széles publikumhoz. De vajon így van-e? Igen is, meg nem is. Formá szerint igen; valójában nem. A magyar drámairodalom fejlődése számára egy tucat dramatizált klasszikus sem ér annyit, mint egyetlen félig sikerült új, eredeti darab; az a szükségszerű tény pedig, hogy a dramatizálásnak egy terjedelmes mű összes situációit, hangulatait, egész tárgyi és érzelmi világát két óra színpadi cselekvésbe és párbeszédeibe kell összeszorítani, természetesen nem mehet durva csonkítás nélkül. Ez pedig — a legjobb szándék és legnagyobb hozzáértés mellett is — az eredeti mű több-kevesebb meghamisítását jelenti, kicsit a közönség félrevezetését, amely híres jó húsleves vár; s csak csinosan pakolt Maggi-kockát kap. Persze lehet regényből; elbeszélésből drámát írni; de úgy, ahogy a klasszikusok, egy Shakespeare, egy Molière tették: a regény csak az alapsituációt, a jellemek körvonalát adja meg, s az író fantáziája alkotja meg a konfliktust, a jellemek összes árnyalatát, valójában újratерemti magát a tárgyat és az alakokat is. Ennek a dramatizálásnak van helye és lehetősége (ha a szellemi tulajdonról alkotott fogalmainknak a kifinomultsága növeli is az akadályokat); ez a nemzeti és modern drámaírást is előreviszi. Az előbbi eljárás a színház praktikus igényeinek a kielégítésén kívül legfeljebb a kezdő drámaíró iskolájaként hasznos: megtanulja a színpad és a dialógus törvényeit, a gyakorlatban ismeri meg a dráma és az epika közötti különbségeket. Mert az, ami igazán jó epika, színpadra átültetve nem lesz igazán jó drámai alkotás. Ezt igazolja *A seipirica* átdolgozása is. Valójában egy rossz szót sem szólhatunk ellene: nagyon tisztességes munka; Benedek András a legkevésbé sem hamisít, helyzetben, jellemben a maximumot juttatja színpadra a regényből; a szerző szövegét nemcsak tiszteli, hanem nagyon ügyesen kezeli is, túlnyomórészt elkerüli az elbeszélő részleteket, az egészet vagy majdnem mindent akcióvá tud változtatni a színpadon. Mégis — mégis: kicsit unalmas az egész, elvesztette azt a feszültséget, amelyet az elbeszélés hordozott, s nem tudta pótolni

újjal, az igazi dráma vagy az igazi komédia izgalmával. Az eredetit adja, amennyire lehet, de ez az „amennyire” azt is jelenti, hogy közben letörli az eredeti hímporát; poéziséből sok elvész, cselekvésben, párbeszédben sok minden leplezetlenebb, sőt durvább, mint Mikszáth oly finoman kiélezett, egy kis érzelmességgel fátyolozott, de ironiájával annál élesebben átvilágított és a lényegét, a valóságot meztelenül megmutató prózájában. Mesterségét értő, a színpadot nemcsak ismerő, de szerető ember munkája ez; csak egy kicsit kár a fáradságért, mert kevesebbet ér az eredmény, mint amennyi a beléje fektetett energia...*

Szabad Nép, 1956. július 7. (14. évf. 188. sz. 4. l.), ismerteti *Demeter Imre*: »MK remekművű kisregényének, *A sipsiricának* színpadi változatát játssza a Katona József Színház. Az átdolgozó Benedek Andrást joggal ihlette meg a kisregény pompás szatírája, áradó humora, ragyogó korrajza. S az új magyar drámai művek között mindig elfér egy-egy klasszikus alkotás színpadi változata, amint ezt *A Noszty fiú esete Tóth Marival* s a *Körtvélyesi csíny* sikere is igazolja. (Bár korántsem ez a fő módszere az új magyar drámairodalomnak.) *A sipsiricát* nehezen képzeltük el színpadon. Sokkal inkább filmtéma ez a kisregény, mint színpadi. Az átdolgozás — helyes szándéka s nem egy sikeres részlete ellenére — igazolta az előzetes kétségeket. Benedek András kitűnő dramaturgiai érzéke és a mű iránti hűsége sem pótolhatta a drámai elemek hiányát. Itt-ott felcsillan a mikszáthi humor, a nagy író ragyogó jellemző ereje, de a színpadi változat felepítése, szerkezete korántsem tükrözheti az eredeti alkotást. Kissé fáradtan indul a cselekmény, mely csak a játék vége felé válik igazán érdekessé, amikor Druzsa tanár úr purifikátorsága szembekerül a kor urainak érdekeivel, a társadalom szövődményeivel. Ekkor valóban érdekes, szatirikus és mulatságos. De ez már a harmadik felvonásban történik. Amit a dramaturg elvenni kényszerült a kisregényből, az Mikszáth epikusi módszere, aranyló kedélye, elbeszélő művészete. Marad tehát a mese váza, mely — valljuk meg — szegényes Mikszáth művészete nélkül, bármily szellemes és ügyes is a cselekmény színpadi bonyolítása. — Éppen a drámai elemek hiánya csökkenti a rendezői fantázia szárnyalását. Nehéz drámaként rendezni drámában szegény alkotást... Sok mindent ad ötletességben az előadás az átdolgozáshoz, mint például az eredeti; szarkasztikus utolsó kép (a miniszter beszéde a képviselőházban), de elsősorban kiváló alakításokat, melyek sok mindent megmentenek a mikszáthi jellemzésből...*

Színház és Filmművészet (A Magyar Színház- és Filmművészeti Szövetség folyóirata), 1956. július—augusztus (7—8. sz. 578—581. l.); ismerteti *Illés Jenő*:

»A *Sipsirica* bemutatásával zárult ebben az évben a Nemzeti Színház színi-évadja. Benedek András alkotta színpadra Mikszáth eme nagyszerű művét, amelyről előljáróban el kell mondani, nem olyan jellegű, hogy — mai szóval — színpad után kiált. Sőt a nézőnek eleve aggályai vannak, lehet-e egyáltalán színpadra állítani ezt a művet, amely stílusánál, szatirikus mondanivalóinak eredeti kifeje-

zésénél fogva elsősorban mint frott mű érdekes. Kétségtelenül több olyan mozzanata van, amelyik színpadon is hatásos, és egy olyan figurája, amely csábító átdolgozó és színész számára, de azt hisszük — s ezt mindjárt az elején meg kell mondani —, ez nem elegendő arra, hogy színpadot kapjon.

Minden előzetes fenntartásunkat igazolta az előadás, ahol az átdolgozás nehézségei, problematikus mozzanatai nyilvánvalóvá lettek. A néző azt érezhette, hogy az első felvonás, sőt a második főrésze is túlzottan aránytalanul nagy teret kap, s mindaz, ami itt történik; messze van a kifejezendő mondanivalótól. A teljes igazság kedvéért meg kell mondani: Benedek András átdolgozása sok mozzanatot nagyon ötletesen, érdekesen bontott ki jelenetté, sok mindent megőrzött a Mikszáth-mű hangulatából. Kicsit talán többet is, mint kellett volna, ezért kerülnek előtérbe az anyag kevésbé lényeges mozzanatai.

Mi az mégis, ami értéket, érdekességet biztosít a műnek, mi az; ami ébrentartja figyelmünket, amikor ezt a darabot nézzük? Azt hisszük — s ez természetes magyarázat —, a mikszáthi levegő. A mikszáthi szatíra eredeti, érdekes, sajátos hangvétele. Schöpflin Aladár azt írja Mikszáth-könyvében: „A mai izgatott és hamar sértődő világban elképzelhetetlen az a szólásszabadság, amellyel Mikszáth élt. Szatírájára körébe vonja a közélet mindenféle köreit; nem kímél minisztereket, más nagy urakat, nem kémeli olyan barátait sem, mint Szilágyi Dezső, vagy Darányi Ignác, akikkel esténként együtt szokott ülni az István főhercegben, s egy esetet sem tudni; hogy valaki megtorlást próbált volna, vagy csak mutatta volna is; hogy haragszik. Az akkori emberekben volt elég humor, eltérni a csipkedést, s volt érzékük a kritika joga iránt akkor is, ha ez órájuk rántja a vizes lepedőt. Mikszáth korának első politikai kritikusa volt; karcolatai és korrajzi művei elsőrendű forrásai lesznek mindenkinek, aki meg akarja ismerni a múlt század utolsó negyedének lelki állapotát és közéleti erkölcsét.” Schöpflin megjegyzése azért érdekes, mert rendkívül jellemző magyarázat arra, hogy Mikszáth miért tudott ilyen éles és szokatlanul bátor hangú bírálatot mondani kora felett. Azonnal meg kell jegyeznünk, ez elsősorban számára volt lehetséges; hisz sok kortársát, akik nem voltak képesek ilyen, sokszor ravasz; burkolt, eredeti csomagolásban beszélni komoly bűnökről (pl. Tolnai Lajos), azokat lerántotta, összetörte a könyörtelen világ. Mikszáth megteremtett önmaga számára egy stílust, amely lehetővé tette; hogy olyan dolgokról is beszéljen, olyan tárgyakat is ábrázolási körébe vonjon, amelyeket különben tilos területként kezel a cenzúra, a hatalom. Egy pillanatra sem mondjuk azt, hogy ezzel mintegy kiszolgáltatta önmagát, behódolt, csak éppen annyi engedelményt tett, ami a szabad működést biztosítja számára. Nem, egy pillanatra sem arról van szó, hogy illúziói voltak korával, az ország közállapotaival szemben. Világosan látott mindent, szatírája átvilágított azokon a hazugságokon, amelyekkel a kor uralkodó osztálya az élet gazságait lepellezni, takarni akarta. Ez a műve, a *Sipsirica*, ebből a szempontból is sajátos alkotás. Elsősorban azért, mert itt a fantasztikum és

valóság különleges színeivel dolgozik, nagyon érdekes szituációkat teremt, hallatlanul eredeti, villamossággal telített légkört hoz létre; amikor egy naiv, becsületes, minden gazságban kételkedő tanár figuráját végighordozza előttünk. Nagyon izgalmas és művészileg nagyon eredeti az a módszer, ahogy a kontrasztot megteremti egy naiv, tisztahitű, de az életből mit sem látó tanár álmai, gondolatai és a valóság közt. Több ez mint tragikomikum, mert Druzsba tanár sorsa végülis tragédiába torkollik, s a komikumnak még csak a szelét sem érezzük. Itt már egy önmagában borzalmas esemény tanúi vagyunk: egy becsületes, jószándékú embert, aki förtelmes gazságokkal találkozik, s fölfedi az aljasságok sorozatát, bezárnak az elmeegógyintézetbe, őrütnek nyilvánítanak. S mindezt a miniszter közli egy interpellációra válaszolva. A kör bezárul, a társadalmi kép teljes lesz, sikerül tökéletesen megmutatni, hogy milyen az a világ, amely szükségszerűen üldözi a becsületet, igazságot, s trónra emeli a gazságot, az aljasságot, az erkölcstelenséget. Benedek András átdolgozása érdekes elsősorban abból a szempontból, hogy kitűnően érzékelteti az egyes figurák rajzában, hogy ez a társadalom mint neveli szükségképpen és törvénytörően aljasságra a tagjait. Mindezt Mikszáth stílusában a hang sajátosságaival teszi. És ez nagyon helyes. Mert az író hangja itt rendkívül keserű, ez a mű élesebben; határozottabban beszél a feudálkapitalista Magyarország társadalmi züllöttségéről, mint bármely más mű.

Ezt a művet csak Szaltikov-Scsedrin kíméletlen és könyörtelen szatíráihoz lehet hasonlítani, minden stílusbeli különbözőség ellenére is. Mert míg Szaltikov-Scsedrin dörgő hangon átkozódik, addig Mikszáth a fantasztikus mozzanatok beiktatásával, a naiv álmok és a valóság közötti éles kontraszt megteremtésével épp oly könyörtelen, kíméletlen szatírákat ír, mint a nagy orosz szatíra-író. A stílus különbözik, de nem a harcoss, kritikai él. . . *

Színház és Mozi, 1956. június 16. (9. évf. 24. sz. 7. l.), ismerteti *Kárpáti Aurél*:

»Mikszáth novellájában, *A sipsiricában* nem sok olyan mozzanat akad, amely szükségképp színpadra kívánkoznék. (Ha már arról van szó, ez a pajkos humorból maró szatírába komolyodó, kissé laza fűzésű, s rengeteg apró vonással jellemzett történetet inkább megfilmesítésre lenne alkalmas.) Elolvasása után hirtelenében szinte bajos elképzelni: miképp is kerekedhetnék belőle igazi szindarab. Nem mintha maga a történet híjával lenne az érdekességnek. Erről szó sincs. Sőt, szinte túlon túl keresetten tartja ébren az olvasó érdeklődését. A budai özvegy kocsmárosné, Jahodovska süldőlánya, — akit lengyel szóval csak „Sipsiricá”-nak becéznek — a mikszáthi *realista* környezetből váratlanul kiszakadva, egyszerre átlendül Jókai romantikus képzeletének valószínűtlen világába, amin keveset változtat az a körülmény, hogy a nagy író novellája végére az Országgyűlési Napló hitelességével üti rá a *valóság* pecsétjét. Vannak az életben olyan „igaz történetek”, amelyek annál valószínűtlenebbeknek tetszenek, mennél hívebben a valósághoz ragaszkodva adja elő őket valaki. Ami egyébként csak azt bizonyítja, hogy a költészet és művé-

szet igazsága nem mindenben fedi az élet valóságát. Több vagy kevesebb annál, csupán hasonlít hozzá, de sohasem azonos vele.

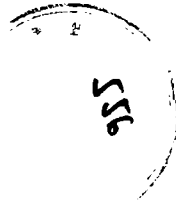
Benedek András a jószemű dramaturg gyakorlottságával, ötletességével és ügyességével nyúlt hozzá Mikszáth novellájához, hogy színpadképessé tegye. A darabban éppúgy, mint a novellában, sok minden történik ugyan szétozva egy sereg mellékfigura között, de későn induló cselekménye bizony egyiknek is, másiknak is meglehetősen vékony. Lényegében ennyi az egész: a pénzéhes, álszent, immorális kocsmárosné ártatlan süldőlányát titokban eladja tízezer forintért egy öregedő, kéjenc mágnásnak, aki a sipsirica számára — némileg túlzott bőkezűséggel — holmi „Névtelen várat” rendez be valahol a Felvidéken, s ott úgy tartja őt, mint valami elvárásolt hercegnőt, mindaddig, amíg a kislány keresztapja, egy derék, becsületes, tisztességes tanár, Druzsbá úr véletlenül rá nem bukkan és le nem leplezi az egész disznóságot. A jelentéktelen *egyedi* eset ezen a ponton kezd azután *tipikus*sá válni, amikor a főúr botránnyát Tisza Kálmán korrupt kormánya elkeni. Mégpedig oly módon, hogy az igazság megszállottját, a szerencsétlen tanárt egyszerűen örültnek nyilvánítják és beviszik a bolondokházába. A dramatizáló — az alkalmatlan anyag ellenére is — elég sikerülten oldotta meg feladatát. Híven ragaszkodott Mikszáth mondanivalójának intencióihoz, alakjainak beállításához és izes nyelvéhez. Nagyon helyesen, mennél többet igyekezett átmenteni az eredetiből, s ahol egy-egy megpendített motívum pótlásra szorult (mint pl. az otffelejített cvikker históriája), azt tapintatosan kiegészítette. Így a színpadi alakokon mindvégig ott érezzük Mikszáth emberábrázolásának közvetlenségét, humorának zamatát, ironikus szemléletének egyre metszőbbé váló, s egyre keserűbb csúfolódó kedvét. A háromfelvonásos szatírárt azonban épp a novellaszöveg teljességéhez való ragaszkodás teszi elnyújtottá. Csak a két felvonásra terjedő s jórészt szétszórt környezetrajzban kimerülő expoziáció után bontakozik ki végre, négy szakadozott képbe sűrítve, a darab fő vonala, igazi cselekménye és szatirikus társadalomkritikai mondanivalója. Ezen a tagadhatatlan hosszadalmasságon viszont igen könnyen segíthet némi húzással — maga a dramaturg.

A *Sipsirica* ritka jó előadásban került színre . . .

Ugyanott két kép: I. Jahodovska vendéglőjének törzsvendégei felháborodva tárgyalják a burgzsandár és Jahodovska eljegyzésének hírért. (Rajz János, Major Tamás, Sinkovits Imre, Szemethy Endre és Suka Sándor. II. Gyurkovics Zsuzsa (Sipsirica) és Olty Magda (Jahodovska), a két női főszereplő.

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. *A kétszeres lengyel* [= *Fili*] kéziratának első lapja. A kéziratot az OSzK kéziratára őrzi. (Leírását ld. a 165. lapon.)
- II. *— Ugyan mondd meg! No, ne okoskodj!« (Illusztráció a *Fili*-hez.) Goró Lajos rajza a Vasárnapi Ujság és a Képes Folyóirat 1902. évfolyamában. (Goró Lajosról ld. jegyzetünket a Krk 5. köt. 281. lapján.)
- III. *— Mit akarsz itt, Fili? — kiáltá Liskayné.« (Illusztráció a *Fili*-hez.) Goró Lajos rajza a Vasárnapi Ujság és a Képes Folyóirat 1902. évfolyamában.
- IV. *A Mindenki lépik egyet* kéziratának első lapja. A kéziratot az OSzK kéziratára őrzi. (Leírását ld. a 200. lapon.)

TARTALOM

As első szám a szövegre, a második a jegyzetekre utal

FILI	5 165
MINDENKI LÉPIK EGYET	29 200
A SIPSIRICA	83 269
I. rész. A »Fehér Páva« és alakjai	85
II. rész. Druzsa úr jelentéséből kivett hiteles adatok nyomán tovább viszi történetét a szerző	119
Epilog, melyben a szerző részint újságokból, részint a Ház naplójából és egyéb összeszedett apróságokból kiegészíti és befejezi a történetet	154

